

Мирқобил Ҳасанов
Муборак Абзалова

АРАБ ТИЛИ

ДАРСЛАРИ

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМА

تُرُوسٌ فِي اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ

СН3000006040

Мирқобил Ҳасанов
Муборак Абзалова

АРАБ ТИЛИ ДАРСЛАРИ

دروس في اللغة العربية

ЎҚУВ ҚЎЛЛАНМА

Тошкент 2004

“Мавароуннаҳр”

Hizomiy

Т.Б.

Муҳаррир:
ф.ф.н. доцент З. Мирхолиқов

Тақризчилар:
ф.ф.д. профессор З. Исломов
ф.ф.н. доцент А. Халилов

М. Ҳасанов, М. Абзалова
Араб тили дарслари. – Т.: Мавароуннаҳр,
2004. – 224 б.

Аннотация

Мазкур ўқув қўлланмаси олий ўқув юртларининг ўзбек тили ва адабиёти ҳамда тарих ихтисослиги талабалари, шунингдек, араб тилини мустақил ўрганувчилар учун мўлжалланган бўлиб, у араб тили фани бўйича тузилган ўқув дастури асосида ёзилди. Ушбу қўлланма ўз ичига араб тили грамматикасининг барча бўлимларини тўла қамраб олган. Шунингдек, қўлланмада бой тарихимизга оид манбаълардан парчалар, мутафаккир алломалар ҳаёти ҳақида матнлар, тарбиявий аҳамиятга эга бўлган мақоллар, ҳикматли сўзлар ва ҳадислардан намуналар берилган.

Ўқув қўлланма Низомий номидаги ТДПУ Илмий
Кенгашининг 2004 йил 29.04даги 10-сонли қарори билан
нашрга тавсия этилди.

Босишга 13.05.05 йилда руҳсат этилди.
Қоғоз бичими 60x84 1/16. Офсет босма усули. 15 босма табақ.
Адади 700 нусха. 10-сон буюртма.

“OFSET-PRINT” босмахонаси.
Тошкент, “М” мавзеси, Чўпонота к.

© “OFSET-PRINT” MeHJ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

СЎЗ БОШИ

Ўзбек тили ўз тараққиётида туркий ва туркий бўлмаган тиллар билан алоқада бўлиб, улар ўзбек тилининг луғат таркиби грамматик қурилишига бевосита таъсир этган. Айниқса, Марказий Осиё ва Волга бўйида Ислом динининг тарқалиши, XI асрдан кейин фан тили сифатида араб тилининг тарқалиши ўзбек тилида араб элементларининг кенг қўлланишига олиб келди. Ўзбек тили таркибига араб элементларининг кириб келиши форс тили, яъни форсий бадий адабиёт тили орқали ҳам юз берган. Демак, ўзбек бадий адабиёти, ўзбек адабий тили тараққиётида араб тилининг ўрни сезиларлидир. Бу эса ҳозирги илм толибларига араб тилининг хусусиятларини зарурият даражасида билишни тақозо этади.

Бундан ташқари, маънавиятимиз тарихига оид бўлган илмий ва адабий асарларнинг аксарияти араб тилида битилган. Бу асарларни бугунги кунда ўрганиш муҳим аҳамият касб этиб, тил ва адабиёт, тарих каби фанлар бўйича илмий – тадқиқот ишларини олиб бораётганлар учун муҳим манбаъ бўлиб ҳисобланади. Араб ёзуви ва тилини ўрганиш тарихий манбаълар билан танишиш ва улардан илмий, амалий мақсадларда фойдаланиш имконини беради.

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг шарқ тилларини, хусусан, араб тилини ўрганишга катта аҳамият берила бошланди ва бу соҳада муайян ишлар амалга оширилди. Жумладан, араб тили фанидан дастурлар, ўқув қўлланмалари ва дарсликлар ўзбек тилида ёзила бошланди. Ҳозирги кунда араб тили Республикамининг Тошкент Давлат Шарқшунослик институтида, Тошкент Ислом университетида асосий фан сифатида ўқитилса, Ўзбекистон Миллий университети ва Жаҳон тиллари университетининг барча факультетлари, Тошкент Давлат педагогика университетининг филология ва тарих факультетларида ҳам ўқитилиб келинмоқда. Б.З. Холидовнинг «Учебник арабского языка», Э. Талабовнинг «Араб тили», Н. Иброҳимов ва М. Юсуповнинг «Араб тили грамматикаси» каби дарсликлари номутахассис фан сифатида ўқитиладиган олий таълим муассасалари талабаларига уларда араб тилини ўқитиш соатларининг

камлиги туфайли биров мураккаблик қилади. Шунинг учун юқорида кўрсатилган олий таълим муассасалари талабалари учун ўқув қўлланмаларини тайёрлашга эҳтиёж сезилмоқда. Мавжуд талабни қондириш мақсадида ўшбу ўқув қўлланмаси ёзилди.

Ўқув қўлланмаси олий таълим муассасаларининг ўзбек тили ва адабиёти, тарих ва ижтимоий фанлар ўқитиладиган бошқа йўналишлар талабалари учун мўлжалланган.

Ушбу қўлланма араб тили фани бўлимлари, яъни фонетика, ёзув, морфалогия ва синтаксисни ўз ичига олган. Ҳар бир бўлим илмий – методик изчиликда ёритилган.

Қўлланма икки қисмдан иборат: бошланғич қисм ва асосий қисм.

Бошланғич қисмда ўқувчи, асосан, араб тили фонети – каси ва ёзуви билан танишади. Дастлаб, араб тили товуши тизимининг транскрипцияси, уларнинг ёзувдаги ифодаси, кўринишлари ва бошқа имло хусусиятлари берилган. Ҳар бир мавзу машқлар билан мустаҳкамланган. Бу бўлимда берилган машқлар нафақат алоҳида сўзлар, балки сўз бирикмалари, ҳатто содда гаплардан тузилган бўлиб, талабанинг у ёки бу сўз ҳамда сўз бирикмаларини эркин ва тўғри талаффуз қила олиши ва ёза билиши учун имконият яратади.

Асосий қисм ўз ичига араб тили грамматикасининг бўлимлари – морфология ва синтаксисни қамраб олган.

Ҳар бир дарсда берилган грамматик мавзу мос машқ ва матнлар билан мустаҳкамланган. Мазкур қўлланмадаги матнлар араб давлатларида чоп этилган соф адабий араб тили манбаълари ичидан саралаб, танлаб олинган. Ҳар бир матндан сўнг нотаниш сўзларнинг таржималари берилганки, бу ўқувчига тилни яхши ўзлаштириши учун катта ёрдам беради.

Ушбу қўлланма бу соҳада қилинган дастлабки тажрибалардан бўлгани учун унда камчиликлар бўлиши табиийдир. Муаллифлар қўлланма ҳақида билдирилган ҳолис маслаҳатларни мамнунат билан қабул қилдилар.

ТДПУ катта ўқитувчиси: *Муборак Абзалова.*

ТИУ катта ўқитувчиси: *Мирқобил Ҳасанов.*

БОШЛАНҒИЧ ҚИСМ القِسْمُ الْاِبْتِدَائِي

ЁЗУВ, ФОНЕТИКА ВА МОРФОЛОГИЯ

К И Р И Ш

- Тилларни ўрганадиган фан *тилшуношлик* *илми* деб аталади. Унинг: 1. *Фонетика* (عِلْمُ الْأَصْوَاتِ) — товуш ва унинг ёзувдаги ифодасини ўрганувчи фан), 2. *Морфология* (لِصَّرْفٍ) — сўзларни ўрганувчи фан), 3. *Синтаксис* (لِلنَّحْوِ) — гап тузилишини ўрганувчи фан) турлари бор.

Араб тили. Араб тили сомиёй тиллари оиласининг жану — бий шаҳобчасига киради. У ўз генеологик тараққиётида уч босқични босиб ўтди: қадимги адабий араб тили, классик адабий араб тили ва замонавий адабий араб тили.

Қадимги адабий араб тилига Арабистон ярим ороли ва Суриянинг жанубидаги қадимий обидалар ва қояларда топилган ёзувлар мисол бўлади. Уларнинг энг қадимгилари эрамининг IV—VI асрларига оиддир.

Классик адабий араб тилида эса эрамининг VI—VII асрларида асарлар битилган. Биз уларда мукаммал грамматик қурилишга эга бўлган, кенг лексик таркибли, жоҳилий даври назми ва қабилалар лаҳжаларининг нодир хусусиятларини ўзида мужассам этган бой тилни кўраемиз. Классик адабий араб тили ҳозирги замон адабий араб тилининг шаклланиши учун замин бўлди. IX—X асрларда классик даврнинг адабий тили тўла шаклланиб бўлди. Бу даврга келиб Қуръони карим, қадимий назм ва Қурайш лаҳжаси таъсири остида араб ёзуви ва сарф ва наҳви (грамматикаси) шаклланди. Етук грамматик низом ва луғат бойлигига эга бўлгани учун классик араб тили қабилалар ўртасидаги адабий тил бўлиб хизмат қилди. Унинг луғат бойлиги шевалар ҳисобига ҳам кўпайиб борди. Ўзининг кейинги ривожига классик адабий араб тили лексик жиҳатдан бойиди ва грамматик жиҳатдан кўп ўзгаришларни бошдан кечирди. Классик араб тили Ислам дини байроғи остида Яқин ва Ўрта Шарққа, Марказий Осиё ва Африканинг кўп қисмига тарқалди. Ўрта Осиёда у узоқ муддат халқаро ва билим тили бўлиб келди. Дунё фани равнақида чуқур из қолдирган буюк боболаримиз Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино, Абу Наср Форобий, Муҳаммад Хоразмий, Маҳмуд Замахшарий ва Аҳмад ал-Фарғонийлар шу тилда ижод қилишган.

Классик адабий араб тили лексик жиҳатдан бироз ўзгарган ҳолда ҳозирга қадар арабларнинг адабий тили бўлиб келмоқда.

Бунинг асосий сабаби араб дунёси ва барча мусулмон дунёсини бирлаштириб турувчи Қуръони карим, муқаддас Ҳадис ва бошқа муътабар манбалардир. Замонавий адабий араб тили XIX асрдан бошлаб янги руҳда шакллана бошлади. Янги замонавий техника ва тараққиёт тушунчалари ва предметларни ифодалаш учун унга Оврупо тилларидан кўп ўзлаштирма сўзлар кирди.

Араб алифбоси. Араб алифбоси 28 та ундош ҳарфдан иборат. Унли ҳарфлар йўқ. Шунинг учун ёзувда фақат ундош ҳарфлар ёзилади.

Ундош ҳарфлар. Ундош ҳарфнинг 4 та: мустақил, сўз бошида, сўз ўртасида ва сўз охирида кўринишлари бор. Араб ҳарфи алифбодаги бошқа ҳарфлар билан икки томони ёки фақат ўнг томони билан бирикади. Алифбодаги 28 та ҳарфнинг 22 таси бошқа ҳарфга икки томони билан бирикади. Улар тўрт кўринишли ҳарфлардир. Қолган 6 таси бошқа ҳарфга фақат бир (ўнг) томони билан бирикади. Улар икки кўринишли ҳарфлардир (яъни мустақил ва сўз бошида кўринишлари ва сўз ўртасида ва сўз охирида кўринишлари бир хил шаклдадир). Бир сўзда кетма– кет келган икки кўринишли ҳарфлар бир– бирга қўшилмай ёзилади.

Унли товушлар. Араб тилида 6 та унли товуш бор. Улар учта қисқа – «а», «и», «у» ва учта узун – «а:», «и:», «у:» унли товушларидир. Узун унлилар қисқа унлига қараганда кўпроқ чўзиб талаффуз қилинади.

Қисқа унли товушлар ёзувда ҳаракатлар деб аталадиган белгилар билан белгиланади. Ҳаракатлар Қуръон каримда, дарслик ва луғатларда хато қилиб қўймаслик мақсадида қўйилади. Замонавий араб адабиёти ва вақтли матбуот ёзувларида ҳаракатлар қўйилмайди.

Узун унлиларни эса алифбодаги 3 та ундош ҳарф ёрдамида ифодаланади. Унлиларнинг узун ёки қисқалигига риоя қилмаслик сўзларнинг маъноларини тубдан ўзгартириб юборади.

Араб ёзуви. Араб ёзуви ўнгдан чапга қараб ёзилади, бўгин кўчирилмайди. Ҳарфлар сатр устига ёки сатр остига ёзилиши билан ҳам ўзаро фарқланади ва бир – бирига кичкина чизиқча билан бирикади.

Араб ёзувининг бир неча турлари мавжуд бўлиб, улар кувий, сулс, рикъа, насх, таълийқ, настаълиқ ва райҳоний кабилардир.

الدَّرْسُ الْأَوَّلُ БИРИНЧИ ДАРС

ا, ب, ت, ن УНДОШЛАРИ. ҲАРАКАТЛАР

Имлоси: ا ҳарфи фақат ўздан олдинги ҳарфга қўшилиб ёзиладиган икки кўринишли ҳарфдир. У фақат сатр устида ёзилади.

ب, ت, ن ҳарфлари ўздан олдинги ва кейинги ҳарфларга қўшилиб ёзиладиган тўрт кўринишли ҳарфлардир. Улар сатр устидан ёзилади. Фақат ن ҳарфининг алоҳида ва сўз охирида кўринишининг ярми сатр устидан ва қолган ярми сатр остидан ёзилади.

Ёзувда ундош ҳарфдан кейин келаётган қисқа унли товушларни ушбу 3 та ҳаракат ифода этиб келади:

- = a (фатҳа);   - = i (касра);   - = u (дамма);

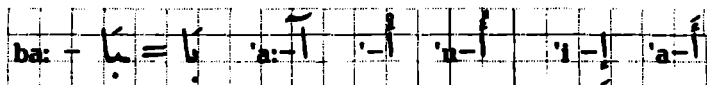
Ундош ҳарфдан сўнг унли товуш келмаганда ушбу ^o- = (сукун) белгиси ёзилади:

Алифбенинг биринчи ҳарфи – алиф ҳарфи сўзда икки хил вазифани бажаради:

1. Курси вазифасини бажаради. Сўз бошида бирор унли ҳаракат билан келаётган ҳамза (ء) ундошига курси бўлиб келиб «'a», «'i», «'u» товушларини ифодалайди. Гоҳида сўзнинг ўртасида ҳам ҳамза ундошига курси бўлиб келади.

2. Узун «a:» унлисини ифодалайди. Ёзувда алиф ҳарфи - = a (фатҳа)дан кейин келса араб тилидаги узун «a:» унлисини ифодалайди. Чўзиқ «a:» унлисини мадда белгиси (~)деб аталувчи ушбу белги ҳам ифодалаб келади. Бу белгига ҳам «курс» вазифасини алиф ҳарфи бажаради:

ТАНВИН ДАММА

Танвин исмнинг охирига қўшиладиган, айтиладиган- у, аммо ёзувда акс этмайдиган ортиқча сукунли нун— نٌ бўлиб, ёзилганда қўшалок дамма ҳаракати— ˆ билан ёзилади ва «ип» деб ўқилади. Бу ердаги иккинчи ҳаракат ушбу сукунли нунни ифодалаб келаяпти. Танвин дамма исмнинг бош келишиқда эканлигини билдиради.

❁ 1- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❁ 2- машқ. Ҳарфларни бир- бирига мос кўринишларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

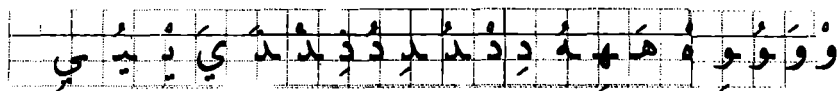
тавба қилдим	ت + ب + ت	ота	أ + ب
тавба қилдинг (эр)	ت + ب + ت	ўғил	أ + ب + ن
тавба қилдинг(қиз)	ت + ب + ت	қиз	ب + ن + ت
тавба қилди(қиз)	ت + ب + ا + ت	тавба қилди(эр)	ب + ا + ت
Мен	أ + ن + ا	Сен (қиз)	أ + ن + ت
Сен (эр)	أ + ن + ت	эшик	ب + ا + ب

❁ 3- машқ. Жумлаларни ўқинг, таржима қилинг. Ҳар бир жумлани бир қатордан ёзиб машқ қилинг.

أَنَا أَبٌ. أَلْتِ ابْنٌ. أَلْتِ بِنْتُ. أَنَا ابْنٌ. أَنَا بِنْتُ. أَلْتِ أَبٌ. بَابٌ.
 أَنَا بُبْتُ. أَلْتِ بُبْتُ. أَلْتِ مُبْتُ. تَابَ أَبٌ. تَابَتْ بِنْتُ. تَابَ ابْنٌ.

الدَّرْسُ الثَّانِي **ИККИНЧИ ДАРС**

ي، ذ، د، ه، و **УНДОШЛАРИ**

Имлоси: و ҳарфи икки кўринишли ҳарфдир. Унинг ярми сатр устида ва қолган ярми сатр остида ёзилади.

د ва ذ ҳарфлари ҳам икки кўринишли ҳарфлардир. Улар фақат сатр устида ёзилади.

ه ҳарфи тўрт кўринишли ҳарфдир. Унинг сўз ўртасида кўринишидан бошқа ҳамма кўринишлари сатр устида ёзилади.

ي ҳарфи тўрт кўринишли ҳарфдир. Унинг сўз бошида ва сўз ўртасида кўринишлари сатр устида, алоҳида ва сўз охирида кўринишларининг ярми сатр устидан ва қолган ярми сатр остидан ёзилади.

Талаффузи: ه ундошини талаффуз қилиш жараёнида нутқ аъзолари эркин вазиятда бўлади. Ҳалқумдан чиқаётган ҳаво бўғиздаги товуш пайчалари орасидан енгил сирғаниб ўтади. Одам ҳансираганда айни шу товуш эшитилади.

و «wa:w» ундоши лаб-лаб ундоши

ҳисобланади ва уни талаффуз қилишда фақат лаблар иштирок этади ва талаффуз пайтида икки лаб бироз чўчқайиб туради.

ذ ундошини талаффуз қилиш пайтида

тилниги учи олдинги ост-уст тишлари орасига қўйиб турилади (расмга қаранг).

Чўзиқ «e» унласи. Ёзувда و «wa:w» ундо—ши — — u (дамма)дан кейин келса, у чўзиқ «u» ни ифода этади.

ўғиллар (banu:na) بَنُونَ ота(си) ('abu:) أَبُو

Чўзиқ «i» унласи: Ёзувда — — i (касра) дан кейин ي (ya:) ҳарфи келса, у чўзиқ "i:" унласини ифода этади:

уйим – (bayti) بَيْتِي ، диним – (di:ni:) دِينِي ، отам – ('abi:) أَبِي

ТАНВИН КАСРА

Танвин касра – “in” деб ўқиладиган кўшалоқ касра ҳаракатидир.
Бу ердаги иккинчи касра сукули нунни ифодалаб келаяпти. – , - :

уйининг – (baytin) بَيْتِي ، қизининг – (bintin) بِنْتِي ، отаниннг – ('abin) أَبِي

ТА: МАРБУТА

Агар **ه** ундошининг алоҳида ва сўз охирида кўри – нишларининг устига кўш нуқта қўйилса, бу ундош «т» товушини ҳам ифодалайди: **ة , ة = t**

Бу ҳарф «та:марбута» (боғланган «т») деб аталади. Талаффузи **ت** ҳарфининг (бу «т» ни «та:мамдуда» – ч ўзилган «т» деб аталади) талаффузи билан бир хил.

“Та:” марбута муаннас(қиз) жинснинг асосий кўрсаткичидир. Масалан:

ўта саҳий аёл (*wa-hu:ba-tun*) وَهُوْبَةٌ қиз (*'ib-na-tun*) اِبْنَةٌ

❁ 4- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❁ 5- машқ. Ҳарфларни бир- бирига мос кўришиларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

унинг отаси (музаккар) أُبٌ+و+ه

ўта саҳий و+و+ه

Ваҳба (киши исми) ه+و+ه

унинг қизи (муаннас) اِبْنٌ+تٌ+و+ه

бу (музаккар) ا+ذ+ه

бу (муаннас) ه+ذ+ه

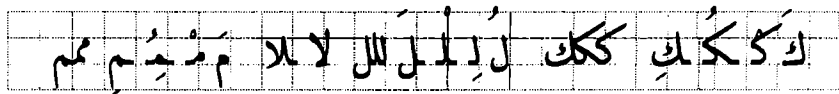
қарз	د + ي + نّ
У (муаннас)	ه + ي
ва (боғловчи)	و
унинг ўғли (музаккар)	ا + ب + ن + نّ + ه
унинг ўғли (муан.)	ا + ب + ن + نّ + ه + ا
у (музаккар)	ه + و
Ҳиба (қиз исми)	ه + ب + ة
унинг қизи (музаккар)	ا + ب + ن + ت + ه + ه
қаерда?	أ + ي + نّ + ؟
қўл	ي + د
уйимиз	ب + ي + ت + نّ + ا
Эй!	ي + ا

❖ 6- машқ. Жумлаларни ўқинг, ёзинг ва таржима қилинг. Машқни қайта— қайта ёзиб кўринг.

أَبٌ وَإِبنٌ. أَبٌ وَبِنْتٌ. أَبٌ وَإِبنٌ وَبِنْتٌ. هُوَ أَبٌ. هُوَ إِبنٌ. هِبَةٌ
 ابْنَتُهُ وَوَهْبَةٌ ابْنَتُهُ. هِبَةٌ ابْنَتُهَا وَوَهْبَةٌ ابْنَتُهَا. أَبُوهُ وَهُوَ بٌ.
 يَا أَبَا يَا ابْنَ! يَا بِنْتَ! يَا أَبِي! يَا ابْنِي! يَا بِنْتِي! أَيْنَ أَبُوهُ?
 هَذَا أَبُوهُ! أَيْنَ أَبُوهُا? هَذَا أَبُوهُا! هُوَ ابْنِي وَهِيَ بِنْتِي. أَيْنَ هِبَةٌ? هَذِهِ
 هِيَ! أَيْنَ وَهْبَةٌ? هَذَا هُوَ! أَيْنَ يَبْنَتُهُ? هَذَا يَبْنَتُهَا! أَيْنَ يَبْنَتُهَا? هَذَا يَبْنَتُهَا!
 هَذَا دِينِي. هَذِهِ يَدِي. هَذِهِ يَدُهُ. هَذِهِ يَدُهَا. أَيْنَ أَبِي? هَذَا هُوَ!

УЧИНЧИ ДАРС الدَّرْسُ الثَّالِثُ

ك , ل , م УНДОШЛАРИ

Имлоси: **ل** ва **м** ундошларининг сўз бошида ва сўз ўртасида кўринишлари сатр устида ёзилади. Уларнинг алоҳида ва сўз охирида кўринишлари эса сатр устида бошланиб, сатр остида тугалланади. **ك** ҳарфининг ҳамма кўринишлари сатр устида ёзилади.

«Лаам» ҳарфи «алиф» ҳарфи билан махсус бириктирилган шаклда ёзилади ва улар **ل** ва **لا** (улар «лом-алиф» деб аталади) шаклини ҳосил қилади. Бундай шакл эса *l i g a t u r a* деб аталади.

ТАШДИД БЕЛГИСИ (ШАДДА)

Сўзда иккита бир хил ундош ёнма-ён келганида, уларнинг фақат биттаси ёзилиб, устига «шадда» (ёки «ташдид») деб аталадиган ушбу — белги қўйилади. Шадда ундош ҳарфни иккилантрииб (иккита қилиб) ўқилишини билдиради.

зарур	(<i>la: bu<u>ḍ</u>-<u>da</u></i>)	لَا بُدَّ (بُدَّ)
қачонки	(<i>lam -<u>ma</u> :</i>)	لَمَّا (لَمَّ)
У ундади	(<i>dal-la</i>)	دَلَّ (دَلَّ)

АЛИФ МАҚСУРА

Баъзи сўзларнинг охирида «а» узун унлисини ифодалашда «алиф мақсура» («қисқа алиф») деб аталадиган «**ي**» ундоши нуқталарсиз келиши мумкин. Алиф мақсура фақат «фатҳа»дан сўнг ва сўзнинг охирида келади.

Алиф мақсурани ушбу сўзларда кўриш мумкин:

энг севикли(*суфат*) — ('ahwa:) أَهْوَى

У келди(*фезл*) — ('ata:) أَتَى

Сўзда алиф мақсурадан кейин яна бошқа ҳарф келса, у «alif» ёки «уа:» га (яъни ўзининг асл шаклига) айланади:

мен келдим – ('ataytu) أَتَيْتُ ، бизга келди – ('ata:na:) أَتَانَا

«Алиф мақсура» товуш ўзгаришлари натижасида пайдо бўлган товушдир.

ТАНВИН ФАТҲА

Танвин фатҳа__ – "а" деб ўқиладиган кўшалоқ фатҳа ҳаракатидир – "а". Бу ердаги иккинчи фатҳа сукунли нунни ифодалаб келаяпти. У сўзни тушум келишигида эканлигидан далолат беради:

тавбани – (tawbatan) تَوْبَةً ، қизни – (bintan) بِنْتًا ، отани – ('aban) أَبَا

❁ 7- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❁ 8- машқ. Ҳарфларни бир-бирига мос кўринишларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

нима?	؟ ا+د+م
сиз иккинчис	ا+ن+ت+م+ا
(муз. – муан.)	
у иккови	ا+م+ه
(муз. – муан.)	
кугубхона	م+ك+ت+ب+ه
шаҳар	م+د+ي+ن+ه
ёзувчилар (муан.)	ك+ا+ت+ب+ا+ت
ёздинг (музаккар)	ك+ت+ب+ت
ким?	؟ ن+م
анави (муз.)	ذ+ا+ك
сизлар (муз.)	ا+ن+ت+م

нима?	م+ا؟
анави (муан.)	ت+ل+ك
сизлар (муан.)	أ+ن+ت+ن+ن
улар (муан.)	ه+ن+ن
ёзувчилар (музаккар)	ك+ت+ت+ا+ب
дан (кўмакчи)	م+ن
ёздим (муз. – муан.)	ك+ت+ب+ت
улар (муз.)	ه+م
ёзувчи (муз.)	ك+ا+ت+ب
қачон?	م+ت+ى؟

❖ 9- машқ. Жумлаларни ўқинг, ёзинг ва таржима қилинг.

مَنْ أَلْتِ؟ أَنَا كَمَالٌ! مَنْ أَلْتِ؟ أَنَا كَمَالَةٌ! مَنْ أَلْتُمَا؟ أَنَا نَبِيلٌ
وَهِيَ نَبِيلَةٌ. مَنْ هِيَ؟ هِيَ تَلْمِيذَةٌ. مَنْ هُمَا؟ ذَاكَ وَالْإِذِي وَتِلْكَ
وَالِدَتِي. مَا هَذَا؟ هَذَا كِتَابٌ. مَا هَذِهِ؟ هَذِهِ مَدِينَةٌ. مَا ذَلِكَ؟ ذَلِكَ
بَيْتٌ. مَا تِلْكَ؟ تِلْكَ مَكْتَبَةٌ. مَنْ هُمْ؟ هُمْ كُتَّابٌ. مَنْ هُنَّ؟ هُنَّ
كَاتِبَاتٌ. مِنْ أَيْنَ أَلْتِ؟ أَنَا مِنْ لُبْنَانَ. مِنْ أَيْنَ هُمْ؟ هُمْ مِنْ لِيْبِيَا. مَتَى
كُتِبْتُمْ مَكْتُوبًا؟ لَيْلًا. مَاذَا كُتِبْتَ؟ كُتِبْتُ مَكْتُوبًا. مَا دِينُكَ؟

❖ كَلِمَات - СЎЗЛАР

Ливия жамаҳирияси
(араб давлати)

لِيْبِيَا

Ливан давлати
(араб давлати)

لُبْنَانَ

Бирикма олошлар эса эгаликни ифода этади ва уларда ҳам жинс ва сон категориялари мавжуд. Бирикма олошлар исм, феъл, олд кўмакчи ва юклама кабиларга бирикиб келгани учун шундай аталади. Бирикма олошларни кейинги дарсларнинг бирида кўриб чиқамиз.

БЎҒИНЛАР

Сўзлар бўғин ёки бўғинлардан ташкил топади. Ҳар бир бўғин ундош ҳарф билан бошланади. Ундош ҳарф билан унли ҳарфнинг ҳам бўлиши шарт. *Бўғиннинг бошида ёки охирида икки ундош ёнма-ён келмайди.* Уч ҳил бўғин бор:

1. Қисқа бўғин — бир ундош ва унлидан иборат; ka — ta — ba — у ёзди;

2. Чўзиқ бўғин — бир ундош ва чўзиқ унлидан ёки ундош+қисқаунли+ундош дан иборат: dar — sun — ўрганиш; дарс

3. Ўта чўзиқ бўғин — ундош+чўзиқ унли+ундошдан иборат: ha:ɣ — ɣun — иссиқ.

Қайси товуш билан тугашига қараб бўғинлар икки ҳил бўлади:

а) очиқ бўғин (агар унли товуш билан тугаса): la: — йўқ;

б) ёпиқ бўғин (агар ундош товуш билан тугаса): bay — tun — уй.

❁ 10- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❁ 11- машқ. Кишилиқ олошларини ёд олинг.

❁ 12- машқ. Ҳарфларни бир- бирига мос кўринишларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

мударрис	مُدَرِّسٌ
ўрганиш; дарс	دَرَسٌ
ўргандинг	دَرَسْتُ
биз	نَحْنُ
исм	اسْمٌ
мактаб	مَدْرَسَةٌ

ўргандим

دَرَسْتُ

У ўрганди

دَرَسَ

❖ 13- машқ. Матнни ўқинг, ёзинг, таржима қилинг ва ёд олинг:

أَنَا تَلْمِيذٌ	مَنْ أَنْتَ؟
اسْمِي مَحْمُودٌ. أَنَا مِنْ سُورِيَا.	مَا اسْمُكَ؟
أَنَا تَلْمِيذَةٌ.	مَنْ أَنْتِ؟
- اسْمِي نَيْلَةٌ. أَنَا مِنْ مَوْرِيْتَانِيَا.	مَا اسْمُكِ؟
- هُوَ مُدْرَسٌ. هُوَ مِنْ تُونِس.	مَنْ هُوَ؟
- هِيَ مُدْرَسَةٌ. هِيَ مِنْ لُبْنَانَ.	مَنْ هِيَ؟

❖ **كلمات** - СЎЗЛАР ❖

Мавритания	مَوْرِيْتَانِيَا	Сурия	سُورِيَا
Тунис	تُونِس	Бахрайн	بَحْرَيْن
эркак киши исми	حَلِيم	эркак киши исми	سَمِير

❖ 14- машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг: (Эслатма: сўзлар арабча жумлагаги тартиб бўйича берилаяпти).

Исмим Самир. Мен ўқувчи. Мен Суриядан. Ким У? У Ҳалим. У мударрис. У Ливиядан. Қим У (муан.жинс)? У Ҳалима. У мударриса. У Тунисдан. Нима исминг? Исмим Набил. Мен Баҳрайдан. Исмим Набила. Мен Мавританиядан. Мен ўқувчи (муан.). Қаерда ўргандинг?

Nizomiv
T D
kulo

2/ 6314/2

الدَّرْسُ الْخَامِسُ БЕШИНЧИ ДАРС

خ، ز، ش, س УНДОШЛАРИ. ҲАМЗА (۶).

خ خَخِخُ ز زَزِرُ ش شَشِشْ س سَسِسْ ا ا ء ى و ؤ

Имлоси: خ ва ш ундошларининг сўз бошида ва сўз ўртасида кўринишлари сатр устида ёзилади. Уларнинг алоҳида ва сўз охирида кўринишлари эса сатр устида бошланиб, сатр остида тугалланади. ز ҳарфининг ҳамма кўринишлари сатр остида ёзилади.

Талаффузи: خ ундоши бўғиз билан оғиз орасидаги бўшлиқ (танглай олди) ни енгил қириб ҳосил қилинади.

Ҳамза (۶) бўғизда ҳосил бўладиган, енгил йўталга ўшаган секин эшигиловчи ундош товуш бўлиб, ёзувда ҳаракатлар билан келади.

АЙИРУВЧИ ҲАМЗА

Ҳамза икки ҳил бўлади:

1. Айирувчи- қатъий (ўқиладиган) ҳамза.

2. Бириктирувчи-васлалӣ (ўқилмайдиган) ҳамза.

Айирувчи (қатъий) ҳамза сўзнинг ўзак ташкил қилувчи ҳамзасидир. У сўзнинг ҳамма ерида келади ва тўлиқ ўқилади, аниқ талаффуз қилинади ва ёзувда сақланади:

хабарлар	أَخْبَارٌ	ҳақиқатда (юклама)	إِنْ
сўровчи	سَائِلٌ	...ки (юклама)	أَنْ
қуауқ	بُثْرٌ	бош	رَأْسٌ

Имлоси: Сўз бошида ҳамзага, у қайси ҳаракат билан келган бўлишига қарамай, курси вазифасини доимо ^۱ (алиф) бажаради.

Сўз ўртаси ёки охирида келаётган ҳамзага курси вазифасини ^۱ **و** ^۱ **ي** ундошларидан бири бажаради. Улардан қайси бирининг курси бўлиб келиши ушбу «ҳаракатларнинг катталиги» қондасига биноан ҳал қилинади:

1. Қасра (унга «**ي**» ундоши табиатан мос келади);
2. Дамма (унга «**و**» ундоши табиатан мос келади);
3. Фатҳа (унга «**ا**» ундоши табиатан мос келади);
4. Сукун (эслаб қолиш учун: **п у а в**).

Ҳамзанинг курсисини топиш учун унинг унги ва чап томонларида келаётган иккита ҳаракат (унли товуш) қиёслаб кўрилади. Қайси ҳаракат катта бўлса, ҳамзага ўша ҳаракатта табиатан мувофиқ ундош курси бўлади. Мисоллар:

ёмон	سَيِّ	қурултой	مُؤْتَمَرٌ
кечиктириш	تَأْخِيرٌ	ўсмоқ	نَشَأٌ
овқат заҳираси	مَوْؤِنَةٌ	у пок бўлди	بَرِيءٌ

Сўзнинг охирида «сукун» ёки «а:», «i:», «u:» чўзиқ унлиларидан кейин келган ҳамза ундоши, ҳамда сўзнинг ўртасида чўзиқ «а:» дан кейин ва қисқа «а» дан аввал келган ҳамза курсисиз ёлғиз ўзи ёзилади:

У савол билан мурожаат қилди; сўрашди	سَأَلَ	нарса	شَيْءٌ
сотиб олиш	شَرَاءٌ	ёмон	رَدِيءٌ
поклик	بَرَاءَةٌ	тўлик	مَمْلُوءٌ

Magga белгиси: агар ҳамза чўзиқ «а:» унлиси билан келса, ёки ундан кейин яна бир ҳамза келса ёзувда уларни устига ушбу *magga* белгиси (~) қўйилган алиф ҳарфи ифодалайди. (7-бетга қаранг). Мадада сўзнинг ҳамма ерида келиши мумкин. Мисоллар:

охирги *أَخِرٌ* бошқа *أَخْرُ* ишонди; иймон келтирди *أُ+أَمَنَ = آمَنَ*

❁ 15- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❁ 16- машқ. Ушбу сўзларни ёзинг, ўқинг, транскрипция қилинг. Ҳамзанинг ёзилиши ва унинг курсисига эътибор беринг.

у бошлади	بَدَأَ	у кўрди	رَأَى
иш; буйруқ	أَمَرَ	табриклади	هَنَأَ
ёмон	رَدِيءٌ	тарихчи	مُؤَرِّخٌ
у битим тузди	تَأَمَّرَ	у келди	أَتَى
нарса	شَيْءٌ	одоб; адабиёт	أَدَبٌ

ёмон	سَيِّئٌ	Хуш келибсиз!	أَهْلًا وَسَهْلًا
у олди	أَخَذَ	сўровчи	سَائِلٌ
пайдо бўлди	نشأ	кечқурун(да)	مَسَاءً

✻ 17- машқ. Ушбу сўзларни арабча ҳарф билан ёзинг.

у сўради	sa'ala	Осиё	'a:siya:
сўралди	su'ila	Овруро	'urubba:
савол	su'a:lun	буюрди	'a:mara
саволлар	'as'ilatun	масала	mas'alatun
у ёритди	'ana:ra	юзланди	'ittajaha
юз	mi'atun	бош тортди	'aba:
бўри	zi'bun	олди	'ahazat

✻ 18- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг, таржима қилинг ва ёд олинг.

هَذَا وَلَدٌ. اسْمُهُ نَبِيلٌ. هُوَ مِنْ سُورِيَا. هُوَ سُورِيٌّ. تِلْكَ بِنْتُ. اسْمُهَا
زَيْنَبٌ. هِيَ مِنْ سُورِيَا. هِيَ سُورِيَّةٌ. ذَلِكَ تَلْمِيذٌ. اسْمُهُ حَلِيمٌ. هُوَ مِنْ تُونِسْ.
هُوَ تُونِسِيٌّ.

هَذِهِ تَلْمِيذَةٌ. اسْمُهَا كَمَالَةٌ. هِيَ مِنْ تُونِسْ. هِيَ تُونِسِيَّةٌ. هَذَا
أَبُوهَا. اسْمُهُ مُوسَى. هُوَ أَسْتَاذٌ. هَذِهِ أُمُّهَا. اسْمُهَا زَيْنَبٌ. هِيَ
أَسْتَاذَةٌ. مَنْ أَنْتَ؟ أَنَا أَحْمَدُ. أَنَا تَلْمِيذٌ. أَنَا لُبْنَانِيٌّ. مَنْ أَنْتِ؟ أَنَا
هِندٌ. أَنَا تَلْمِيذَةٌ. أَنَا لُبْنَانِيَّةٌ. هَلْ أَحْمَدُ سُودَانِيٌّ؟ لَا، هُوَ لَيْسَ
سُودَانِيًّا. هُوَ بَحْرَيْنِيٌّ. هَلْ هِنْدُ بَحْرَيْنِيَّةٌ؟ هِيَ سُودَانِيَّةٌ.

◉ كَلِمَات

Бу ерда: (муан. لَيْسَتْ) لَيْسَ ...ми? (умумий сўроқ юкламаси) هَلْ؟
у йўқ

ОЛТИНЧИ ДАРС الدَّرْسُ السَّادِسُ

ص , ض , ظ , ط УНДОШЛАРИ

ص ص ص ص ص ض ض ض ض ض ظ ظ ظ ظ ظ ط ط ط ط ط

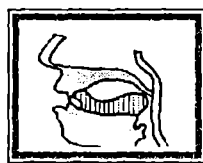
Имлоси: **ص** ва **ض** ундошларининг сўз бошида ва сўз ўртасида кўринишлари сатр устида ёзилади. Уларнинг алоҳида ва сўз охирида кўринишлари эса сатр устида бошланиб, сатр остида тугаланади. **ط** ва **ظ** харфларининг ҳамма кўриниши сатр устида ёзилади.

Талаффузи: Эмфатик товуш паст оҳанг билан, аммо йўғон талаффуз қилинади ва ёнидаги ундош товушларнинг ҳам қаттиқ талаффуз қилинишига сабабчи бўлади.

ص ундошини талаффуз қилишда тилнинг учи олдинги икки тепа тишнинг ички милкига тегиб туради ва тилнинг олдинги қисми билан юқори танглай орасида тор тирқиш пайдо бўлади. Бу ундошни ҳосил қилиш жараёнида пайдо бўлган ҳаво шу тирқишдан куч билан сирғаниб чиқади. У анча бўғиқ, талаффузи эса хира бўлади.

ض ундошини талаффуз қилишда тилнинг олдинги қисми юқори танглайга қаттиқ тиралиб, тил учи эса олдинги тепа тишларга орқа тарафдан бироз тегиб туради.

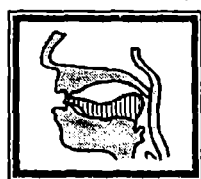

Талаффузи бўғиқ. **ض** товуши фақат араб тилида бор бўлиб, бошқа тилларда йўқ. Шунинг учун арабларни яна "Аҳлу-д-до'д" (д *харфини талаффуз қилувчилар*) деб ҳам атайдилар.

ط ундошини тилнинг олдинги ярим қисмини юқори тишларга томон кўтариб ва танглай томонга йўналтирилган ҳолда талаффуз қилиш керак бўлади.

Нутқ пайтида **ظ** ундошини тилнинг учини олдинги икки ост-уст, тишларининг орасига қўйиб бўғиқ талаффуз қилинади.

❁ 19- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❁ 20- машқ. Ҳарфларни бир- бирига мос кўринишларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

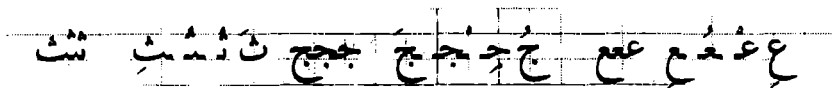
офицер	ض+ا+ب+ط	аэропорт	م+ط+ا+ر
пешинда	ظ+ه+ر+ا	талаба	ط+ا+ل+ب
фаол	ن+ش+ي+ط	эрталаб	ص+ب+ا+ح
учади (муаннас)	ت+ط+ي+ر	учади (музаккар)	ي+ط+ي+ر
ёки (боғловчи)	أَمْ (أَوْ)	учоқ(самолёт)	ط+ا+ي+ر+ة
кулувчи (кулаяпти)	ض+ا+ح+ك	матн	ن+ص+ص
Миср	م+ص+ر	етиб келди (муаннас)	و+ص+ل+ت
ҳам	أ+ي+ض+ا	етиб келди (музаккар)	و+ص+ل
кечқурун	م+س+ا+ء	бор (келган)	ح+ا+ض+ر

❁ 21- машқ. Матнни ўқинг, ёзинг, таржима қилинг ва ёд олинг:

مِنْ أَيْنَ وَصَلَ مُرْتَضَى؟ وَصَلَ مُرْتَضَى مِنْ مِصرَ. مَتَى وَصَلَ؟
 وَصَلَ صَبَاحًا. هُوَ وَصَلَ مِنْ مَطَارِ
 بُخَارَى. تَطِيرُ طَائِرَتِي صَبَاحًا. مَتَى تَطِيرُ طَائِرَتُكُمْ، ظَهْرًا أَمْ مَسَاءً؟
 مَسَاءً! طَاهِرٌ طَالِبٌ نَشِيطٌ. صَالِحَةٌ طَالِبَةٌ نَشِيطَةٌ أَيْضًا. هُمَا مِنْ مِصرَ.
 هَلْ نَاطِمٌ وَكَاطِمٌ ضَابِطَانِ؟ لَا، هُمَا طَالِبَانِ. هُمَا طَالِبَانِ نَشِيطَانِ. هَلْ
 صَالِحَةٌ وَنَصِيبَةٌ تَلْمِذَتَانِ؟ لَا، هُمَا طَالِبَتَانِ. هُمَا طَالِبَتَانِ نَشِيطَتَانِ أَيْضًا.
 أَيْنَ الْمُدْرَسُونَ وَالْمُدْرَسَاتُ؟ هُمْ حَاضِرُونَ وَهُنَّ حَاضِرَاتٌ أَيْضًا.

الدَّرْسُ السَّابِعُ ЕТТИНЧИ ДАРС

ث ج ع УНДОШЛАРИ

Имлоси: **ع** ва **ج** ундошларининг сўз бошида ва сўз ўртасида кўринишлари сатр устида ёзилади. Уларнинг алоҳида ва сўз охирида кўринишлари эса сатр устида бошланиб, сатр остида тугалланади. **ث** ҳарфининг ҳамма кўриниши сатр устида ёзилади.

Талаффузи: **ث** ундошини талаффуз қилиш пайтида тилнинг учи олдинги ост-уст тишлари орасига қўйиб турилади.

ح ундоши

ундоши каби ҳосил бўлиш ўрнига кўра бўғиз товуши бўлиб, уни талаффуз қилишда чуқур бўғиз деворлари бир-бирига тегади ва ўпкадан келаётган ҳаво шу ерда сирғаниб ўтади. Рус тилидаги "ы" товуши уни қисман ифодалайди.

❖ 22- машқ. Ўрганган ҳарфларнинг ҳар бир кўринишини икки қатордан ёзиб чиқинг.

❖ 23- машқ. Ҳарфларни бир-бирига мос кўринишларида қўшиб сўзларни ёзинг, уларни ўқинг ва ёд олинг:

бир неча	ع+د+د+ة	оила	ع+ا+ئ+ل+ة
ишлайди (муз.)	ي+ع+م+ل	университет	ج+ا+م+ع+ة
бизда бор	ل+ن+ا	менда бор	ل+ي
ишчи	ع+ا+م+ل	бува (буви)	ج+د+د+ة (ج+د+د+ة)
таъсир	ت+ا+ث+ي+ر	врач	ط+ب+ي+ب
изланиш	ب+ح+ث	ўрта (сифат)	ث+ا+ن+و+ي+ة

кўча	ش+ا+ر+ع	узоқ	ب+ع+ي+د
сўзлаб бер!	ح+د+د+ت	олим	ع+ا+ل+م
чиройли	ح+م+ي+ل	ҳа	ن+ع+م
ишлайди (муан.)	ت+ع+م+ل	..дан; ҳақида (олд кўмакчи)	ع+ن

ВАСЛАЛИ (БИРИКТИРУВЧИ) ҲАМЗА

Араб тилидаги бир бўғинда ёнма-ён турган иккита ундош ҳарф билан бошланган (масалан, *спорт, троллейбус* каби) сўзларнинг олдида васлали ҳамза ёзилади. Васлали ҳамза бу сўзнинг ўзак ҳарфи эмас. У бу сўзнинг олдида ундан олдин келаётган сўзнинг охиридаги **а, и, і** каби бир қисқа унлини кўшиб, бу бўғинни иккита бўғинга бўлиб юбориб уни ўқиш пайтида талаффузини осонлаштириш учун қўйилади: *спорт*— *ис*—*порт* каби.

Ёзувда васлали ҳамзани ҳаракатсиз алиф ифода этади:

أَبْنُ ، أَبْنَةٌ ، اسْمٌ ، اسْمَانِ ، امْرَأَةٌ ، امْتَنَعَ

Агар бу сўзлар гапнинг бошида келса «и» унлисини олиб қатъий ҳамза каби ўқилади:

икки ('isna:ni)   اسْمَانِ   исм ('ismun)   اسمٌ

Агар васлали ҳамза билан бошланган сўз гапнинг ўртаси ёки охирида келса, унинг ҳамзаси ўқилмай бу сўзни ўздан олдинги сўзнинг унлиси билан бириктириб—«васл» қилиб ўқилади, чунки қоида бўйича васлали ҳамза билан бошланган сўзга ундан олдин келаётган сўз қўшилиб ўқилиши талаб қилинади:

sa'ala-bnu , man-I-n?adama?   مَنْ اَعْدَمَ ؟   سَأَلَ ابْنُ ،

❁ 24- машқ. Сўз ва ибораларни ёзинг, ўқинг ва транскрипция қилинг.

"Бу — қизим Набила".	"هَذِهِ ابْنَتِي نَبِيْلَةٌ"	أَبْنَةٌ
Исминг нима?	مَا اسْمُكَ؟	اسْمٌ
Ўтир, дам ол!	وَأَجْلِسْ وَاسْتَرِحْ!	اسْتَرِحْ

Ол, ич!

اَشْرَبْ | خُذْ وَاشْرَبْ!

Ёз ва уни тушунтириб бер!

اَكْتُبْ، اَشْرَحْ | وَ اَكْتُبْ وَ اَشْرَحْهَا!

ال АРТИКЛИНИНГ ҲАМЗАСИ

Жумлада сўзлар гапнинг боришига қараб аниқ ёки ноаниқ ҳолатда бўлади. Ноаниқ ҳолатдаги сўз одатда танвинга тутаган бўлади. **ا** артикли эса сўзнинг аниқ ҳолатда эканлигини кўрсатиб турадиган аниқлик артиклидир.

ا аниқлик артиклининг ҳамзаси васлани, яъни бириктирувчи (ўқилмайдиган) ҳамзадир. У фақат гапнинг бошида келганида «**а**» деб ўқилади.

хат - ('*al-mak-tu:bu*) **ا** الْمَكْتُوبُ китоб - ('*al-ki-ta:bu*) **ا** الْكِتَابُ

Ушбу сўзларнинг бошидаги **م** ва **ك** ҳарфлари қамария ҳарфлари эди. Шунинг учун бу сўзлардаги **ا** артиклининг **ل** ҳарфи тўлиқ ўқилаяпти. (28 – бетга қаранг).

Агар сўз шамсия ҳарф билан бошланган бўлса, аниқлик артиклининг **ل** ҳарфи шамсия ҳарф таъсирида ассимиляцияга учрайди, яъни худди ўша шамсия ҳарф каби талаффуз қилинади ва ёзувда шамсия ҳарф устига «шадда» белгиси қўйилади. Масалан, **ا** **ا** السَّمْسُ сўзи '*al-šam-su* эмас, балки '*as-šam-su* деб ўқилади.

тинчлик ('*as-sa-la:-mi*) **ا** السَّلَامُ дарс ('*ad-dar-su*) **ا** الدَّرْسُ

Гапда ёки сўз бирикмасининг ўртасида (яъни иккита сўзнинг ўртасида) келган васлани ҳамза **ل** ҳарфи билан олдиндаги сўзнинг охириги ундошининг унлисини бириктириб қўяди (васл қилади):

У хат ёзди. (*kataba-l-maktu:ba*) **ا** كَتَبَ الْمَكْتُوبُ

У китоб олди. ('*ahaza-l-kita:ba*) **ا** أَخَذَ الْكِتَابُ

Агар васлани ҳамзали ёки **ا** артиклини олган сўздан олдинги сўзнинг охири сукун билан тутаган бўлса, ундан олдинги ундош ҳарфнинг ҳаракатига қаралади. Агар у «**а**» бўлса, васлани ҳамза «**и**», агар «**о**», бўлса ва у сўз феъл бўлмаса васлани ҳамза «**а**», «**и**» бўлса васлани ҳамза ҳам «**и**» деб ўқилади.

Масалан: мактабдан (*mina-l-madrasati*) **ا** مِنَ الْمَدْرَسَةِ

Директор ким ? (*mani-l-mudi:ru*) **ا** مَنِ الْمُدِيرُ ؟

улар , мусулмонлар... (*humu-l-muslimu:na*) **ا** هُمُ الْمُسْلِمُونَ

Агар бу сўз феъл бўлса **ا** нинг васлани ҳамзаси «**и**» деб ўқилади:

дарсни ёз! ('uk-tu-bi-d-darsa) - اُكْتُبِ الدَّرْسَ

Аниқ ҳолатдаги сўз олдида ل олд кўмакчиси қўшилиб ёзилганида (l) алиф ёзувда тушиб қолади - ёзилмайди. Масалан:

ل+الْيَتُّ ← لِيَتِّتِ (لَا لِيَتِّتِ)
уй учун - (эмас)

ل+المُعَلِّمُ ← لِلْمُعَلِّمِ (لَا لِلْمُعَلِّمِ)
муаллим учун - (эмас)

Агар ل ҳарфи билан бошланган аниқ ҳолатдаги сўз олдида ل кўмакчиси бирикиб келса, ёзувда аниқлик артикли тушиб қолади - ёзилмайди. Аслида алиф тушиб қолади , ل ҳарфи эса сақланиб қолади, чунки сўзнинг ل ҳарфи иккиланиб келаяпти. Масалан:

ل+لِسَانٍ (لَا لِلْسَّانِ)
тил учун -

КЕЛИШИК КАТЕГОРИЯСИ

Келишиклар отни отга ёки отни феълга боғлаб, гап бўлаклари ўртасидаги муносабатларни аниқлаштириб келади. Араб тилида учта келишик бор. Улар: 1.Бош келишик. 2. Қаратқич келишик. 3. Тушум келишик. **Исмларни уч келишикда турлаш жадвали:**

ҳолат	келишик	музаккар жинс	муаннас жинс	кел-ик қўш-мча
ноаниқ	бош	كِتَابٌ китоб	جَرِيدَةٌ газета	-(-un)
	қаратқич	كِتَابِنِING китобнинг	جَرِيدَةٍING газетанинг	-(-in)
	тушум	كِتَابًا китобни	جَرِيدَةً газетани	-(-an)
аниқ	бош	الْكِتَابُ китоб	الْجَرِيدَةُ газета	-(-u)
	қаратқич	الْكِتَابِING китобнинг	الْجَرِيدَةِING газетанинг	-(-i)
	тушум	الْكِتَابَ китобни	الْجَرِيدَةَ газетани	-(-a)

Жадвалга изоҳ: Танвин фатҳа билан тугаган сўзнинг охирига ўқилмайдиган алиф ҳарфи қўшиб қўйилади. "Та-марбута"ли сўзларда эса алиф ҳарфи қўшилмайди.

❖ 25- машқ. Ушбу сўзларни аниқ ва ноаниқ ҳолатларга келишикларга турланг. Ўқинг ва таржимасини аниқланг (28-бетдаги шамсия ва қамария ҳарфларига қараб):

شَاب، امْرَأَةٌ، يَتٌّ، دَرْسٌ، مَكْتَبٌ، مُدْرَسٌ، مَرِيضٌ، رَجُلٌ، سَلَامٌ،
كَلَامٌ، مَسْأَلَةٌ، جُمْرُكٌ، صَبْرٌ، عَجَلَةٌ.

❖ 26- машқ. Матнни ўқинг, ёзинг, таржима қилинг ва ёд олинг:

عَائِلَتُنَا

حَدَّثَ عَنْ عَائِلَتِكَ | عَائِلَتُنَا كَبِيرَةٌ. هِيَ تَتَكَوَّنُ مِنْ عِدَّةٍ أَشْخَاصٍ. لَنَا
مَنْزِلٌ كَبِيرٌ وَجَمِيلٌ. لِي أَبِي وَأُمٌّ. أَبِي يَعْْمَلُ. هُوَ مُدْرَسٌ فِي الْجَامِعَةِ
الدِّيْلُومَاسِيَّةِ. أُمِّي تَعْْمَلُ أَيْضًا. هِيَ مُدِيرَةُ الْمَدْرَسَةِ الثَّانَوِيَّةِ. لِي أَخٌ كَبِيرٌ
وَأُخْتٌ كَبِيرَةٌ أَيْضًا. أَخِي اسْمُهُ عَفْمَانُ وَأُخْتِي اسْمُهَا ثُرَيَّا. هُمَا طَالِبَانِ. لَنَا
جَدٌّ وَجَدَّةٌ. جَدِّي مُؤَرِّخٌ مَشْهُورٌ وَجَدَّتِي طَبِيبَةٌ مَشْهُورَةٌ. هُمَا سَالِمَانِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ |

❖ 27- машқ. Мақолни ўқинг ва ёд олинг:

Излаган топади. مَنْ جَدٌّ وَجَدَّةٌ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

1. Сўз ўртасида "ҳамза" ундошига ...

- A) курси вазифасини фақат "алиф" ундоши бажаради;
- Б) курси бўлиб фақат *و* *ي* ундошларидан бири келиши мумкин;
- В) курси бўлиб *ا* *و* *ي* ундошларидан бири келиши мумкин;
- Г) тўғри жавоб йўқ.

2. Сўз охирида "ҳамза" ундоши "суқун" ёки "а.", "и.", "у." чўзик унлиларидан кейин келса

- A) алоҳида ёзилади;
- Б) унга курси бўлиб *ا* *و* *ي* ундошларидан бири келиши мумкин;
- В) унга курси бўлиб фақат *و* *ي* ундошларидан бири келиши мумкин;
- Г) тўғри жавоб йўқ.

3. Тўғри жавобни белгиланг:

- A) бириктирувчи ҳамзанинг ҳаракати "ҳаракатлар катталиги" қоидаси асосида танланади;
- Б) айирувчи ҳамза – ўзак ташкил қилувчи ҳамза ва бириктирувчи ҳамза – сўзнинг ўзаги таркибига кирмайдиган ҳамзадир;
- В) сўз бошида келган айирувчи ҳамзага курси вазифасини *ي*, *و*, *ا* ундошларидан бири бажаради;
- Г) тўғри жавоб йўқ.

жаноб	س+ي+د	жуда	ج+د+دَا
меҳмонхона	ف+ن+د+ق	Раҳмат!	ش+ك+رَا
марҳамат қил!	ت+ف+ض+ل	мана	ل+ه

СЎЗ ЎЗАГИ. ЎЗАК УНДОШЛАР. ШАКЛ ЯСОВЧИ УНДОШЛАР

Арабча сўзнинг ўзаги фақат ундош ҳарфлардан иборат бўлади. Араб алифбосидаги барча ҳарфлар ўзак (ташқил қилувчи) ундошлар ҳисобланади. Ўзақдаги асосий ундошларнинг кетма-кетлигини бузмай уларнинг олдига, ортига, орасига унли ва ундошларни қўшиб янги сўзлар ҳосил қилинади.

билувчи; олим	عَالِمٌ	билим, билиш	عَلِمَ
сўраб билди	اسْتَعْلَمَ	билди	عَلِمَ
таълим берувчи	مُعَلِّمٌ	маълум; билинган	مَعْلُومٌ
таълим	تَعَلَّمَ	ўрганди	تَعَلَّمَ

Бу ўзакнинг асосий маъноси علم—«билим» ҳамма сўзда сақланган. Ушбу сўзлардаги қўшимча ундошлар шакл ясовчи ундошлардир.

Шакл ясовчи ундошлар 10 та бўлиб **ا ه س ن ت** — «Бутун сен уни унутасан». деган гап шаклига солинган. Бу ердаги **ت** ҳарфи **ة** ни ҳам билдиради **اوي** ундошлари эса шакл ясовчи чўзиқ унлилар сифатида ҳам назарда тутилган.

❖ 31- машқ. Ушбу сўз гуруҳларининг ўзак ундошларини топинг:

1. اعْتَرَفَ ، عَرَفَ ، اعْتَرَفَ ، عَرَفَ ، مَعْرُوفٌ ، تَعْرِيفٌ ؛
2. رَحْمَنٌ ، رَجِيمٌ ، مَرْحُومٌ ، رَحْمَةٌ ، مَرَحَمَةٌ ، تَرَحَّمٌ ؛
3. تَعَلَّقَ ، تَعَلَّقَ ، تَعَلَّقَ ، عِلَاقَةٌ ، مَعَلَّقٌ ، مُتَعَلِّقٌ ؛

4. تَمَجَّدَ ، تَمَجِّدُ ، مَجِيدٌ ، مَجِيدٌ ، مَاجِدٌ ، أَمَجَدٌ ؛

❖ 32- машқ. Ушбу сўзларнинг ўзак ва шакл ясовчи ҳарфларини аниқланг. Сўзларнинг маъноларини луғат китобидан топиб, ёзиб қўйинг:

مِصْبَاحٌ ، اسْتِعْمَالٌ ، مُعَامَلَةٌ ، كَبِيرٌ ، مَشْهُورٌ ، مَأْمُولٌ ، مَقْعَدٌ ، قُفْلٌ ، ذَهَابٌ ، كَثِيرٌ ، صِدَاقَةٌ .

СЎЗ ҚОЛИПЛАРИ

Араб тилидаги сўзларнинг хилма-хил шаклларини бир тартибга солиш мақсадида уларни қолип (вазн)лар билан ифодаланади. Масалан, уч ҳарfli I боб феълнинг умумий қолипи сифатида "فعل" - қилди ўзаги ишлатилади. Бунда "ф" ҳарфи феълнинг биринчи ўзак ундошини, "ع" ҳарфи иккинчи ўзак ундошни, "ل" ҳарфи эса учинчи ўзак ундошни ифодалайди. Ҳар қандай сўзнинг қолипи шу ҳарфлар асосида ясалади. Ҳаракатлари ва шакл ясовчи ундошлари эса шундоқ кўчириб қўйилади. Бизга таниш қуйидаги сўзлар ушбу қолиплар бўйича ясалган экан:

فَعَلَ ← درسٌ ؛ فَعِلَ ← عَلِمَ ؛ فِعْلٌ ← عَلِمَ ؛ فَاعِلٌ ← عَالِمٌ ؛ مَفْعَلَةٌ ← مَدْرَسَةٌ .

Эслатма: Тўрт ёки беш ҳарfli феълни ёки ундан ясалган исмни қолипга солинганда тўртинчи ундош ҳам, бешинчи ундош ҳам J ҳарфи билан белгиланади:

تَرْجَمَ ← فَعَّلَ ؛ مُتَرْجِمٌ ← مُفَعِّلٌ ؛ سَفَرَجَلٌ ← فَعَّلٌ .

ЛУҒАТ БИЛАН ИШЛАШ

Луғатлар асосан ўзак асосида тузилган бўлади. Уларда бир ўзакка оид бўлган сўзлар бир жойда берилади. Бундай луғат билан ишлашда сўзнинг таржимасини билиш учун аввал унинг ўзагини аниқлаш керак. Аммо бу нарсага кўп ўқиб, ўрганиб эришилади. Агар ўқувчига бир ўзакка оид бир неча сўзлар маълум бўлса, уларнинг ўзагини топиш осонроқ бўлади.

Масалан, «درس» сўзлари تَرَسٌ ، مَدْرَسَةٌ ، تَدْرِيسٌ ، مُدْرَسٌ «درس» ўзаги асосида ва «كلم» сўзларининг ўзаги эса كَلَمٌ ، كَلِمَةٌ ، كَلِمَةٌ ، كَلِمَةٌ «كلم» ўзаги асосида ҳосил қилинган экан.

Ушбу сўзларнинг маъносини топишда уларни шу ўзақлар бўйича қидириш лозим. Яъни *حَمِيدٌ، حَمِيدٌ، أَحْمَدُ، مُحَمَّدٌ* сўзларининг маъноларини луғатларда алифбо тартибида эмас, балки «*ح*» ҳарфидан бошлаб «*حمد*» ўзагидан қидириш керак бўлади.

❖ 33- машқ. Матнни ўқинг, таржима қилинг ва ёд олинг.

-- السَّلَامُ عَلَيْكُمْ! -- وَعَلَيْكُمْ السَّلَامُ. أَهْلًا وَسَهْلًا وَمَرْحَبًا!
 -- أَهْلًا بِكَ. هَلْ هَذَا فُنْدُقُ "شَاش"؟ -- نَعَمْ، يَا سَيِّدِي. تَفَضَّلْ!
 -- اسْمِي فُوزِي مُرَادُ. أَنَا حَجَزْتُ -- نَعَمْ، تَفَضَّلْ! الْغُرْفَةُ رَقْمَ ٥. الْمِفْتَاحُ هُنَا!
 هُنَا غُرْفَةٌ...
 -- هَلْ فِي الْفُنْدُقِ مِصْعَدٌ؟ -- نَعَمْ. الْمِصْعَدُ هُنَا. هَا هُوَ!
 -- وَاللَّهِ أَنَا مَسْرُورٌ جِدًّا. شُكْرًا. -- عَفْوًا. لَا شُكْرَ عَلَيَّ وَاجِبًا!
 -- مَعَ السَّلَامَةِ. -- مَعَ السَّلَامَةِ وَإِلَى اللَّقَاءِ!

❖ كَلِمَات

Бу ерда:

арзимаъди;
бу менинг
вазифам

Банд қилмоқ, (y) *حَجَزَ*
لَا شُكْرَ عَلَيَّ وَاجِبًا!

кўришгунча

хайр; саломатлик
билан кўришайлик!
مَعَ السَّلَامَةِ
إِلَى اللَّقَاءِ!

❖ 34- машқ. Араб тилига таржима қилинг (жумлалар арабча тартиб бўйича):

Бу меҳмонхонами? Ҳа, бу меҳмонхона. Бу ерда Маҳмуд борми? Ҳа, бор. Унинг оиласи ҳам шу ердами? Ҳа, бу—у ва оиласи! Катта раҳмат! Мен жуда хурсандман, Аллоҳга шукур. Раҳмат. Арзимаъди. Банд қилдим (Мен) меҳмонхонада (битта) хонани. Бу унинг (хонанинг демоқчи) калити. Марҳамат қил!

❖ 35- машқ. Ушбу ҳадиси шарифни ўқинг, ёзинг ва ёд олиб амал қилинг:

أَفَةُ الْعِلْمِ النَّسِيَانُ وَإِضَاعَتُهُ أَنْ تُحَدِّثَ بِهِ غَيْرَ أَهْلِهِ.

Илмнинг офати уни унутиш, хоҳламаган одамга ўргатиш
уни зоеъ қилишдир.

АРАБ АЛИФБОСИ ҲАРФЛАРИ
(УМУМИЙ ЖАДВАЛ)

Ҳарфнинг ёзилиши					Қуринилар сон	Транскрипция	Ҳарф номи		Тартиб рақами
мустикал қуриниш (алоҳида қуриниш) ўнг томони бшан	бириқиш (сўз охирда) ИКСИ	томони билан бириқиш (сўз ўртасда)	чап томони билан бириқиш (сўз бошида)	Ўзбекча			Арабча		
9	8	7	6	5	4	3	2	1	
ا	ا	ا	ا	2	-	Alif	ألف	1	
ب	ب	ب	ب	4	b	Ba:	باء	2	
ت	ت	ت	ت	4	t	Ta:	تاء	3	
ث	ث	ث	ث	4	s	Ṡa:	ثاء	4	
ج	ج	ج	ج	4	j	Ji:m	جيم	5	
ح	ح	ح	ح	4	h	Ha:	حاء	6	
خ	خ	خ	خ	4	h	Ḥa:	حاء	7	
د	د	د	د	2	d	Da:l	دال	8	
ذ	ذ	ذ	ذ	2	z	Za:l	ذال	9	
ر	ر	ر	ر	2	r	Ra:	راء	10	
ز	ز	ز	ز	2	z	Za:y	زاي	11	
س	س	س	س	4	s	Si:n	سين	12	
ش	ش	ش	ش	4	š	Ši:n	شين	13	
ص	ص	ص	ص	4	s	Sa:d	صاد	14	
ض	ض	ض	ض	4	d	Da:d	ضاد	15	
ط	ط	ط	ط	4	t	Ta:	طاء	16	
ظ	ظ	ظ	ظ	4	z	Za:	ظاء	17	
ع	ع	ع	ع	4	?	?ayn	عين	18	

9	8	7	6	5	4	3	2	1
غ	غ	غ	غ	4	g	Gayn	غين	19
ف	ف	ف	ف	4	f	Fa:	فاء	20
ق	ق	ق	ق	4	q	Qa:f	قاف	21
ك	ك	ك	ك	4	k	Ka:f	كاف	22
ل	ل	ل	ل	4	l	La:m	لام	23
م	م	م	م	4	m	Mi:m	ميم	24
ن	ن	ن	ن	4	n	Nu:n	نون	25
ه	ه	ه	ه	4	h	Ha:	هاء	26
و	و	و	و	2	w	Wa:w	واو	27
ي	ي	ي	ي	4	y	Ya:	ياء	28
ء	أ أ أ	أ أ أ	أ أ أ		'	Ҳамза	همزة	

АСОСИЙ ҚИСМ ^۱ الْقِسْمُ الْأَسَاسِي

МОРФОЛОГИЯ ВА СИНТАКСИС الصَّرْفُ وَالتَّحْوُّ

ТЎҚ ҚИЗИНЧИ ДАРС الدَّرْسُ التَّاسِعُ

СЎЗ ТУРКУМЛАРИ

Арабча сўз бир ёки бир неча ҳарфдан иборат бўлади:

ل ، مِنْ ، فَوْقَ ، قُبَيْلَ ، مُحَمَّدٌ ، عِنْدَلَيْبٍ ، اسْتِقْبَالَ

Улар учта катта гуруҳга бўлинади:

I. Исм (الاسْمُ) туркумига от, сифат, сон, олмош, равиш, масдар(ҳаракат номи) ва сифатдош каби мустақил маънони англатган сўзлар киради:

مَدْرَسَةٌ ، إِنْسَانٌ ، مَدِينَةٌ ، جَبَلٌ ، عِلْمٌ ، دَرِيسَةٌ

Исмларда жинс, сон, келишик ва ҳолат (жами тўртта) категориялари мавжуд бўлиб, улар шу категорияларда турланади – ўзгаради.

II. Феъл (الْفِعْلُ) – мустақил мазмунга эга бўлиб, бирон- бир иш- ҳаракатнинг содир бўлишига ёки ҳолатига ишора қиладиган сўзларга феъл дейилади. Феълларда иш- ҳаракат ўтган, ҳозирги ёки келаси замондан бирида содир бўлади:

У боради – سَيَذْهَبُ ، У борапти – يَذْهَبُ ، У борди – ذَهَبَ

Феъл туркумига феълнинг барча шакллари киради.

III. Ёрдамчи сўзлар (الْحَرْفُ) – мустақил мазмунга эга бўлмаган, бошқа сўзлар таъсирини учрамайдиган сўзларга айтилади. Улар исм ёки феълга таъсир қилиб, уларнинг гаптаги маъносини аниқлаштириб келади. Ёрдамчи сўзларда феъл ва исмларда бор бўлган категориялар мавжуд эмас. Ёрдамчи сўзларга аниқлик артикли, олд кўмакчи, юклама, боғловчи ва ундалма кабилар киради.

❖ 36- машқ. Қуйидаги сўзларнинг ичидан الاسم, الحرف, الفعل ларни ажратиб чиқинг. Уларни ёрланг.

у ёзди	كَتَبَ	ўқитувчи	مُدْرَسٌ	Маҳмуд	مَحْمُودٌ
у борди	ذَهَبَ	билдим	عَلِمْتُ	дафтар	دَفْتَرٌ
қиз	أَنَسَةٌ	хоним	سَيِّدَةٌ	жаноб	سَيِّدٌ
ота	أَبٌ	оила	عَائِلَةٌ	дўст	صَدِيقٌ
буви	جَدَّةٌ	бува	جَدٌّ	она	أُمٌّ
..га	إِلَى	..дан	مِنْ	аввал	مُنْذُ
устида	فَوْقَ	тагида	تَحْتَ	зиммасида	عَلَى
да	فِي	ёнида	جَنْبَ	олдида	أَمَامَ
..сиз	بِلَا	билан	مَعَ	..гача	حَتَّى
университет	جَامِعَةٌ	толиба	طَالِبَةٌ	толиб	طَالِبٌ
эр	زَوْجٌ	ўсмир қиз	شَابَةٌ	ўсмир йигит	شَابٌ
бола	طِفْلٌ	бола	وَلَدٌ	хотин	زَوْجَةٌ
кейин	بَعْدَ	сўнгра	ثُمَّ	ва	وَ
сўрадим	سَأَلْتُ	ўтирдим	جَلَسْتُ	ўқидим	قَرَأْتُ
етиб келди	وَصَلَ	чиқдик	خَرَجْنَا	иккингиз кирдингиз	دَخَلْنَا

И С М Л А Р Н И Н Г Т У Р Л А Р И

О Т

Одам, жонивор, буюм, ашё каби нарсаларни билдирадиган сўзларга от дейилади. Отнинг жинси ўзгармас бўлиб у ё музаққар ёки муаннас жинсда бўлади. Отлар икки хил: турдош ва атоқли бўлади.

Турдош отлар. Бир турдаги шахс ёки нарсанинг умумий номини билдирадиган отларга турдош отлар дейилади. Масалан:

атиргул – وَرْدَةٌ, шаҳар – مَدِينَةٌ, ҳайвон – حَيَوَانٌ, киши – رَجُلٌ

Кишининг касбини англаган турдош отлар эса иккала жинсда бўлади:

مُعَلِّمَةٌ – ўқитувчи аёл   مُعَلِّمٌ – ўқитувчи

Атоқли отлар. Бир шахс, жонивор ёки нарсанинг номини билдирадиган отларга атоқли отлар дейилади. Масалан:

نيل – النَّيْلُ، Бухоро – بُخَارَى، الْقَاهِرَةُ، يَعْقُوبُ، مُحَمَّدٌ، صَادِقٌ

СИФАТ

Отнинг белгисини билдирадиган сўзларга сифат дейилади. Белги деганда ранг, маза – таъм, ҳажм, хусусият кабилар тушунилади. Икки хил сифат: туб ва ясама сифатлар бор.

Туб сифатларга:

كَبِيرٌ – катта، صَغِيرٌ – кичкина، وَاسِعٌ – кенг، جَمِيلٌ – чиройли

каби сифатлар мисол бўлади. Ясама сифатларга эса:

عَرَبِيٌّ – арабча، إِسْلَامِيٌّ – ислом динига оид (исломий)

каби сифатлар мисол бўлади.

СОН

Сонлар отнинг саногини ёки тартибини билдирадиган сўзлардир. Икки хил: саноқ ва тартиб сонлар бор. 10 гача бўлган содда саноқ сонлар қуйидагилардир:

тартиб сонлар	саноқ сонлар	рақамни
биринчи أَوَّلُ (أُولَى)	бир وَاحِدٌ	۱
иккинчи ثَانِي (ثَانِيَّة)	икки اِثْنَان (اِثْنَانِ)	۲
учинчи ثَالِثٌ	уч ثَلَاثٌ	۳
тўртинчи رَابِعٌ	тўрт أَرْبَعٌ	۴
бешинчи خَامِسٌ	беш خَمْسٌ	۵
олтинчи سَادِسٌ	олти سِتٌ	۶

еттинчи	سَابِعَ	етти	سَبْعَ	7
саккизинчи	ثَامِنَ	саккиз	ثَمَانٍ (ثَمَانِيَّةً)	8
тўққизинчи	تَاسِعَ	тўққиз	تِسْعَ	9
ўнинчи	عَاشِرَ	ўн	عَشْرَ	10

Уларнинг музаккар жинси кўринишининг охирига "та – марбута" қўшиб муаннас жинси ҳосил қилинади.

Араб тилида «0» сони صِفْرٌ сўзи билан ифодаланади.

О Л М О Ш

Олмошларнинг бир неча тури бор. Улар:

1. Кишилик олмошлари (أَنَا، أَنْتَ ، أَنْتِ ، هُوَ ، أَنْتُمْ، نَحْنُ)
2. Бирикма олмошлари (يَ، كَ، لَ، هَا، هِيَ، هِيَ)
3. Кўрсатиш олмошлари (هَذَا، هَذِهِ، هُوَ، هِيَ، ذَلِكَ، ذَلِكَ، أُولَئِكَ)
4. Сўроқ олмошлари (مَا؟ مَنْ؟ أَيُّ؟ كَيْفَ؟)

✦ 37- машқ. Қуйидаги сўзларнинг ичиган турдош от, атоқли от, туб сифат, ясама(нисбий) сифат ва олмошларни ажратиб ёзинг. Уларни ёгланг.

сен (муаннас)	أَنْتَ	Сен (музаккар)	أَنْتَ
сиз иккингиш (музаккар – муаннас)	أَنْتُمَا	у (муаннас)	هِيَ
сизлар (музаккар)	أَنْتُمْ	биз(музаккар – муаннас)	نَحْنُ
улар (муаннас)	هُنَّ	Улар (музаккар)	هُنَّ
билмоқ	عَلِمَ	Муҳаммад	مُحَمَّدٌ
раҳм қилмоқ	رَحِمَ	раҳмли	رَحِيمٌ
у (қиз) кулди	ضَجِكَتْ	у тушунди	فَهِمَ

у таржима қилди	تَرْجَمَ	эшитаяпман	أَسْمَعُ
ким?	مَنْ؟	васваса қилди	وَسَّوَسَ
диний	دِينِي	нима учун?	لِمَاذَا؟
мен (музаккар – муаннас)	أَنَا	Ёғочдан ясалган	خَشَبِي
иккови (музаккар – муаннас)	هُمَا	сизлар (муаннас)	أَنْتَ
ўқувчи	تَلْمِيزٌ	хурсанд	فَرِحَ
исм	اسْمٌ	эшитдим	سَمِعْتُ
таржима қияпти	يُتْرَجِمُ	нима?	مَا؟ = مَاذَا؟
Ҳиба (қиз исми)	هَيْبَةٌ	Ваҳба (киши исми)	وَهْبَةٌ
бинафша ранг	بَنْفَسَجِي	сиёсий	سِيَّاسِي
анави (муаннас)	تِلْكَ	бу (музаккар)	هَذَا
Макка	مَكَّةُ	Ироқ	الْعِرَاقُ
қаерда? қаерга?	أَيْنَ؟	у	هُوَ
Мавароуннаҳр	مَا وَرَاءَ النَّهْرِ	Швеция	السُّوَيْدُ

الدَّرْسُ العَاشِرُ ЎНИНЧИ ДАРС

И С М Л А Р Н И Н Г Г Р А М М А Т И К К А Т Е Г О Р И Я Л А Р И

1. ҲОЛАТ КАТЕГОРИЯСИ

Исм аниқ ёки ноаниқ ҳолатда бўлиши мумкин. Сўзловчига олдиндан номаълум бўлган сўзлар ноаниқ ҳолатда, аввалдан маълум бўлган сўзлар аниқ ҳолатда ифодаланади. (22–23 бетларга қаранг). Масалан:

Мен бир китоб(ни) ўқидим. (ноаниқ).

Бу китоб жуда фойдали экан. (аниқ).

Қуйидаги сўзлар аниқ ҳолатда деб ҳисобланади:

1. ال артикли * билан келган сўзлар: الْوَلَدُ، الْكِتَابُ، الْبَيْتُ، الْمَدْرَسَةُ

ال артиклисиз бўлган қуйидаги исмлар:

а) атоқли отлар: مِصْرُ، مَكَّةُ، طَشَقَنْدُ، أَحْمَدُ، فَاطِمَةُ каби;

б) кўрсатиш олмошлари: تِلْكَ، ذَلِكَ، هَذِهِ، هَذَا каби;

в) кишилик олмошлари: أَنَا، أَنْتَ، أَنْتِ، هُوَ، هِيَ، نَحْنُ، أَنْتُمْ каби;

г) қаратқич – қаралмиш шаклидаги (изофа) бирикманинг 1 – чи бўлаги: طَالِبُ الْحَامِئَةِ، كِتَابُ الطَّالِبِ каби;

Танвин билан тугаган сўзлар ноаниқ ҳолатда деб ҳисобланади:

كِتَابٌ – (бир) китоб – بَيْتٌ – (бир) қиз – مَدْرَسَةٌ – (бир) мактаб

2. ЖИНС КАТЕГОРИЯСИ

Араб тилида сўзлар икки хил: 1) муаннас (қиз) ва 2) музаккар (эр) жинсида бўлади.

Сўзнинг муаннас жинсида эканлигини билдирадиган ёзилишидаги ташқи (морфологик) белгилари учта:

1 – Сўзнинг «та марбута» (ة) билан тугаган бўлиши.

---

* аслида Л аниқлик артикли. Унинг олдидаги ل вазелии ҳамзани ифодалайди.

Бундай сўзлар кўп учрайди:

ҳадя; эҳсон   هَيْهٌ   қиз   ابْنَةُ   амма   عَمَّةٌ

2-Сўзнинг **أَءٌ** (алиф ва ҳамза) билан тугаши. Бундай сўзлар кам учрайди:

даво   دَوَاءٌ   синов   بَلَاءٌ   касаллик   دَاءٌ

3-Сўзнинг **ى** (алиф мақсура) билан тугаши. Бундай сўзлар жуда кам учрайди:

хушхабар   بُشْرَى   касалхона   مُسْتَشْفَى

Қолган муаннас жинсдаги сўзлар улар англатган мазмунига қараб аниқланади:

А) Аёл кишини ёки уларнинг исмини билдирувчи сўзлар:

қиз – بِنْتٌ   она – أُمٌّ   Видад – وَدَادٌ

Б) Тананинг жуфт аъзоларини билдирувчи сўзлар:

қулоқ   أُذُنٌ   қўл   يَدٌ

В) Халқлар, давлатлар, шаҳарларларнинг номлари:

Ливан   لُبْنَانٌ   Ливия   لِيْبِيَا

Г) Яратилишига кўра ягона-бўлган нарсаларнинг номлари:

куёш   شَمْسٌ   олов   نَارٌ

Қолган сўзлар музаккар жинсига таалуқли сўзлардир. Баъзи сўзлар эса иккита жинсга тегишлидир. Уларнинг рўйхати луғат китобларининг охирида берилади.

3. СОН КАТЕГОРИЯСИ

Араб тилида учта грамматик сон бор:

1. Бирлик   2. Иккилик   3. Кўплик

ИККИЛИК СОН

Иккилик сон музаккар ёки муаннас жинс, бирлик сонда бўлган исмнинг охиридаги танвинини олиб ташлаб, ўрнига **ان** (али) қўшимчасини қўшиб ясалади. Бунда муаннас жинсдаги сўзнинг **ة** («та марбута») си **ت** («та мамдуда»)га алмаштирилади. Масалан:

иккита китоб	كِتَابَانِ ←	китоб	كِتَابٌ
иккита толиба	طَالِبَانِ ←	толиба	طَالِبَةٌ
иккита мударрис	مُدْرَسَانِ ←	мударрис	مُدْرَسٌ

Иккилик сондаги сўз олдига л артикли қўйилганда ҳам **ان** қўшимчаси ўзгармайди:

كِتَابَانِ ← الْكِتَابَانِ ← طَالِبَانِ ← الطَّالِبَانِ

Алиф мақсура **ى** билан тутаган исмнинг иккилиги ҳосил қилинганда у **ى** га ўзгаради:

иқкита хушхабар **بُشْرَانِ** ← хушхабар **بُشْرَى**

Ҳамза (ء) ёки алиф (ا) билан тутаган сўзлардан иккилик сон ҳосил қилинганда, уларнинг ҳамза ёки алифлари "wa:wун" (و) га ўзгариб кетади:

иқкита гўзал **حَسَنَانِ** ← гўзал **حَسَنَاءُ**

Иккилик сондаги сўзлар бош ва қаратқич – тушум келишклариде турланади:

келишик	ноаниқ ҳолатда		аниқ ҳолатда		келишик қўшимча
	музаккар	муаннас	музаккар	муаннас	
бош	طَالِبَانِ	طَالِبَانِ	الطَّالِبَانِ	الطَّالِبَانِ	ان (- а:ни)
қаратқич – тушум	طَالِبَيْنِ	طَالِبَتَيْنِ	الطَّالِبَيْنِ	الطَّالِبَتَيْنِ	ين (- айни)

Исмларнинг келишик категорияси билан эса биз аввалги дарсларда танишдик (26 – бетга қаранг).

❖ 38- машқ. Ушбу сўзларнинг аниқ ва ноаниқ ҳолатда иккилигини ҳосил қилинг, уларнинг жинсини аниқланг ва келишикларда турланг:

بَلَدٌ ، نَهْرٌ (дарё) ، بَحْرٌ (денгиз) ، بُسْتَانٌ (боғ) ، شَابٌ ، شَابَةٌ ،

سُورِيٌّ ، حِوَارٌ (диалог) ، رِوَايَةٌ (ҳикоя) ، نَصٌّ ، كَسْنَانٌ (дангаса).

❖ 39- машқ. Ушбу сўзларнинг бирлик сонини ва жинсини аниқланг, таржимасини билинг ва келишикларда турланг. Уларни аниқ ҳолатга ўтказинг:

سَيَّارَتَانِ ، مَكْتَبَانِ ، مَشْهُورَانِ ، مَسْرُورَانِ ، حَاضِرَيْنِ ، كِتَابَيْنِ ، كَسَلَانَيْنِ .

КЎПЛИК СОН

Араб тилида сўзларнинг кўплигини ҳосил қилиш анча мураккабдир. У бир неча усулда ясалади:

1. Синиқ кўплик яшаш усули; 2. Тўғри кўплик яшаш усули;

Синиқ кўплик Исмдан синиқ кўплик яшашда сўзнинг ўзаги гўёки «синдирилади» – яъни сўз ўзагини ташкил этувчи ундошларнинг унлилари ўзгаради, кўплик шакл ясовчи ундошлар киритилади. Натижада унинг бирлик шакли ўзгаради. Шунинг учун бундай кўплик яшаш усули «синиқ кўплик» деб аталади. Синиқ кўпликдаги танвин дамма билан тугаган исмлар уч келишиқда, дамма билан тугаган исмлар эса икки келишиқда турланади:

боғ – боғлар	حَدِيقَةٌ – حَدَائِقُ	дарс – дарслар	دَرْسٌ – دُرُوسٌ
китоб – китоблар	كِتَابٌ – كُتُبٌ	хабар – хабарлар	خَبْرٌ – أَخْبَارٌ

Қайси сўзнинг кўплиги тўғри кўпликда ва қайсинисиники "синиқ кўплик"да ҳосил бўлишини аниқлайдиган маълум бир «темир» қоида йўқ. Буни аниқлаш учун бизга луғат китоблари ва ўзимиз ёд олган сўз бойлигимиз қўл келади.

Тўғри кўплик Исмдан тўғри кўплик яшашда унинг охирига кўплик қўшимчаси қўшилади. Бунда бирлик шакли ўзгармай туради. *Музаққар жинсидаги тўғри кўплик шахсни билдирадиган атоқли отлардан, уларнинг касбини билдирадиган сўзлардан, ة ("та марбута") билан тугамаган ва шккилик ва тўғри кўплик қўшимчаларидан холи бўлган сўзлардан ҳосил қилинади.*

Музаққар жинсидаги, одамни ва унинг касби – корини билдирадиган сўзнинг кўплиги унинг охирига "ـون" ва муаннас жинсидаги сўзнинг кўплиги унинг охирига "ـات" қўшимчасини қўшиб ҳосил қилинади. Бу ерда ҳам ة ҳарфи т га айланади. Музаққар жинс кўпликдаги сўзлар ل артикли олганда қўшимчаси ўзгармайди:

мударрислар	مُدْرَسُونَ ←	мударрис	مُدْرَسٌ + وَنٌ
мударрисалар	مُدْرَسَاتٌ ←	мударриса	مُدْرَسَةٌ + اتٌ

Тўғри кўплик, муаннас жинсидаги исм ال артикли олганида танвини тушиб қолади:

олималар   عَالِمَةٌ ← عَالِمَاتٌ + عَالِمَاتٌ ← الْعَالِمَاتُ
 тикувчилар   خِيَّاطَةٌ ← خِيَّاطَاتٌ + خِيَّاطَاتٌ ← الْخِيَّاطَاتُ

Тўғри кўпликдаги исмлар иккита келишиқда турланади.
 Жадвалга қаранг:

жинс	келишиқ	ноаниқ ҳолат	аниқ ҳолат	келишиқ кўшимчаси
музаккар	бош	مُدْرَسُونَ	الْمُدْرَسُونَ	وَنَون u:na
	қаратқич тушум	مُدْرَسِينَ	الْمُدْرَسِينَ	يَنَين i:na
муаннас	бош	مُدْرَسَاتٌ	الْمُدْرَسَاتُ	تَات a:tu а:tuN а:tun
	қаратқич тушум	مُدْرَسَاتٍ	الْمُدْرَسَاتِ	تَات a:ti а:tin а:tin

Одамни билдирмайдиган, музаккар ва муаннас жинсдаги аксарият сўзларнинг кўплиги ҳам муаннас жинсдаги тўғри кўплик шаклида ҳосил қилинади:

ҳайвон – ҳайвонлар   حَيَوَانَاتٌ ← حَيَوَانٌ
 имтиҳон – имтиҳонлар   اِمْتِحَانَاتٌ ← اِمْتِحَانٌ

Кўпинча одамни англатган бир сўзнинг музаккар жинси тўғри кўплиқда ва муаннас жинси синиқ кўплиқда ҳосил қилиниши мумкин.

✻ 40- машқ. Ушбу сўзларнинг аниқ ва ноаниқ ҳолатда кўплигини ҳосил қилинг ва уларни келишиқларга турланг. Уларнинг жинсини, таржимасини (луғатдан) аниқланг:

حَاضِرٌ، حَاضِرَةٌ، سَوْرِيٌّ، سَوْرِيَّةٌ، مُسَلِّمٌ، مُسَلِّمَةٌ، مَسْرُورٌ، مَسْرُورَةٌ،
 مَبْسُوطٌ، مَبْسُوطَةٌ.

الدَّرْسُ الحَادِي عَشَرَ ЎН БИРИНЧИ ДАРС

КЎРСАТИШ ОЛМОШЛАРИ

Кўрсатиш олмошлари шахс, нарса ёки жонзотларни кўрсатиш, белгилаш учун ишлатилади. Кўрсатиш олмоши қайси шахс ёки нарсани кўрсатиб келаётган бўлса, ўшанинг жинси ва сони билан мослашиб келади. *Кўрсатиш олмошлари гапда эга, кесим ва мослашган аниқловчи вазифасида келади.* Яқинни кўрсатувчи кўрсатиш олмошлари қуйидагилардир:

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
музаккар	هُذَا... бу...	هَذَانِ... бу иккиси...	هَؤُلَاءِ... булар...
муаннас	هَذِهِ... бу...	هَاتَانِ... бу иккиси...	هَؤُلَاءِ... булар...

Узоқдаги предметни кўрсатувчи кўрсатиш олмошлари қуйидагилардир:

жинс	бирлик	иккилик	кўплик
музаккар	ذَلِكَ؛ اناви	ذَانِكَ اناви	أُولَئِكَ اناвилар
муаннас	تِلْكَ اناви	تَانِكَ اناви	أُولَئِكَ اناвилар

✦ 41- машқ. Кўрсатиш олмошлари иштирокида намунадаги каби музаккар ва муаннас жинсларда исмий жумлалар тузинг ва таржима қилиб кўринг:

Намуна:

هَذَا مُدْرَسٌ. ، هَذَانِ مُدْرَسَانِ. هَؤُلَاءِ مُدْرَسُونَ...

خَالَةٌ (خَالَاتٌ) - хола ، خَالَ (أَخْوَالٌ) - тоға ، عَمٌّ (أَعْمَامٌ) - амаки

СОДДА ГАПЛАР

Содда гап деб эга ва кесимга эга бўлган, маълум бир фикрни ифодалай оладиган синтактик бирликка айтилади. Бу бирлик грамматик ва оҳанг жиҳатдан шаклланган бўлади. Содда гаплар икки хил: йиғиқ ёки ёйиқ бўлади.

Содда йиғиқ гап гапнинг бош бўлаклари бўлиши эга ва кесимдан иборат бўлади.

Содда ёйиқ гапда эса эга ва кесимдан ташқари гапнинг иккинчи даражали бўлаклари бўлган аниқловчи, тўлдирувчи ёки ҳол иштирок этади.

ИСМИЙ ГАПЛАР

Кесими исм билан ифодаланган гапта **исмий гап** ва бундай кесимга **исмий кесим** дейилади. Исмий кесим вазифасида от, сифат, сон ёки олмош каби исмлардан бири келади.

Исмий кесимнинг эга ёки эганинг ўрни ҳақида хабар беришига қараб исмий гап икки хил бўлади.

I. Эга/ ҳақида хабар берадиган исмий гапнинг бошида одатда эга (المُبْتَدَأُ) аниқ ҳолатда ва бош келишиқда, (الْخَبَرُ) – (эга ҳақида хабар берувчи) исмий кесим эса одатда ундан кейин ноаниқ ҳолатда келади. Агар исмий кесим от билан ифодаланган бўлса у эга билан фақат келишиқ ва сонда мослашади:

Каноат хазина(дир).

القَنَاةُ كَنَزٌ.

Китоб дўстдир.

الْكِتَابُ صَدِيقٌ.

Агар исмий кесим жинсда ўзгара оладиган сифат, сон ёки олмош каби исм билан ифодаланган бўлса у эга билан жинсда ҳам мослашади:

Газета эскидир.

الصَّحِيفَةُ قَدِيمَةٌ.

Икки талаба оқидирлар.

الطَّالِبَانِ عَاقِلَانٌ.

Улар мударрислардир.

هُم مُدَرِّسُونَ.

Араб тилидаги ҳозирги замонни англатадиган бундай исмий жуммаларда ўзбек тилида ишлатиладиган ёрдамчи "...дир" боғловчи – феъли ишлатилмайди.

Агар эга кўрсатиш олмоши билан ифодаланган бўлса, у ҳолда аксинча, гапнинг эгаси кесимнинг жинси билан мослашишга "мажбур" бўлади:

Бу Рашид(дир).

هَذَا رَشِيدٌ.

Бу Фотима(дир).

هَذِهِ فَاطِمَةٌ.

АЖРАТУВЧИ ОЛМОШ

Агар исмий гапнинг кесими сўзловчига олдиндан маълум бўлиб уни ажратиб ёки таъкидлаб кўрсатиш зарур бўлиб қолса бу кесим аниқ ҳолатда ҳам келиши мумкин. Бундай пайтда

гапнинг эгаси билан кесими ўртасига эгага жинсда ва сонда мос бўлган III шахс кишилик олмоши қўйилади. Бундай олмош (ضمير) «ажратиб кўрсатувчи олмош» деб аталади ва таржимада «ўша» сўзи билан таржима қилинади. Мисоллар:

Бу ўша китобдир.

هَذَا هُوَ الْكِتَابُ.

Зайнаб ўша қиз.

زَيْنَبُ هِيَ الْبِنْتُ.

❖ 42- машқ. Ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Жумлаларни грамматик таҳлил қилинг.

أَحْمَدُ طَالِبٌ. لَيْلَى طَالِبَةٌ. الْعِلْمُ نُورٌ. الْجَهْلُ ظُلْمَةٌ. الشَّابُّ قَوِيٌّ. فَاطِمَةُ ضَعِيفَةٌ. الطَّالِبُ وَالطَّالِبَةُ مُجْتَهِدَانِ. هَذِهِ جَامِعَةٌ وَذَلِكَ مَعْهَدٌ. هَذَا أَحْمَدُ وَهَذِهِ زَيْنَبُ. هَلْ أَنْتَ عَلِيٌّ؟ لَا، أَنَا خَيْرٌ اللَّهُ. أ هَذَا هَاتِفٌ؟ نَعَمْ. هُوَ طَالِبٌ. هَذِهِ مِحْفَظَةٌ. الْكِتَابُ قَدِيمٌ وَالذَّقْتَرَانُ جَدِيدَانِ. الْقَلَمَانُ أَحْمَرَانِ. الْكُرْسِيُّ أَصْفَرٌ. الْمِحْفَظَةُ بَيْضَاءُ. تِلْكَ سَيَّارَةٌ. هِيَ سَوْدَاءُ. الطَّعَامُ لَدِيدٌ. هَذِهِ مَدْرَسَةٌ. تِلْكَ مَدْرَسَةٌ أُيْضًا. الْمَدْرَسَتَانِ جَدِيدَتَانِ. الْمَوْضُوعُ مُنْتَعٍ. الْقَاعَةُ وَسِخَةٌ. أَنْتَ مَشْغُولٌ.

هذا هو المفتاح. أنور وسليم هما الأستاذان. هل هؤلاء هن الطالبات؟ هل تلك هي السيارة؟ هذه هي الجريدة. ذلك هو القوي. أنت هو الكسلان. هذان هما الطالبان. هاتان هما المجلتان.

❖ كلمات:

машина	سَيَّارَةٌ (كُتُبُ سَيَّارَاتٍ)	телефон	هَاتِفٌ
оқ	أَيْضٌ (بَيْضَاءُ مُعَانِ)	сумка; папка	مِحْفَظَةٌ
тиришқоқ	مُجْتَهِدٌ	институт; коллеж	مَعْهَدٌ
қизил	أَحْمَرٌ (حَمْرَاءُ مُعَانِ)	қора	أَسْوَدٌ (سَوْدَاءُ مُعَانِ)
сарик	أَصْفَرٌ (صَفْرَاءُ مُعَانِ)	яшил	أَخْضَرٌ (خَضْرَاءُ مُعَانِ)

ширин; лаззатли	لَذِيذٌ	ранг	لَوْنٌ (кўпл. ألْوَانٌ)
кучли	قَوِيٌّ (أَقْوِيَاءُ)	зал	قَاعَةٌ (кўпл. سَاتٌ)
кучли; оғир; қийин	شَدِيدٌ (كُتْلٌ شِدَادٌ)	заиф	ضَعِيفٌ (кўпл. ضَعْفَاءُ)
билимсизлик	جَهْلٌ	мавзу	مَوْضُوعٌ (кўпл. سَاتٌ)
диалог	حِوَارٌ؛ مُحَادَثَةٌ	киши	رَجُلٌ (кўпл. رِجَالٌ)

❖ 43- машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Оила катта(дир). Ота олим. Бу— Али. Бу— Зайнаб. У тиришқоқ ва кучли (қиз). Бу иккови дангаса ва заифдир. Кўча катта. Икки хона кенг ва чиройли. Китоб янги. Дарс қизиқарли. Бу иккиси таржимонлардир. Анавилар(муан.) ҳам таржимонлардир. Улар машғулдирлар. Уй яқин. Дарс тушунарли. Икки диалог осон. Мавзу қийин. Машқ ҳам қийин. Гуруҳ катта. Анави ўша кўча. Бу ўша йўл. Анави(иккови) ўша икки мударриса. Булар ўша кишилар. Сизлар ўша мисрлик(аёл)ларми?

ОЛД КЎМАКЧИЛАР

Олд кўмакчилар (حُرُوفُ الْجَرِّ) ўзи боғланиб келган аниқ ёки ноаниқ ҳолатдаги сўздан олдин келиб, уни қаратқич келишигида келишини талаб қилади:

Араб тилида туб(асл) ва ясама кўмакчилар мавжуд:

1. Туб кўмакчилар. Туб кўмакчи кўп маъноли бўлади.

من، إلى، على лардан бошқа кўп ишлатиладиган туб кўмакчилар ушбулардир:

мавзу бўйича	فِي الْمَوْضُوعِ	...да; ичида; бўйича	فِي
ўнгдан	عَنِ الْيَمِينِ	...дан, ҳақида	عَنْ
пешингача	حَتَّى الظُّهْرِ	...гача	حَتَّى
муаллим билан(бирга)	مَعَ الْمُعَلِّمِ	билан (биргалик)	مَعَ
қалам билан	بِالْقَلَمِ	...да; билан, воситасида	بِ...
олим каби	كَالْعَالِمِ	...дек, каби	كَ...

мударрисда бор; мударрис учун	لِلْمُدْرَسِ	..да бор(эгалликни ифода- лайди); учун, ..ники	لِ...
----------------------------------	--------------	---	-------

Булардан ل, ب, вa ك олд кўмакчилари ўзи билан келаётган сўзга қўшилиб ёзилади.

дунё учун – لِلدُّنْيَا, муаллим каби – كَالْمُعَلِّمِ, яхшилик билан – بِالْبِرِّ

2. Ясама кўмакчилар. Ясама кўмакчи бир(тор) маъноли бўлади. У отлардан, равишлардан ясалади. Кўмакчига айланганида танвинсиз ва тушум келишигида бўлади. Улар равиш кўмакчилар деб ҳам аталади ва уларга ушбулар мисол бўлади:

уйнинг тепасида	فَوْقَ الْبَيْتِ	устида, тепасида	← فَوْقَ	тепа томон	فَوْقَ
стол остида	تَحْتَ الْمُنْضَةِ	тагида	← تَحْتَ	паст томон	تَحْتَ
жавон орқасида	وَرَاءَ الْحِزَانَةِ	орқасида	← وَرَاءَ	орқа томон	وَرَاءَ
муаллим олдида	أَمَامَ الْمُعَلِّمِ	олдида	← أَمَامَ	олд томон	أَمَامَ
икки дераза ўртасида	بَيْنَ النَّافِذَتَيْنِ	ўртасида	← بَيْنَ	ўрта	بَيْنَ
машина ёнида	جَنْبَ السَّيَّارَةِ	ёнида	← جَنْبَ	ён томон	جَنْبَ
директор ҳузурида	عِنْدَ الْمُدِيرِ	ҳузурида	← عِنْدَ	ҳузурида	عِنْدَ
бир кун аввал	قَبْلَ يَوْمٍ	аввал	← قَبْلَ	бошланиш	قَبْلَ

Ушбу ясама кўмакчилар **من, إلى, ل** каби туб кўмакчилар билан боғлиқ, мураккаб кўмакчиларни ҳам тузиб келиши мумкин:

...дан сўнг; сўнг	مِنْ	+	بَعْدَ	=	مِنْ بَعْدَ
ичидан; ўртасидан	مِنْ	+	بَيْنَ	=	مِنْ بَيْنَ
аввал	مِنْ	+	قَبْلَ	=	مِنْ قَبْلَ
йўлида; учун	لِ	+	أَجْلَ	=	لِ أَجْلَ

КЕСИМИ ОЛД КЎМАКЧИ БИЛАН КЕЛГАН ИСМИЙ ГАП

Эгаликнинг ўрни ҳақида хабар берадиган бундай исмий гапга эса аниқ ҳолатда келаётган эгадан кейин исмий кесим(у ҳам асосан аниқ ҳолатда келади) биророрта олд кўмакчи билан келади. Бундай кесим **олд кўмакчили исмий кесим** деб аталади. Гапда эга билан олд кўмакчили исмий кесим ўзаро мослашмайди, фақат

исмий кесим олд кўмакчининг таъсирида қаратқич келишигида келади холос. Масалан:

Журнал стол устида(дир).

الْمَجَلَّةُ عَلَى الْمِنْضَدَةِ.

Ҳаё имондан(дир).

الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ.

Китоб ўстозники(дир).

الْكِتَابُ لِلْأُسْتَاذِ.

Бундай гапларда эга олд кўмакчили исмий кесимдан кейин келиши ҳам мумкин. Бундай эгани араблар «кечиккан эга» (الْمُبْتَدَأُ الْمُؤَخَّرُ) деб атайдилар. Кесимдан кейин келган эга одатда ноаниқ ҳолатда келади. Ўзбек тилига бундай гап «бор» сўзи билан таржима қилинади (бундай гапларда кўмакчиси эгаликни ифодалаб, «унда бор» деб таржима қилинади). Масалан:

Стол устида журнал бор.

عَلَى الْمِنْضَدَةِ الْمَجَلَّةُ.

У ерда (бир)дорихона бор.

هُنَاكَ صَيْدِيَّةٌ.

Ўқитувчида (бир) китоб бор.

لِلْمُعَلِّمِ كِتَابٌ.

هنا—бу ерга ва (هُنَاكَ) —у ерга равиш ҳоллари ҳам олд кўмакчили исмий кесим ўрнида ишлатилади:

Институт
у ерда.

الْمَعْهُدُ هُنَاكَ.

Биз бу ердамиз. نَحْنُ هُنَا.

Исмий гапларда эгани алоҳида таъкидлаб кўрсатиш учун "إِنَّ — ҳақиқатда" юкласи ишлатилади. У эгадан аввал келиб уни тушум келишигида келишини талаб қилади:

Ҳақиқатда китоб
ўқитувчиники.

إِنَّ الْكِتَابَ لِلْمُعَلِّمِ.

(Ҳақиқатда) сен ҳақсан.

(إِنَّ + أَنْتَ) إِنَّكَ عَلَى حَقٍّ.

❁ 44- машқ. Машқни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Уни грамматик таҳлил қилинг.

نحن لله. الكُتُبُ والمَجَلَّاتُ فِي الخَزَانَةِ. إِنَّ الْكُتُبَ والمَجَلَّاتُ فِي الخَزَانَةِ. السَّبُورَةُ عَلَى الجِدَارِ. عَلَى الْمِنْضَدَةِ مَحْفُظَةٌ. إِنَّ الْمَحْفُظَةَ لِعَلِيِّ. فِي الْمَحْفُظَةِ كِتَابٌ وَدَفْتَرَانٌ وَقَلَمَانٌ. السَّيَّارَةُ لِلْأُسْتَاذِ. إِنَّ السَّيَّارَةَ لِلْأُسْتَاذِ. هُنَا

مدرس وطلاب. للمدرس ابن وبتان. هناك حديقة. في الحديقة أشجار وأزهار. في المنزل أبي وأمي. وأحمد هنالك. لمحمد صديق. أحمد ولي ولي هنا. إن أكبر ولي هنا. الطالب في الجامعة. والطالبة في المعهد. سالم وأنور في الحجرة. أهنأ هاتيف؟ نعم. المحفظة لي. إن المجلات لفاطمة. إن محمودا على حق. لي سيارة. إن السيارة لي. زينب في المعهد. إن الصيدليّة بجوار البيت. في الصيدلية صيدلي. الصيدليّة له. إن الطالب بجوار المدرس. الدّينُ النّصيحة. (حديث شريف)

كلمات:

боғ	بُسْتَانُ (بَسَاتِينُ كُپل)	гул	زَهْرٌ (أَزْهَارٌ كُپل)
девор	جِدَارٌ (جُدْرَانُ كُپل)	боғ	حَدِيقَةٌ (حَدَائِقُ كُپل)
учун; ..да бор; икки (қўмакчи)	ل	дарахт	شَجَرٌ (أَشْجَارٌ كُپل)
унда бор	لَهُ (لَهَا مُعَان)	жавон	خِزَانَةٌ (مَاتُ كُپل)
дорихона	صَيْدَلِيَّةٌ	стол	مِنْضَدَةٌ (مَاتُ كُپل)
яқинида	بِجَوَارِ	дераза	نَافِذَةٌ (نَوَافِذُ كُپل)

45- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Китоб жавондадир. Дераза яқинида телефон бор. У қизилми? Йўқ, у кўк. Салимнинг укаси борми? Ҳа. Китоб мударрисники. Китобда машқлар бор. Хонада болалар ва қизлар борми? Йўқ. Ҳақиқатда талабалар ва толибалар залда. У аэропортда. Менда (бир) фикр бор. Аҳмаднинг икки ўғил ва икки қизи бор. Ҳақиқатда уй яқинида боғ бор. Жумлада иккита хато бор. Ҳақиқатда машина бизники. Усмонда ҳам машина бор. Биз уйдамыз. Университет бу ерда. Кутубхона у ерда. Талабалар кутубхонада. Ҳақиқатда талабалар кутубхонада.

الدَّرْسُ الثَّانِي عَشَرَ ЎН ИККИНЧИ ДАРС

تُوب سِفَاتْلَار

Туб сифатлар уч ундошли ўтимсиз феълларнинг «I боб» шаклидан 20 дан ортиқ вазн(қолип)да ҳосил қилинади. Уларнинг учта: 1) оддий(бош); 2) орттирма; 3) қиёсий даражалари мавжуд. Сифатнинг кўп ишлатиладиган оддий даража шакллари қуйидагилардир:

сахий; саҳоватли	كَرِيمٌ - كَرِيمَةٌ	۱ فَعِيلٌ
совуқ	بَارِدٌ - بَارِدَةٌ	۲ فَاعِلٌ
қийин	صَعْبٌ - صَعْبَةٌ	۳ فَعْلٌ
қаттиқ	صَلْبٌ - صَلْبَةٌ	۴ فُعْلٌ
чиройли; яхши	خَسَنٌ - خَسَنَةٌ	۵ فَعْلٌ
хурсанд	فَرِحٌ - فَرِحَةٌ	۶ فَعِلٌ
яхши	طَيِّبٌ - طَيِّبَةٌ	۷ فَعِيلٌ
ғайратли; рашкли	غَيُورٌ - غَيُورَةٌ	۸ فَعُولٌ
оч қолган	جَوْعَانٌ	۹ فَعْلَانٌ
	جَوْعَى	فَعْلَى (муан.)
гаранг	أَطْرَشٌ	۱۰ أَفْعَلٌ
	طَرَشَاءٌ	فَعْلَاءٌ (муан.)

Субстантивация. Сифат эга, кесим ва гапнинг бошқа бўлаклари вазифасини бажариб келиши жараёнида субстантивация (отга айланиш) ҳодисасига учрайди. Масалан, سَالِمٌ, جَمِيلَةٌ, عَبَّاسٌ, صَدِيقٌ, каби киши исмлари туб сифатларнинг, أَحْمَدٌ, أَكْرَمٌ каби атоқли отлар эса орттирма даража сифатларнинг отга айланиши натижасида ҳосил бўлган. Субстантивация ҳодисаси сифатдошлар билан ҳам рўй беради. Буни биз ўз пайти келганида тушунтириб ўтамиз.

Ganga сифат мослашган (сифатловчи) аниқловчи, эга ёки исмий кесим вазифасида келади.

❁ 46- машқ. Ушбу сифатларнинг муаннас ёки музаккар жинсини ҳосил қилинг, уларнинг иккилик сонини ҳосил қилинг ва маъноларини лўғатдан топиб ёзиб қўйинг:

حَسَنٌ ، فَرِحَ ، رَقِيقٌ ، شَدِيدٌ ، ضَعِيفَةٌ ، قَسْوِيٌّ ، حَمْرَاءُ ، زَرْقَاءُ ،
سَوْدَاءُ ، أَيْضُ ، أَخْضَرُ ، أَصْفَرُ ، مُمْتَعٌ ، قَصِيرَةٌ ، بَنْفَسَجِيٌّ ، قَدِيمَةٌ ، وَسِيخٌ .

НИСБИЙ (ЯСАМА) СИФАТЛАР

Нисбий сифат бирор кимсанинг бирор жойга (давлатга, миллатга) тегишлилигини ёки бирор нарсанинг нима нарсадан ясалганлиги каби нисбий белгиларини билдиради:

Нисбий сифат (-ئِيَّةُ، -يٌّ муан. ئِيَّةٌ) қўшимчаси (муз. -ئِيَّةُ) қўшилганда исмларда баъзи фонетик ўзгаришлар рўй беради:

1) Сўз "ة" билан тугаган бўлса "ة" олиб ташланади:

савдо → тижорат   تِجَارَةٌ ← تِجَارِيٌّ-تِجَارِيَّةٌ
мактабга оид → ўқув   مَدْرَسَةٌ ← مَدْرَسِيٌّ-مَدْرَسِيَّةٌ

2) "ا" ёки "ء" билан тугаган сўзда алиф тушиб қолади ёки гоҳида у ҳарфига ўзгаради:

Осиё → осиелик   آسِيَا ← آسِيَوِيٌّ-آسِيَوِيَّةٌ
сахро → сахройи   صَحْرَاءُ ← صَحْرَاوِيٌّ-صَحْرَاوِيَّةٌ

3) "ى" билан тугаган сўзнинг алиф мақсураси ҳам у ҳарфига айланади:

маъно → маъноли   مَعْنَى ← مَعْنَوِيٌّ

4) Ўзаги икки ундошли отдан нисбий сифат ясалганда у ҳарфи орттирилади:

йил → йиллик   سَنَةٌ ← سَنَوِيٌّ-سَنَوِيَّةٌ
ака → акалик; биродарлик   أَخٌ ← أَخَوِيٌّ-أَخَوِيَّةٌ

5) Айрим синиқ кўпликдаги отлардан ҳам нисбий сифат ясалиши мумкин:

журналист $\text{صُحُفِيٌّ} \leftarrow$ газета   (кўпл. صُحُفٌ)

6) Баъзи сўзлардан нисбий сифатлар " أَيْبِيٌّ " қўшимчасини қўшиб ясалади:

нафсоний; $\text{نَفْسَانِيٌّ} \leftarrow$ қалб; ўзи نَفْسٌ
психологик

47- машқ. Ушбу сўзлардан ҳар иккала жинсга нисбий сифатлар ясанг, таржима қилшг:

ليبيا ، الكويت ، إفريقيا ، آسيا ، دولة ، مدرسة ، علم ، عمل ، اقتصاد ،
اجتماع ، ثقافة ، إسلام ، وطن ، سياسة ، دراسة ، دين ، الهند ، المغرب ،
معنى ، نحو (грамматика)

АНИҚЛОВЧИ

Аниқловчи аниқланмиш сўзнинг белгисини ёки унга қарашли эканликни билдириб келадиган иккинчи даражали гап бўлагидир. Икки хил аниқловчи бор:

1. Мослашган аниқловчи — аниқланмиш сўзнинг белгисини билдирувчи сўз;
2. Мослашмаган аниқловчи — аниқланмиш сўзнинг унга қарашлилигини билдиради.

МОСЛАШГАН (СИФАТЛОВЧИ) АНИҚЛОВЧИ

Мослашган аниқловчи вазифасида туб сифат, сифатдош, нисбий сифат, тартиб сон ва кўрсатиш олмошлари келади. Кўрсатиш олмошидан ташқари уларнинг барчаси аниқланмиш сўздан кейин келиб, у билан тўрт категорияда: жинс, сон, келишик ва ҳолатда мослашади:

бирикманинг таржимаси	аниқ ҳолатда	ноаниқ ҳолатда
янги уй...	الْبَيْتُ الْجَدِيدُ...	بَيْتٌ جَدِيدٌ (сифат)
иккита ўтирган талаба...	الطَّالِبَانِ الْجَالِسَانِ...	طَالِبَانِ جَالِسَانِ (сифатлов)

мисрлик мударрислар...	المُدْرَسُونَ الْمِصْرِيُّونَ...	(нисбий сифат)	مُدْرَسُونَ مِصْرِيُّونَ
биринчи дарс...	الدَّرْسُ الْأَوَّلُ...	(тартиб сон)	دَرْسٌ أَوَّلٌ

Аниқловчининг аниқланмиш билан ҳолатда мослашиши мажбурий, акс ҳолда бу аниқловчи билан аниқланмишнинг мослашиши бўлмай, балки эга билан кесимнинг мослашиши, яъни гап бўлиб қолади:

жумланинг таржимаси	жумла	сўз бирикмаси
Уй янғидир.	الْبَيْتُ جَدِيدٌ.	الْبَيْتُ الْجَدِيدُ...
Икки талаба ўтиришибди.	الطَّالِبَانِ جَالِسَانِ.	الطَّالِبَانِ الْجَالِسَانِ...
Мударрислар мисрликдирлар.	الْمُدْرَسُونَ الْمِصْرِيُّونَ.	الْمُدْرَسُونَ الْمِصْرِيُّونَ...
Дарс биринчидир.	الدَّرْسُ أَوَّلٌ.	الدَّرْسُ الْأَوَّلُ...

Мослашган аниқловчи вазифасида келган кўрсатиш олмоши аниқланмишдан олдин келиб, у билан жинс ва сонда, агар иккилик сонда бўлса келишиқда ҳам мослашади. У аниқ ҳолатдаги сўз бўлгани учун аниқланмишни ҳам аниқ ҳолатда келишини талаб қилади:

таржимаси	муаннас жинс	таржимаси	музаққар жинс
Бў толиба...	هَذِهِ الطَّالِبَةُ...	Бў талаба...	هَذَا الطَّالِبُ...
Бў икки толиба...	هَاتَانِ الطَّالِبَاتَانِ...	Бў икки талаба...	هَذَانِ الطَّالِبَانِ...
Бў олималар...	هَؤُلَاءِ الْعَالِمَاتُ	Бў олимлар...	هَؤُلَاءِ الْعَالِمُونَ...

Агар бу бирикмалардаги аниқланмишнинг "ال" артиклини олиб ташлаб, унинг аниқловчи билан мослашишини бузсак, улар ҳам гапга айланиб қолади:

жумланинг таржимаси	жумла	сўз бирикмаси
Бў талабадир.	هَذَا طَالِبٌ.	هَذَا الطَّالِبُ...
Бў иккови талабадирлар.	هَذَانِ طَالِبَانِ.	هَذَانِ الطَّالِبَانِ...
Булар олимлардир.	هَؤُلَاءِ عَالِمُونَ.	هَؤُلَاءِ الْعَالِمُونَ...

❁ 48- машқ. Жумлаларни ёзинг, ўқинг, таржима ва грамматик таҳлил қилинг:

هَذِهِ الْأَسْتَاذَةُ عَالِمَةٌ. هَذَا الشَّابُّ - أَوْزُبَكْيَان. ذَلِكَ الْبُسْتَانُ بَعِيدٌ.
 الْحَدِيثُ الْقَدِيمَةُ جَمِيلَةٌ وَقَرِيْبَةٌ. الْبَابَانِ الْأَخْضَرَانِ مَفْتُوحَانِ. تِلْكَ الْقِصَّةُ طَوِيلَةٌ
 وَمُمْتَعَةٌ. الْعُرْفَانِ الْكَبِيرَتَانِ مُقْفَلَتَانِ. تِلْكَ السَّيَّارَةُ جَدِيدَةٌ. لُطْفُ اللَّهِ مَرُوءٌ نَشِيطٌ.
 وَزَوْجَتُهُ امْرَأَةٌ كَرِيمَةٌ. ذَلِكَ كِتَابٌ بِنْجَلِيزِيٌّ وَهُوَ سَهْلٌ جَدًّا. هَذِهِ جَامِعَةٌ إِسْلَامِيَّةٌ.
 هَلِ اللَّوْنُ الْأَخْمَرُ جَمِيلٌ؟ هُوَ رَجُلٌ غَيْرٌ. وَهِيَ امْرَأَةٌ حَسَنَةٌ. الْمَوْضُوعُ الْأَخِيرُ
 صَعْبٌ. زَيْنَبُ تِلْكَ كَرِيمَةٌ. عَبَّاسٌ هَذَا كَسْلَانٌ. هَلِ الْحَجْرَةُ الضَّيْقَةُ جَيِّدَةٌ؟ لَا.
 الدَّرْسُ الثَّانِي سَهْلٌ. الطَّرِيقُ الْأَخِيرُ قَصِيرٌ. هَذَا الْخَطُّ رَدِيءٌ. الْمُحَادَثَةُ الْأَخِيرَةُ
 طَوِيلَةٌ. الْعُرْفَةُ السَّادِسَةُ ضَيْقَةٌ وَوَسِيخَةٌ.

❁ 49- машқ. Қавсадаги нисбий сифатлардан мосини танланг.
 Унга "ал" артиклини нима учун қўйганингиз ёки қўймаганингизни
 тушунтириб беринг:

١) إن أوزبكستان دولة (الآسيوية-آسيوية-آسيويات). ٢) المعرض
 (صناعي - صناعية-الصناعي). جميل. ٣) أ هذا هو المتحف (التاريخي-تاريخي-
 التاريخية؟) ٤) اللغة (العربي-عربي-العربية) صعب جدًا. ٥) إن مصر دولة (إفريقية-
 الإفريقية-إفريقيات). ٦) هذا الرفيق (فرنساوي-الفرنسي-فرنسي). ٧) هنا
 الجمهورية (عربية-العربية-العربي) (سورية-السوري-السورية). ٨) الموضوع (ديني-
 الديني-الدينية) صعب. ٩) المسألة (السياسي-السياسية-سياسية) صعبة جدًا. ١٠)
 (هذه-هذا-ذاك) القاعدة سهلة.

❁ كلمات:

йўл	طَرِيقٌ (كўپل)
(узун) диалог	حِوَارٌ = مُحَادَثَةٌ (طَوِيلَةٌ)
охирги	أَخِيرٌ (أَخِيرَةٌ. муан)

аўст	صَدِيقٌ (أَصْدِقَاءُ) (кўпл.)
тиришқоқ	مُجْتَهِدٌ
кўргазма	مَعْرِضٌ (مَعَارِضُ) (кўпл.)
музей	مَتَّحِفٌ (مَتَّاحِفٌ) (кўпл.)
жойлашган	يَقَعُ (تَقَعُ) (муан.)
(хунук) ёзув	حَطٌّ (رَدِيءٌ)
телефон	هَاتِفٌ = تَلِفُونٌ

❖ 50— машқ. Бирикмаларни араб тилига таржима қилинг:

қадимги шаҳар; икки янги қишлоқ; ислом университети; анави олима (аёл)лар; икки ғайратли қиз; тор хона; яқин боғ; ғайратли бола; яшил ранг; ўзбек йигит(и); кичкина бозор; қизиқарли журнал; қисқа сўз; тушунарли гап; анави кишилар; бу Комил; бу Зайнаб; иккита узун йўл; кенг кўча; чиройли ёзув; хунук ёзув; ҳафталик журнал; иккинчи ҳафта; учинчи диалог; тўртинчи дарс; саккизинчи хона; ўнинчи уй.

❖ 51- машқ. Керакли жойга "ال" артиклини қўйиб гапга айлантинг:

- ١) هذا ... شارع ... جديد. (٢) ... موضوع ... ممتع. (٣) هذه ... لوحة.
 ٤) هذا ... رجل .. رسّام. (٥) ... دفتر و... كتاب ... قدم تحت ... منضدة. (٦) ... لون ... أبيض ... جيد أيضا. (٧) أ هذه ... امرأة ... طويلة؟ (٨) هذه ... قصة ... قصيرة.

❖ 52- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Марказий кутубхона узоқдир. Маҳмуд —тиришқоқ йигит.. Фотима ёш мударрисадир. У иккиси ёш олимлар. Янги кўча чиройли ва узун. Бу машқ осонми? Ҳа. Янги матн осон. Бу икки ҳикоя қисқадир. Сизлар 7—хонадами? Икки катта хона очикми? Бу янги телефонми? Йўқ, у эски телефон. Ислом университети иккинчи кўчада. У яқиндир. Икки диний мавзу қийиндир. Унинг онаси олийжаноб аёл. Бугун бу икки ака—ука хурсандми? Бу —қийин сўз. Чиройли сўз яхшидир.

❖ 53- машқ. Ҳикматли гапларни ёзинг, ўқинг ва ёд олинг:

١. صَدِيقٌ قَرِيبٌ خَيْرٌ مِنْ أَخٍ بَعِيدٍ.
 ٢. الْحَقُّ سَيْفٌ قَاطِعٌ.

الدَّرْسُ الثَّالِثُ عَشَرَ ЎН УЧИНЧИ ДАРС

СЎРОҚ ГАПЛАР

Сўзловчининг номаълум нарса ёки ҳодисани билиш мақсадида савол билан қилган муурожаатини ифодаловчи гапларга сўроқ гаплар (الْجُمْلَةُ الاسْتِفْهَامِيَّةُ) дейилади. Одатда сўроқ гаплар сўроқ сўзи билан бошланади:

Машина каерда?   أَيْنَ السَّيَّارَةُ؟

Об – ҳаво яхшими?   هَلْ الطَّقْسُ جَمِيلٌ؟

Уч ҳил сўроқ гап бор: умумий сўроқ гап, махсус сўроқ гап ва альтернатив сўроқ гаплар.

I. Умумий сўроқ гаплар. "أ" – "...ми?" ёки "هَلْ" – "...ми?" "умумий сўроқ юкламалари воситасида ифодаланади (бир ундошдан иборат бўлган юкламалар сўзларга қўшилиб ёзилади).

Сен талабами?   أَأَنْتَ طَالِبٌ؟   هَلْ أَنْتَ طَالِبٌ؟

У мударрисми?   أَهُوَ مُدَرِّسٌ؟   هَلْ هُوَ مُدَرِّسٌ؟

II. Махсус сўроқ гаплар. Бундай гаплар ушбу сўроқ сўзлари билан ифодаланади:

Одамлар ҳақида сўраш учун: ким? – "مَنْ؟"

Дарсда ким йўқ?   مَنْ غَائِبٌ فِي الدَّرْسِ؟   Мақолани ким ёзди?   مَنْ كَتَبَ الْمَقَالَ؟

Одамдан ташқари барча нарсалар ҳақида сўраш учун : нима? – "مَا?"

Рухшунослик қандай фан?   مَا عِلْمُ النَّفْسِ؟   Эшикнинг ранги қандай? (нима?)   مَا لَوْنُ الْبَابِ؟

Замон ҳақида сўраш учун: қачон? – "متى?"

Ёзги таътил қачон?   متى العطلة الصيفية؟   Дарсни қачон ўқидинг?   متى قرأت الدرس؟

Мақон ҳақида сўраш учун: қаерда? – "أين?"

Уйингиз қаерда жойлашган? أَيْنَ يَقَعُ بَيْتِكُمْ؟ Сурайё қаердан келди? مِنْ أَيْنَ جَاءَتْ تَرْبِيَا؟

Ҳолат ҳақида сўраш учун: қандай? – **“كَيْفَ؟”**

Қалайсан? كَيْفَ أَنْتَ؟ Эртага об – ҳаво қандай? كَيْفَ الطَّقْسُ غَدًا؟

Бу сўроқ сўзларига турли олд кўмакчилар қўшилиб, мураккаб сўроқ сўзлари ҳосил қилади:

нима учун?	<u>لِمَاذَا؟</u>	=	مَاذَا	+	لِ
нимадан?	<u>مِمَّذَا؟</u>	=	مَا	+	مِنْ
кимники? кимга?	<u>لِمَنْ؟</u>	=	مَنْ	+	لِ
кимда бор?	<u>لِمَنْ؟</u>	=	مَنْ	+	لِ
нима учун?	<u>لِمَ؟</u>	=	مَا	+	لِ
кимдан?	<u>مِمَّنْ؟</u>	=	مَنْ	+	مِنْ
нима ҳақида?	<u>عَمَّ؟</u>	=	مَا	+	عَنْ

أَيُّ (муаннас жинс учун أَيَّة) – қайси? сўроқ олмошидан кейин келаётган сўз қаратқич келишигида ва бирлик сонда бўлса ноаниқ ҳолатда келади:

Қайси тилни биласан? أَيَّةَ لُغَةٍ تَعْرِفُ؟
Қайси дарс қийин? أَيُّ دَرْسٍ صَعْبٌ؟

Кўплик ёки иккилик сонда бўлса аниқ ҳолатда келади:

Қайси йўл афзал?
 (Икки йўлнинг қайсиниси афзал?) أَيُّ الطَّرِيقَيْنِ أَفْضَلُ؟
Қайси талаба кетди?
 (Талабаларнинг қайсиси кетди?) أَيُّ الطُّلَّابِ ذَهَبَ؟

III. Альтернатив сўроқ гаплари. Бундай гаплар икки ёки ундан ортиқ нарсадан бирини танлаш ёки аниқлаш ёки таклиф этиш маъносидаги гаплардир. Бундай гапнинг бошига هَلْ ёки умумий сўроқ юкламаларидан бири қўйилади, икки нарсанинг орасига эса “أَمْ – ёки” юкламаси қўйилади. Масалан:

❖ 54- машқ. Жумлаларни ёзинг, ўқинг, таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

أين تقعُ جمهوريةُ أوزبكستان؟ هي تقع في آسيا. من أنت؟ أنا طالب في الجامعة.
 هل اللغة العربية لغةٌ صعبةٌ؟ نعم. عمّن هنا المقالُ؟ عن فيض الله. هل فيضُ الله في الامتحان
 أم حِكْمَةُ الله؟ هل الدرسُ مفهُومٌ أم لا؟ الدرسُ مفهُومٌ. أين بيت زيد، هو هنا أم لا؟
 ذلك بيت سليم. من أستاذةُ زينب؟ أيتها نافذةُ للغرفةِ مفتوحةٌ؟ ممن هذه الجريدةُ؟ هذه
 الجريدةُ من رمضان. لمن هذه السيارةُ؟ هذه السيارةُ لزيد. عمّن هنا المقالُ؟ عن البلدان
 العربية. هل هذه الجريدةُ قديمةٌ أم جديدةٌ؟ هي جديدةٌ. كيف حالكم يا رحمة الله ويا خير
 الله؟ بخير، الحمد لله. أي الولدين ابنك؟ أيتها البنتين ابتك؟ لم أنت حزينٌ. بما كتبت هذه
 اللوحة؟ أية الحجرة مفتوحة؟ هذه الحجرة مفتوحة.

❖ كلمات:

пул	تَقَدُّ (كۆپل. نُقُودٌ)	тушунарли; тушунча	مَفْهُومٌ (مَفَاهِيمُ، كۆپل.)
сенда бор	لَدَيْكَ	давлат; юрт	بَلَدٌ (بُلْدَانٌ، كۆپل.)
очик	مَفْتُوحٌ	курси	كُرْسِيٌّ (كُرَاسِيٌّ، كۆپل.)
ёпиқ	مُقْتَلٌ	дераза	نَافِذَةٌ (نَوَافِذٌ، كۆپل.)
муваффақиятга зришмоқ; ютмоқ	نَجَحَ (a)	қитъа	قَارَةٌ (قَارَاتٌ، كۆپل.)

❖ 55- машқ. Қавс ичигаги сўроқ сўزلардан мосини танлаб жумлаларни ёзинг:

(۱) (هل-من-متى) أولئك الطالبات فarsiات؟ (۲) (إلى أين- أين- من أين)
 تقع جمهورية مصر العربية؟ (۳) (من-أ-كيف) صححتك؟ (۴) (من-كيف-ماذا)

حالك؟ (هـ) (مَنْ-أ-كَيْفَ) هو طالب (أُم-أَوْ-لَا) مدرس؟ (٦) إلى (كَيْف-أَيْن-أَيُّ)
 يَا الأَسْتَاذُ؟ (٧) (مَتَى-أَيْن-أَيَّةُ) مَجَلَّةٌ إنجليزية؟ (٨) (مَاذَا-لِمَاذَا-هَلْ) هذا الرجل
 البشوش عربي؟ (٩) (مَتَى-أَيْن-مَنْ) هما البتان؟

✿ 56- машқ. Ушбу жумлаларни араб тилига таржима қилинг

Қандай об-ҳаво бугун? Улар қайси гуруҳдан? Бешинчи гуруҳ имтиҳондами? Бу икки матн форсчами ёки арабча? Бу китоб немисчами ёки инглизча? Анави уйда ким (бор)? Икки машқнинг қайсиниси қийин? Бу қоида тушунарлими ёки йўқми? Сизлар қайси давлатдансиз? Бу ранг қизилми ёки бинафшами? Бу йигитлар ким? Қайси кутубхонага, Комил? Нега бу матнда янги сўзлар кам? Қачон Тошкентга? Устоз, нима ҳақида бу мавзу? Меҳмонхонагами, Насиба? Бу уй кимники? Нега машина бу ерда?

✿ 57- машқ. Ушбу тестларни ечиб кўринг:

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

4. Бу хабарни кимдан эшитдинг? жумласининг таржимаси:

- А) مِمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا الْخَبَرَ؟   Б) لِمَنْ سَمِعْتَ هَذَا الْخَبَرَ؟
 В) عَمَّنْ سَمِعْتَ هَذَا الْخَبَرَ؟   Г) لِمَاذَا سَمِعْتَ هَذَا الْخَبَرَ؟

5. "Ўқитувчингиз форси ёки арабми? жумласининг таржимаси:

- А) مَنْ الْمُتَرْسُّ الْفَارِسِيُّ أَمْ الْعَرَبِيُّ؟   Б) هَلِ الْمُتَرْسُّ فَارِسِيٌّ أَمْ عَرَبِيٌّ؟
 В) هَلْ مُتَرْسُّهُمْ فَارِسِيٌّ أَمْ عَرَبِيٌّ؟   Г) هَلْ مُتَرْسُّكُمْ فَارِسِيٌّ أَمْ عَرَبِيٌّ؟

6. Керакли жойга ал аниқлик артиклани қўйинг:

- أَيُّ... نَصِّينَ... عَرَبِيَّيْنِ... سَهْلٌ؟
 А) أَيُّ النَّصِّينَ الْعَرَبِيَّيْنِ سَهْلٌ؟   Б) أَيُّ النَّصِّينَ الْعَرَبِيَّيْنِ سَهْلٌ؟
 В) أَيُّ نَصِّينَ الْعَرَبِيَّيْنِ سَهْلٌ؟   Г) أَيُّ نَصِّينَ عَرَبِيَّيْنِ السَّهْلُ؟

7. Бўш ўринга мос сўроқ сўзини қўйинг: سَأَلْتُ مِنْ صَدِيقِكَ؟

- А) عَمَّ ؟   Б) أَيُّ ؟   В) مَنْ ؟   Г) مَا ؟

الدَّرْسُ الرَّابِعُ عَشَرَ ЎН ТЎРТИНЧИ ДАРС

ФЕЪЛ

Феъл, араб тили сўз туркумларининг асосий қисмини ташкил қилади. У уч ёки тўрт ундошдан ташкил топган бўлади.

Феълнинг бошланғич шакли сифатида "فعل" қолипи қабул қилинган. Уч ундошли феълларнинг 15 боби – шакли бўлиб, ҳар бир феъл бобининг ўз маънолари бўлади. Бу боблардан 10 таси кўп ишлатилади.

Тўрт ундошли феъллар эса озчиликни ташкил қилади. Ҳар қайси феъл бобининг ўтган ва ҳозирги – келаси замони мавжуд бўлиб, бу иккала замонда феъл аниқ ёки мажмуул нисбатда бўлади. Ўзагининг тузилиши жиҳатидан феъллар икки катта гуруҳга бўлинади: солим (иллатсиз) ва иллатли феъллар.

1) Солим феълларга ўзагида *و* ундошлари бўлмаган

فَرَحَ каби феъллар киради.

2) Иллатли феълларга ўзагида *ي* ёки *و* ундошларидан бири бўлган

يَمِنَ каби феъллар киради.

ЎТГАН ЗАМОН ФЕЪЛИ

Араб тилида феълнинг иккита: ўтган ва ҳозирги-келаси замон шакли бор.

Ўтган замон феъли нутқ пайтигача содир бўлган иш-ҳаракат ёки ҳолатни ифодалайди. Ўтган замондаги феълнинг III шахс, бирлик сондаги музаккар жинс кўриниши феълнинг шахс – сон қўшимчаларидан холи бўлган бошланғич шакли ҳисобланади ва луғат китобларида шу шакли инфинитив – ноаниқ шакли сифатида берилади:

ўқимоқ (аслуга: *Уўқиди.*) (а) *قَرَأَ*

ёзмоқ (аслуга: *Уёзди.*) -(y) *كَتَبَ*

Феълнинг шахс-сон қўшимчалари ўтган замон феълининг шу шаклининг охирига, ҳозирги-келаси замонда эса олдига ва охирига қўшилиб келади.

Ўтган замон феълнинг шахс-сон қўшимчалари жадвали:

(Эслатма: ҳар бир чизиқни битта ўзак ундош деб тушуниш лозим)

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
نَا - - -		تُ - - -	музаккар I ш. муаннас
نُمْ - - - نُنَّ - - -	نُما - - - نُما - - -	تُ - - - تُ - - -	музаккар II ш. муаннас
وا - - - ن - - -	ا - - - نا - - -	инфинитив ت - - -	музаккар III ш. муаннас

Феълни ўтган замонда туслаш намунаси:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
ёздиك كَبْنَا	—	ёздим كَبْتُ	музаккар I ш. муаннас
ёздингиз كَبْتُمْ	иккингиёз ёздингиз	ёздингиз كَبْتُمَا	музаккар II ш. муаннас
ёздингиз كَبْتُنَّ	иккингиёз ёздингиз	ёздингиз كَبْتُمَا	музаккар II ш. муаннас
ёздилар كَبُوا	иккиси ёзишди	кэб (у) ёзди كَبْ	музаккар III ш.
ёздилар كَبْن	иккиси ёзишди	кэб (у) ёзди كَبْتُ	муаннас

Эслатма: Ўтган замон феълнинг кўплик III шахс, музаккар жинси кўринишининг охирига ўқилмайдиган алиф (ا) қўшиб қўйилади.

Феълнинг ўтган замонда иккинчи ўзак ҳарфи уч ҳаракат (“фатҳа”, “дамма”, “касра”) дан бири билан ҳаракатланган, яъни у **فَعْلٌ**, **فَعِلٌ**, **فَعِلٌ** ёки **فَعْلٌ** қолипидан бирида бўлади. Мисоллар:

فَعْلٌ - درس ، كَتَبَ ؛ فَعِلٌ - قَدِمَ ، شَرِبَ ؛ فَعْلٌ - كَبِرَ ، جَمَلَ

Ўтган замон феълнинг инкор маъноси **مَا** инкор юқламаси ёрдамида ифодаланади:

У ёзмади. هُوَ مَا كَتَبَ. Сен овқат емадинг. أَنْتَ مَا أَكَلْتَ الطَّعَامَ.

Агар ўтган замон феъл олдида “алаҳачон—**فَذَ**” юқламаси келса, туталланган иш-ҳаракатни ифодалайди. Маънони кучайтириш учун бу юқлама **لَ** тасдиқ юқламасига қўшилиб келиши ҳам мумкин:

У (овқатини) еди. هُوَ أَكَلَ.

У (овқатини) еб бўлди(еб бўлган). هُوَ قَدْ أَكَلَ.

ЎТИМЛИ ВА ЎТИМСИЗ ФЕЪЛЛАР

Араб тилидаги феъллар ўтимли ёки ўтимсиз бўлади. Бирор нарса ёки жонзот ёки шахсга нисбатан ўтадиган (яъни, таъсир қиладиган) ҳаракат ёки ҳолатга ўтимлилик деб аталади. Ўтимли феъл томонидан бошқарилиб келаётган бундай сўз (олдида кўмакчи келмасдан) тушум келишигида келиб «кимни?» ёки «нимани?» деган саволга жавоб бўлади. Бу сўз воситасиз тўлдирувчи деб аталади:

Дарсни (нимани?) тушундим. فَهِنْتُ الدَّرْسَ.

Салимни (кимни?) танидим. عَرَفْتُ سَلِيمًا.

Араб тилидаги سَأَلَ – сўрамоқ, نَخَلَ – кирмоқ, رَكِبَ – минмоқ, حَضَرَ – хозир бўлмоқ каби таржимаси ўзбек тилида ўтимсиз маънони англатадиган феъллар ўтимли феъл ҳисобланади ва ўзидан кейин воситасиз тўлдирувчи келишгани талаб қилади. Бундай феъллар араб тилида жуда кўп. Уларни ёдда сақлаш лозим:

Устоздан (кимдан?) сўрадим. سَأَلْتُ الْأُسْتَاذَ.

Трамвайга (нимага?) миндим. رَكِبْتُ التَّرَامَ.

Ўтимсиз феълдан кейин келган тўлдирувчи эса олд кўмакчи билан келади. Бу сўз воситали тўлдирувчи деб аталади. Масалан:

Курсита (нимага?) ўтирди. جَلَسَ عَلَى الْكُرْسِيِّ.

Тонгда уйқудан турдим (нимадан?). نَهَضْتُ فِي الصَّبَاحِ.

❖ 58- машқ. Ушбу феълларни ўтган замонда кишилик олошлари билан тусланг. Уларнинг бўлишсиз (инкор) шакларини ҳосил қилинг. Ўтимли ёки ўтимсизлигини айтиб беринг.

«бормоқ – (а) ذَهَبَ, «ишламоқ – (а) عَمِلَ, «яшамоқ – (у) سَكَنَ

« чиқмоқ – (у) خَرَجَ, « келмоқ – (а) قَمِعَ, « олмақ – (у) أَخَذَ, « қайтмоқ – (и) رَجَعَ

« етиб келмоқ – (и) وَصَلَ

❁ 59- машқ. Феълларни шахс-сон қўшимчаларини тўғрилаб қавсдан чиқаринг:

(۱) هُمَا (وَصَلَ-وَصَلَا-وَصَلُوا) إِلَى الْمَطَارِ. (۲) أَنَا مَا (أَخَذْتُ-أَخَذْتَ) الصَّحِيفَةَ أَمْسَ (кеча). (۳) أَأَنْتِ قَدِيمٌ-قَدِيمَتٌ-قَدِمْتِ-مِنْ سَمَرْمَنْدِ يَا صَدِيقَتِي؟ (۴) نَحْنُ مَا (قَرَأْنَا-قَرَأْتَ) النَّصَّ. (۵) إِلَى أَيْنَ (ذَهَبْتَ-ذَهَبَ) فَاطِمَةُ؟ (۶) هَلْ هُمْ (جَلَسْنَا-جَلَسُوا-جَلَسْنَا) فِي الْحَدِيقَةِ؟ (۷) هَلْ أَنْتُمْ (عَمِلْتُمْ-عَمِلْتُمْ)؟ (۸) هُمَا (مُؤَانِ) مَا (حَضَرَ-حَضَرَ) الدَّرْسَ الْيَوْمَ. (۹) أَمْ هُمْ (فَهُمَ-فَهُمَا-فَهُمُوا) التَّرْجَمَةَ؟ (۱۰) رَشِيدٌ وَسَلِيمٌ (رَجَعَا-رَجَعَا) إِلَى الْبَيْتِ.

ФЕЪЛИЙ ГАПЛАР

Кесими феъл билан ифодаланган гапга феълий гап дейилади. Феълий гапнинг бошида феъл – кесим (الفعل) бирлик сонда ва унинг кетидан эга – (القاعل) бош келишиқда келади. Феъл – кесим эга билан фақат жинсда мослашади. Эга аниқ ёки ноаниқ ҳолатда, бирлик ёки иккилик ёки кўплик сонда бўлиши мумкин:

Талаба кетди	ذَهَبَ الطَّالِبُ.
Икки талаба <u>кетишди</u>	ذَهَبَ الطَّالِبَانِ.
Талабалар <u>кетдилар</u> .	ذَهَبَ الطُّلَّابُ.
Толиба <u>кетди</u> .	ذَهَبَتِ الطَّالِبَةُ.
Икки толиба <u>кетишди</u> .	ذَهَبَتِ الطَّالِبَاتِ.
Толибалар <u>кетдилар</u> .	ذَهَبَتِ الطَّالِبَاتُ.

Агар феъл-кесим шахс ёки унинг касбини ифодалаб келган эгадан кейин келса, у эга билан тўлиқ: жинс ва сонда мослашади:

Талаба кетди ва қайтди.	ذَهَبَ الطَّالِبُ وَرَجَعَ.
Икки талаба кетишди ва қайтишди.	ذَهَبَ الطَّالِبَانِ وَرَجَعَا.

Талабалар кетдилар ва қайтдилар. ذَهَبَ الطُّلَابُ وَرَجَعُوا.

Толиба кетди ва қайтди. (муан.) ذَهَبَتِ الطَّالِبَةُ وَرَجَعَتْ.

Икки толиб(а) кетишди ва қайтишди. (муан.) ذَهَبَتِ الطَّالِبَتَانِ وَرَجَعَتَا.

Толибалар кетдилар ва қайтдилар. (м уан.) ذَهَبَتِ الطَّالِبَاتُ وَرَجَعْنَ.

Агар феъл-кесим шахсни билдирадиган икки хил жинсдаги эгадан кейин келса, у музаккар жинсда бўлади:

Талаба ва толиба кетишди. الطَّالِبُ وَالطَّالِبَةُ ذَهَبَا.

Толиба ва талаба кетишди. الطَّالِبَةُ وَالطَّالِبُ ذَهَبَا.

Аввал келаётган бўлса, ўзига яқин турган сўзнинг жинсида бўлади:

Толиба ва талаба кетишди. ذَهَبَتِ الطَّالِبَةُ وَالطَّالِبُ.

Талаба ва толиба кетишди. ذَهَبَ الطَّالِبُ وَالطَّالِبَةُ.

❖ 60- машқ. Ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Жумлаларни грамматик таҳлил қилинг.

أَيْنَ دَرَسَ الطَّالِبُ الْعَرَبِيَّةَ؟ هُوَ دَرَسَ فِي الْجَامِعَةِ. مَا حَضَرَتْ لَيْلَى الْكَلْبِيَّةَ. هِيَ ذَهَبَتْ إِلَى الْمَدْرَسَةِ. نَحْنُ فَهَمْنَا الدَّرْسَ. مَا رَجَعَ أَحْمَدُ وَلَيْلَى بَعْدَ الظُّهْرِ. هُمَا ذَهَبَا إِلَى السُّوقِ. فَهَمْتُ لَيْلَى وَرَتَضَى الدَّرْسَ جَيِّدًا. مَا أَكَلَ سَيْفُ اللَّهِ الطَّعَامَ. قَدْ حَفِظَ الْأَوْلَادُ الْكَلِمَاتَ. أَسَكَنْتُ كَمَالَةَ فِي مَكَّةَ؟ لَا، مَا سَكَنْتُ. أَخَذْتُ الْكُتُبَ مِنَ الْمَكْتَبَةِ. يَا أَحْمَدُ وَيَا سَعَادَ، هَلْ كَتَبْنَا الْوُظَيْفَةَ؟ نَعَمْ، كَتَبْنَا! هُنَّ شَرَيْنَ الشَّيْ فِي الصَّبَاحِ. هَلْ هُمَا رَجَعَتَا؟ لَا، مَا رَجَعَتَا. قَدْ وَصَلْنَا إِلَى الْبَيْتِ. هَلْ دَخَلَتِ الْجَامِعَةَ؟ نَعَمْ، الْحَمْدُ لِلَّهِ! هَلْ عَرَفْتَ الْمَدْرَسَةَ؟ نَعَمْ عَرَفْتُ الْمَدْرَسَ. هِيَ ذَهَبَتْ إِلَى الْمَجْمُوعَةِ. قَدِيمًا إِلَى الْمَكْتَبَةِ فِي الظُّهْرِ وَمَا دَخَلَا. بِمَا كَبَتْ هَذِهِ اللُّوحَةَ؟

❁ كَلِمَات:

етиб келмоқ	(и) وَصَلَ	келди	جَاءَ (جَاءَتْ)
ичмоқ	(а) شَرِبَ	факултет	كُلِّيَّةٌ (كُلِّيَّاتٌ)
бозор	(кўпл.) سُوقٌ (أَسْوَاقٌ)	эй! хой!	يَا!
вазифа	(кўпл.) وَظِيفَةٌ (وَوَظَائِفُ)	тил	لُغَةٌ (لُغَاتٌ)
гуруҳ	(кўпл.) مَجْمُوعَةٌ (مَجْمُوعَاتٌ)	боғ	حَدِيقَةٌ (حَدَائِقُ)

❁ 61- машқ. Ушбу жумлаларни араб тилига таржима қилинг (жумлалар арабча тартибда):

Тингла(ш)мади Анвар ва Маҳмуд дарсни ва тушунишмади қоидади. Сўрадингми(муан) ўқитувчидан? Танимадингми Зайидни? Уйга кирмадингизми? Йўқ, кирдик ва қайтдик кечқурун. Етиб келди (лар) мударрислар университетга ва киришди ўқитувчилар хонасига. Нега келмадингиз (муан.) дарсга? Ўқидингизми (муан) дарсни? Ҳа, ўқиб бўлдик ва ёдладик қоидади ҳам. Аллақачон ёзиб бўл(иш)ди Нозима ва Музаффар машқни ва ёд олишди маттни. Яшадик биз шаҳарда. Олишди улар дафтарни. Чиқ(иш)ди Салима ва Нозима дарсдан ва қайтишди уйга. У емади (муан.) бу таомни ва ичмади сутли қаҳвани.

❁ 62- машқ. Нуқталар ўрнига мос шаклда ўтимли феъл қўйинг:

- (1) (درستُ-عرفتُ-حفظتُ) القاعدة. (2) هل (أخذتُ-أكلتُ-سكنتُ) الكتاب؟ (3) ... (أخذنا-قدمنا-شربنا) الشاي في الصباح.
 (4) ما... (قرأ-عمل-ذهب) الدرس أمس. (5) هل... (فهمتُ-درستُ-ذهبتُ) السؤال. (6) (جلس-عملت-كتبت) سليمة وأكبر التمرين.
 (7) (رجعتُ-سألتُ-دخلتُ) العرقة مع سليم.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

8. 8. Бўш жойга муносиб феъл – кесим қўйинг: **هَلْ مَرْتِمٌ وَأَكْبَرُ؟**

- А) قَدِمَ   Б) قَدِمْنَا   В) قَدِمْتَ   Г) قَدِمَا

9. 11. Гапда ўтимли феъл томонидан бошқарилиб келаётган сўз

- А) у билан фақат жинсда мослашади;   Б) фақат қаратқич келишигида келади;
 В) фақат тушум келишигида келади;   Г) ҳамма жавоб тўғри.

الدَّرْسُ الْخَامِسُ عَشَرَ ЎН БЕШИНЧИ ДАРС

ИЗОФА БИРИКМАСИ

Бир отни бошқа бир отга ҳеч бир воситасиз бириктириб ҳосил қилинган бирикмага изофа бирикмаси (الإضافة) дейилади. Изофа бирикмасида биринчи от иккинчи отга тобеъ бўлиб унинг қаратқич келишигида келишини талаб қилади. Иккинчи от эса биринчи отни (кимга ёки нимага тегишлилигини) аниқлаб келади:

хонанинг эшиги. بَابُ الْعُرْفَةِ

кишининг сўзи (гапи). كَلَامُ الْمَرْءِ

1-от «مُضَافٌ» (ўзбек тилида «аниқланмиш» ёки «қаралмиш») деб аталади. У *أَل* сиз ва танвинсиз келиб гапдаги вазифасига қараб уч келишиқдан бирида бўлади.

2-от эса «مُضَافٌ إِلَيْهِ» («қаратқич аниқловчи» ёки «қаратқич») деб аталади ва у фақат қаратқич келишигида бўлади.

Изофа бирикмада иккинчи сўз асосий ҳисобланади. Агар у аниқ ҳолатда бўлса, биринчи от ҳам аниқ, ноаниқ ҳолатда бўлса, биринчи от ҳам ноаниқ ҳолатда деб ҳисобланади.

Ўзбек тилидаги «университетнинг талабаси», «китобнинг нархи», «ота – онанинг ҳаққи», каби қаратқичли аниқловчилар изофа бирикмасига мисол бўлади.

ота – онанинг ҳаққи... حَقُّ الْوَالِدَيْنِ...

китобнинг нархи ثَمَنُ الْكِتَابِ

ҳар бир талаба ... كُلُّ طَالِبٍ...

(талабанинг ҳар бири...)

барча талабалар...

(талабаларнинг барчаси...)

Изоҳ: *كُلُّ* сўздан кейин келаётган сўз бирлик сон, ноаниқ ҳолатда бўлса у «ҳар бир...» деб, аниқ ҳолат, кўплик сонда бўлса «барча...» деб таржима қилинади.

Изофанинг аниқланмиши иккилик сонда ёки тўғри кўпликнинг музаккар жинсида бўлса, у қайси келишиқда турган бўлмасин, охиридаги «ن» ҳарфи тушиб қолади. Ундан олдин турган чўзиқ унлилар талаффузда қисқа қилиб ўқилади:

ўқувчининг иккита
китоби

كِتَابَاتِ التَّلْمِيذِ ← كِتَابَا التَّلْمِيذِ...

институт (нинг)
ўқитувчилари...
университет(нинг)
ўқитувчиларини...

مُدْرَسُو الْمَعْهَدِ ← مُدْرَسُو الْمَعْهَدِ...
مُدْرَسِي الْجَامِعَةِ ← مُدْرَسِي الْجَامِعَةِ...

Агар аниқланмиш сўзнинг иккита – ҳам сифатловчи, ҳам қаратқич аниқловчиси бўлса аниқланмишдан кейин қаратқич аниқловчиси, кейин эса сифатловчи аниқловчиси келади ва у аниқланмиш билан тўрт категорияда мослашади:

бу эшик...	هَذَا الْبَابُ...
хонанинг бу эшиги...	بَابُ الْعُرْفَةِ هَذَا...
хонанинг бу икки эшиги...	بَابَا الْعُرْفَةِ هَذَانِ...
янги китоб...	كِتَابٌ جَدِيدٌ...
талабанинг янги китоби...	كِتَابُ الطَّالِبِ الْجَدِيدُ...
талабанинг икки янги китоби...	كِتَابَا الطَّالِبِ الْجَدِيدَانِ...

Изофа бирикмасидаги إِلَيْهِ нинг аниқловчиси ўз ўрнида келаверади:

янги ўйнинг эшиклари...	أَبْوَابُ الْبَيْتِ الْجَدِيدِ...
янги ўй	الْبَيْتُ الْجَدِيدُ...

Агар у кўрсатиш олмоши билан ифодаланган бўлса изофанинг ичига «кириб кетган»дек кўринади:

бу толиба ...	هَذِهِ الطَّالِبَةُ...
бу толибанинг китоби...	كِتَابُ هَذِهِ الطَّالِبَةِ
бу шаҳарнинг аҳли...	أَهْلُ هَذِهِ الْمَدِينَةِ...

Изофанинг юқоридаги шаклидан ташқари, кўмакчи билан келган шакли ҳам кенг қўламда ишлатилади. Масалан:

талабанинг китоби...	كِتَابٌ لِلطَّالِبِ...
шойи (ипак) парда...	مِثْرَاةٌ مِنَ الْحَرِيرِ...

Изофа занжири. Изофа бирикмасининг иккинчи бўлагини унинг кетидан қаратқич келишигида келаётган учинчи бўлак аниқлаб келиши(масалан, «университет толибининг китоби...» каби), учинчи бўлакни эса унинг кетидан қаратқич келишигида келаётган тўртинчи бўлак аниқлаб келиши мумкин (масалан, «Ўзбекистон республикаси(нинг) аҳолиси(нинг) ҳуқуқлари...» каби) ва ҳоказо. Шу тариқа қаратқич келишигидаги мослашмаган аниқловчиларнинг изофа занжири ҳосил бўлади. «**ل**» артиклини фақат уларнинг охирида келаётган от олиши мумкин, ундан аввал келаётган барча отлар «**ل**» артиклини ҳам, танвин ҳам олмайди ва қаратқич келишигида келади. Изофа занжиридаги биринчи от эса гапдаги ўрнига қараб уч келишиқдан бирида келади ва одатда тескари томонидан таржима қилинади:

Ота — она ҳаққининг адо қилиниши

أداء حقّ الوالدين...

Шаҳар университети толибининг китоби...

كتاب طالب جامعة المدينة...

Изофа занжири мураккаблашиб кетса уни соддалаштириш учун уни **ل** олди кўмакчиларининг бири билан «бўлиб» ташлаш мумкин. Бунда бу кўмакчиларнинг барчаси «.нинг» деб таржима қилиниб, изофанинг қаратқич келишигини ифодалаш учун хизмат қилади:

كتاب لطلاب الجامعة بالمدينة...
 أداء الحقّ للوالدين... (ёки أداء في حقّ الوالدين...)

✿ 63- машқ. Ушбу сўз бирикмаларини араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистон Республикаси пойтахти; университет ректори; мударрислар байрани; баъзи одамлар; боланинг исми; ишчининг уйи; шаҳар боғи; Ҳалимнинг онаси; Раҳматуллоҳнинг онаси; ишларнинг яхшиси; ишларнинг ёмони; Салимнинг китоби; араб тили ўқитувчиси; инглиз тили мударрисасининг дарси; арабча матннинг таржимаси; матннинг баъзи сўзлари; рамазон ҳайити намози; қурбон ҳайит намози; бу уйнинг эшиги, намоз вақти; оят таржимаси; ишнинг боши; ойнинг боши; ҳафтанинг охирги куни; учинчи ҳафтанинг охирги куни.

одамлар (кўпл. أناس) оят; белги (кўпл. آيات)

✿ 64- машқ. Ёзинг, ўқинг, таржима ва жумлаларни грамматик таҳлил қилинг.

هذه الغرفة الكبيرة غرفة الدرس. نافذتا هذه الغرفة كبيرة تان. باب الغرفة مفتوح. صديق محمود نشيط. أما قرأت صحيفة هذا اليوم؟ لا، أنا قرأت مجلة "العلوم"

هي مجلة عربية. هل سمعتَ نشرةَ الأخبارِ اليومَ؟ نعم، سمعت. كُلُّ طالبةٍ كُتبتِ الوظيفة. هكذا أمرَ مُدرسُ المجموعة. كُلُّ قاعدةٍ مَفهُومَةٌ. كُلُّ طَالِبٍ مُجْتَهِدٌ. هن طالبات معهد التربية. بعض الطلاب نشيط وبعض الطالبات ذكية جدا. قرأنا اليوم بعضَ أساطير اليونان. أيام الأسبوع سبعة. وهي: يوم الأحد، ويوم الاثنين، ويوم الثلاثاء، ويوم الأربعاء، ويوم الخميس، ويوم الجمعة ويوم السبت. أين إبريقِ الوضوء؟ هات الإبريق! هل سالم يُصَلِّي؟ نعم، هو يُصَلِّي. ما أسماءُ الصلوات الخمس يا عثمان؟ هي صلاة الفجر وصلاة الظهر وصلاة العصر أو الصلاة الوسطى وصلاة المغرب وصلاة العشاء. أكلتُ اليومَ طعامَ العشاء بعدَ صَلَاةِ العِشاء. هل تُصَلِّي صلاة العشاء في المسجد؟ أُصَلِّي صَلَاةَ الفجرِ وصالَةَ العِشاءِ كُلَّ يومٍ في المسجد. أين تُصَلِّي صلاة الجمعة؟ في المسجد الجامع "الشيخ زين الدين". خيِّرُ الأعمالِ لمحمدٍ تلاوة القرآن وحفظ الأحاديث.

❁ كلمات:

пединститут	مَعْهَدُ التَّرْبِيَةِ
бужормоқ	أَمْرٌ (y)
мана шундай	هَكَذَا
намоз ўқийман (намоз ўқийди)	II أُصَلِّي (يُصَلِّي. مُض.)
беш вақт намоз	الصَّلَوَاتُ الخَمْسُ
намоз	صَلَاةٌ (صَلَوَاتٌ. كُؤْطَل.)
бомдод	الفَجْرُ
пешин	الظُّهْرُ
аср (ўрта)	العَصْرُ (الْوَسْطَى)
шом	المَغْرِبُ
хуфтон	العِشاءُ
афсона; асотир	أَسْطُورَةٌ (أَسْطَايِرُ. كُؤْطَل.)

жума намози ўқиладиган масжид	مَسْجِدُ جَامِعٍ
таҳорат олмоқ	٧ تَوَضَّأَ (تَوَضَّأُ)
таҳорат човгуми	إِبْرِيْقُ الوُضُوءِ
ҳафта кунлари	أَيَّامُ الْأَسْبُوعِ
якшанба	يَوْمُ الْأَحَدِ (الأحدُ)
душанба	يَوْمُ الْاِثْنَيْنِ (الاثنين)
сешанба	يَوْمُ الثَّلَاثَاءِ (الثلاثاء)
чоршанба	يَوْمُ الْأَرْبَعَاءِ (الأربعاء)
пайшанба	يَوْمُ الْخَمِيْسِ (الخميس)
жума	يَوْمُ الْجُمُعَةِ (الجمعة)
шанба	يَوْمُ السَّبْتِ (السبت)
кечки овқат	العشاءُ
қурбон ҳайити (рамазон ҳайити)	عِيدُ الْأَضْحَى (عيدُ الفِطْرِ)

❁ 65- машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Тошкент шаҳри Ўзбекистон Республикасининг пойтахтидир. Бу матннинг таржимаси қийин. Араб тилининг қоидаларини ўрганаёпсанми? Ҳа, доимо. Хар ҳафтада кинога (سِينَمَا) бордик. Хар куни арабча китоб ўқидим. Абдулмонинг машинаси янги эмас. Хонанинг деразаси очиқ. Мунавваранинг одоби чиройли. Тошкент шаҳрининг янги кўчалари кенг. Кечки «Хабарлар» эшиттиришини эшитдингми? Рамазон ойи икки ҳафтадан кейин. Қоҳира Мисрнинг пойтахтидир. Ишнинг боши иймондир.

БИРИКМА ОЛМОШЛАР

Бирикма олмошлар исм, феъл, олд кўмакчи ва юклама кабиларга бирикиб келади. Бирикма олмошлар қуйидагилардир:

кўплик	иккилик	бирлик	сон, жинс, шахс
(бизнинг) ...имиз نا -	-----	(менинг) ...им ي (ي) -	муз. I ш Муан.
(сизнинг) ...ингиз كُمْ -	иккингиизнинг ...ингиз كُمْ -	(сенинг) ...инг كَ -	муз. II ш муан.
(сизнинг) ...ингиз كُمْ -	иккингиизнинг ...ингиз كُمْ -	(сенинг) ...инг كَ -	муз. III ш муан.
(уларнинг) ...и;...си هُمْ -	иккисининг ...лари هُمَا -	(унинг) ...и هُ -	муз. III ш муан.
(уларнинг) ...и;...си هُنَّ -	иккисининг ...лари هُمَا -	(унинг) ...и هَا -	муз. III ш муан.

Исмнинг бирикма олмош билан турланиш жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	сон, жинс
китобимиз كِتَابِنَا	-----	китобим كِتَابِي	муз. I ш муан.
китобингиз كِتَابِكُمْ	иккингиизнинг китобингиз كِتَابِكُمْ	китобинг كِتَابِكَ	муз. II ш муан.
китобингиз كِتَابِكُمْ	иккингиизнинг китобингиз كِتَابِكُمْ	китобинг كِتَابِكَ	муз. III ш муан.
уларнинг китоби كِتَابُهُمْ	иккисининг китоби كِتَابُهُمَا	китоби كِتَابُهُ	муз. III ш муан.
уларнинг китоби كِتَابُهُنَّ	иккисининг китоби كِتَابُهُمَا	китоби كِتَابُهَا	муз. III ш муан.

Бирикма олмош бирикиб келган исм «ال» аниқлик артиклисиз келади, чунки бирикма олмоши унга изофа бўлиб уни аниқлаб келаяпти. Бунда исм аниқланмиш вазифасида бўлиб, гапда талаб қилинган келишиқда, бирикма олмош эса мослашмаган аниқловчи вазифасида келади:

(бизнинг) оиламиз   عَائِلَتُنَا = نَا + عَائِلَتُنَا

(менинг) китобим   كِتَابِي = ي + كِتَابِي

Изофа бирикмасидаги каби бирикма олмошлари билан келган отларнинг мослашган аниқловчиси бўлса, у аниқ ҳолатда қўйилади:

унинг бу боғи...   بُسْتَانُهُ هَذَا

унинг чиройли боғи...   بُسْتَانُهُ الْحَمِيلُ ...

Агар аниқ ҳолатда қўйилмаса, бу бирикма гапга айланиб кетади:

Бу унинг боғи(дир). هَذَا بُسْتَانُهُ.

Унинг боғи чиройли(дир). بُسْتَانُهُ جَمِيلٌ.

Иккилик ва музаккар жинс, тўғри кўплик сондаги отларга бирикма олмошлар қўшилганда худди изофа бирикмасидаги каби охиридаги "ن" лари тушиб қолади.

III шахснинг тўртта "هـ، هُما، هُم، هُنْ" бирикма олмошлари ўздан олдин келаётган "и", "и:" унлилари ва сукунли "ya:un" таъсирида ўз дамларини касрага айлантиради:

مِنْ كِتَابِهِ ، مِنْ كِتَابَيْهِمَا ، مِنْ كِتَابِيهِمْ ، مِنْ كِتَابِيهِنَّ

Агар "ة" билан тутаган сўзларга бирикма олмош қўшилса, у "ت" га айланади:

جَرِيدَةٌ ← جَرِيدَتُهُ   سَاعَةٌ ← سَاعَتُهَا

Араб тилида ўзаги иккита ундошдан ташкил топган:

أب - ота ، أُم - ака ، حَمٌّ - қайнота ، نَوْ - эгаси ، فَوْ (فَمٌّ) - оғиз

каби бешта исм изофа бирикмасининг биринчи бўлаги бўлиб келганда, ёки уларга "ي" дан бошқа бирикма олмошлари бирикканида, уларнинг келишиклари "ي", "و", "ا" ундошлари билан ифодаланади. Масалан:

бош келишик	أَبُو الْقَاسِمِ	أَخُو	أَبُوهُ	أَخِي
қаратқич келишик	أَخِي الْقَاسِمِ	أَخِيهِ	أَبِيهِ	أَخِي
тушум келишик	أَبَا الْقَاسِمِ	أَخَاهُ	أَبَاهُ	أَخِي

❖ 66- машқ. Ушбу исмларни бирикма олмошлари билан турланг ва таржимасини аниқланг:

رَبٌّ ، بَيْتٌ ، أَسْرَةٌ ، بَلَدٌ ، أَخْوَانٌ ، عَمَّانٌ ، خَالَاتَانٌ ، مَجَلَّاتٌ ؛

❖ 67- машқ. Ушбу кишилик олмошларини ўзига мос бирикма олмошларга айлантиринг:

(1) سَمِعْتُ مُحَاضِرَةَ (أَنْتِ). (2) هَذِهِ حَافِلَةٌ (أَنْتُمْ). (3) كَيْفَ حَالُ (أَنْتُمْ)؟

شَكَرًا، نَحْنُ عَلَى خَيْرٍ حَالٍ. (4) تَقَعُ قَرْيَةٌ (نَحْنُ) فِي شِمَالِ الْبِلَادِ. (5) صَدِيقَةٌ (أَنْتِ) فِي

بيت (هم) ٦ هل أخذت كُتُبَ (أنتن)؟ ٧ سألتُ عن صحة (هو). ٨) كلام
(أنتما) صحيح. ٩) أب (هي) مؤرّخ مشهور. ١٠) قضيتُ (هم) ليست معقدة.

❖ 68- машқ. Ушбу қавс ичидаги сўзларни келишикларини тўғрилаб қавсдан чиқаринг.

١) حم (هي) عالم. ٢) سألتُ عن أخ (هم). ٣) أين عمل أب
(أنت)؟ ٤) سافرتُ إلى باريس وهناك لقيتُ (أب) أحمد وأخ (هو), ٥) هل
هذا (أب) عليّ يا عباس؟ ٦) هذه المسألة (ذات) أهميّةٍ بالغة. ٧) (أخ)
كَمال (ذو) إرادةٍ قويّة. ٨) تلك الفتاة (ذات) الجمال صاحبة هذا المقال.
٩) هل أم (أنت) وأب (أنت) طيبان في المستشفى المركزية؟

❖ 69- машқ. Араб тилига таржима қилинг ва уни грамматик таҳлил қилинг:

Янги кўшнингиз араб тили мударрисими? Йўқ, унинг амакиси мударрис. Дўстингиз ҳақида фикрингиз қандай? Унинг гапи тўғри. Сизнинг фикрингиз нотўғри. Абдуллоҳнинг онаси машҳур тарихчи. Университетингиз уйингизга яқинми ёки узоқми? У узоқ. Кафедрамит ректорнинг хонасининг яқинида. Унинг хонасида икки факултет декани, инглиз ва араб тиллари ўқитувчилари бор. Бугун акам дўстининг уйида. У дўстига уйини таъмирлашда ёрдамлашяпти.

таъмирлаш	تَعْمِيرٌ	ёрдамлашмоқ	سَاعَدَ (يُسَاعِدُ)
нотўғри	غَيْرُ صَحِيحٍ	тўғри; соғлом	صَحِيحٌ

❖ 70- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг.

في مطار طشقند

في طشقند مطاران . المطار الصغير للرحلات في داخل أوزبكستان ، وأما المطار الثاني فكبير وهو للرحلات الخارجية . هو مطار عالمي . أنا مدرس اللغة العربية . اسمي عبد الحميد الطشقندي . أسكن في طشقند مع عائلتي . طشقند عاصمة أوزبكستان . أنا أوزبكيٌّ وبيتي في طشقند . أنا الآن في مطار طشقند العالمي . هو مطار كبير . سيارتي خارج المطار .

كبير. سيارتي خَارِجِ المطار. نحن الآن في صالة الانتظار. أنا في انتظار صديقي وأسرتَه
 . صديقي اسمه السيد محمود الفرغاني. هو من الرياض. الرياض عاصمة المملكة العربية
 السعودية. هو رجل أعمال. هُمُ الآن مع ضابط الجوازات وبعد ذلك مع مفتش
 الجمرك.

◉ كلمات:

ички	دَاخِلِيٌّ
ташқи	خَارِجِيٌّ
кутиш, интизорлик	اِنْتِظَارٌ
ҳозир	الآن
паспорт текширувчи офицер	ضَابِطُ الْجَوَازَاتِ
рейс; саёҳат	رِحْلَةٌ (رِحَالَاتٌ. كُؤْل.)
зал	صَالَةٌ (صَالَاتٌ. كُؤْل.)
савдогар	تَاجِرٌ (تُجَّارٌ. كُؤْل.)
оила; фамилия;	أُسْرَةٌ (أُسْرٌ. كُؤْل.)
божхона назоратчиси	مُفْتَشُّ الْجُمْرِكِ

◉ 71- машқ. Саволарга жавоб беринг ва шу саволлар асосида бир ҳикоя тайёрланг.

- ۱) هل في طشقند مطار؟ ۲) أيُّ مَطَارٍ للرحلات الخارجية؟ ۳) مَنْ هو عبد الحميد الطشقندي؟ ۴) أين هو؟ ۵) هل هو عربي؟ ۶) هل هو في انتظار صديق؟ ۷) هل مَطَارُ طَشْقَنْدِ الْعَالَمِيُّ كبير؟ ۸) هل الرياض عاصمة سوريا؟ ۹) من هو رجل الأعمال؟ ۱۰) من أنت؟

الدَّرْسُ السَّادِسُ عَشَرَ ЎН ОЛТИНЧИ ДАРС

ТЎЛДИРУВЧИ

Феъл – кесим томонидан бошқарилаётган ва иш – ҳаракат йўналган объект (предмет ёки шахс)ни ифодалаган 2– даражали гап бўлагига *тўлдирувчи* дейилади. Ўтимли ёки ўтимсиз феъл томонидан бошқарилишига қараб *тўлдирувчи* *воситали* ёки *воситасиз* бўлади.

Воситасиз *тўлдирувчи* ўтимли феъл томонидан бошқарилиб келади ва *кимни?*, *нимани?* сўроқларига жавоб бўлади. Феълий гапларда одатда феъл – кесим ва эгадан кейин *воситасиз тўлдирувчи* келади ва у доимо тушум келишигида бўлади. Масалан:

Зайнаб китобни олди. أَخَذَتْ زَيْنَبُ الْكِتَابَ.

Воситали *тўлдирувчи* эса *кимни?*, *нимани?* сўроқларидан бошқа сўроқларга жавоб бўлади ва феъл – кесим уни бирорта кўмакчи *воситасида* бошқариб келади:

У уйга кетди.. رَجَعْتُ مِنَ الْعَمَلِ. Ишдан қайтдим. ذَهَبَ إِلَى الْبَيْتِ.

❖ 72- машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг. Тўлдирувчиларни аниқланг:

Ўқитувчидан янги матни олдим. Сўзларни ёдладим. Сен қоидани ёдламадингми? Йўқ, мен қоидани ёдладим, машқни эса тушунмадим. Маҳмуд китоб ва дафтарларни олди ва университетга кетди. Бугун қайси дарсда бўлдинг, Фотима? Ким дарсга келди ва ким келмади? Салима эшикни очди ва хонага кирди. У ерда устоз ва икки талабани кўрдим. Бу йигит қайси кийимни кийди? У кўйлак ва костюмни кийди. Бу тонгда қаҳва ичдим. Таомни ошхонада едим. Кўчада болаларни кўрмадим.

لَيْسَ ИНКОР ФЕЪЛИ

Исмий гапнинг инкор кўриниши لَيْسَ (муан. لَيْسَتْ) – *йўқ;...эмас;...мас* инкор феъли ёрдамида ифодаланади. Бу феъл маъно жиҳатдан ҳозирги замонни англатса ҳам, ўтган замон кўринишида ишлатилади.

Исмий гапларда لَيْسَ инкор феъли исмий кесим билан мураккаб (қўшма) кесим тузиб келади ва уни ноаниқ ҳолатда тушум келишигида ёки "—" олд кўмакчиси билан қаратқич келишигида келишини талаб қилади. Бунда у гапнинг бошида ҳам ёки бевосита исмий кесимнинг олдидан ҳам келиши мумкин. Исмий кесимнинг олдида келганда у билан жинс ва сонда мослашади:

Хизматчи бор.

المَوْظَفُ مَوْجُودٌ.

Хизматчи йўқ (бор эмас).

لَيْسَ المَوْظَفُ مَوْجُودًا.

Кутубхона узоқ (дир).

المَكْتَبَةُ بَعِيدَةٌ.

Кутубхона узокмас.

المَكْتَبَةُ لَيْسَتْ بَعِيدَةً.

Ўзагида ي "бўш" ундоши бўлгани учун لَيْسَ инкор феъли шахс-сон кўшимчалари кўшиб тусланганда фонетик ўзгаришларга уч-райди. Уларни эслаб қилиш лозим. Жадвалга назар солинг:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
لَسْنَا	-----	لَسْتُ	музаккар I ш. муаннас
لَسْتُمْ	لَسْتُمَا	لَسْتَ	музаккар II ш.
لَسْتُنَّ	لَسْتُمَا	لَسْتِ	муаннас
لَئِن سَأَلْتُمُوهُنَّ	لَئِن سَأَلْتُمَا	لَئِن سَأَلْتِ	музаккар III ш.
لَسْنَا	لَئِن سَأَلْتُمَا	لَئِن سَأَلْتِ	муаннас

Кесими олд кўмакчили исмий гапда эса لَيْسَ инкор феъли фақат гапнинг бошида келади ва эга билан фақат жинсда мослашади, исмий кесимга эса таъсир қилмайди. Таржимада эганинг қаерда келишига қаралади: агар эга исмий кесимдан аввал келса — «эмас», исмий кесимдан кейин келса — «йўқ» деб таржима қилинади:

Талабада китоб йўқ.

لَيْسَ لِلطَّالِبِ كِتَابٌ.

Магнитофон ўқитувчида эмас.

لَيْسَ المُسَجَّلُ عِنْدَ المُدْرَسِ.

لَيْسَ инкор феъли вазифасида مَا инкор юкламаси ҳам келиши мумкин;

Бу киши бахил эмас.

مَا هَذَا الرَّجُلُ بِخِيَالٍ.

❁ 73- машқ. Жумлаларни ўзбек тилига таржима қилинг. Уларни грамматик таҳлил қилинг.

اللغة العربية ليست سهلة. هذا الرجل ليس بشيخ. لست أنا كاذبة.
 ليس الطالب المجتهد ضعيفا. أليس جاركم بمريض؟ بلى. أليس معك الكتاب؟
 بلى، الكتاب معي! ليس أكثر الناس بالعلماء. هو ليس ذكيا. ليستِ الطالبةُ
 في الجامعة. ليس الطلابُ في قاعةِ الدرس. ما له علم. لَيس هذا الكتابُ
 للأستاذين العربيين. ليس هنا مدرس وطلاب. في هذه المحلّة مقال طويل. هو
 ليس جديدا. ليست هي كاتبة مشهورة. هي ليست بمريضة أصلا. ليس هما
 طالبين مجتهدين.

❁ 74- машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг.

Университетдаги дарслар осон эмас. Бу сенинг муаммоинг эмас. Жумланинг таржимаси тўғри эмас. Янги матнни ўқиб бўлдингизми? У қийин эмасми? Йўқ. Нодира ва Аҳмад у ерда эмаслар. Уйинг узоқмасми? Йўқ. Солиҳанинг отаси йўқ. Аммо у етим эмас. Бу сумка сеники эмас. Маҳмуд тиришқоқ эмас. У фақат дангаса, асло нодон эмас. Нусратилло ва Ҳикматиллонинг пуллари йўқ. Маҳфуза ва Матлуба қариндошим эмаслар. Улар (иккови) менинг қўшниларим.

ОЛД КЎМАКЧИ БИЛАН КЕЛГАН БИРИКМА ОЛМОШ

Қисқа унлига тугаган кўмакчиларга бирикма олмошлар бевосита бириктирилаверади. Баъзан *ع* бирикма олмоши бу кўмакчиларга *ني* шаклида бириқади. Масалан:

у ҳақида; ундан	عَنْهُ (ه)؛ (مِنْ+ه) مِنْهُ
мен ҳақимда; мендан	عَنْ نِي (نِي) عَنِّي؛ (مِنْ+نِي) مِنِّي
сенинг ҳузурингда	عِنْدَكَ (كَ) عِنْدَكَ
биздан илгари	قَبْلَ (نَا) قَبْلَنَا

إلى каби "алиф мақсура"га тугаган олд кўмакчига бирикма олмош қўшишдан олдин уларнинг охири сукунланиб кейин бирикма олмоши қўшилади:

зиммамизга	عَلَيْ (نَا) عَلَيْنَا
сизда бор	لَدَيْ (كُمْ) لَدَيْكُمْ

Бундай кўмакчиларга ва яна *فِي* кўмакчисига бириктирилган

I шахс бирикма олмоши "*ي-ي*" шаклида бўлади: *فِي، لَدَيْ، عَلَيَّ، إِلَيَّ*

ل кўмакчисига бирикма олмошлари қўшилганда I шахс, бирликдан бошқа ҳамма кўринишларда унинг ҳаракати "фатҳа" бўлади. У исмий гапда эгадан олдин келганда эгаликни ифодалайди ва "... да бор" деб таржима қилинади:

унда бор, *لَهَا، لَهُ* сенда бор, *لَكَ، لَكِ* менда бор, *لِي = لِي*
уники сеники меники

Кесими *олд кўмакчи + бирикма олмош* шаклида келган исмий гапнинг бўлишсиз шакли ҳам *لَيْسَ* инкор феъли ёки *مَا* инкор юкласи воситасида ифодаланади:

Унинг ўртоғи йўқ. *لَيْسَ (مَا) لَهُ صَدِيقٌ.*

Менинг уйим йўқ. *مَا (لَيْسَ) عِنْدِي بَيْتٌ*

Агар иккита нарсанинг йўқлиги қатъий равишда айтиладиган бўлса, иккинчи исмнинг олдига бошқа (иккинчи) инкор юклама — *لَا* қўйилади:

Унинг ўғли ҳам, қизи ҳам йўқ. *لَيْسَ لَهُ ابْنٌ وَلَا بِنْتُ.*

❖ 75- машқ. *لِ، فِي، عَنْ، مِنْ، عَلَى* ва *عِنْدَ* каби *олд кўмакчиларига барча шахс ва сонларда бирикма олмошларини бириктиринг.*

❖ 76- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Унинг ҳузурида акангни кўрдик. Унинг хонаси кенг. Унда иккита шкаф, стол—стул ва каравот бор. Сенинг иккита костюминг борми? Ҳа. Сенда арабча газета борми? — Йўқ. Менда на газета, на журнал бор. Бу араб тили луғати сеникимми? — Ҳа, у меники. Сизларда машина борми? — На бизда ва на уларда машина бор. У (*муш.*) билан узун (бўйли) киши келди. Кеча уларни кита (*муш.*) бордик. Сизда қалам ёки ручка йўқми? Менда қалам ҳам, ручка ҳам йўқ.

қалам *قَلَمُ الرَّصَاصِ* ручка *قَلَمُ الْحَجَرِ* луғат *قَامُوس*

❖ 77- машқ. Ҳадиси шарифларни ёзинг, ўқинг, таржима қилинг.

۱. *أَلْعَلِمُ فِي الصَّغْرِ كَالْتَّقَشِ فِي الْحَجَرِ.*

۲. *طَلَبُ الْحَلَالِ مِنَ الْإِيمَانِ.*

ичмоқ

شَرِبَ (a) - يَشْرَبُ

ёзмоқ

كَتَبَ (y) - يَكْتُبُ

فَعْلٌ вазнидаги феъллар ҳозирги-келаси замонда доимо
 يَفْعُلُ вазнида, فَعِلَ вазнидаги феъллар эса деярли доимо
 يَفْعُلُ вазнида, فَعْلَ вазнидаги феъллар эса кўпинча يَفْعُلُ вазнида,
 гоҳ-гоҳида эса يَفْعُلُ ёки يَفْعِلُ вазнларида бўлади.

"ичмоқ - (a) شَرِبَ" феъллини ҳозирги-келаси замонда тушлаш жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
نَشْرَبُ	-----	أَشْرَبُ	музаккар I ш. муаннас
نَشْرَبُونَ	نَشْرَبَانِ	نَشْرَبُ	музаккар II ш. муаннас
نَشْرَبِينَ	نَشْرَبَانِ	نَشْرَبِينَ	
يَشْرَبُونَ	يَشْرَبَانِ	يَشْرَبُ	музаккар III ш. муаннас
يَشْرَبِينَ	يَشْرَبَانِ	يَشْرَبُ	

Эслатма: أَكَل ، سَأَلَ ، قَرَأ каби ҳамзали феълларни ҳозирги-келаси замонда тушлашда уларга ҳамзага оид бўлган график(ёзув) ўзгаришлар юз беради. Яъни أَكَل каби I ўзак ундоши ҳамза бўлган феъллар ҳозирги-келаси замон, I шахс, бирлик сонда تَكَل шаклида бўлса, ушбу феълнинг бошқа кўрinishларида ва II, III ўзак ундоши ҳамза бўлган феълларда ҳамзанинг курсиси ҳамза ундошига оид бўлган график қоидалар асосида ўзгаради.

Ҳозирги-келаси замон феъллининг инкор маъносини "لا" "инкор юкламаси" ифодалайди:

У ёзмапти (У ёзмайди)

لَا يَكْتُبُ

У (ҳозир) ёзмапти

مَا يَكْتُبُ

Агар ҳозирги-келаси замон феъллининг олдига قَدْ юкламаси қўйилса, таҳмин қилиш, ишончсизлик маъноларини беради:

Балки у университетда ўқиб кетар. قَدْ يَدْرُسُ فِي الْجَامِعَةِ.

❖ 78- машқ. Ушбу феълларни ҳозирги—келаси замонда тусланг. Уларнинг инкор (бўлишсиз) ва бошқа шакллари ҳосил қилинг:

سَكَنَ (y) ، عَمِلَ (a) ، ذَهَبَ (a) ، رَجَعَ (и) ، أَخَذَ (y) ، دَخَلَ (y) ، عَقَلَ (يَعْقِلُ) ، غَسَلَ (и).

❖ 79- машқ. Матнни ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Кейин ўз сўзингиз билан сўзлаб беринг.

أنهض كل يوم من نومي في الصباح الباكر. قبل كل شيء أتوضأ وأسرع إلى المسجد لأداء صلاة الفجر. ثم أمارس الرياضة البدنية الصباحية. أغسل وجهي ويدي بالماء الدافئ والصابون. بعد نصف ساعة أفطر بسرعة. أكل في الفطور الرغيف بالجبنة والزبدة أو البيض المسلوق. أشرب الشاي بالسكر أو القهوة بالحليب. وأتناول في الفطور في بعض الأحيان الطعام الخفيف.

أذهب إلى الجامعة في الساعة السابعة بالحافلة. أحيانا أركب الترام (عربة الكبل). أقطع بقية الطريق ماشيا. إن المترو والتروليبوس والحافلة والترام تقصر المسافة. وهي تربط شوارع عاصمتنا وميادينها بعضها ببعض.

وكثيرا ما أصيلُ إلى الجامعة في الساعة الثامنة تماما. ندرس في الجامعة التاريخ والآداب والرياضيات واللغة العربية واللغة الفارسية واللغة الإنجليزية يعرف كل من الطالب القراءة والكتابة باللغة العربية جيدا. وكثيرا ما نقرأ نصا عربيا وتُرجمُها إلى اللغة الأوزبكية ونكتب كذلك الإملاء. أتناول طعام الغداء في مطعم الجامعة. أرجع إلى بيتي في الساعة الرابعة بعد الظهر.

❖ كلمات:

барвақт

بَاكِرٌ

ИЛИҚ

دَافِئٌ

майдон	(كُتِبَ) مَيْدَانٌ	пишлоқ	جِبْتَةٌ
ёпган нон	(كُتِبَ) رَغِيْفٌ	сувда пишган тухум	بَيْضٌ مَسْلُوقٌ
сариёғ; қаймоқ	زُبْدَةٌ	қолган йўл	بَقِيَّةُ الطَّرِيقِ
баъзи пайтларда	فِي بَعْضِ الْأَحْيَانِ	боғламоқ	رَبَطَ (y)
енгил	خَفِيْفٌ	кўпинча	كَثِيْرًا مَا
пиёда (хол)	مَاشِيَا	тушки овқат	طَعَامُ الْعَدَاءِ
қисқартирмоқ	II قَصَرَ (يُقَصِّرُ)	етиб келаман	أَصْلٌ
тушлик	طَعَامُ الْعَدَاءِ	бир – бири билан	بَعْضَهَا بِبَعْضٍ
математика	الرِّيَاضِيَّاتُ	базармоқ; шуғуланмоқ	III مَارَسَ (يُمَارِسُ)
тановул қилмоқ	VI تَنَاوَلَ (يَتَنَاوَلُ)	пешин	ظُهُرٌ

❖ 80- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Эрталаб уйқудан барвақт, соат бешда тураман. Кейин бадантарбия қиламан. Бомдод намозини масжидда ўқийман. Соат олтида нонушта қиламан. Нонуштада енгил таом ейман ва қаҳва ичаман. Университетга автобусда кетаман. Баъзи пайтлар дарсларга кечикиб қолапман. Мударрисдан бу матн ҳақида сўрамаяпсизми? Йўқ у тушунарли. Шунингдек ҳафтада 2 соат математикани ҳам ўрганамиз. Араб тилидан охири икки мавзунни тушунмаяпман.

ФЕЪЛ БИЛАН БИРГА КЕЛГАН БИРИКМА ОЛМОШ

Бирикма олмош феълга қўшилиб келганда тўлдирувчи вази – фасида келади. Бунда у воситасиз тўлдирувчи вазифасида келади:

Сенга бердим. أَعْطَيْتُكَ Уни эшитдим. سَمِعْتُهُ.

Бирикма олмошлари феълларнинг турли шаклларига бирикканида қуйидагиларга эътибор бериш лозим:

1. I шахс, birlik сон бирикма олмоши – ني феълларга ني шаклида бирикади:

Мени тушунмаяпсан. لَا تَفْهَمُنِي. Сен мени тушундинг. فَهِمْتَنِي.

2. II шахс, кўплик сон, музаккар жинсдаги ўтган замондаги феълларга бирикма олмошлар қўшилганда улар орасида و (u:) чўзиқ унлиси пайдо бўлади:

Уни танидингизми?   أ عَرَفْتُمْ + و + هَا) عَرَفْتُمُوهَا؟
 Мени тушундингизми?   (فَهَيْتُمْ + و + نِي) فَهَيْتُمُونِي؟

3. III шахс, кўплик сон, музаккар жинсдаги ўтган замон феълларига бирикма олмошлар қўшилганда ўқилмайдиган ا (алиф) ёзувда тушиб қолади:

Мендан сўрадилар.   (سَأَلُوا + نِي) سَأَلُونِي.
 Улар бизни танишди.   (عَرَفُوا + نَا) عَرَفُونَا.

4. Агар феълга бирикма олмоши шаклидаги иккита тўлдирувчи бирикиши керак бўлиб қолса, улардан бири тушум келишигидаги бирикма олмоши бўлмиш اِيَّا га бирикиб келади. Масалан:

Мен уни унга бердим.   اَعْطَيْتُهُ اِيَّاهُ.
 Уни сенга бердим.   قَدَّمْتُهَا اِيَّاكَ.

❁ 81- машқ. Қавс ичигаги кишилик олмошларини феълларга бириктиринг. Жумлаларни таржима қилинг:

- 1) رأينا (هن) أول أمس في السوق. 2) هل ترجمت (هو) أم لا؟
 سوف أترجم (هو) بعد غد. 3) تسألون (أنا) فأجيب (أنتم). 4) أطلب (هم) كل يوم. 5) أعطيت (أنت) تلك الورقة. 6) هل حدثت (هي) في الموضوع؟
 7) وعدت (أنا) وما حضرتها. 8) يسأعد (نحن) في حل المسألة.

❁ كلمات:

сўзламоқ	II حَدَّثَ	ўтган куни	أول أمس
ёрдам бермоқ	III سَاعَدَ (يُسَاعِدُ)	индинга	بعد غد
хабар қилмоқ	IV أَخْبَرَ (يُخْبِرُ)	ечип; ҳал қилиш	حل

шундай эмасми? أَ لَيْسَ كَذَلِكَ؟ тафсилот (تَفْصِيلٌ تَفَاصِيلُ كُتُبٌ)

❁ 82- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Сени уйда топмадик. Уни мудир изляпти. Унга матннинг таржимасида ёрдам бераяпман. Китобимни унга бермадингми? Ўртоқлари уни ҳурмат қилишади. Сизларга воқеанинг тафсилотлари ҳақида хабар бераман. Дўстим, сен мени тушунмаяпсан. Сизларни асло танимайман. Сен уни (матнни) бир марта ўқидингми? Уни иштаҳа(شَهْوَةً) билан тановул қилдим.

ФЕЪЛНИНГ КЕЛАСИ ЗАМОНИ

Араб тилида келаси замон икки хил кўринишда ифодаланади:

1. Содда шаклда – ҳозирги-келаси замон феъли билан ифодаланади:

Автобус бир соатдан кейин қайтади. تَرْجِعُ الْحَافِلَةَ بَعْدَ سَاعَةٍ.

Нонуштани еб, ишимизга кетамиз. نَأْكُلُ الْفُطُورَ وَنَذْهَبُ إِلَى عَمَلِنَا.

2. Мураккаб шаклда – ҳозирги – келаси замон феъли олдига "سَ" ёки "سَوْفَ" юкламасини қўйиш билан. Бу ерда "سَ" юкламаси яқин келажакка ишора қилади ва у феълга қўшилиб ёзилади. "سَوْفَ" юкламаси эса узоқ келажакка ишора қилади ва у алоҳида ёзилади:

Мен араб тилини ўрганапман. أَنَا أَتَعَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ.

Мен араб тилини ўрганаман. أَنَا سَأَتَعَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ.

Мен (бир куни) араб тилини ўрганаман. أَنَا سَوْفَ أَتَعَلَّمُ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ.

Келаси замоннинг инкор кўриниши "سَوْفَ" юкламасининг ортига ۋ инкор юкламасини қўйиб ҳосил қилинади:

Ўйингоҳга бормаيمان. سَوْفَ لَا أَذْهَبُ إِلَى الْمَلْعَبِ.

❁ 83- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Икки йилдан сўнг араб ва форс тилларида жуда яхши гаплашиб қоласан. Уларни кига байрамдан кейин борамиз. Бир – икки кунда уни таниб оласан. Ўйингизга бир ойдан сўнг қайтасиз. Бу мавзуни унга шархлайсанми? Индинга мен Сурияга сафар қиламан. У ҳақида сендан, худо ҳоҳласа, эртага сўрайман. Келгуси йили, худо ҳоҳласа, Дамашққа борасанми? Уларни кўрдингизми? У ҳақида биздан сўраяпсизми?

МУРАККАБ СИФАТ (ШАКЛИЙ БИРИККАН ИЗОФА)

Шаклий (айтилиши бўйича изофаю, ammo маъно бўйича эса изофа бўлмаган мураккаб сифат) изофада унинг аниқланмиши сифат ёки сифатдош билан ифодаланган бўлиб у билан мураккаб сифат тузиб келади. Бундай изофа бирикмасидаги мослашмаган аниқловчи доим аниқ ҳолатда келади:

покиза юракли... (қандай?)	طَاهِرُ الْقَلْبِ...
катта ёшли... (қандай?)	كَبِيرُ السِّنِّ...
ёқимли (чиройли) юзли... (қандай?)	حَسَنُ الْوَجْهِ...
ўтқир нигоҳли... (қандай?)	نَافِذُ النَّظَرَةِ...

Шаклий бириккан изофа гапда сифатловчи (мослашган) аниқловчи, кесим вазибаларида келади ва у билан жинс, сон, келишик ва ҳолатда мослашади:

Катта ёшли бир киши келди.	جَاءَ رَجُلٌ كَبِيرُ السِّنِّ.
Ёқимли чеҳрали бир аёл келди.	جَاءَتِ امْرَأَةٌ حَسَنَةُ الْوَجْهِ.

Шаклий бириккан изофадан олдинги от аниқ ҳолатда бўлса, изофанинг аниқланмиши ҳам изофанинг қойдасига зид равишда ال артиклини олади:

Ёқимли чеҳрали аёл кирди.	دَخَلَتِ الْمَرْأَةُ الْحَسَنَةُ الْوَجْهِ.
У ўтқир нигоҳли киши билан келди.	هِيَ جَاءَتْ مَعَ الرَّجُلِ النَّافِذِ النَّظَرَةِ.

❁ 84- машқ. Ёзинг, ўқинг, таржима ва жумлаларни грамматик таҳлил қилинг:

مَرْغِيلَانُ مَدِينَةٌ صَافِيَةُ السَّمَاءِ وَجَيِّدَةُ الْهَوَاءِ. صَدِيقِي طَوِيلُ الْقَامَةِ وَأَزْرَقُ الْعَيْنَيْنِ. جِيرَانُنَا رِجَالٌ حَسَنَانِ الْوَجْهِ. تَقَعُ الْمَدِينَةُ الْمُنُورَةُ بِوَاوِحَةٍ وَافِرَةِ الْمِيَاهِ وَكَثِيرَةِ الْأَشْجَارِ. وَكَانَتْ مَكَّةُ الْمَكْرَمَةِ فِي الْمَاضِي مَدِينَةً صَغِيرَةً الْمَسَاحَةِ وَقَلِيلَةَ السَّكَّانِ. دَرَسْتُ اللُّغَةَ الْإِنْجَلِيزِيَّةَ فِي الدُّوَرَاتِ الْقَصِيرَةِ الْأَجَلِ. هُوَ شَابٌ قَلِيلُ الْحَيَاءِ وَقَصِيرُ الْبَاعِ. أَسَازُ عَطَاءُ الرَّحْمَانِ شَدِيدَ الْإِحْتِرَامِ لِلنَّاسِ. جَارِكُمْ رَجُلٌ قَلِيلُ الْمَالِ. يَلْبَسِي

طالبة حسنة الخلق وجمّة النشاط. اشترتُ أمس ساعة غالية الثمن. يسكن عمّي في المنزل الجديد التعمير. وجدنا هذا الكتاب الكثير المعلومات عند خالنا.

❁ كلمات:

майдони кичик	صَغِيرَةُ الْمِسَاحَةِ	серсув	وَأَفْرَةُ الْمِيَاهِ
қисқа муддатли	قَصِيرَةُ الْأَجَلِ	тўғарак; курслар	دَوْرَةٌ (مَاتَ)
камбағал	قَلِيلُ الْمَالِ	ношуда	قَصِيرُ الْبَاعِ
аҳолиси кам	قَلِيلَةُ السُّكَّانِ	яқши хуақли; олийджаноб	كَرِيمُ الْأَخْلَاقِ
янги таъмирланган	جَدِيدُ التَّعْمِيرِ	ноёб; камёб	قَلِيلُ الْوُجُودِ
серғайрат	جَمُّ النَّشَاطِ	яқши хуақли	حَسَنُ الْخُلُقِ
қимматбаҳо	غَالِيَةُ الثَّمَنِ	уятсиз	قَلِيلُ الْحَيَاءِ

❁ 85- машқ. Қавс ичидаги мураккаб сифатларни аниқлашмиш билан мослаштиринг:

(١) إن هذه القرية الجميلة (جيدة الهواء) بعيدة عن محطتي القطارات والحافلات ولهذا السبب ما سافرت إليها خلال عطفتي الشتوية. (٢) رأيت أبي في هذا الازدحام (كثير الرجال) لأنه (چونكى y) (طويل القامة). (٣) تَحْمِلُ أُمِّي النِّظَارَةَ لِأَنَّهَا (چونكى y) (بعيدة النظر). (٤) تلك البناية (كثيرة الطبقات) شِيدَتْ في أواخر السنة الماضية. (٥) كانت مكة المكرمة في القدم مدينة (صغيرة المساحة).

❁ 86- машқ. Матни ёзинг , ўқинг ва таржима қилинг:

نحن نعيش في طشقند

أنا أسكن في بيتٍ بِطَشْقَنْدَ. بيتنا عِبَارَةٌ عَنِ الطابقِ الْعُلْوِيِّ والطابقِ السُّفْلِيِّ. غُرْفُ النُّومِ في الطابقِ العلوي. في الطابقِ السفليِّ غُرْفَةُ الْجُلُوسِ وغُرْفَةُ الْمَكْتَبِ وغُرْفَةُ الْأَكْلِ. نحنُ نجلسُ في غُرْفَةِ الْجُلُوسِ ونأكلُ في غُرْفَةِ

الأكلُ ونَقْرَأُ ونكتبُ وندرسُ في غرفةِ المكتبِ. حولُ بَيْتِنَا حديقَةٌ. عندنا بستاني يعملُ في الحديقةِ. وفي البيتِ مَطْبَخٌ كبيرٌ. عندنا طَبَّاخَةٌ تَطْبُخُ لنا الطعامَ. نحنُ الآنُ في غرفةِ الأكلِ. تلكُ غرفةٌ كبيرةٌ. معُ أُسْرَتِنَا الآنُ السَّيِّدُ محمودُ الفرغاني وزوجتهُ وَأَبْنَتُهُ. نحنُ نجلسُ حولُ المائدةِ وَنَتَنَاوَلُ طَعَامَ العِشَاءِ.

❁ كلمات:

емоқ	أَكَلَ (y)	яшаймиз	نَعِيشُ
...дан иборат	عِبَارَةٌ عَنْ...	ётоқхоналар	غُرْفَةُ النُّومِ
пастки қават	طَابِقُ سُفْلِيٍّ	юқори қават	طَابِقُ عُلْوِيٍّ
ошпаз (аёл)	طَبَّاخَةٌ (آت. كُتْل.)	меҳмонхона	غُرْفَةُ العِجْلُوسِ
ماشғулот хонаси	غُرْفَةُ المَكْتَبِ	ишламоқ	عَمِلَ (a)
ошхона	مَطْبَخٌ (مَطَابِخُ. كُتْل.)	емоқ (еяпмиз)	VI تَنَاوَلَ (تَتَنَاوَلُ)
тамаддиҳона	غُرْفَةُ الأَكْلِ	пиширмоқ	طَبَخَ (y)

❁ 87- машқ. Саволларга жавоб беринг ва жавоблар асосида бир ҳикоя тайёрланг:

- (1) من يسكن في طشقند؟ (2) هل في البيت طابق واحد فقط؟ (3) أين غرف النوم؟ (4) ماذا يوجد في الطابق السفلي؟ (5) أين تجلسون وأين تقرأون وأين تدرسون؟ (6) هل حول البيت حديقة؟ (7) هل عندكم بستاني؟ (8) هل عندكم طباخة؟ (9) من يجلس حول المائدة؟

❁ 88- машқ. Мақолларни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Кейин ёғ олинг.

1. الْجَاهِلُ يَطْلُبُ الْمَالَ وَالْعَاقِلُ يَطْلُبُ الْكَمَالَ.

2. الْأَمَانَةُ تَحْلُبُ الرِّزْقَ وَالْحَيَاةُ تَحْلُبُ الْفَقْرَ. (Ҳадиси шариф)

الدَّرْسُ السَّابِعُ عَشَرَ ЎН САККИЗИНЧИ ДАРС

СИНИҚ КЎПЛИК ШАКЛЛАРИ ҲАҚИДА

Сўзларнинг синиқ кўплигини ҳосил қилишнинг тўғри кўпликдагига ўхшаб аниқ бир қоидаси йўқ. Аммо бир хил қолипдаги сўзларнинг синиқ кўплиги кўпинча бир хил қолипда ҳосил қилинади. Ушбу жадалга қаранг:

дарслар	دَرَسٌ - دُرُوسٌ	чақалоқлар	مَوْلُودٌ - مَوَالِدٌ
уйлар	بَيْتٌ - بُيُوتٌ	корхона	مَشْرُوعٌ - مَشَارِيعٌ
қарзлар	قَرْضٌ - قُرُوضٌ	мазмунлар	مَضْمُونٌ - مَضَامِينٌ
кўзлар	عَيْنٌ - عَيْنُونٌ	тушунчалар	مَفْهُومٌ - مَفَاهِيمٌ
бошлар	رَأْسٌ - رُؤُوسٌ	чизмалар	مَرَسُومٌ - مَرَامِيمٌ

Жадалга қараб ўхшаш қолипдаги сўзларнинг синиқ кўплиги кўпинча бир хил қолипда бўлади деб айта оламиз. Аммо бирлик сонда бир қолипда бўлган сўзларнинг синиқ кўплиги ҳар хил қолипда ёки, аксинча, бирликда ҳар хил қолипда бўлган сўзларнинг синиқ кўплиги бир қолипда бўлиши мумкин. Араб тилида синиқ кўпликнинг қуйидаги вазнлари кўп учрайди:

хато - хатолар	غَلَطٌ ← أَغْلَاطٌ	тараф - тарафлар	طَرَفٌ ← أَطْرَافٌ	۱. فَعْلٌ ← أَفْعَالٌ
партия - партиялар	حِزْبٌ ← أَحْزَابٌ	қисм - қисмлар	قِسْمٌ ← أَقْسَامٌ	۲. فِعْلٌ ← أَفْعَالٌ
восита - воситалар	وَسِيْلَةٌ ← وَسَائِلٌ	газета - газеталар	جَرِيدَةٌ ← جَرَائِدٌ	۳. فِعْلِيَّةٌ ← فَعَائِلٌ
мактаб - мактаблар	مَدْرَسَةٌ ← مَدَارِسٌ	институт - инс - тлар	مَعَاهِدٌ ← مَعَاهِدٌ	۴. مَفْعَلٌ، مَفْعَلَةٌ ← مَفَاعِلٌ
суда - судлар	مَحْكَمَةٌ ← مَحَاكِمٌ	завод - заводлар	مَصْنَعٌ ← مَصَانِعٌ	← مَفَاعِلٌ
пойтахт - пойтахтлар	عَاصِمَةٌ ← عَوَاصِمٌ	кўча - кўчалар	سَوَارِعٌ ← شَوَارِعٌ	۵. فَاعِلٌ، فَاعِلَةٌ ← فَوَاعِلٌ
пойтахт - пойтахтлар	حَاضِرَةٌ ← حَوَاضِرٌ	аераза - аеразалар	نَوَافِذٌ ← نَوَافِذٌ	فَوَاعِلٌ
поезд - поездлар	قِطَارٌ ← قُطُرٌ	китоб - китоблар	كِتَابٌ ← كُتُبٌ	۶. فِعَالٌ ← فَعْلٌ

янги (шахс) – янгилар	جَدِيدٌ ← جُدُدٌ	йўл – йўллар	طَرِيقٌ ← طُرُقٌ	۷. فَعِيلٌ ← فُعَلٌ
кема – кемалар	سَفِينَةٌ ← سَفُنٌ	шаҳар – шаҳарлар	مَدِينَةٌ ← مَدُنٌ	۸. فَعِيلَةٌ ← فُعَلٌ

Ушбу қолиплардаги сўзларнинг синиқ кўплиги одатда шу қолипларда ҳосил қилинади:

раҳмдил – раҳмдиллар	رَحِيمٌ ← رَحَمَاءُ	бахил – бахиллар	بَخِيلٌ ← بَخَلَاءُ	۹. فَعِيلٌ ← فُعَلَاءُ
халқ – халқлар	أُمَّةٌ ← أُمَمٌ	хона – хоналар	غُرْفَةٌ ← غُرَفٌ	۱۰. فَعْلَةٌ ← فُعَلٌ
сурат – суратлар	صُورَةٌ ← صُورٌ	давлат – давлатлар	دَوْلَةٌ ← دُولٌ	۱۱. فَعْلَةٌ ← فُعَلٌ
қисса – қиссалар	قِصَّةٌ ← قِصَصٌ	миллат – миллатлар	مِلَّةٌ ← مِلَلٌ	۱۲. فَعْلَةٌ ← فُعَلٌ
гарант – гарантлар	أَطْرَشٌ ← طُرَشٌ	оқ – оқлар	أَبْيَضٌ ← بِيضٌ	۱۳. أَفْعَلٌ (муз.) ← فُعَلٌ
гарант – гарантлар	طَرَشَاءٌ ← طَرَشَاوَاتٌ	оқ – оқлар	بِيضَاءٌ ← بِيضَاوَاتٌ	فُعَلَاءٌ ← فُعَلَاوَاتٌ

Эслатма: اَبْيَضٌ сифатининг кўплиги (узатидаги ундоши бўлгани учун) بِيضٌ қолипи бўйича ҳосил қилинади.

Бундан ташқари, кўпинча тўртта ундошдан ташкил топган сўзларнинг (6 ҳисобга кирмайди) кўплиги **مَقَاعِلٌ** вазнида ва бешта ундошдан ташкил топган сўзларники эса **مَقَاعِيلٌ** вазнида ҳосил қилинади.

ИККИ КЕЛИШИКЛИ ИСМЛАР

Бу исмларга: а) **يُوسُفُ**, **إِدْرِيْسُ**, **إِبْرَاهِيْمُ**, **طَشَقَنْدُ**, **مِصْرُ**, **فَاطِمَةٌ** каби атоқли отлар;

б) **مَرْوَانُ**, **عُثْمَانُ**, **سَلْمَانُ** билан тутаган "н" ва "а" охири каби атоқли отлар;

в) феъл шаклидаги **يَزِيدُ**, **أَكْبَرُ**, **أَحْمَدُ** каби атоқли отлар;

г) синиқ кўпликнинг **فُعَلَاءٌ**, **مَقَاعِلٌ** каби баъзи шакларида бўлган барча исмлар киради. Икки келишикли исмларнинг асосий хусусияти шундаки, улар ноаниқ ҳолатда бўлса, иккита: бош ва тушум- қаратқич келишикларида, "ل" аниқлик артикли билан келса ёки бошқа отта нисбатан қаралмиш бўлса учта келишикда турланади. Ушбу жадвалга назар солинг:

аниң ёки бириккан ҳолат	ноаниқ ҳолат	аниң ёки бириккан ҳолат	ноаниқ ҳолат	келишик
الْحَدَائِقُ حَدَائِقُ الْمَدِينَةِ	حَدَائِقُ	الأَفْضَلُ أَفْضَلُ الْفُصُولِ	أَفْضَلُ	бош
الْحَدَائِقُ حَدَائِقُ الْمَدِينَةِ	حَدَائِقَ	الأَفْضَلَ أَفْضَلَ الْفُصُولِ	أَفْضَلَ	тушум
الْحَدَائِقُ حَدَائِقُ الْمَدِينَةِ	حَدَائِقَ	الأَفْضَلَ أَفْضَلَ الْفُصُولِ	أَفْضَلَ	қаратқич

❖ 89- машқ. " كَثِيرٌ – күл " сўзини " قَلِيلٌ – оз " сўзига намунага қараб ўзгартиринг. Бу ибораларни қандай ишлатишни ўрганиб олинг.

Намуна: فِي الْمَطَارِ كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ. ← فِي الْمَطَارِ قَلِيلٌ مِنَ النَّاسِ

(1) فِي الْمَكْتَبَةِ كَثِيرٌ مِنَ الْكُتُبِ. (2) فِي الْقَرْيَةِ كَثِيرٌ مِنَ النَّشِطَاءِ. (3) فِي

الْمَعْهَدِ كَثِيرٌ مِنَ الْجُرَائِدِ. (4) فِي الْقَاعَةِ كَثِيرٌ مِنَ الْكِرَاسِيِّ. (5) عَلِمْتُ كَثِيرًا

مِنَ الْقَوَاعِدِ. (6) أَعْرَفْتُ كَثِيرًا مِنَ الْبُلْدَانِ الْعَرَبِيَّةِ؟ (7) حَفِظْتُ قَلِيلًا مِنَ الْأَشْعَارِ.

(8) فِي الشَّارِعِ الْيَوْمَ كَثِيرٌ مِنَ الرِّجَالِ وَالْأَطْفَالِ.

❖ 90- машқ. Ушбу сўзлардан кўплик сон ясанг. Улардан тўғри кўпликда ҳосил бўладиганини алоҳида ва синиқ кўпликда ҳосил бўладиганини алоҳида ёзинг. Икки келишликли исмларни алоҳида ёзинг ва уларни келишликларда турланг:

مهندس، قرية، مدينة، ورق، كتاب، شارع، مسرح، فلاح، نافذة، خريطة

، ضيف، صديق، سجادة، مطبخ، شرفة، بحر، حديقة، درس، سورة، حصّة، قسم .

КўПЛИК СОНДАГИ ИСМЛАР БИЛАН МОСЛАШУВ

Агар мослашган аниқловчи бирикмасидаги аниқланмиш тўғри ёки синиқ кўпликдаги одамни билдирадиган от (исм) билан ифодаланган бўлса, мослашган аниқловчи у билан тўлиқ мослашади:

ОЛИМ (киши)лар...

الرِّجَالُ الْعُلَمَاءُ

бахил (киши)лар...

رِجَالٌ بَخِلَاءٌ

олима аёллар...

النِّسَاءُ الْعَالِمَاتُ...

фозила аёллар...

النِّسَاءُ الْفَاضِلَاتُ...

Агар аниқланмиш сўз одамни билдирмайдиган сўз бўлиб, синиқ кўпликда ёки тўғри кўпликнинг муаннас жинсида бўлса, унинг аниқловчиси бирлик сонда, муаннас жинсида қўйилади. Чунки жониворлар ва предметлар кўплик сонга ўтганида (улар бирлик сонда қайси жинсида бўлган бўлмасин) муаннас жинс, бирлик сонда деб қабул қилинган. Масалан:

бирикманинг таржимаси	аниқ ҳолатда	ноаниқ ҳолатда
<u>янги</u> уйлар...	الْبُيُوتُ الْجَدِيدَةُ...	بُيُوتٌ جَدِيدَةٌ...
<u>фойдали</u> мақолалар...	المَقَالَاتُ الْمُفِيدَةُ...	مَقَالَاتٌ مُفِيدَةٌ...

Юқоридаги мослашиш қоидалари мослашган аниқловчи вазифасида келадиган кўрсатиш олмошларига ҳам, исмий кесимларга ҳам, феълий кесимларга ҳам тааллуқли. Фақат исмий кесим исмий гапнинг қоидасига биноан ноаниқ ҳолатда келади:

Бу кишилар олимлардир.

هَؤُلَاءِ الرَّجَالُ عُلَمَاءٌ.

Машиналар (етиб) келди.

وَصَلَّتِ السَّيَّارَاتُ.

Бу уйлар янгидир.

هَذِهِ الْبُيُوتُ جَدِيدَةٌ.

СОДДА ЁЙИҚ ГАПЛАР

Содда исмий гапнинг бир ёки иккита бош бўлагининг ҳам аниқловчиси, тўлдирувчи ёки хол бўлиши мумкин:

Бу журналист <u>араб</u> кишидир.	هَذَا الصُّحْفِيُّ - رَجُلٌ عَرَبِيٌّ.
Бу киши <u>Мисраги хитой</u> журналистидир.	هَذَا الرَّجُلُ - صُحْفِيٌّ صِينِيٌّ فِي مِصْرَ.

Содда ёйиқ гаплар деб ана шу гапларга айтилади. Бундай гапларда гапнинг бир ёки иккала бош бўлаги (эга ва кесим) нинг яъни бир ёки иккала бош бўлаги (эга ва кесим)нинг иккита, учталаб мослашган аниқловчи ҳам бўлиши мумкин:

Бу хитой киши – машхур журналистдир.	هَذَا الرَّجُلُ الصِّينِيُّ - صُحْفِيٌّ مَشْهُورٌ.
Бу машхур араб журналисти – мисрлик кишидир.	هَذَا الصُّحْفِيُّ الْعَرَبِيُّ الْمَشْهُورُ - رَجُلٌ مِصْرِيٌّ.

❁ 91- машқ. Ушбу жумлаларни намунадаги каби аниқ ҳолатга ўтказинг, таржимада маъно ўзгаришига эътибор беринг:

Намуна: شَاهِدْنَا بَرْتَانَجًا مُهِمًّا جَدِيدًا. ← شَاهِدْنَا الْبَرْتَانَجَ الْمُهْمَّ الْجَدِيدَ.

سمعتنا تصریحاً أخيراً مهما لوزير الشؤون الخارجية. درست في مدرسة ثانوية مخصصة. هل قرأت قصة عربية جديدة؟ اشتريت ساعة ذهبية غالية الثمن. سكنا في منزل حديث كبير. دخلنا حجرة قديمة صغيرة أخرى.

❁ كلمات:

вазир (министр)	وزیر (وَزَّاءٌ)	баёнот	تَصْرِيحٌ
тилла	ذَهَبِيٌّ	сотиб олдим	اشْتَرَيْتُ
охирги; яқинги	أَخِيرٌ (أَخِيرَةٌ)	бошқа	آخِرٌ (أَخْرَى)

❁ 92- машқ. Ушбу бирикмаларни араб тилига таржима қилинг:
мустақил республикалар, қийин дарслар, машхур ёзувчи – лар(муан), муҳим мавзулар, бу қийин матнлар, қадимий катга боғлар, бу қизиқарли маърузалар, араб қўшиқлари, анави кучли хитой спортчилари, узун дарелар, бошқа янги грамматик қоидалар, охирги бекатлар, янги хоналарнинг калитлари.

❁ 93- машқ. Матнни ёзинг ва ўқинг. Уни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Кейин ўз сўзингиз билан матнни сўзлаб беринг.

أنا طالب

أنا طالب في السنة التمهيدية بالقسم العربي. اسمي يوسف. جئت من فرنسا. أسكن هناك في العاصمة - في مدينة باريس. أبي موظف في شركة مشهورة. لیلی طالبة هنا أيضا وهي تتعلم اللغة العربية. جاءت ليلى من يوغوسلافيا. أبوها أستاذ في المدرسة الثانوية. نحن نعيش في بيت الطلاب لجامعة طشقند الإسلامية. نهض من النوم في الساعة السادسة صباحا، غسل وجوهنا ونلبس ملابسنا

وَنَآكُلُ طَعَامَ الْإِفْطَارِ ثُمَّ نَذْهَبُ إِلَى جَامِعَةٍ. عَارِفٌ طَالِبٌ هِنْدِيٌّ، جَاءَ مِنَ الْهِنْدِ وَهُوَ
يَتَكَلَّمُ الْإِنْجِلِيزِيَّةَ وَالْإِسْبَانِيَّةَ جَيِّدًا وَيَتَكَلَّمُ الْعَرَبِيَّةَ قَلِيلًا. هَا هُوَ!

- صباحُ الخَيْرِ يَا عَارِفُ! - صباحُ الخَيْرِ.
- أَيْنَ الطَّلَابُ؟ - هم في قاعةِ الدَّرْسِ.
- هل أحمدُ حاضرٌ هناك أم لا؟ - أحمدُ غائبٌ اليومَ. هو ما جاء.
- من هذه الأتسة؟ - هذه تُرْبِيًّا. هي من القسمِ الإنجليزِي.
- هل هي تتكلمُ العربيةَ جيِّدًا؟ - لا. هي تتكلمُ العربيةَ قليلاً.
- من هذا الضُّبُّ؟ هل هو عربيٌّ؟ - هو كمال. هو تركي ويتكلمُ العربيةَ جيِّدًا.
- هل المكتبةُ بعيدةٌ عنْ هنا؟ - لا. المكتبةُ قريبة. أنا جئتُ الآن من هناك...

❁ كَلِمَات:

Швеция	السُوَيْدُ	озгина : оз	قَلِيلًا
ширкат	شَرِكَةٌ - شَرِكَةٌ	гаплашади	V يَتَكَلَّمُ (تَتَكَلَّمُ. муан.)
хизматчи	مُوظَّفٌ	тайёрлов курси	سَنَةٌ تَمْهِيْدِيَّةٌ
ҳозир	الْآن	енгил	خَفِيْفٌ

❁ 94- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Тайёрлов курсининг янги талабалари қаерда? Бу журналларда янги қизиқ мақолалар ўқимадик. Охирги бешинчи ва олтинчи машқларни тушунмадим. Бу ўзбек қизлари гўзалдир. Собир анави тиришқоқ йигитлар билан ишляпти. Бу қадимий шаҳарлар ҳақида эшитганмисан? Саккизинчи, тўққизинчи ва ўнинчи хоналарда бутун одамлар кўп. Қадимги арабча қўшиқлардан камини біламан. Кўп(гина) таниқли ироқ шоирлари хозир Мисрда яшайдилар

Изоҳ: (شَابٌ) شَابٌ - ёш; йигит(қиз) сўзлари от вазифасида ҳам, сифат вазифасида ҳам шу шаклда ишлатилаверади

❁ 95- машқ. Ҳикматли гапларни ёзинг, ўқинг, таржима қилинг ва ёд олинг:

- ١ الْحَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ أُمَّهَاتِكُمْ.
- ٢ خَيْرُ النَّاسِ أَنْفَعُهُمْ لِلنَّاسِ.

الدَّرْسُ التَّاسِعَ عَشَرَ ЎН ТЎҶҚИЗИНЧИ ДАРС

1 ДАН 20 ГАЧА БЎЛГАН САНОҶ СОНЛАРНИНГ САНАЛМИШ БИЛАН КЕЛИШИ

1 дан 10 гача сонлар содда сонлар бўлиб, биз улар билан танишмиз. 10 дан юқориси эса мураккаб сонларга киради. Содда саноқ сонларнинг саналаётган исм (бундан буёғига саналмиш) билан бўлган синтактик боғланиши турли шаклларда бўлиши мумкин.

1) 1 ва 2 сонларини ифодалашда саноқ сонни ишлатмаса ҳам бўлади, чунки бирлик ёки иккилик сондалиги унинг битта ёки иккиталигини кўрсатиб туради:

иккита қалам — قَلَمَانِ   қалам (битта қалам) — قَلَمٌ

Агар саналмишнинг битта ёки иккиталигини таъкидлаш зарур бўлса "бир" ва "икки" сонлари худди мослашган аниқловчи каби саналмишдан кейин қўйилади ва у билан мослашган аниқловчи каби тўлиқ мослашади:

журнал	битта	مَحَلَّةٌ وَاحِدَةٌ	битта қалам	قَلَمٌ وَاحِدٌ
иккита журнал		مَحَلَّتَانِ اثْنَانِ	иккита қалам	قَلَمَانِ اثْنَانِ

2) 3 дан 10 гача саноқ сонлар саналмиш билан изофа бирикмаси тузиб келади. Бунда сон аниқланмиш, саналмиш эса унга изофа бўлиб кўплик сонда келади. Соннинг жинси саналмишнинг бирлик сондаги жинсига тескари жинсда бўлиши керак:

учта журнал	ثَلَاثُ مَحَلَّاتٍ	учта қалам	ثَلَاثَةُ أَقْلَامٍ
тўртта журнал	أَرْبَعُ مَحَلَّاتٍ	тўртта қалам	أَرْبَعَةُ أَقْلَامٍ

8 сони "имлатли ҳарф" билан тутаган сўз бўлгани учун у изофага аниқланмиш бўлса ёки "لى" артикли олса, "яшириниб" турган "ي" ҳарфи юзага чиқади:

Саккизта журнал — ثَمَانِيَةَ مَحَلَّاتٍ   саккизта қалам — ثَمَانِيَةَ أَقْلَامٍ

Бундай изофа бирикмасини соддалаштириш учун уни "مِنْ" олд кўмакчиси билан бўлиб ташлаш мумкин. Бу ерда ҳам жинслар қарама — қаршилиги сақланади:

8 та журнал — ثَمَانٍ مِنَ الْمَحَلَّاتِ   7 та қалам — سَبْعَةَ مِنَ الْأَقْلَامِ

3) Саналмиш ва саноқ сон мослашган аниқловчи бирикмаси тузиб, унда аввал саналмиш, сўнгра сон келади.

Икковининг жинси юқоридаги каби бир – бирига тескари бўлиши ва саналмиш кўплик сонда бўлиши шарт. Масалан:

олтита қалам	الأقلامُ السِّتَّةُ	←	أقلامٌ سِتَّةٌ
бешта қоида	القَوَاعِدُ الخَمْسُ	←	قَوَاعِدُ خَمْسٍ

"أَحَدٌ" – бир" сўзи ҳам саноқ сонни англатади, аммо у мураккаб сонлар таркибида келади. Бундан ташқари أَحَدٌ сўзи гапда яна "кимдир" гумон олмоши ёки инкор гапларда "ҳеч ким" маъносида ҳам ишлатилади:

دَخَلَ أَحَدٌ. Кимдир кирди. مَا دَخَلَ أَحَدٌ. Ҳеч ким кирмади.

3 дан 10 гача бўлган ноаниқ сонни "بِضْعَةٍ (муан. بِضْعَةٌ) – бир неча" сўзи ифодалайди. Саналмишга нисбатан у ҳам тескари жинсда бўлади ва у билан изофа бирикмаси тузиб келади:

بِضْعُ سَنَوَاتٍ бир неча йил بِضْعَةُ أَشْهُرٍ бир неча ой

4) 11 дан 19 гача бўлган мураккаб саноқ сонлар – бирлик ва ўнликдан ташкил топади. 11 сонидagi "бир"ни أَحَدٌ (муаннас жинсда اِحْدَى) сўзи, 12 сонидagi "икки"ни эса اثْنًا (муаннас жинсда اثْنَانِ) сўзи ифодалайди. Бунда бирлик сон 10 сони билан ҳар иккала компоненти танвинсиз, фақат тушум келишигида бўлган, келишигида ўзгармас бирикма тузиб келади (12 дан ташқари). 11 ва 12 сонларида бирлик ва ўнлик бир ҳил жинсда, 13 сонидан бошлаб эса бир – бирига тескари жинсда бўлади. Саналмиш эса ноаниқ ҳолатда, тушум келишигида ва бирлик сонда келади. 11 дан 99 гача бўлган саноқ сонларнинг 3 сонидан бошлаб бирлиги саналмишнинг жинсига тескари жинсда бўлади. Аммо 1 ва 2 сонларининг жинси саналмишнинг жинси билан бир хил жинсда бўлади.

11 дан 20 гача бўлган саноқ сонларнинг саналмиш билан келиши:

рақам	Саналмиш		Саналмиш	
	таржимаси	муаннас жинсда бўлса	таржимаси	музаккар жинсда бўлса
11	11та журнал	إِحْدَى عَشْرَةَ مَجَلَّةً	11та китоб	أَحَدٌ عَشْرَ كِتَابًا
12	12та журнал	اثْنَانِ (اثْنَيْنِ) عَشْرَةَ مَجَلَّةً	12та китоб	اثْنَانِ (اثْنَيْنِ) عَشْرَ كِتَابًا
13	13та журнал	ثَلَاثَ عَشْرَةَ مَجَلَّةً	13та китоб	ثَلَاثَةَ عَشْرَ كِتَابًا
18	18та журнал	ثَمَانِيَةَ عَشْرَةَ مَجَلَّةً	18та китоб	ثَمَانِيَةَ عَشْرَ كِتَابًا

1 ДАН 20 ГАЧА ТАРТИБ СОНЛАРНИНГ САНАЛМИШ БИЛАН КЕЛИШИ

10 гача бўлган тартиб сонлар ва уларнинг саналмиш билан келиши бизга "Мослашган аниқловчи" дарсидан маълум.

11 дан 19 гача бўлган тартиб сонлар ҳам саноқ сонлар каби мабний сонлардир. Саналмиш билан келаётганда уларнинг иккала компоненти ҳам тушум келишигида бўлади ва фақат бирликлари артикли олади. Тартиб сонларнинг ўнлик, юзлик, минглик ва улардан катта яхлит сонлари саноқ сон шаклида бўлади. "Биринчи" сўзи ўрнида **حَادٍ (الْحَادِي)** муаннас жинсда **حَادِيَّةً (الْحَادِيَّة)** сўзи ишлатилади. Масалан:

таржима	саналмиш муаннас жинсда бўлса	таржима	саналмиш музаккар жинсда бўлса
11- кеча	اللَّيْلَةُ الْحَادِيَّةَ عَشْرَةَ	11- дарс	الدَّرْسُ الْحَادِي عَشَرَ
12- кеча	اللَّيْلَةُ الثَّانِيَةَ عَشْرَةَ	12- дарс	الدَّرْسُ الثَّانِي عَشَرَ
13- кеча	اللَّيْلَةُ الثَّلَاثَةَ عَشْرَةَ	13- дарс	الدَّرْسُ الثَّلَاثَ عَشَرَ
20- кеча	اللَّيْلَةُ الْعِشْرُونَ	20- дарс	الدَّرْسُ الْعِشْرُونَ

كَمْ СЎЗИНИНГ ИШЛАТИЛИШИ

كَمْ сўзи келишиқда ўзгармас сўз бўлиб, икки хил вазифада ишлатилади:

1) **Сўроқ сўзи вазифасида:** «كَمْ – неча? қанча?» сўроқ сўзи сони сўралаётган отнинг олдиға кўйилади. Бунда от ноаниқ ҳолатда ва одатда бирлик сонда ва тушум келишигида ёки кўплиқда, бош келишиқда бўлади:

Канча меҳмонинг бор?

كَمْ ضَيْفًا عِنْدَكَ؟ (كَمْ أَضْيَافَ عِنْدَكَ؟)

Оилангда **неча** одам бор?

كَمْ شَخْصًا فِي عَائِلَتِكَ؟ (كَمْ أَشْخَاصًا فِي عَائِلَتِكَ؟)

Агар **кўмакчи** билан келса, сўз олд **кўмакчи таъ** – сирида қаратқич келишигида ҳам келиши мумкин:

Бу совғани **неча динорга** сотиб олдинг? بِكَمْ دِينَارٍ اشْتَرَيْتَ هَذِهِ التَّحْفَةَ؟

2) **Хитоб сўзи вазифасида:** «**كَمْ – қанча!**» сўзи дарак ёки ундов гапда иштирок этса, у билан келган сўз бирлик сонда қаратқич келишигида бўлади:

Бу шаҳарда қанча саҳийлар бор-а! **كَمْ كَرِيمٍ فِي هَذِهِ الْمَدِينَةِ!**
 Бу ерда мен билмаган қанча одам бор! **كَمْ مِنْ رَجُلٍ لَا أَعْرِفُهُمْ هُنَا!**

Кишининг ёши ёки соат неча бўлганини ҳам **كَمْ** сўзи ёрдамида сўралади. Бунда сўралмиш сўз тушум ёки қаратқич келишигида эмас, балки бош келишиқда келади:

Ёшинг нечада? **كَمْ عُمْرُكَ؟** Соат неча (бўлди)? **كَمْ السَّاعَةُ؟**

СОАТНИ ИФОДАЛАШ

Соатни тартиб сон ва минутни санок сон билан ифодаланади ва **كَمْ فِي النَّهْلِ (لَيْلٍ) ва فِي الْمَسَاءِ (مَسَاءً) ёки بَعْدَ الظُّهْرِ** ёки **فِي الصَّبَاحِ** ишора қилинади.

كَمْ السَّاعَةُ – соат неча бўлди ? деган саволга жавоб қуйидагича бўлади:

соат роппа – роса беш **السَّاعَةُ الْخَامِسَةُ تَمَامًا (السَّاعَةُ الْخَامِسَةُ بِالضَّبْطِ) ёки**

соат ўнтакам беш **السَّاعَةُ الْخَامِسَةُ إِلَّا عَشْرَ دَقَائِقَ**

соат бешдан 10 дақиқа ўтди **السَّاعَةُ الْخَامِسَةُ وَعَشْرُ دَقَائِقَ**

соат беш ярим (30 дақиқа ўтди) **السَّاعَةُ الْخَامِسَةُ وَالنِّصْفُ**

“**رُبْعٌ** – чорак; 15 дақиқа” ва “**ثَلَاثٌ** – учдан бири; 20 дақиқа” сўзлари ҳам ишлатилади:

соат еттидан чорак (20 дақиқа) ўтди **السَّاعَةُ السَّابِعَةُ وَالرُّبْعُ (الثَّلَاثُ)**

соат чоракан (20 та кам) етти **السَّاعَةُ السَّابِعَةُ إِلَّا الرَّبْعَ (الثَّلَاثُ)**

❁ 96- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг. Таржима қилинг ва грамматик таҳлил қилинг.

كم رجلا جلس معكم؟ جلس معنا رجل واحد فقط. كم صَيًّا خرج من هذه المدرسة؟ خرج منها سبعة صبيّان. كم أولاد عمّتكَ؟ أولادها ثمانية أبناء وتسع بنات. كم حفيدة لجدتك؟ لجدتي سبعة عشر حفيدا. كم يوما في الأسبوع؟ سبعة أيام وهي: يوم الأحد، ويوم الاثنين، ويوم الثلاثاء، ويوم الأربعاء، ويوم الخميس، ويوم الجمعة ويوم السَّبْت. كم جيران عبد الوكبي؟ جيرانه خمسة عشر. كم ضيوف محمود؟ ثمانية عشر ضيفا. وزن هذا الذهب سبعة مثاقيل. قيمة خاتَمِ فضةٍ هذا عشرون درهما. طول تلك العصا أحد عشر شبرا. بُعدُ جامعتي عن بيتي اثنا عشر كيلومترا. كم عمرُ ذلك الولد؟ هو في الحادي عشر من عمره. كم الساعة؟ الساعة العاشرة تماما. السدرس السادس عشر صعب. أدخل الجامعة في الساعة الثامنة والنصف صباحا وأخرج منها في الساعة الرابعة بعد الظهر. كم من القواعد النحوية علمتها! كم من الأساتذة الكرام في جامعتنا! ساكون عندك في الساعة الرابعة تماما. الساعة الآن الثالثة إلا سبع دقائق.

كلمات:

شانبا	يَوْمُ السَّبْتِ (السَّبْتُ)	..сиз; ..та кам	إِلَّا
дам олиш куни	يَوْمُ العُطْلَةِ	қарич	شَبِير (أَشْبَارُ)
мисқол (4,68гр.)	مِثْقَال (مِثْقَالُ)	невара	حَفِيد (أَحْفَادُ)

97- машқ. Ибораларни араб тилига таржима қилинг. Улар иштирокида 5 та гап тузинг:

тўрт йил; бешта қиз; ўн бешта уй; ўн уч бет; учта хона; еттига парта; тўққизта университет, талабалардан бири, бир неча кун; йигирма кун; ўн саккиз талаба; ўн икки толиба; ўн бир киши; йигирмата бола; ўн тўққизта дарс, ўн беш соат, бир неча мударрис.

98- машқ. 97-машқдаги ибораларни тартиб сон шаклида араб тилига ўтиринг. Улар иштирокида 7 та гап тузинг:

99- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Қизим бу йил 11 – синфни битиради. Ўғлинг неча ёшда? 13 ёшда. Қизингчи? 19 ёшда. Бу қойдани уч марта ўқидим ва ҳеч

нарасага тушунмадим. Сен ҳақингда кимдир сўради. Бу мавзуни ҳеч ким билмади. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси раиси учта араб давлатига ташриф буюради. Бир ҳафтада етти кун бор. Гуруҳда олтита толиб ва саккизта толиба ўқийди. Қишлоқда 20 кун яшадим. Йигирманчи куни эрта билан соат бешдан йигирма дақиқа ўтганда йўлга чиқдим.

КИЧРАЙТМА ОТЛАР

Кичрайтма отлар эркалаш, гоҳида камситиш маъноларида ишлатилади. Улар ўзаги уч ундошли исмлардан "فُعَيْلٌ" (муан. فُعَيْلَةٌ) қолипида ясалади:

кучукча	كُنَيْبٌ	←	فُعَيْلٌ	кучук	كَلْبٌ
китобча	كُنَيْبٌ	←	فُعَيْلٌ	китоб	كِتَابٌ

Ўзаги тўрт ва ундан ортиқ ҳарфдан иборат бўлган сўзларнинг кичрайтма шакли "فُعَيْلٌ" қолипида ҳосил қилинади (тўрттадан "ортиқчаси" олиб ташланади):

булбулча	عُنَيْدِلٌ	←	فُعَيْلٌ	булбул	عُنْدَلِيْبٌ
пичоқча	سُكَيْنٌ	←	فُعَيْلٌ	пичоқ	سِكَيْنٌ

❁ 100- машқ. Ушбу сўзлардан кичрайтма отлар ҳосил қилинг ва таржима қилинг:

حسن، عمر، عبد، شاعر، كاتب، دفتر، رَجُلٌ، سليم، قلم، باب، بحر.

❁ 101- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг. Таржима қилинг ва грамматик таҳлил қилинг.

ماذا يوجد في قاعة الدرس؟

نحن طلاب الصف الأول للجامعة الإسلامية بطشقند. الطلاب الآن في قاعة الدرس. في قاعة الدرس لوح أحضر ومنضدات ومقاعد كثيرة للجلوس. اللوح نظيف وعليه طباشير وممسحة. وعلى الجدار صورة رئيس جمهورية أوزبكستان وخارطة العام. بجوار النافذة منضدة وكرسي مريح للمدرس. الباب مقفل والنافذتان مفتوحتان.

وعلى منضدة المدرس محفظة جديدة. وفي هذه المحفظة كتب عربية وجرائد يومية وقلمان أحمر وأزرق ودفاتر ومسطرة ومساحة. في هاتين الخزانيتين الجديدتين كثير من الكتب المطبوعة والمخطوطة باللغات الوطنية والأجنبية والمجلات الشهرية باللغات المختلفة. هل هو مدرس جديد؟ لا. هو طالب واسمه حسين. هو من السودان. هو الآن في المكتبة ويأخذ الكتب اللازمة:

حسين: صباح الخير يا آنسة! ليلى: صباح الخير!

ح: أريد كتابا في اللغة العربية. ل: عندنا كتب كثيرة في اللغة العربية. ماذا تريد؟

ح: أريد كتابا بسيطا. ل: هل تريد قصصا قصيرة أم قصصا للأطفال؟

ح: أريد القصص القصيرة. ل: تفضل!

ح: شكرا يا آنسة وإلى اللقاء! ل: عفوا ومع السلامة.

❁ كلمات:

ўчирғич	مَسَاحَةٌ (مَسَاحَاتُ كُؤِطْل)	ёпик	مُقْفَلٌ
босма	مَطْبُوعٌ	бўр	طَبَشُورَةٌ (طَبَاشِيرُ كُؤِطْل)
ёзма	مَخْطُوطٌ	латга; швабра	مِمْسَحَةٌ (مَمَاسِحُ كُؤِطْل)
юмшоқ стул	كُرْسِيٌّ مُرِيحٌ	хоҳлайман (хоҳлайсан)	أُرِيدُ (تُرِيدُ)
ойлик	شَهْرِيٌّ	содда	بَسِيطٌ
яқинида	بِحِوَارٍ	керакли	لَازِمٌ

❁ 102- машқ. Ҳадисларни ёзинг, ўқиб, таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

۱. حُسْنُ الظَّنِّ مِنْ حُسْنِ الْعِبَادَةِ.

۲. إِنَّ حُسْنَ الْعَهْدِ مِنَ الْإِيمَانِ.

ЙИГИРМАНЧИ ДАРС الدَّرْسُ الْعِشْرُونَ

УЧ УНДОШЛИ ФЕЪЛЛАРНИНГ I БОБИ

I боб феъли «فَعَلَ», «فَعِلَ» ёки «فَعَلَ» шаклида бўлади. У ўзи ифодалаган маъносига кўра ўтимли ёки ўтимсиз бўлади. «فَعَلَ» вазнидаги феъллар фақат ўтимсиз, қолган вазндаги феъллар эса ўтимли ҳам, ўтимсиз ҳам бўлиши мумкин:

ўтимли—	ўрганмоқ; аслида — у ўрганди	درس
ўтимсиз—	яхши бўлмоқ; аслида — у яхши бўлди	حَسُنَ
ўтимсиз—	кулмоқ; аслида — у кулди	ضَحِكَ

Ўтимсиз феъл бирор кўмакчи билан келса ўзбек тилида ўтимли феъл маъносини англатади. Масалан:

...ни олиб кетмоқ   ←   ذَهَبَ بِ —   кетмоқ   ذَهَبَ

I боб ўтган замон феълининг ҳар уч вазни учун мажҳул нисбати битта, яъни «فَعِلَ» қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

ёзилди (м—н: рўйхатга)	كُتِبَ	} فَعِلَ	у ёзди	كَتَبَ	فَعَلَ
яхшиланди	حُسِنَ		яхши бўлди	حَسُنَ	فَعَلَ
ичилди	شُرِبَ		у ичди	شَرِبَ	فَعَلَ

Ҳозирги — келаси замон мажҳул нисбат шакли "يَفْعَلُ" қолипида бўлади:

ичилаяпти	يُشْرَبُ	} يَفْعَلُ	у ичаяпти	يَشْرَبُ	يَفْعَلُ
қайтилаяпти	يُرْجَعُ		у қайтаяпти	يَرْجِعُ	يَفْعَلُ
яхшиланаяпти	يُحْسِنُ		яхши бўлаяпти	يَحْسِنُ	يَفْعَلُ

Феълнинг мажҳул нисбати иш- ҳаракатни бажарувчи — субъект номаълум бўлганда ишлатилади. Аниқ нисбатдаги феълнинг эгаси иш-ҳаракатни бажарувчи бўлса, мажҳул нисбатдаги феълнинг эгаси эса бажарилувчи бўлиб келади.

Феълнинг аниқ нисбатидаги тўлдирувчи унинг мажҳул нисбатида эга бўлиб келади:

У (эга – ким?) рисола ёзди. (аниқ нисбат) كَتَبَ رِسَالَةً.

Рисола(эга) ёзилди (ким томонидан?).
(мажҳул нисбат) كُتِبَتِ الرِّسَالَةُ.

Мажҳул нисбатдаги феъл барча замон шаклларида аниқ нисбатнинг шахс – сон қўшимчаларини олиб тусланаверади.

Мажҳул нисбатдаги феъллар «مِنْ قَبْلِ» ёки «مِنْ طَرَفِ» – «томонидан» каби сўзлари билан ишлатилади. Гапда бу сўзлар реал бажарувчининг олдига қўйилади:

Бу маъруза Устоз Маҳмуд томонидан ўқилади. تُقرأ هَذِهِ الْمُحَاضِرَةُ مِنْ طَرَفِ أَسْتَاذٍ مَحْمُودٍ.

Бу рўйхат толиблар томонидан ёзилди. كُتِبَتِ هَذِهِ الْقَائِمَةُ مِنْ قِبَلِ الطُّلَّابِ.

"كَانَ" ФЕЪЛИ. ИСМИЙ ГАПЛАРДА ЗАМОН

Исмий гапда ўтган ёки келаси замон маъноси "كَانَ – бўлмоқ; эмоқ" феъли ёрдамида (ҳозирги-келаси замонда – يَكُونُ) ифодаланади.

Ўзагида "و" "бўш" ундоши бўлгани учун уни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда туслаганда фонетик ўзгаришлар рўй беради.

كَانَ феълини ўтган замонда туслаш жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
كُنَّا		كُنْتُ	музаккар I ш. муаннас
كُنْتُمْ	كُنْتُمَا	كُنْتَ	музаккар II ш. муаннас
كُنْتُمْ	كُنْتُمَا	كُنْتَ	музаккар III ш. муаннас
كُنَّا	كَانَا	كَانَ	музаккар III ш. муаннас
كُنَّا	كَانَتَا	كَانَتْ	

كَانَ феълини ҳозирги-келаси замонда туслаш жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
تَكُونُ	-----	أَكُونُ	музаккар I ш. муаннас
تَكُونُونَ تَكُنُّ	تَكُونَانِ تَكُونَانِ	تَكُونُ تَكُونَيْنِ	музаккар II ш. муаннас
يَكُونُونَ يَكُنُّ	يَكُونَانِ تَكُونَانِ	يَكُونُ تَكُونُ	музаккар III ш. муаннас

Ушбу феъл гапда икки хил вазифада келади:

1. Феълий гапларда мустақил феъл ва ёрдамчи феъл вазифасида:

Кеча мен қишлоқда эдим
(ёўлдим). (мустақил)

كُنْتُ الْبَارِحَةَ فِي الرَّيْفِ.

Марям бугун университетда
бўлди (эди). (мустақил)

كَانَتْ مَرِيَمُ الْيَوْمَ فِي الْحَامِعَةِ.

Маҳмуд университетда ўқир
эди. (ёрдамчи)

كَانَ مُحَمَّدٌ يَدْرُسُ فِي الْحَامِعَةِ.

2. Исмий гапларда ёрдамчи феъл – боғловчи вазифасида келиб, унга ўтган ёки келаси замон маъносини беради:

Уй узоқ эди. كَانَ الْبَيْتُ بَعِيدًا. ёки الْبَيْتُ كَانَ بَعِيدًا.

Феъл-боғловчи вазифасида келаётган "كان" феъли исмий гапнинг кесими билан бирга, мураккаб кесим тузиб келади. Агар исмий кесим "كان" феълидан кейин келса ноаниқ ҳолатда, тушум келишигида бўлиб, у билан жинс ва сонда, аввал келса фақат жинсда мослашади. Гапнинг бошида "كان" феъли бирлик сонда келади. У ўтган замонда бўлса ўтган замон ва ҳозирги – келаси замонда бўлса келаси замонни ифода этади:

Маҳмуд ўтган йили ўқувчи эди. كَانَ مُحَمَّدٌ فِي السَّنَةِ الْمَاضِيَةِ تَلْمِيذًا.

Ҳозир у талаба. فِي الْوَقْتِ الْحَالِي هُوَ طَالِبٌ.

Яқин келажакда у олим бўлади. وَيَكُونُ فِي الْمُسْتَقْبَلِ الْقَرِيبِ عَالِمًا.

صَارَ ва صَبَحَ феъллари ҳам "كان" феъли кабидир. Аммо улар "бўлиб қолди" маъносини англатади:

- ❖ 103- машқ. Қавс ичидаги феъллардан бирини танлаб ёзинг:
- (۱) ... (كان-كانت-كنت) فاطمة مجتهدة. (۲) (يكون-يكونان-يكونون) سليم وأحمد في المستقبل القريب مهندسين. (۳) متى (كُنْتُ-كان-كانت) يا مريم في المسرح في المرة الأخيرة؟ (۴) (كان-صار-صارت) الزيتون زيتا. (۵) (فصارت-فصار-فكانت) ذلك المشروع حقيقة. (۶) ... (تكون-يكون-تكنّ) الأيام في الشتاء قصيرة. (۷) ... (سيكون-ستكون-ستكونين) المباراة الثالثة بين فريقَي أوزبكستان وقازاقستان في الخريف. (۸) ... (كانا-كان-كانت) يومنا هذا مثمرا جدا. (۹) أين (كنّ-كانت-كنتن) هؤلاء البنات؟

❖ 104- машқ. Ёзинг, ўқинг. Жумлаларни таржима қилиб, грамматик таҳлил қилинг.

كان الأطفال يَلْعَبُونَ في الساحة الخضراء. ما كنتُ في هذه المكتبة أمس. أصبحت تلك المدينة جميلة. أصبح عِزَّةُ الله مهندسا مشهورا. كان يعرف مؤيِّدُ أسماءَ فصول السنة بالعربية. وهي: الربيع والصيف والخريف والشتاء. أصبح قُدْرَةُ الله مذيعةً معروفا. كانت أسرتنا مُجَمَّعةً مَعًا في هذا المساء. كانت تَسْكُنُ في هذا الحيّ مع زوجها وأولادها خلال ستّ سنوات. كان أطفالهما تَلَامِيذَ مجتهدين. في الصباح أشرب الشاي وآكل الخبز بالزبدة. كانت كلماتُ النص الجديدة كثيرةً جدًا. كانت تنطلق الحافلة الأخيرة في الساعة العاشرة والنصف دائما. صار الفلاح النشيطُ رئيسا عادلا.

❖ كَلِمَات:

йил фасллари	فُصُولُ السَّنَةِ	майдон	سَاحَةٌ (سَاحَاتٌ. كۆпл.)
баҳор	رَبِيعٌ	давомида	جِلَالٌ (кўмакчи)

ёз	صَيْفٌ	дақиқа	(кўпл. دَقَائِقُ)
куз	خَرِيفٌ	бошламоқ	(a) بَدَأُ
қиш	شَيْتَاءٌ	бўлим; тайм; карра	(кўпл. أَشْوَابٌ)
бирга йиғилган	مُجَمَّعٌ	футбол	كُرَّةُ الْقَدَمِ
диктор, сухандон	مُذَبِّعٌ	туман; мавзеъ	(кўпл. أَحْيَاءٌ)

❁ 105– машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг:

Фарид ҳар куни арабча газета ўқир эди. Бутун дарс қизиқарли бўлди. Баҳорда ёмғир кўп бўлади. Сиз шу ерда бўласизми? Бир ойнинг ичида бу оддий масала муҳим сиёсий мавзуга айланади. Ўзбекистонда ёзда ҳаво иссиқ бўладими? Ҳа, жуда иссиқ бўлади. Дўстлар шаҳар боғида бирга йиғилган эдилар. Кеча кутубхонада тўрт соат бўлдим ва кечқурун соат 9–00да уйга қайтдим. Амаким Мисрда ўн бир йил бўлди. Кичик тоғам уч йил сафарда бўлди. Абдулҳаким фаол толиб эди. Энди у мударрис бўлди. Келгусида бу юрт худо хоҳласа обод бўлади.

ФЕЪЛДАН ЯСАЛГАН ОТЛАР

Феъллардан ясалган исмларга масдарлар, аниқ ва мажҳул даража сифатдошлари, сифатлар, ўрин ва пайт номлари, иш қуроли номлари ва касб-ҳунар номлари киради.

МАСДАР

Масдар феълдан ясалган от бўлиб, ўз мазмунига кўра иш-ҳаракатнинг мавҳум номини атайди. У ўзбек тилидаги ҳаракат номига мос келади. Масдарларнинг ичида мураккаби I боб феълларининг масдарларидир. Уларни асосан ёд олиш ҳисобига ўзлаштирилади. Луғат китобларида ҳар бир I боб феълнинг ёнида унинг масдари ёзиб қўйилади.

Қуйида биз I боб феълларининг масдарларидан баъзи намуналар берамиз:

м а с д а р	масдар вазни	феъл	№
ўрганиш	دَرَسٌ	فَعَلٌ	1.
эслаш	ذَكَرٌ	فِعْلٌ	2.
яқин бўлиш	قُرْبٌ	فَعْلٌ	3.

излаш, талаб қилиш	طَلَبٌ	فَعَلٌ	طَلَبَ	4.
кулиш	ضَحِكَ	فَعِلٌ	ضَحِكَ	5.
бориш	ذَهَبَ	فِعَالٌ	ذَهَبَ	6.
ғалаба қилиш	غَلَبَ	فَعَلَةٌ	غَلَبَ	7.
қабул қилиш	قَبُولٌ	فَعُولٌ	قَبِلَ	8.
зиёрат қилиш	زِيَارَةٌ	فِعَالَةٌ	زَارَ	9.

Ўтимли феълдан ясалган масдар ўзи бошқариб келаётган от билан изофа бирикмаси тузиб келади:

хат ёзиш...   كِتَابَةُ الْمَكْتُوبِ ...   У хат ёзди.   كَتَبَ الْمَكْتُوبِ.

СИФАТДОШ

Сифатдош – феълдан ясалган от бўлиб, у англатган иш – ҳаракатни аниқ нисбат (субъект – бажарувчи) ёки мажҳул нисбат (объект – бажарилувчи) шаклларида ифодалайди. У гапда сифат вазифасини бажара олгани учун ҳам сифатдош деб аталади. Сифатдошлар икки хил бўлади:

1. Аниқ даража сифатдош. 2. Мажҳул даража сифатдош.

I боб феълнинг аниқ даража сифатдоши **فَاعِلٌ** шаклида ясалади ва ўзбек тилига "...ган", "...ётган" "... қан" қан" сифатдош қўшимчалари билан, ёки "...чи" отлашган қўшимчаси билан таржима қилинади ва хозирги замонни англатади:

ёзаётган → ёзувчи (хозир)   فَاعِلٌ ← كَاتِبٌ   ёзмоқ   كَتَبَ

очаётган → очувчи (хозир)   فَاعِلٌ ← فَاتِحٌ   очмоқ   فَتَحَ

I боб феълнинг мажҳул даража сифатдоши эса **مَفْعُولٌ** шаклида ҳосил қилинади:

ёзилган   مَفْعُولٌ ← كَتَبَ -- مَكْتُوبٌ

ичилган   مَفْعُولٌ ← شَرِبَ -- مَشْرُوبٌ

Сифатдошнинг иккала даражасида ҳам субстантивация ҳодисаси рўй беради:

котиб (секретар) – ёзувчи	كَاتِبٌ	жавобгар –сўралган	مَسْئُولٌ
гувоҳ, нотариус – кўрувчи	شَاهِدٌ	эмиссар –юборилган шахс	مَبْعُوثٌ
қори – ўқувчи	قَارِيٌ	вакил, делегат	مَنْدُوبٌ

I бобнинг баъзи, қолган бобларнинг барча аниқ даража сифатдошлари ва одамни билдирадиган мажҳул даража сифатдошларининг кўплиги тўғри кўпликада ҳосил қилинади:

кулувчи → кулувчилар	ضَاحِكٌ ← ضَاحِكُونَ
масъул → масъуллар	مَسْئُولٌ ← مَسْئُولُونَ
сўровчи → сўровчилар	سَائِلٌ ← سَائِلُونَ
юборилган → юборилганлар	مَبْعُوثٌ ← مَبْعُوثُونَ

❁ 106- машқ. Ушбу феълларининг масдарини ва таржимасини луғат китобидан аниқланг:

(y) سَمِعَ, (a) بَعَثَ, (a) رَجَعَ, (a) فَتَحَ, (a) وَقَفَ, (и) رَكِبَ, (a) قَصَدَ (y)

❁ 107- машқ. Ушбу феъллардан I бобнинг аниқ даража сифатдошларини ҳосил қилинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

رَكِبَ (a), سَكَنَ (y), رَغِبَ (a), فَتَحَ (a), خَرَجَ (y), وَقَفَ (и), شَكَرَ

(y) صَدَّ (y), عَقَلَ (и)

❁ 108- машқ. Ушбу феъллардан I бобнинг мажҳул даража сифатдошларини ҳосил қилинг ва ўзбек тилига таржима қилинг:

رَغِبَ (a); قَصَدَ (y); ضَرَبَ (и); لَبَسَ (a); فَهِمَ (a); سَمِعَ (a); عَلِمَ (a); وَقَفَ (и)

❁ 109- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Кейин уни сўзлаб беринг.

في المطعم

نحن الآن في مطعم "نيروز" على شاطئ البحيرة. هذا الصباح كلمت مدير المطعم بالتليفون. فحجز لنا مائدة لسته أشخاص. هم عائلة السيد محمود الفرغاني

وعائلي. حضرنا في المطعم وجلسنا إلى المائدة. المائدة قريبة من النافذة. وضع الجرسون الأطباق على المائدة، وبجانها السكاكين والشوك والملاعق. ثم جاء بالطعام: أولاً بعصير الطماطم وبعد هذا جاء باللحم والأرز والخضراوات والسلطات وأخيراً بطبق الحلو والقهوة. هذه الأكلة لذيذة، لذيذة جداً. عبد اللطيف يحب اللحم المشوي والأرز. هو يفطر دائماً هنا. فريدة تتناول طعام الفطور وطعام الغداء أيضاً هنا. أما أنا فأتناول طعام العشاء في بيتي مع عائلي.

كلمات:

кўл	بُحَيْرَةٌ (بُحَيْرَاتُ كۆپل)	қирғоқ; соҳил	شَاطِئٌ
опшона хизматчиси	جَرَسُونٌ	гапирмоқ; демоқ	II كَلَّم (يُكَلِّمُ)
пичоқ	سِكِّينٌ (سَكَّاكِينُ كۆپل)	лиқопча; лаган	طَبَقٌ (أَطْبَاقُ كۆپل)
қошиқ	مِلْعَقَةٌ (مَلَاعِقُ كۆپل)	санчқи	شَوَكَةٌ (شَوَكُ كۆپل)
(...ни) олиб келди	جَاءَ بِ... أُرْزٌ	помидор шарбати	عَصِيرُ الطَّمَاظِمِ
гуруч	أُرْزٌ	қовурилган гўшт	لَحْمٌ مَشْوِيٌّ
салат	سَلْطَةٌ (سَلْطَاتُ كۆپل)	қўкатлар	خُضْرَاوَاتٌ
бир кишилик ширинлик	طَبَقُ الحَلْوِ	егулик	أَكْلَةٌ (أَكْلَاتُ كۆپل)
нонушта қилмоқ	فَطْرٌ (y)	тановул қилмоқ	VI تَنَاوَلٌ
тушлик	طَعَامُ العَدَاءِ	нонушта	فُطُورٌ

❁ 110- машқ. Диалогни ўқинг, таржима қилинг ва ёд олинг:

المحادثة: قائمة الطعام

- هذه هي قائمة الطعام. وهذا هو طبق اليوم: - أنا أحب اللحم المشوي والأرز.
لحم مشوي وبطاطس بالفرن وأرز.
- وأنا أيضاً!
هل عندكم سمك؟
- نعم. عندنا سمك لذيذ!
- أنا آخذ طبق سمك.

- وأنا أيضا. - أنا آخذ طبق دجاج.
- وطبق دجاج لي أيضا. - والحلو؟ عندنا فاكهة وفتائر مختلفة.
- نأخذ فاكهة. - وهل تشربون قهوة؟
- نعم، فنجان قهوة لكل واحد من فضلك!

❁ كلمات:

печда пишган картошка	بَطَاطِسُ بِالْفَرْنِ	таомнома	قَائِمَةُ الطَّعَامِ
ҳар хил	مُخْتَلِفٌ	балиқ	سَمَكٌ (أَسْمَاكُ كُؤْلٍ)
табака	طَبَقٌ دَجَاجٍ	мева	فَاكِهَةٌ (فَوَاكِهُ كُؤْلٍ)
пирожный	فَطِيرَةٌ (فَطَائِرُ كُؤْلٍ)	пиёла; чашка	فِنْجَانٌ (فَنَاجِينُ كُؤْلٍ)
сут	حَلِيبٌ	марҳамат қилиб...	مِنْ فَضْلِكَ

❁ 111- машқ. Ҳадисларни ёзинг, ўқинг, таржима ва грамматик таҳлил қилиб, ёдланг:

۱. لَا يَلِدُغُ الْمُؤْمِنُ مِنْ حُجْرٍ مَرَّتَيْنِ.
۲. الْعِلْمُ لَا يُنْخَلُ مِنْهُ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

10. Керакли жойга ل артикли қўйинг! – ...جَارُهَا... جَدِيدٌ... مُدِيرٌ... مَعْهَدٌ... -
- А) جَارُهَا جَدِيدٌ مُدِيرٌ الْمَعْهَدِ.   Б) جَارُهَا جَدِيدُ الْمَدِيرِ الْمَعْهَدِ.
- В) الْجَارُهَا الْجَدِيدُ مُدِيرُ الْمَعْهَدِ.   Г) الْجَارُهَا الْجَدِيدُ مُدِيرُ الْمَعْهَدِ.
11. Ушбу сўزلардан ўрни – ўрнига қўйиб жумла тузинг
- عَبُوسَانَ، خَالًا، بَخِيلَانَ، صَدِيقِي، وَ
- А) خَالًا صَدِيقِي بَخِيلَانَ وَعَبُوسَانَ.   Б) خَالًا بَخِيلَانَ وَصَدِيقِي عَبُوسَانَ.
- В) بَخِيلَانَ وَعَبُوسَانَ خَالًا صَدِيقِي.   Г) خَالًا عَبُوسَانَ وَصَدِيقِي بَخِيلَانَ.

الدَّرْسُ الحَادِي وَالْعِشْرُونَ *ЙИГИРМА БИРИНЧИ ДАРС*

ФЕЪЛ МАЙЛЛАРИ

Араб тилида феълнинг бешта майли мавжуд: ижро (ёки хабар) майли, шарт майли, буйруқ майли, истак майли ва кучайтирма (таъкид) майли.

Ижро майли феълнинг бошланғич маъноли кўриниши ҳисобланади. Бу майлда иш-ҳаракат бирор замонга таалуқли бўлади.

Ижро майлидаги иш-ҳаракат гапирувчи томонидан реал воқеълик деб фикр қилинса, шарт, истак ва буйруқ майлиридаги иш-ҳаракат эса мумкин бўлган, исталган ёки қилинишини гапирувчи талаб қилган иш-ҳаракат деб тушунилади.

ШАРТ МАЙЛИ

Тўғри феълнинг шарт майли ижро майлидаги, ҳозирги - келаси замондаги феълнинг охириги ҳаракатини сукунлаш ва охириги ن ҳарфларини ҳаракати билан олиб ташлаш орқали ясалади (II ва III шахсларнинг кўплик сон, муаннас жинсидан ташқари) ва қуйидагича тусланади.

Ин феълни *إن* юклагаси билан шарт майлида тушлаш жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
إِن تَجْلِسُ	-----	إِن أَجْلِسُ	музаккар I ш. Муаннас
إِن تَجْلِسُوا	إِن تَجْلِمَا	إِن تَجْلِسُ	музаккар II ш.
إِن تَجْلِسْنَ	إِن تَجْلِمَا	إِن تَجْلِسِي	муаннас
إِن يَجْلِسُوا	إِن يَجْلِمَا	إِن يَجْلِسُ	музаккар III ш.
إِن يَجْلِسْنَ	إِن تَجْلِمَا	إِن تَجْلِسُ	муаннас

Феъл шарт майли шаклида шарт майлини талаб қиладиган юкламадан кейин келади. Бу юкламалар икки хил бўлади:

1. Ўзидан кейин битта феълни *шарт майли шаклида* келишини талаб қилувчи юкламалар.

2. Ўзидан кейин иккита феълни *шарт майлида* келишини талаб қилувчи юкламалар.

"إن" –агар "مَتَى" –қачон? "أَيُّ" –қайси, "كَيْفَمَا" – қандай"

каби юкламалар бевосита шартни ифодалайди ва ўзидан кейин иккита феълни шарт майлида келишини талаб қилиб реал шартни ифодалаган шарт эргаш гап тузиб келади:

Ҳаво яхши бўлса кетамиз!	إِنْ يَتَغَيَّرَ الطَّقْسُ سَافِرْ!
Қачон қайтсанг сен билан яшайман.	مَتَى تَرْجِعِي أَسْكُنُ مَعَكَ.
Сен қандай бўлсанг дўстларинг ҳам шундай бўлади.	كَيْفَمَا تَكُنْ يَكُنْ أَصْدِقَاؤُكَ.
Қайси талаба кўп ўқиса, муваффақиятга эришади.	أَيُّ طَالِبٍ يَدْرُسُ كَثِيرًا يَنْجَحُ.

"لَمْ" юкламалари эса ўзидан кейин битта феълни шарт майли шаклида келишини талаб қилади, лекин шартни ифодаламайди. Булардан لَمْ, لَمَّا юкламалари ўтган замон маъносидаги инкорни ифодалайди.

لَمْ инкор юкласини «инкор, шарт ва ўзгартириш» юкласидир. Бу юклама билан келган феъл умуман амалга ошмаган иш –ҳаракатни ифодалайди. لَمَّا юкласи билан эса сўзлаш пайтигача давом этиб келаётган инкор ифода этилади. Масалан:

У умуман келмади.. لَمْ يَحْضُرْ.

У ҳозиргача келмади.. لَمَّا يَحْضُرْ.

У келмади. مَا حَضَرَ.

لَمْ ва لَمَّا юкламаларибуйруқ майли маъносини беради. Шунинг учун уларни «Буйруқ майли» дарсида кўриб ўтамыз.

❁ 112- машқ. (a) ضَحِكَ (a) سَمِعَ (u) , (a) غَسَلَ (a) , (y) تَرَكَ –феълларини

لَمْ ва لَمَّا юкламалари билан шарт майлига тусланг ва улар иштирокида 5 тадан гап тузинг.

БУЙРУҚ МАЙЛИ

Буйруқ майли шарт майлидаги феълнинг II шахсидан унинг олдидаги "لَمْ" шахс-сон қўшимчасини ҳаракати билан олиб ташлаш орқали ҳосил қилинади. Агар бунда сўз бошидаги бўғин ёнма–ён турган, иккита ундош товуш билан бошланган бўлса талаффуз қилишга ноқулай бўлади:

<i>šrab</i>	شَرَبْ	←	~~našrab~~	نَشْرَبْ
<i>jilis</i>	جَلِسْ	←	~~tajlis~~	تَجْلِسْ
<i>ktub</i>	كُتِبْ	←	~~taktub~~	تَكْتُبْ

Талаффузини энгиллатиш учун феълнинг олдига васлали ҳамза қўйилади ва иккита бўғинга ажратилади. Ёлғиз ўзи турган феълда васлали ҳамзани қандай ҳаракат билан ўқиш ўша феълнинг иккинчи ўзак ундошининг ҳаракатига боғлиқ: агар унинг ҳаракати «дамма» бўлса, васлали ҳамзанинг ҳаракати ҳам «дамма» қилиб ўқилади (ёзувда васлали ҳамза ёзилмайди):

ёз! *ʔuktub!* ! اَكْتُبْ ← *u - ktub* كُتِبْ + ا ← *ktub* كُتِبْ

Агар «фатҳа» ёки «касра» бўлса, васлали ҳамзанинг ҳаракати «касра» қилиб ўқилади:

ич! *ʔišrab!* ! اشْرَبْ ← *i - šrab* شَرَبْ + ا ← *šrab* شَرَبْ

ўтир! *ʔijlis!* ! اجْلِسْ ← *i - jlis* جَلِسْ + ا ← *jlis* جَلِسْ

«*شَرَبْ* - ичмоқ» феълени буйруқ майлида туслаш жадавали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
اشْرَبُوا!	اشْرَبَا!	اشْرَبْ!!	Музаккар II ш
اشْرَبْنَ!	اشْرَبَا	اشْرَبِي!!	Муаннас

I ва III шахсларга берилган буйруқ шарт майлидаги феъл олдига “*ل*” буйруқ-даъват юкламаси”ни қўйиб ҳосил қилинади:

кўплик	иккилик	бирлик	сон, жинс	шахс
لِشْرَبْ!	-----	لَا شْرَبْ!	музаккар муаннас	I ш
لِشْرَبُوا!	لِشْرَبَا! لِشْرَبَا!	لِشْرَبْ!	музаккар	III ш
لِشْرَبْنَ!		لِشْرَبْ!	муаннас	

Эслатма: Агар *كُتِبْ* қўшимчаси ҳаракати билан олиб ташлангандан кейин сўзнинг бошидаги бўғинда иккита ундош ёнма-ён турмаган бўлса, унга васлали ҳамза қўйишнинг зарурияти бўлмайди. Бу ҳолат уч ҳарфли феъл-ларнинг II, III, V ва VI бобларида кузатилади:

ўргат!	?allim!	عَلِّم!	←	تَلَعَّم II
мусобақалаш!	sa:biq!	سَابِق!	←	تَلَسَّبِق III
пардоз қил!	tajammal!	تَجَمَّل!	←	تَلَجَمَّل V
Ўзингни билмаганга ол!	taja:hal!	تَجَاهَل!	←	تَلْتَجَاهَل VI

Буйруқ майлининг таъқиқ шакли ҳамма шахслар учун шарт майлидаги феъл олдига "ل" таъқиқ юкламасини қўйиш билан ясалади.

Араб тилидаги барча феъллар ва уларнинг ҳосила бобларининг буйруқ майли ушбу ягона усул бўйича ҳосил қилинади.

❖ 113- машқ (a) ضَحِكَ (a) سَمِعَ (u) غَسَلَ (a) فَهِمَ (y) تَرَكَ феъллариши

буйруқ майли ва буйруқ– шкор шакларида тусланг ва улар иштирокида 5 та гап тузинг.

УНДАЛМА

Бирор кишига мурожаат қилганда энг кўп ишлатиладиган юклама يَا юкламаси бўлиб, ундан кейин келаётган сўз ал артиклисиз ва танвинсиз бош келишиқда келади ва у бирлик сонда ҳам, кўплик сонда ҳам бўлиши мумкин:

Эй (Ҳой) Фотима! (Фотима!) يَا فَاطِمَةَ!

Эй (Ҳой) Аҳмад! (Аҳмад!) يَا أَحْمَدًا!

Агар мурожаат юкламасидан кейин келаётган сўз изофа бирикмасининг аниқланмиши бўлса, у тушум келишиғида келади:

Эй (Ҳой) Аҳмаднинг отаси! يَا أَبَا أَحْمَدًا!

Ҳой Абдулло! (Абдулло!) يَا عَبْدَ اللَّهِ!

ал артикли билан келган сўзларга мурожаат қилинганда "أَيْهَا" (муан. أَيُّهَا) юкламалари ишлатилади ва мурожаат қилинган сўз бош келишиқда бўлади. Баъзан бу иккала мурожаат юкламаси бирга қўшилиб келиши ҳам мумкин, бу ҳолатларда мурожаат қилинган сўзнинг қайси сонда бўлишининг аҳамияти йўқ:

Эй (ҳой) хоним!	<u>أَيُّهَا السَّيِّدَةُ!</u>	Эй (Ҳой) одам!	<u>أَيُّهَا الرَّجُلُ!</u>
Эй(ҳой) хонимлар!	<u>أَيُّهَا السَّيِّدَاتُ!</u>	Эй (Ҳой) жаноблар!	<u>أَيُّهَا السَّادَةُ!</u>
Эй (Ҳой) аёллар!	<u>يَا أَيُّهَا النِّسَاءُ!</u>	Эй (Ҳой) одамлар!	<u>يَا أَيُّهَا النَّاسُ!</u>

❖ 114- машқ. Ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Жумлаларни грамматик таҳлил қилинг:

يَا بُنَيَّ، إِنْ تَقْرَأُ تَفْهَمُ كَثِيرًا وَإِنْ تَسَافَرُ تَعْرِفُ أَكْثَرَ. لَمْ يَعْلَمْ أَحَدٌ مِّنَّا تَرْجُمَةَ هَذِهِ الْجُمْلَةِ. يَا سَمِيرُ، انْحَضْ فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ صَبَاحًا. اطْلُبِ الرَّفِيقَ قَبْلَ الطَّرِيقِ وَالْجَارَ قَبْلَ الدَّارِ إِنْ تَنْصَتُ تَفْهَمُ جَيِّدًا. لَمْ تَحْفَظِي الْكَلِمَاتَ الْجَدِيدَةَ الْيَوْمَ، يَا سَمِيرَةُ! افْهَمِ جَيِّدًا يَا بُنَيَّ! اغْسِلُوا وَجُوهَكُمْ بِالْمَاءِ وَالصَّابُونَ كُلَّ صَبَاحٍ! اقْرَأْ بِصَوْتٍ هَادِيٍّ! أَيُّهَا الْأَصْدِقَاءُ، اكْتُبُوا لَنَا مَقَالَاتٍ لَجَرِيدَةِ الْكَلِيَّةِ! إِنْ يَذْهَبُ زَيْدٌ أَذْهَبَ مَعَهُ. يَا فَاطِمَةُ! لَا تَخْرُجِي مِنَ الْبَيْتِ بَعْدَ السَّاعَةِ السَّلْبَعَةِ مَسَاءً! يَا سَلِيمُ! لِنَذْهَبْ غَدًا إِلَى قَاعَةِ الْمَطَالَعَةِ! مَتَى يَنْتَشِرُ الْعِلْمُ تَتَقَدَّمُ الْبِطْلَانُ. لَمْ يَرْجِعْ مُحَمَّدٌ بَاكِرًا إِلَى بَيْتِهِ أَمْسَ. كَانَ وَقْتُ قُدُومِ الْأَصْدِقَاءِ وَلَمَّا يَقْدُمُوا. لَا تَجْعَلِي دُرُوسَكَ لَعِبًا! لَا تَفْعَلِي هَكَذَا! أَلَمْ تَدْرُسُوا شَيْئًا فِي دُرُوسِ اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ؟ لِنَبْدَأْ مِنْ جَدِيدٍ! لَا تَسْمَحِي لِأَحَدٍ بِالْدُخُولِ! لِيَفْتَحِ الْكُلُّ دَفْتَرَهُ! غَدًا دَرَسُ فِي الْإِمْلَاءِ إِنْ شَاءَ اللَّهُ! لَا تَمْنَعْنِي مِنَ الرِّيَاضَةِ! إِنْ تَشَاءُ (ҲОХЛАСАНГ) تَدْجُلُ غُرْفَةَ صَاحِبِكَ.

❖ كَلِمَات:

(ўрнидан) турмоқ (уйқудан) турмоқ	(a) نَهَضَ	сафар қилмоқ	III سَافَرَ (يُسَافِرُ)
энг кўп; кўп-кўп	أَكْثَرُ	қўшни	جَارٌ (جِيرَانٌ كَثِيرٌ)
қулафламоқ	(и) قَفَلَ	осойишта; секин	هَادِيٌّ

ўйин	لَعِبَ	ёйиломоқ	VIII أَتَشْرَبُ (يَتَشْرَبُ)
жим турмоқ; тингламоқ	(и) نَصَبَتْ	қиломоқ; қўймоқ	(a) جَعَلَ
рухсат (имкон) бермоқ	(a) سَمَحَ	маън қиломоқ	(a) مَنَعَ
имло; ёзма иш	(кўп. -) إملاء	инфоқ қиломоқ; сарфламоқ	(и) أَنْفَقَ IV

❁ 115-машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўтир ва дафтарингга араб тилида ушбу жумлани ёз: «Ватаним Ўзбекистон – гўзал диёр». (Агар) Кўчага чиқсанг эшикни қулфлаб қўяман. Кўп китоб ўқисанг, кўп нарсани ўрганасан. Жим турсанг сени ақлли деб ҳисоблайдилар. У ерда кўп ўтирма! У менга айтди: «Кел, уй ишини бирга ёзамиз!». Қачон мударрис уй вазифасини сўраса (талаб қилса), (уни) тушунтириб берасан. Эй бола, бу қондани ўн марта ўқи ва уни тушуниб ол! Укам, эртага уйимга бормасанг хафа бўламан.

❁ 116- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг:

تَرْجَمَةَ حَيَاتِي

اسمي إبراهيم رحمة الله. عمري سبع عشرة سنة. وُلِدْتُ فِي طشقند.
وَعِنْدَمَا بَلَغْتُ ٧ (السَّابِعَةَ) مِنْ عُمْرِي ذَهَبْتُ إِلَى الْمَدْرَسَةِ الْإِبْتِدَائِيَّةِ وَتَخَرَّجْتُ مِنْهَا بَعْدَ عَشْرٍ سِنَوَاتٍ. وَأَخَذْتُ الدَّرْسَ الْأَوَّلَ فِي اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ فِي تِلْكَ الْمَدْرَسَةِ. ثُمَّ التَّحَقَّقْتُ بِالْجَامِعَةِ وَأَصْبَحْتُ طَالِبًا بِالصَّفِّ الْأَوَّلِ فِي كَلِّيَّةِ التَّلْرِخِ.
عائلتنا ليست كبيرة وهي مؤلفة من خمسة أفراد: أبي وأمِّي وأخوتي الكُبْرَى وأخوتي الصَّغِيرُ وأنا. أبي يَعْمَلُ مُهَنْدِسًا فِي مَصْنَعٍ لِلْسِّيَّارَاتِ بِمَدِينَةِ "أَسَاكَةَ" وَأُمِّي تَعْمَلُ مَدْرَسَةً لِلْعُلُومِ الرِّيَاضِيَّةِ فِي الْمَعْهَدِ التَّمْهِيدِيِّ وَأَخْتِي الكُبْرَى طَالِبَةٌ بِكَلِّيَّةِ الْجُغْرَافِيَّةِ فِي جَامِعَةِ أُوْرُزْبِكِسْتَانِ الْوَطَنِيَّةِ. وَأَمَّا أَخِي فَهُوَ طَالِبٌ بِالْمَعْهَدِ التَّمْهِيدِيِّ بِجَامِعَةِ الْعُلُومِ الْاِقْتِصَادِيَّةِ.

وَتَسْتَمِرُّ الدَّرَاسَةَ فِي الجامعة الإسلامية أربع سنوات وسأواصلُ بعدها دراسةَ
 الماجستيرَ خِلالَ سنتينِ إن شاء الله. أريدُ أنْ أَكُونَ فِي المستقبلِ مُمَثِّلاً دِپْلُومَاسِيًّا فِي
 إِحْدَى البلدان العربية إن شاء الله!

كلمات:

... ганда, қачонки	عِنْدَمَا	ТУГИЛДИМ	(مَاجُور) وُلِدْتُ
..ни тутатмоқ	V تَخْرُجُ مِنْ ...	ЕТМОҚ	بَلَغَ (y)
..га кирмоқ (м—н: олий ўқув юртига)	VIII التَّحَقُّقُ بِ— ...	КИШИ; ЖОН	فَرَدٌ (كُفْل. أَفْرَادٌ)
(катга) опам	أُخْتِي الكَبِيرَى	(кичик) укам	أُخْتِي الصَّغِيرَى
давом этмоқ	X اسْتَمَرَ (يَسْتَمِرُّ)	ЎҚИТУВЧИ БЎЛИБ ИШЛАЙДИ	تَعْمَلُ مَدْرَسَةَ
дипломатик вакил	مُمَثِّلٌ دِپْلُومَاسِيٌّ	давом этмоқ	III وَاَصِلُ (يُوَاصِلُ)
магистратура	دِرَاسَةُ المَاجِسْتِرِ	бўлмоқчиман	أريدُ أنْ أَكُونَ

❖ 117- машқ. Матнга саволлар тузинг.

❖ 118- машқ. Ҳадиси шарифларни ёзинг, ўқинг, таржима қилинг ва ёд олинг.

- ١ وَتَكَتَ سَيْفٌ إِنْ لَمْ تَقْطَعُهُ قَطْعَكَ.
- ٢ اَطْلُبُ الْعِلْمَ مِنَ الْمَهْدِ إِلَى اللَّحْدِ!
٣. مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

12. Бўш ўринга мос феълни қўйинг:

فِي الْعَامِ الْجَامِعِيِّ الْقَادِمِ كَثِيرًا مِنَ الْمَوَادِّ الدِّيْنِيَّةِ.

- А) تَعَلَّمْنَا   Б) قَدْ تَعَلَّمْنَا   В) سَوْفَ نَتَعَلَّمُ   Г) سَوْفَ مَا نَتَعَلَّمُ

13. Бирикма олмошини бириктиринг:

- А) تَرَكَتْمَنِي   Б) تَرَكَتْمُونِي   В) تَرَكَتْمَنِي   Г) تَرَكَتْمُونَانِي

الدَّرْسُ الثَّانِي وَالْعِشْرُونَ

ЙИГИРМА ИККИНЧИ ДАРС

ИСТАК МАЙЛИ

Истак майли ҳозирги-келаси замонидаги феълнинг охиридаги ҳаракатини "фатҳа"га айлантириш ва охирги "ن" ҳарфини ҳаракати билан олиб ташлаш билан ясалади (II ва III шахсларнинг кўплик сон, муаннас жинсидан ташқари). Барча ҳосила бобларнинг истак майли шакллари шу ягона қоида асосида ҳосил қилинади. **كُتِبَ** феъли **أَنْ** юкламаси билан истак майлида қуйидагича тусланади:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
أَنْ تَكْتُبَ	— — —	أَنْ أَكْتُبَ	музаккар I ш. муаннас
أَنْ تَكْتُبُوا أَنْ تَكْتُبِينَ	أَنْ تَكْتُبَا أَنْ تَكْتُبَا	أَنْ تَكْتُبَ أَنْ تَكْتُبِي	музаккар II ш. муаннас
أَنْ يَكْتُبُوا أَنْ يَكْتُبِينَ	أَنْ يَكْتُبَا أَنْ يَكْتُبَا	أَنْ يَكْتُبَ أَنْ يَكْتُبَ	музаккар III ш. муаннас

Феъл истак майлида қуйидаги юкламалардан кейин келади. Уларнинг ичида энг кўп ишлатиладигани "أَنْ — ни" юкламасидир.

أَنْ — ... ни (истакни тушунтириш учун ишлатилади):

У баланд товуш билан ўқимоқчи.
(ўқишни хоҳляпти.)

هُوَ يُرِيدُ أَنْ يقرأَ بِصَوْتٍ عَالٍ.

لِي — учун; ниятда (сабабини тушунтириш учун ишлатилади):

Ҳаво кириши учун деразани очиб қўй! **افتح النافذة لكي يدخل الهواء!**

لِ — учун (сабабини, ниятини тушунтириш учун ишлатилади):

Муваффақиятга эришиш учун кўп меҳнат қилинг!

اعملوا كثيراً لتنجحوا!

حَتَّى — ...гача; учун (сабабини ёки низоҳасини билдириш учун ишлатилади):

Қуёш чиккунча ётма!

لَا تَرُقُدْ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ!

لَنْ – ҳеч қачон; асло (келажақда асло амалга ошмайдиган инкор маънони ифодалайди).

Унга ҳеч қачон гапирмайман!

لَنْ أَكَلِمَ لَهُ أَبَدًا!

Истак майлидаги феъл контекстга қараб ҳар-хил таржима қилинади. У гоҳида феълнинг ҳаракат номи—масдар билан, гоҳида феълнинг ноаниқ шакли—инфинитив билан таржима қилинади. Юқоридаги юкламаларнинг ҳосилалари бўлмиш لَا نِيْ қўшма юкламалари ҳам ва уларнинг инкор кўринишлари бўлмиш:

لَا نِيْ (لَا+نِيْ), لَا نِيْ (لَا+نِيْ), لَا نِيْ (لَا+نِيْ), لَا نِيْ (لَا+نِيْ)....маслик учун кабилар ҳам ўзидан кейинги феълни истак майлида келишини талаб қилади:

Сенга унинг жаҳлини чиқармаслигингни маслаҳат бераман. أَنْصَحُكَ أَلَّا تُرْعِلَهُ.

—“дун”, “кейин”, “—кейин”, “—аввал;...гача”, “—қабл” юкламаси “—дун” ...сиз; ...масдан” равиш кўмакчиларидан кейин келиб ўзидан кейин келаётган феълни истак майлида келишини талаб қилади:

Менга айтгунингча нима демоқчилигингни тушундим.

فَهَمَّتْكَ قَبْلَ أَنْ تَقُولَ لِيْ.

Мавзуни тушунмасдан туриб, ҳеч нарса дема!

لَا تَقُلْ شَيْئًا دُونَ أَنْ تَفْهَمَ الْمَوْضُوعَ.

У уйга катталар киргандан кейин кирди.

دَخَلَ الْبَيْتَ بَعْدَ أَنْ دَخَلَهُ الْكِبَارُ.

Истак майли шакли сўзловчи тахмин қилаётган, хоҳлаётган, гумон қилаётган, ишонаётган, тилак қилаётган, таажжубланаётган, ман этаётган, зарур ёки лозим ҳисоблаётган, мажбур бўлаётган каби модал мазмунларни ифодалаш учун ишлатилади. Бундай мазмунлар модал сўзлар томонидан ифодаланади. Улар феъл, от кабилар ёки турли олд кўмакчилар бўлиши мумкин.

Араб тилида модал феъллар икки хил кўринишда бўлади:

1. Гапда бир хил ўзгармас шаклда иштирок этувчи модал феъллар;

2. Гапнинг шахс-сонига қараб турли шаклда тусланувчи модал феъллар.

Қуйидаги феъл шакллари ўз табиатларига кўра модал бўлиб, гапда бир хил ўзгармас шаклда иштирок этади (қавс ичида уларнинг инкор шакли берилди):

керак (керак эмас)	يَبْغِي (لَا يَبْغِي) عَلَى ... أَنْ
керак (керак эмас)	يَجِبُ (لَا يَجِبُ) عَلَى ... أَنْ
мумкин (мумкин эмас)	يُمْكِنُ (لَا يُمْكِنُ) لِ ... أَنْ
жоиз (жоиз эмас)	يَحْوِزُ (لَا يَحْوِزُ) لِ ... أَنْ
талаб қилинади (талаб қилинмайди)	يُطَلَّبُ (لَا يُطَلَّبُ) مِنْ ... أَنْ
сўралади (сўралмайди)	يُرْجَى (لَا يُرْجَى) مِنْ ... أَنْ

Улар гапда доим шу бир хил шаклда иштирок этади. Бирор замонни эса **كَانَ** ёрдамчи феъли ифодалайди. Қайси шахсга ишора қилишини эса унинг қошидаги кўмакчига бирикиб келган бирикма олмоши кўрсатади:

Бугун сиз университетга боришингиз керак. يَجِبُ عَلَيْكُمْ أَنْ تَذْهَبُوا إِلَى الْجَامِعَةِ الْيَوْمَ.
 У кеча университетга бориши керак эди. كَانَ يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَذْهَبَ إِلَى الْجَامِعَةِ أَمْسٍ.

Гоҳо заруриятни ифодаловчи бу феълларнинг маъноларини уларнинг ёлғиз кўмакчилари ҳам ифодалаши мумкин (асосан **عَلَى** ёки **لِ** кўмакчилари):

Сиз бу ерда ўтиришингиз керак. عَلَيْكُمْ أَنْ تَجْلِسُوا هُنَا.
 Биз илм олишимиз керак. عَلَيْنَا أَنْ نَتَعَلَّمَ.

Ўзгарувчан шаклда келувчи модал феълларга эса турли ҳиссиётларни ифода-ловчи модал феъллар киради. Истак майлидаги феъллар эса ўша феълларнинг иккинчи бў-лаги бўлиб келади. Уларнинг ичида **أَرَادَ** – хоҳламоқ, **اسْتَطَاعَ** – удаламоқ; **قَوْلِي**дан келмоқ, **أَحَبُّ** – севмоқ, **ظَنَّ** – ўйламоқ, **سَعَى** – интилмоқ, **قَدَّرَ** (и) – эпламоқ; қодир бўлмоқ" феъллари кўпроқ ишлатилади. Ушбу феълларни ўтган замонда туслаш жадвали:

Кўплик		Иккилик		Бирлик		Шахс, сон
اَسْتَطَعْنَا	أَرَدْنَا	---	---	اَسْتَطَعْتُ	أَرَدْتُ	музаккар I ш. муаннас
اَسْتَطَعْتُمْ	أَرَدْتُمْ	اَسْتَطَعْتُمَا	أَرَدْتُمَا	اَسْتَطَعْتُ	أَرَدْتُ	музаккар II ш. муаннас
اَسْتَطَعْتَنَ	أَرَدْتَنَ	اَسْتَطَعْتُمَا	أَرَدْتُمَا	اَسْتَطَعْتُ	أَرَدْتُ	музаккар III ш. муаннас
اَسْتَطَعُوا	أَرَادُوا	اَسْتَطَعَا	أَرَادَا	اَسْتَطَاعَ	أَرَادَ	музаккар III ш. муаннас
اَسْتَطَعْنَ	أَرَدْنَ	اَسْتَطَعَتَا	أَرَادَتَا	اَسْتَطَاعَتْ	أَرَادَتْ	

Ҳозирги-келаси замонда тушлаш жадвали:

Кўплик		Иккилик		Бирлик		Шахс, сон
نَسْتَطِيعُ	نُرِيدُ	-----	---	أَسْتَطِيعُ	أُرِيدُ	музаккар I ш. муаннас
نَسْتَطِيعُونَ	نُرِيدُونَ	نَسْتَطِيعَانِ	نُرِيدَانِ	نَسْتَطِيعُ	نُرِيدُ	музаккар II ш. муаннас
نَسْتَطِيعِنَ	نُرَدْنَ	نَسْتَطِيعَانِ	نُرِيدَانِ	نَسْتَطِيعِينَ	نُرِيدِينَ	музаккар III ш. муаннас
يَسْتَطِيعُونَ	يُرِيدُونَ	يَسْتَطِيعَانِ	يُرِيدَانِ	يَسْتَطِيعُ	يُرِيدُ	музаккар III ш. муаннас
يَسْتَطِيعِنَ	يُرَدْنَ	يَسْتَطِيعَانِ	يُرِيدَانِ	يَسْتَطِيعُ	يُرِيدُ	

Мисоллар:

Ёзишни хоҳладим. أَرَدْتُ أَنْ أَكْتُبَ. Ёзмоқчиман. أُرِيدُ أَنْ أَكْتُبَ.

❖ 119- машқ (a) صَعِدَ (a) سَمِعَ (u) , (u) غَسَلَ (a) , (u) فَهِمَ (a) , (u) قَسَمَ (u) – феълларини

a) бирорта модал сўз ва أَنْ юкласи билан истак майлида тусланг;

b) феълларни لَنْ шкор юкласи билан истак майлида тусланг;

v) улар иштирокида 5 та гап тузинг.

ҚЎШМА ГАПЛАР

Қўшма гаплар содда гапларнинг ўртасидаги муносабатига кўра иккига бўлинади: боғланган қўшма гап ва эргашган қўшма гап.

Боғланган қўшма гаплардаги содда гаплар бири – бирига тобеъ бўлмайди. Гапта улар ўзаро وَ لَكِنَّ ۋەكى ۋەكى، بَلْ، ثُمَّ، فَ، وَ каби гапнинг уюшиқ бўлақларини боғлайдиган боғловчилар билан боғланади:

У узоқ ўйлаб, сўнг
жавоб берди.

فَكَرَّ طَوِيلًا ثُمَّ أَجَابَ.

Уйига кирмоқчи эдим,
(лекин) у йўқ экан.

أَرَدْتُ دُخُولَ بَيْتِهِ وَلَكِنَّهُ كَانَ غَائِبًا.

Эргашган қўшма гапларда эса содда гапнинг бири иккинчисига тобеъ бўлиб келади ва уни тўлдириб, аниқлаб ۋەки бошқа томондан тушунтириб келади. Тобеъ гап – эргаш гап, тобеъ бўлмагани – бош гап деб аталади. Масалан:

Муваффақиятга эришиш учун кўп ишланг!
(мақсад эргаш гап)

اعْمَلُوا كَثِيرًا لِتَنْجَحُوا!

МАҚСАД ВА НАТИЖА ЭРГАШ ГАПЛАР

Мақсад эргаш гап бош гаптаги иш – ҳаракатнинг бажарилишидан кўзланган мақсадни билдиради ва бош гап билан истак майли юкламалари воситасида бирикади:

Зияратчилар кириши учун
эшикни очди.

فَتَحَ الْبَابَ لِيَدْخُلَ الزُّوَّارُ.

Ушбу мақолани таржима қилиб
беришингни сўрайман.

أَطْلُبُ مِنْكَ أَنْ تُرْجِمَ لِي هَذَا الْمَقَالَ.

Араб тилида натижа эргаш гап бош гаптаги иш-ҳаракатда ифодаланган воқеанинг хулосасини кўрсатади ва унга حَتَّى эргаштирувчи боғловчиси воситасида эргашади:

Ўз нафсинг устидан ғалаба қила
оладиган даражада бўлгунингча
кучли иродали бўл!

كُنْ قَوِيَّ الْإِرَادَةِ حَتَّى تَنْصِرَ عَلَى نَفْسِكَ!

❁ 120- машқ. Ўқинг, ёзинг ва таржима қилинг. Жумлаларни грамматик таҳлил қилинг.

يجب عليكم أن تتعلموا جيدا. أريد أن أدرس في الجامعة ثراث أجدادنا في الأدب والفلسفة. من المهم أن ترسلوا هذا الخير اليوم. أطلب منك أن تشارك في هذه التمثيلية! هل يمكن أن ترتبوا هذا الميدان خلال الأسبوع القادم؟ أيها الطلاب والطالبات، يجب عليكم أن تترجموا هذا النص إلى العربية شفها. شرحتُ له الموضوع تماما كي يفهمه جيدا. اعملوا كثيرا لتنجحوا. أريد تعلم

الكتابة والقراءة باللغة العربية خلال الشهرين القادمين. لم نستطع أن نصمت أمام هذا الأمر! طلبتُ منهن ألا يشرحن له تفاصيل الواقعة الأخيرة. نريد أن نسمع رأيك في ذلك الموضوع. هل تُفضّل أن تقرأ الأخبار في الصحف أم تسمعها في الإذاعة؟ عليك أن تعمل كثيراً كي تنجح.

❖ كلمات:

юбормоқ	IV أُرْسِلَ (يُرْسَلُ)	мерос; бойлик	تُرَاتٌ
иштирок этмоқ	VIII اشْتَرَكَ (يَشْتَرِكُ)	газета	صَحِيفَةٌ (صُحُفٌ)
тартибламоқ	II رَكِبَ (يُرْتَبُ)	абадий	أَبَدًا
батафсил	مُفَصَّلًا	оғзаки	شَفَهِيًّا
афзал кўрмоқ	II فَضَّلَ (يُفَضَّلُ)	(кийим)бичиш; тафсилот	تَفْصِيلٌ (تَفَاصِيلُ)

❖ 121- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Мен бу маттни ўқий олмайман. Мударрис бизга айтди: талабалар университетда фақат араб тилида сўзлашишлари керак. У арабча ҳикоялар ўқишни севади. Биз юртимизни душманлардан асрашимиз керак. Мен бу ҳафта спорт мусобақаларида иштирок эта олмайман. Кирсам мумкинми? Мен инглизча ўқиш ва таржима қилишни 6 ой давомида ўрганмоқчиман. Меҳмонларни бетоблигим туфайли кутиб ололмадим. Сен мени тушгунишинг лозим!

❖ 122- машқ. Маттни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Унга саволлар тузинг.

طشقند

طشقند عاصمةٌ وطني أوزبكستان. تاريخ طشقند قدم. وهي ذات حضارة قديمة في قارة آسيا أيضاً. كان اسمها في القدم "شاش"، ثم "بينكت" وسميت أخيراً طشقند. وهي مركزٌ سياسيٌ وصناعيٌ وثقافيٌ لجمهورية أوزبكستان. وبها الآثار القديمة. وبنيت هذه الآثار في العصر السادس عشر. وبنيت في طشقند في السنوات الأخيرة كثير من البنوك والأسواق المجمعّة والمتزهات المتعددة والحدائق المختلفة وحديقة الحيوانات الجديدة والمحلات التجارية الجديدة.

في طشقند أسواق مشهورة مثل سوق "بشارسو" و"ايودروم" و"آلاي" و"قويلوق" و"فارخاد" و"مير آباد" وهذه الأسواق مزدهمة دائما بالناس من الأقطار المختلفة.

في طشقند عدد كبير من الجامعات والمعاهد والمعاهد التمهيديّة (الأكاديمية) والثانويات الصناعية والمدارس الابتدائية والثانوية والمكتبات العلمية والمتاحف والمسارح ودور السينما والمؤسسات الثقافية الأخرى. فُتحت جامعة طشقند الإسلامية أبوابها أمام جميع طلاب العلم في السنة الثامنة من الاستقلال. وهي فريدة في آسيا المركزية. تغيّرت مدينتنا في السنوات الأخيرة جدا. فقد بُنيت فيها أحياء سكنية جديدة ومباني إدارية وثقافية ورياض الأطفال والمدارس والمستشفيات ودور الولادة. وفنادق طشقند الجديدة حديثة وجميلة جدا. وقد ظهرت طرق عريضة وجديدة. وزاد عدد متنزهات المدينة. وتم تشغيل المصانع والمعامل الحديثة. واتسعت شبكات مواصلات المدينة. والمشي وسيلة محببة بين وسائل النقل بين أهل طشقند. أنا أحب مدينتي حبا عميقا وأرجو لها كل خير.

كلمات:

курулди	بني (بُنيتْ) (муан)	маданият; ривожланиш	حَضَارَةٌ
турли	مُتَنَوِّعٌ = مُخْتَلِفٌ	аталди	II سُمِّيَ (سُمِّيتْ) (муан)
сайлгоҳ	مُتَنَزَّهَةٌ (سَاتْ) (кўпл)	супермаркет	سُوقٌ مُجَمَّعٌ
юрт; давлат	قَطْرٌ (أَقْطَارٌ) (кўпл)	кўп сонли	مُتَعَدِّدٌ
тўла; тиқилинч	مُزْدَحِمٌ	магазин; дўкон	مَحَلٌّ تِجَارِيٌّ
унга тилайман	أَرْجُو لَهُ (لَهَا) (муан)	севги	حُبٌّ
чуқур	عَمِيقٌ	барча яқшилиқлар	كُلُّ خَيْرٍ

маданий муассаса	مُؤَسَّسَةٌ تَقَاوِيَّةٌ	хунар билим юрти	التَّانَوِيَّةُ الصَّنَاعِيَّةُ
мавзе; туман	حَيٌّ (أَحْيَاءٌ كُؤْلُ)	ўзгармоқ	V تَغْيَرٌ
боғча	رَوْضَةٌ (رِيَّاضٌ كُؤْلُ)	бино	مَبْنَى (مَبَانٌ كُؤْلُ)
пайдо бўлди	ظَهَرَ (a)	туғруқхоналар	دُورُ الْوِلَادَةِ
(яшаш учун) турар-жой	سَكْنِيٌّ	йўл	طَرِيقٌ (طُرُقٌ كُؤْلُ)
ишга туширилди	تَمَّ تَنْفِيْلٌ ...	ўсмоқ; кўпаймоқ	زَادٌ (n)
транспорт тармоқлари	شَبْكَةُ الْمَوَاصِلَاتِ	кенгайди	VIII اُنْتَسَعَ (تَسَعٌ)
восита	وَسِيْلَةٌ (وَسَائِلٌ كُؤْلُ)	севимли	مُحِبَّبٌ
фабрика	مَعْمَلٌ (مَعَامِلٌ كُؤْلُ)	транспорт воситалари	وَسَائِلُ التَّقْوِيلِ
кўп (катта) сон	عَدَدٌ كَبِيْرٌ	ягона	وَحِيْدٌ = فَرِيْدٌ

❖ 123- машқ. Ҳикматли гапларни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг.

۱. أَحْسِنَ إِنْ أَرَدْتَ أَنْ يُحْسَنَ إِلَيْكَ!
۲. ائْتَانِ لَا يَشْبَعَانِ - طَالِبُ عِلْمٍ وَطَالِبُ مَالٍ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

14. Сифатдош от – кесим вазифасида келган жумла тузинг:

- А) هُوَ كَاتِبٌ رِسَالَةٍ إِلَى أَهْلِ بَيْتِهِ.   Б) هَذِهِ الرِّسَالَةُ الْمَكْتُوبَةُ لِي.
- В) هُوَ كَتَبَ رِسَالَةً إِلَى أَهْلِ بَيْتِهِ.   Г) الدُّنْيَا سَاعَةٌ.

15. Масдар эга вазифасида келган жумла тузинг:

- А) هُوَ لِقَاهِرَةَ عَاصِمَةَ جُمهُورِيَّةِ مِصْرَ لِعَرَبِيَّةِ.   Б) هُوَ لِقَاهِرَةَ عَاصِمَةَ كَالسُّفَهَاءِ.
- В) لَصَبْرٌ مِنَ الرَّحْمَنِ وَالْعَجَلَةَ مِنَ الشَّيْطَانِ.   Г) سَأَلَنِي أَبِي عَنِ دُرُوسِي.

الدَّرْسُ الثَّالِثُ وَالْعِشْرُونَ ЙИГИРМА УЧИНЧИ ДАРС

ЭГАГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ЮКЛАМАЛАР

Араб тилидаги " لِنَ " ва унга ўхшаш юкламалар" деб аталадиган 6 юклама гапда эганинг тушгум келишигида келишини талаб қилади. Уларнинг ичида энг кўп ишлатиладигани: " لِنَ " – *албатта: ҳақиқатда* – юкласи бўлиб у фақат гапнинг бошида келади:

Ҳақиқатда жоҳиллик ақли
инсон учун айбдир.

إِنَّ الْجَهْلَ عَيْبٌ لِلْإِنْسَانِ الْعَاقِلِ.

Маънони кучайтириш учун кесим олдда " ل " таъкид юкласи келиши мумкин:

Ақли инсон учун жоҳиллик
албатта айбдир.

إِنَّ الْجَهْلَ لَعَيْبٌ لِلْإِنْسَانِ الْعَاقِلِ.

Кесими олд кўмакчи билан келган исмий гапларда эга бевосита бу юкламадан кейин келмаслиги ҳам мумкин:

(Ҳақиқатда) Шаҳар четида
(бир) уйим бор.

إِنَّ لِي بَيْتًا فِي ضَاحِيَةِ الْمَدِينَةِ.

Феълий гапларда إِنَّ билан келган эга албатта феъл-кесимдан олдин келади:

Ҳақиқатда болалар ҳовлида ўйнашяпти.
(ёки: Болалар ҳовлида ўйнашяпти)

إِنَّ الْأَطْفَالَ يَلْعَبُونَ فِي الدَّارِ.

إِنَّ юкласига مَا юкласи қўшилиб шаклида келса унинг эгага таъсири йўқолади ва кучайтирилган шаклдаги таъкидлашни ифодалаб кўпинча «Ҳақиқатда ҳар қандай .» деб таржима қилинади. Масалан:

Ҳақиқатда ҳар қандай ишлар ниятга боғлиқ... إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ

Бу қўшма юклама феълнинг олдига ҳам қўйилиши мумкин.

2) أَنَّ ...ки...ча...ни юкласи эргаштирувчи – боғловчи

вазифасида келиб, тўлдирувчи эргаш гапни ёки مِنَ الْأَكِيدِ – *шубҳасизки*

مِنَ الْمَعْلُومِ – *маълумки* каби сўзлар билан бошланадиган шахси номаълум гапни бош гапга боғлаш вазифасини бажаради:

Эшитдимки, Усмон
машҳур олим экан.

سَمِعْتُ أَنَّ عُثْمَانَ عَالِمٌ مَشْهُورٌ.

Маълумки, араб тили
қийин тил.

مِنَ الْمَعْلُومِ أَنَّ اللُّغَةَ الْعَرَبِيَّةَ لَعَنَةٌ صَعِبَةٌ.

3) "كَأَنَّ" – *хушди; гўё; каби; ўхшайди*. Юкламаси кимгадир
ёки нимагадир ўхшатишни ифода этади.

Бу ит бўрига ўхшайди.

كَأَنَّ هَذَا الْكَلْبَ ذئْبٌ.

4) "لَكِنَّ" – *аммо; лекин*. Бу юклама маънони тўлдириш,
тўғрилаш ва зидлаш учун ишлатилади.

Уй кичкина, бироқ
жойи чиройли (экан).

الْمَنْزِلُ صَغِيرٌ وَلَكِنَّ مَوْقِعَهُ جَمِيلٌ.

5) "لَعَلَّ" – *балки; шояр; эҳтимол*. Бу юклама гумонни, амалга
ошиши ёки ошмаслиги номаълум бўлган тилакни ифода этади:

Эҳтимол, ғалаба яқиндир.

لَعَلَّ النَّصْرَ قَرِيبٌ.

6) "لَيْتَ" – *қани эди; кошки эди*. Бу юклама орзу-тилакни
ифода этади:

Қани эди илмсизлар (ҳам) илмли бўлса!

لَيْتَ الْجُهَلَاءَ عُلَمَاءَ!

Ушбу юкламалардан кейин келган кишилик олмошлари
билан ифодаланган эга уларга бирикма олмош шаклида (I шахс
йи бирикма олмоши *ني* шаклида) бирикиб келади:

Сен қаҳрамон кабидирсан.

(كَأَنَّ + أَنْتَ) كَأَنَّكَ بَطَلٌ.

Мен ҳайдовчига ўхшайман.

(كَأَنَّ + أَنَا) كَأَنَّنِي سَائِقٌ.

У нодондир.

(إِنَّ + هُوَ) إِنَّهُ لَجَاهِلٌ.

Мен бор (келган)ман.

(إِنَّ + أَنَا) إِنَّنِي لِحَاضِرٌ.

"لِأَنَّ" – "чунки" боғловчиси бош гапда содир бўлган ҳодисанинг
сабабига ишора қилади. У одатда сабаб эргаш гапларда келади:

Тайёранинг қўниши кечикди,

تَأَخَّرَ هُبُوطُ الطَّائِرَةِ لِأَنَّ الطَّقْسَ كَانَ سَيِّئًا.

чунки об-ҳаво ёмон эди.

Бугун Аҳмад келмади,

مَا جَاءَ الْيَوْمَ أَحْمَدٌ لِأَنَّهُ مُرِيضٌ.

чунки у касал.

"لَا" МУТЛАҚ ИНКОР ЮКЛАМАСИ

У – йўқ инкор юкламаси бирор нарсанинг бутунлай йўқлигини билди-риш учун ишлатилади ва мутлақ инкор юкламаси деб аталади. Бунда " لَا " дан кейин келаётган сўз тушум келишигида ва ноаниқ ҳолатда танвинсиз келади:

Menда ҳеч бир жавоб йўқ.   لَا جَوَابٍ عِنْدِي.   У билан ҳеч ким йўқ.   لَا أَحَدَ مَعَهَا.

❁ 124- машқ. Ёзинг, ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

إن هذا الكتاب مفيد. لا سرور دائما في الحياة. أيها الطلاب الأعزاء، إنكم سعداء! إنه لرجل غبي حقاً. فهمت منه أن قضيته معقدة. لا شك أن حياة الإنسان قصيرة جدا. أنت شجاع، كأنك أسد. علمت أن العلم نافع. فهمت من حديثك أن السفر قد تأجل لعدة أيام. علمت من المقال أن الكاتب المشهور عبد الرؤوف فطرة مؤلف لعدد كبير من الكتب الأدبية والنقدية والتاريخية. وصلنا مساءً، لأن الطريق كان طويلاً. كان الكتاب أستاذ. كأن الإخوة الكيبلر آباء. إن صعوباته كثيرة لكن إرادته قوية. لكن هذا الرجل جاهل. السيارة قديمة لكن المحرك في حالة جيدة. لعل هذا الرجل سخيّ. ألا أحد معكم؟ لعل ابني ذكي وعاقل. لعل الجو يعتدل اليوم. ليت الطفولة تعود! ليت العالمين صالحون. فَهَمْتُ مِنْهُ أَنْ قَضِيَّتَهُ لَيْسَتْ بَسِيطَةً. يعتقد الجميع أن ابنك شاب لطيف.

❁ كَلِمَات:

фойдали	مُفِيدٌ	энг катга	أكْبَرُ
азиз; кучли	عَزِيزٌ (أَعْرَاءُ)	яхши иш қилувчи; солиҳ	صَالِحٌ (صَالِحُونَ)
..га ишора қилди	أشارَ إِلَى	бахтли	سَعِيدٌ (سُعْدَاءُ)
чигал	مُعَقَّدٌ	муаммо; мушқуллик	قَضِيَّةٌ (قَضَايَا)
ҳақиқатда	حَقًّا	шубҳасизки	لَا شَكَّ أَنْ...

танқидий	نَقْدِيٌّ	кечиктирилди	٧ تَأَجَّلَ (يَتَأَجَّلُ)
бой	غَنِيٌّ (أَغْنِيَاءُ)	кўўна	عَرِيقٌ
ёмон	رَدِيءٌ	ёзув	خَطٌّ (خَطُوطٌ)
эсламоқ; ўқимоқ	ذَكَرَ (y)	қийинчилик	صُعُوبَةٌ (سَاتٌ)
мотор	مُحَرِّكٌ	ирода	إِرَادَةٌ
нарх	سِعْرٌ (أَسْعَارٌ)	об – ҳаво	حَوْوٌ
фан; санъат	فَنٌّ (فُنُونٌ)	паст	مُنْخَفِضٌ
қўрқоқлик; қўрқоқ	جَبَانٌ (جَبَائٍ)	қўрқмас, ботир	شَجَاعٌ (شُجَعَانٌ)

❖ 125- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Юртингиз гўзал! Мустафо отасига ўхшайди. Абдусамад, сен ҳақиқатда пок юракли инсонсан. Талабалар бор(дирлар), лекин Аҳмад йўқ. Балки у касалдир? Мен уни имтиҳонда йиқилганини эшитдим. Қани эди бугун ёмғир ёғса! Унинг ҳеч қандай дўсти йўқ. У худди мисрликка ўхшайди. Балки сен шоирдирсан? Уйнинг ховлиси катта – ю, лекин хоналари кам экан! Қиз чиройли – ку, лекин кўзи кўк экан. Дўстим менга унинг бахилигини айтди. Бу ерда мен билан ҳеч ким йўқ. Қани эди қўрқоқлар ҳам ботир бўлсалар.

❖ 126- машқ. Нуқталар ўрнига эгага таъсир қилувчи юкламалардан мосини қўйинг:

(١) خرج أحمد إلى الصحراء... أصدقاءه ما خرجوا. (٢) رجعوا متأخرين الطريق كان طويلا. (٣) لا ريب السلام نعمة عالية من الله تعالى. (٤)... هذا الرجل سخيٌّ. (٥)... أقربائي علماء وأغنياء. (٦) يا بُنَيَّ، هل تعرف طلب العلم فريضة على كل مسلم ومسلمة. (٧) الجهلاء علماء.

ТҮЛДИРУВЧИ ЭРГАШ ГАПЛАР

Бош гапнинг тўлдирувчиси вазифасида келаётган бутун бир содда гап шак-лидаги тўлдирувчига тўлдирувчи эргаш гап дейилади. Тўлдирувчи эргаш гап бош гапдан кейин келади ва бош гапга асосан **أَنْ** ва **كَيْفَ** каби боғловчилар воситасида боғланади:

Бу киши Ўзбекистон қаҳрамони эканлигини билдим. عَلِمْتُ أَنَّ هَذَا الرَّجُلَ بَطَلٌ أَوْزُبَكِيْسْتَانَ.

У овқат пиширишни тез ўрганиб олди. قَدْ تَعَلَّمْتُ كَيْفَ تَطْبِخُ الطَّعَامَ سَرِيعًا.

Ин феъли ўзидан кейин юкламаси келишини талаб қилади:

У сен буюрган ишни қилишни айтди. قَالَ إِنَّهُ سَيَفْعَلُ مَا تَأْمُرُ.

❖ 127- машқ. 5 та тўлдирувчи эргаш гагли қўшма гап ва тузинг, уларни грамматик таҳлил қилинг.

❖ 128- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистон республикаси президенти бу йилни оналар йили деб эълон қилганини маълум қилди (صَرَخَ). Билиб қўй, араб тилини ўрганиш сендан машаққатли меҳнатни талаб қилади. Талабалар мударрисга бу масала бўйича жиддий шугулланишга ваъда бердилар. Саид, сен менинг ҳақиқий дўстимсан, деб айта оламан. Маълумки, ташқи ишлар вазири бу ҳафтада Бахрейнга боради. Унинг уйига кетиб қолганини ҳеч ким билмабди. У уй вазифасини қандай бажаришни яхши билади. Сен унинг касали – гини эшитмаганмидинг? Отам менга қаттиқ чарчаганини айтди.

ҲОЛ

Ҳол иш – ҳаракатнинг бажарилишида сабаб, мақсад, миқдор, ўрин, пайт ва ҳолат каби белгиларни билдирувчи гапнинг иккинчи даражали бўлагидир. Гапда ҳол ўзгармайдиган сўзлар гуруҳига кирувчи равишлар воситасида ифодаланади:

кеча – كَذَا – шундай – هُنَا – бу ерда – قَطُّ – ҳеч қачон – أَمْسٍ

Улар араб тилида озчиликни ташкил этади. Тушум келишигида ёки кўмакчи билан қаратқич келишигида келаётган исм ҳам ҳолга мисол бўлади:

لَيْلٌ ← тун لَيْلًا ؛ فِي اللَّيْلِ ؛ بِاللَّيْلِ
سَاعَةٌ ← соат سَاعَةً ← соат

Баъзи сўзларнинг олдига ال артикли қўйилса, ҳолни (пайт ҳолини) ифодалайди:

ҳозир الآن ← пайт, он آن

кеча   البَارِحَ ← ўтган (кун), кеча   بَارِحٌ

Баъзи бир равиш кўмакчилар ҳол вазифасида бош келишиқда ҳам келиши мумкин:

ҳали   (مِنْ بَعْدُ)   аввалдан   (مِنْ قَبْلُ)

Ҳоллар бир неча хил бўлади:

Пайт ҳоли ҳаракатнинг бажарилиш пайтига ишора қилади ва Менни сўроғига жавоб бўлади:

Ҳали ёзмадим.   مَا كَتَبْتُ بَعْدُ.

Самира томонга кетди.   ذَهَبْتُ سَمِيرَةَ صَبَاحًا.

Ўрин ҳоли иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрни ёки йўналишига ишора қилади. У Ини?, Ини?, Ини? сўроқларига жавоб бўлади:

Ўнг томонга юрдим.   ذَهَبْتُ إِلَى الْيَمِينِ.

Миқдор ҳоли иш-ҳаракатнинг неча марта содир бўлганига, унинг миқдори-га ишора қилади. У Қанча сўроғига жавоб бўлади:

Мен узок юрдим.   مَشَيْتُ طَوِيلًا.

Ливияда икки йил яшадим.   سَكَنْتُ فِي لِيْبِيَا سَنَتَيْنِ.

Сабаб ёки мақсад ҳоли иш-ҳаракатнинг содир бўлиш сабаби ва ундан кутилган мақсадга ишора қилади. У Нега? сўроғига жавоб бўлади:

Қизига тарбия мақсадида насихат қилди.   نَصَحَ ابْنَتَهُ تَأْدِيًّا لَهَا.

Ҳолат ҳоли иш-ҳаракатнинг бажарилиши пайтида унинг бажарувчиси ёки бажарилувчиси қандай ҳолатда бўлганига ишора қилади. Ҳолати ифодаланиб келаётган сўз аниқ ҳолатда (одатда у гапнинг эгаси бўлиб келади), ҳолатни ифодаловчи сўз-ҳолат ҳоли эса ноаниқ ҳолатда, тушум келишигида бўлади. Ҳолат ҳоли ҳолати ифодаланиб келаётган сўз билан жинсда ва сонда мослашади:

Мударрислар пиёда келишди.   جَاءَ الْمُدَرِّسُونَ مَشَاءً.

Рашид пиёда келди.

جَاءَ رَشِيدٌ مَاشِيًا.

Ўтимли феълдан ҳосил қилинган ҳолат ҳолида феълнинг ўтимлилиқ хусусияти сақланади ва у ҳам ўзидан кейин келаётган тўлдирувчини ҳудди ўша феъл бошқариб келаётган келишиқ ёки кўмақчи билан бошқаради:

Ақаси ўғлини кўтариб келди.

قَدِمَ أَخُوهُ حَامِلًا ابْنَهُ.

✻ 129 машқ. Жумлаларни араб тилига таржима қилинг. Ҳолларни аниқланг:

Дўстинг араб тилида чиройли гапираяпти. Кеча пешинда бир соат дам олдик. Абдулфаттоҳ, сен гапларимни диққат билан тингламаясан. Тоғамнинг ҳаждан қайтганини кеча тунда эшитдим. Эртага мен қишлоққа бормоқчиман. Тушдан кейин синглим ўғлини кўтариб уйимизга кириб келди. Ўғли онасига итоат қилиб кечқурун кўчага чиқмади. Бир марта(сида) биз имтиҳонга кеч қолдик. Ўтган йили биз тоғли «Сўқоқ» қишлоғида уч ҳафта дам олдик.

✻ 130- машқ. Қавс ичигаги ҳолларни келишиги, жинси ва сонини тўғрилаб ёзинг.

كنت نائما (ليلة) عند عمي. انتظر التلاميذ المدرس (واقف). سكنت في سمرقند (عشر، سنون). رجعنا من الرحلة (مسرور). ركب الحافلة (مبسوط). جلس الفلاح تحت الشجرة (تعب). رأيت الطائرة (بين السحاب). درسنا اليوم (طويل) فعرفنا (كثير). نصح أبناءه فجلسوا (متبهون). ما رجع ابي من السفر (بعُد).

✻ 131— машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Қўшма гапларни аниқланг. Матн асосида ҳикоя тузинг.

في بنك أوزبكستان الأهلي

في طشقند كثير من البنوك المختلفة. أنا الآن في البنك الأهلي. يفتح البنك بابَه في الساعة الثامنة والنصف صباحا فيدخل الناس صالة البنك. في صالة البنك شبابيك كثيرة للاستعلامات وللشيكات وللعملات الأجنبية. يجلس موظف البنك خلف الشباك ويقف العميل أمام الشباك ويتكلم مع

الموظف. بعض العملاء يريدون صرف الشيكات وبعضهم يريدون تحويل الأموال. رأيت أن البنك اليوم مليء بالناس.

يتعامل الناس في أوزبكستان بعملة وطنية "سوم" وأما في العالم العربي فيتعامل الناس بعملات مختلفة مثل الجنيه أو الدينار أو الريال أو الليرة أو الدرهم. وظهرت في بلدان أوروباً عملة جديدة "يورو" للمعاملة بين دولها بدايةً من عام ١٩٩٩ (ألف وتسعمائة وتسعة وتسعين). وفي الساعة الثانية عشرة والنصف يقفل البواب باب البنك ويخرج الناس من باب الخروج

كلمات:

банк	بَنْكُ (بُنُوكُ)	миллий банк	الْبَنْكُ الْأَهْلِيُّ
маълумот олиш	اسْتِعْلَامُ (مَاتُ)	дарча	شَبَّابُكُ (شَبَّابِيكُ)
чек	شِيكُ (سَاتُ)	валюта	عُمْلَةٌ (عُمَلَاتُ)
мижоз	عَمِيلٌ (عُمَلَاءُ)	турмоқ	وَقْفٌ (يَقِيفُ)
пайдо бўлмоқ	ظَهَرَ (a)	чек сарфлаш, майдалаш	صَرَفُ شِيكٍ
пул ўтказиш (пул юбориш)	تَحْوِيلُ الْأَمْوَالِ	муомала қилмоқ	VI تَعَامَلُ (يَتَعَامَلُ)
валюта алмаштириш	تَحْوِيلُ الْعُمْلَةِ	юбориш: алмаштириш	تَحْوِيلٌ

132- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистон миллий банки қайси кўчада? Ўзбекистон миллий банки қайси кўчада жойлашганлигини билмас эканман. Банк эшикларини эрталаб саккиз яримда очади. Банкда мижозлар чек майдалаш, валюта алмаштириш ва пул ўтказиш (ишлари)ни бажарадилар. (Ҳақиқатда) «Евро» Оврупо давлатларининг валютасидир. Ўзбекистон сўми 1994 йили муомаллага чиққан.

133- машқ. Ҳадисларни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг.

١. إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ

٢. إِنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ يُحِبُّ الْعَفْوَ.

الدَّرْسُ الرَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ

ЙИГИРМА ТҮРТИНЧИ ДАРС

II БОБ ФЕЪЛИ

II боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда "فَعَّلَ" қолипида ва ҳозирги — келаси замонда "يُفَعِّلُ" қолипида ҳосил қилинади:

ўргатмоқ   (يُعَلِّمُ) عَلَّمَ II билмоқ   I عَلِمَ

II боб феълининг мажҳул нисбати ўтган замонда "فَعَّلَ" қолипида ва ҳозирги — келаси замонда "يُفَعِّلُ" қолипида ҳосил бўлади

II боб феълининг масдари асосан تَفَعَّلَ қолипида, гоҳ — гоҳида تَفَعَّلَ қолипида ҳосил қилинади.

II боб феълининг қуйидаги маънолари бор:

1. Утимсиз феълини ўтимли феълга, ўтимли феъли эса ўта ўтимли (яъни иккита воситасиз тўлдирувчини бошқариб келадиган) феълга айлантиради:

У ёзишни билди.   I عَلِمَ الْكِتَابَةَ.

У ўқувчига ёзишни ўргатди.   II عَلَّمَ التَّلْمِيذَ الْكِتَابَةَ.

2. Иш — ҳаракатни кучайтиради:

майдалаб ташламоқ   II قَطَعَ (يُقَطِّعُ) تَقَطَّعَ I бўлмоқ, кесмоқ   I قَطَعَ

вайрон қилмоқ   II حَطَمَ (يُحَطِّمُ) نَحَطَّيْمَ I бузмоқ   I حَطَمَ

3. Исмнинг маъносини феъллаштиради — исмни феълга айлантиради:

араблаштирмоқ   II عَرَّبَ (يُعَرِّبُ) نَعَرَّبَ I араб   I عَرَبِيٌّ

ёғоч қилиб чиқмоқ   II حَشَبَ (يُحَشِّبُ) تَحَشَّيْبَ I ёғоч   I حَشَبٌ

II боб феълининг аниқ даража сифатдоши مَفَعَّلَ қолипида ва мажҳул даража сифатдоши эса مَفَعَّلَ қолипида ҳосил қилинади:

бўлиб ташлаётган   II قَسَمَ ← مَفَعَّلَ ← مَقْسَمٌ

бўлиб ташланган,
бўлиб ташлаш жойи ёки пайти

قَسَمَ ← مُفَعَّلٌ ← مُسَمَّمٌ II

❁ 134- машқ. *بلسغ، مشط، نظف، رتب، نظم* феъл ўзакларининг II бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ майлларини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг.

V БОБ ФЕЪЛИ

V боб феълнинг аниқ нисбати ўтган замонда **نَفَعَلٌ** қолипида ва ҳозирги – келаси замонда **يُنْفَعِلُ** қолипида ва масдари **نَفَعَلٌ** қолипида ҳосил қилинади:

نَفَعَلٌ (يُنْفَعِلُ) ← نَحَكَمُ (يَتَحَكَّمُ) - نَحَكُمُ

V боб феълнинг мажҳул нисбати ўтган замонда **نُفَعِلُ** қолипидан ва ҳозирги – келаси замонда **يُنْفَعِلُ** қолипидан ҳосил қилинади ясалади:

نُفَعِلُ (يُنْفَعِلُ) ← نُحَكَمُ (يُنْحَكَمُ)

V боб феълнинг қуйидаги маънолари бор:

1. V боб феъли асосан II боб феълдан унинг олдида **ت** қўшимчаси қўшиб ҳосил қилингани учун у II боб ифодалаган маънони ўзлик маънода ифодалайди:

гаплашмоқ	نَكَلَمَ (يَتَكَلَّمُ) نَكَلَمُ V	гапирмоқ	كَلَمَ II
ўрганмоқ	تَعَلَّمَ (يَتَعَلَّمُ) تَعَلَّمَ V	ўргатмоқ	عَلَّمَ II

2. Агар V боб феъли I боб феълдан ҳосил бўлса, унинг маъносини ўзида мужассамлаштириш ёки унга ўхшашга уриниш маъносини ифодалайди:

яхшиланмоқ	نَحَسَّنَ (يَتَحَسَّنُ) نَحَسَّنُ V	яхши бўлмоқ	حَسُنَ I
чиройли бўлишга интилмоқ	تَجَمَّلَ (يَتَجَمَّلُ) تَجَمَّلُ V	чиройли бўлмоқ	جَمَلَ I

V боб феълнинг аниқ даража сифатдоши **مُنْفَعِلٌ** қолипида ва мажҳул даража сифатдоши **مُنْفَعِلٌ** қолипида ҳосил бўлади:

ўзини катта олинган	مُنْفَعِلٌ ← مُتَكَبَّرٌ	ўзини катта олувчи	مُنْفَعِلٌ ← مُتَكَبَّرٌ
гапирилган	مُنْفَعِلٌ ← مُتَكَلَّمٌ	гапирувчи	مُنْفَعِلٌ ← مُتَكَلَّمٌ

❁ 135- машқ. علم, شكر, طور, وضاً, قىم, ўзақларидан V боб феълини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ майларини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг.

IV БОБ ФЕЪЛИ

IV боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда **أَفْعَل** қолипида ва ҳозирги – келаси замонда **يُفْعِلُ** ва масдари эса **إِفْعَالٌ** қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

أَفْعَلٌ (يُفْعِلُ) ← أَعْلَمَ (يُعَلِّمُ) - إِعْلَامٌ

IV боб феълининг барча шаклларининг бошида келган ҳамза қатъий (ўқиладиган) ҳамзадир. У васл қилинмайди. IV боб феълининг мажҳул нисбати ўтган замонда **أَفْعِلُ** қолипида ва ҳозирги – келаси замонда эса **يُفْعِلُ** қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

أَفْعِلُ (يُفْعِلُ) ← أَعْلِمَ (يُعَلِّمُ)

II боб феълидаги каби ўтимсиз феълни ўтимли феълга, ўтимли феълни эса ўта ўтимли феълга айлантириб, қисқа муддатли иш –ҳаракатни билдириб келади:

билдирмоқ	IV	ўргатмоқ	II	билмоқ	I
	أَعْلَمَ (يُعَلِّمُ) إِعْلَامٌ		عَلَّمَ		عَلِمَ
тушунча бермоқ	IV	тушунтирмоқ	II	тушунмоқ	I
	أَفْهَمَ (يُفْهِمُ) إِفْهَامٌ		فَهَّمَ		فَهِمَ

Ушбу бобдаги баъзи феъллар ўтимсизлигича қолиши мумкин:

мева қилмоқ IV **أَثْمَرَ (يُثْمِرُ) إِثْمَارٌ** мева **ثَمَرَ**

(يُعْجَبُ) أَعْجَبَ феъли бирор ким ёки бирор нарсани ёқтиришни ифодалаш учун ишлатилади. Бунда ушбу феъл сўзловчига ёқаётган ўша сўзнинг жинсида бўлади:

Менга Маҳмуд ёқди. **أَعْجَبَنِي مَحْمُودٌ.**

Машинаси бизга ёқди. **أَعْجَبَتْنَا سَيَّارَتُهُ.**

IV боб феълининг буйруқ майли **أَفْعِلُ** қолипида ҳосил бўлади.

хабар бер! (муан. **أَعْلِمِي!**) тушунча бер! (муан. **أَفْهِمِي!**)

IV боб феълнинг аниқ даража сифатдоши مُفَعَّلٌ қолипида, мажҳул даража сифатдоши эса مُفَعَّلٌ қолипида ҳосил қилинғди:

хабар берилган مُفَعَّلٌ (مُعْلَمٌ) хабар берувчи مُفَعِّلٌ (مُعْلِمٌ)

✻ 136- машқ. علم , غلق , خرج , علم машқ. IV бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-желаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ майларини ҳосил қилинг. аржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг.

МУТЛОҚ МАСДАР – КУЧАЙТИРУВЧИ ТЎЛДИРУВЧИ

Гафда феълнинг маъносини таъкидлаш (кучайтириш) ва иш-ҳаракат мазмунини янада яққол ифодалаш учун айни шу феълдан ва унинг бобидан ясалган ҳаракат номи – масдарни гапнинг охирида ноаниқ ҳолатда, тушум келишигида қўйилади. Уни кучайтирувчи тўлдирувчи деб атаймиз. Кўпинча унинг кетидан мослашган аниқловчиси «эргашиб» келади:

Уни роса уришдим.

سَتَمْتُهُ سَتَمًا.

Уни қаттиқ уришдим.

سَتَمْتُهُ سَتَمًا شَدِيدًا.

Она қизларига яхши тарбия берди.

رَبَّتْ الْأُمَّ بِنَاتِهَا تَرْبِيَةً حَسَنَةً.

✻ 137- машқ. Жумлалардаги бўш ўринларга қавс ичидан мос мутлоқ масдарни топиб қўйинг. Таржима қилинг:

(۱) نُؤْمِنُ بِالْمُسْتَقْبَلِ رَاسِخًا (мустаҳкам) . (۲) يَتَدَفَّقُ الزَّيْتُ فِي

بِلَادِنَا (۳) يَا أَوْلَادِي اسْتَحْقُوا الْعِدْوَانَ (янчиб ташланг) (۴) وَبِحَثِّ عَنِ

كِنُوزِ الْأَرْضِ... كَالْعُلَمَاءِ . (۵) قَفَرِ الْوَلَدِ... خَطِيرَةً . (۶) نَصَحَ الْأَبْوَانَ أَوْلَادِهِمَا...

مَهْمَةً . (۷) صَدَّقَ أَبُو بَكْرٍ النَّبِيَّ (۸) رَكَعَ الْمُصَلِّيَّ فِي صَلَاتِهِ (۹) هَجَمَ

الْفِدَائِيَّ عَلَى الْعِدْوِ الْإِبْطَالِ.

(بَحَثًا، قَفْرَةً، سَخَقٌ، نَصِيحَةً، تَدَفَّقًا، إِيمَانًا، هُجُومًا، تَصَدِّيقًا، رُكُوعًا)

غَيْرٌ VA شِبْهٌ СЎЗЛАРИ

"غَيْرٌ" – "бошқа;...дан бошқа; бўлмаган; " ва "شِبْهٌ" – "ярим; ўхшаш, ..сифат" каби сўзлар ўзидан кейин келаётган исмлар билан изофа бирикмаси тузиб келади:

ғазаб қилинмаган...	غَيْرُ الْمَعْضُوبِ
ярим орол (оролга ўхшаш)...	شِبْهُ جَزِيرَةٍ...

Агар у сўз сифат бўлса, у билан мураккаб сифат тузиб келишади. Бунда "غَيْرٌ" сўзи (ёки لَا сўзи ҳам) унга антоним (тескари) маъно беради:

ярим араб	شِبْهُ عَرَبِيٍّ	араб	عَرَبِيٍّ
яқин (узоқ бўлмаган)	غَيْرٌ بَعِيدٍ (لَا بَعِيدٌ)	узоқ	بَعِيدٌ
хунук (чиройли бўлмаган)	غَيْرٌ جَمِيلٍ (لَا جَمِيلٌ)	чиройли	جَمِيلٌ

Аниқланмиш билан мослашишда эса биринчи исм ҳоқим бўлак (аниқланмиш) билан келишиқда, иккинчи исм эса жинс, сон ва ҳолатда мослашади:

қисқа (узоқ бўлмаган) масофа...	مَسَافَةٌ غَيْرٌ بَعِيدَةٍ...
ярим мустақил давлатда...	فِي دَوْلَةٍ شِبْهِ مُسْتَقِلَّةٍ...

"غَيْرٌ" сўзи бирикма олмоши билан ҳам келиши мумкин :

Бунда "غَيْرٌ" сўзи кимнидир ёки нималарнидир "...дан бошқа" деб истисно қилиб санаб ўтиш учун ишлатилади. Бу ерда غَيْرٌ га боғланиб келаётган сўз қайси жинс ва сонда бўлса, бирикма олмоши ҳам ўша жинс ва сонда бўлади ва ушбу сўз қайси келишиқда бўлса, غَيْرٌ ҳам ўша келишиқда бўлади:

Бу ерда хонадон эгаси ва бошқалар бор.	هَذَا صَاحِبُ الْمَنْزِلِ وَغَيْرُهُ.
Кўчада Маҳмуд, Салим ва бошқаларни учратдим.	لَقِيتُ فِي الشَّارِعِ مُحَمَّدًا وَسَالِمًا وَغَيْرَهُمَا.
У ишчилар ва бошқалар билан ўтирган эди.	كَانَ هُوَ جَالِسًا مَعَ الْعُمَّالِ وَغَيْرِهِمْ.

❁ 138- машқ. Ёзинг, ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

العالم والمتعلم شريكان في الخير. يتألف الشعب الأوزبكي من أقوام مختلفة: أوزبكية وتاجيكية وروسية ويهودية وغيرها. طشقند مدينة قديمة كسمرقند وبُخارى وغيرها من مُدُن قارة آسيا. أيها الطلاب، لا تتكلموا وقت الدروس غير اللغة العربية! بيته غير بعيد. سافر أبو مُظَفَّر إلى بيروت ودمشق وطرابلس الغرب وغيرها من عواصم البلدان العربية. كلّمناهم عن حالنا وصحتنا ودروسنا وغيرها. علّمت الطلاب الفعل الماضي والفعل المضارع وغيرها من القواعد النحوية في الشهر الماضي. كلّماتك غير مفهومة. يعمل في هذه المستشفى غير الصغيرة أطباء (طبييون) من ذوي الاختصاص الدقيق! ليس لهذه المشكلة غيرك! هذا الزجاج غير قابل للكسر وهذا الحديد غير قابل للصدأ. لا تؤخر عمل اليوم لغد. يعجبني عمّه الصغير ولا تعجبني عمته اصلاً.

كلمات:

хона; ҳужра	حُجْرَةٌ (حُجْرَاتٌ)	кир; ифлос	وسخ
..майдан яроқсиз	عَيْرٌ قَابِلٌ	дафтар	كُرَّاسَةٌ (كُرَّاسَاتٌ)
занг; занглаш	صَدَأٌ	табиб	طَبِيبٌ (أَطِبَاءٌ)
ойна	مِرْآةٌ (مَرَايَا)	киймоқ	VIII آرئدى (يِرئدي)
касб; ихтисос	اِخْتِصَاصٌ	кийим	مَلْبَسٌ (مَلَابِسُ)
нозик	دَقِيقٌ	кечиктирмоқ	II آخَرٌ

✻ 139- машқ. Араб тилига таржима қилинг. Кучайтирувчи тўлдирувчиға эътибор беринг:

Сен араб тилини яхшилаб ўрганишинг керак. Янги сўзларни яхшилаб ёд ол! Ўқитувчилар хонасида факултет декани, инглиз тили ўқитувчиси, араб тили ўқитувчиси ва бошқалар бор. Арабистон ярим оролида Саудия Арабистони, Яман ва бошқа араб давлатлари жойлашган. Бу хабарларни ярим расмий манбаълардан олдингми? Йўқ. Фойдасиз ишни асло қилма! АҚШ президенти расмий ташриф билан Ўзбекистонга келди. Акамга янги уйим умуман ёқмади. Сенинг хонанг менга жуда ёқди. Отаси ўғлини қаттиқ дўшпослади. Бугун эзмаларча гапирвординг.

فصول السنة

تتألف السنة من أربعة فصول وهي: الربيع والصيف والخريف والشتاء. ويتألف كل فصل من ثلاثة أشهر.

ويبدأ فصل الربيع من شهر آذار. وهو أجمل فصول السنة. ففيه تذوب الثلوج وترتفع درجة الحرارة وترتدي الطبيعة ملابس خضراء وتُورق الأشجار وتفتتح الأزهار. فهو شهر الأمطار والرعد والبرق. وأشهر فصل الربيع هي: آذار ونيسان وأيار.

أما فصل الصيف فهو أشد فصول السنة حرارة. وأشهر فصل الصيف هي: حزيران وتموز وآب. فيه تكون السماء صافية والطقس حاراً ويأخذ الناس عطلتهم السنوية، في الصيف يذهبون لزيارة المناطق المختلفة ويقومون بالرحلات السياحية ويقضون أيامهم في المصايف أو علي شواطئ البحار وضياف الأثمار.

أما الخريف ففيه تُنضجُ الفواكه وفيه تفتح المدارس والجامعات أبوابها وتبدأ الدراسة وأشهر فصل الخريف هي أيلول وتشرين الأول وتشرين الثاني. أما الشتاء فيشتهر بالبرودة وفيه تنزل الثلوج وتنخفض درجة الحرارة وتنزل في بعض المناطق إلى درجات كثيرة تحت الصفر. وأشهر فصل الشتاء هي: كانون الأول وكانون الثاني وشباط.

كلمات:

бошламоқ	بَدَأُ (a)	мева	فَاكِهَةٌ (فَوَاكِهُ. كۆپل.)
(мева) пишмоқ	VIII استوى = I نُضِجُ (a)	ташкил топмоқ	V تَأَلَّفَ (يَتَأَلَّفُ)
машқур бўлоқ	VIII اشتهر (يشتهر)	ой	شَهْرٌ (أشهر. كۆپل.)
совуқлик	برودة	чақмоқ	بَرَقَ (بروق. كۆپل.)
пасаймоқ	VIII انخفض (ينخفض)	қор	نَلَجَ (ثلوج. كۆپل.)

эрийди	(муан. يَذُوبُ تَذُوبُ)	сайр	نُزْهَةٌ
бажаради; қилади	يَقُومُ بِـ	ёзги дам олиш жойи	مَصِيفٌ (مَصَايِفُ)
дарё бўйлари	ضِفَافِ الْأَنْهَارِ	кўтарилмақ	VIII ارْتَفَعَ (يَرْتَفِعُ)
ўтказадилар	يَقْضُونَ	момоқалдир оқ	رَعْدٌ (رُعُودٌ كُؤُ)

АРАБЧА ОЙ НОМЛАРИ:

март	آذَارُ	феврал	شَبَاطُ	январ	كَأْتُونُ الثَّانِي
июн	حَزِيرَانُ	май	أَيَّارُ	апрел	نَيْسَانَ
сентябр	أَيْلُولُ	август	أَبُ	июл	تَمُوزُ
декабр	كَأْتُونُ الأوَّلُ	ноябр	بِشْرِينُ الثَّانِي	октабр	بِشْرِينُ الأوَّلُ

❁ 141- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Боғда ўрик, олма, нок, анор, шафтоли, гилос, анжир каби мевали дарахтлар ва узум пишган. Лимон, апельсин ва мандарин ноябрда пишади. Нуруллоҳ ва Убайдуллоҳ қишда уйларида, баҳор, ёз ва кузда оилалари билан далада яшайдилар. Март ва апрел ойларида дарахтлар барг қилади ва гуллар очилади. Май ойида қулупнай, гилос ва баъзи ўриклар пишади.

қулупнай	فِرْوَلَةٌ	олма	تُفَاحٌ
нок	كُمَثْرَى	анор	رُمَّانٌ

❁ 142- машқ. Ҳадисларни ёзинг, ўқинг, таржима қилинг. Уларни таҳлил қилинг.

- 1 **قَيِّدُوا الْعِلْمَ بِالْكِتَابِ.**
- 2 **تَضَرَّعْ إِلَى الطَّيِّبِ قَبْلَ أَنْ تَمْرُضَ!**

الدَّرْسُ الْخَامِسُ وَالْعِشْرُونَ

ЙИГИРМА БЕШИНЧИ ДАРС

III БОБ ФЕЪЛИ

III боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда **فَاعِلٌ** қолипида ва ҳозирги —келаси замонда **يُفَاعِلُ** қолипида ҳосил қилинади:

فَاعِلٌ (يُفَاعِلُ) ← خَاطَبٌ (يُخَاطِبُ)

III боб феълининг мажҳул нисбати ўтган замонда **فُوِعِلٌ** қолипида ва ҳозирги —келаси замонда **يُفَاعِلُ** қолипида ҳосил қилинади:

فُوِعِلٌ (يُفَاعِلُ) ← خُوِطِبَ (يُخَاطِبُ)

III боб феълининг масдари **مُفَاعَلَةٌ** ва **فِعَالٌ** қолипларида ҳосил қилинади.

III боб феълининг масдари кўпроқ **مُفَاعَلَةٌ** қолипида ҳосил қилинади. Баъзи III боб феълларнинг масдарлари ҳар иккала қолипда ҳам ҳосил қилинади.

III боб феъли асосан икки шахс ёки икки томон ўртасидаги ўзаро муносабатни ифодалайди:

ёзишмоқ **كَاتَبَ (يُكَاتِبُ) مَكَاتِبَةً** III ёзмоқ **كَتَبَ** I

белашмоқ **سَبَقَ (يُسَابِقُ) مُسَابَقَةً، سِبَاقٌ** III ўзиб кетмоқ **سَبَقَ** I

III боб феълининг аниқ даража сифатдоши **مُفَاعِلٌ** ва мажҳул даража сифатдоши **مُفَاعِلٌ** қолипида қолипида ҳосил бўлади:

гаплашилган **مُفَاعِلٌ ← مُخَاطِبٌ** Гаплашувчи **مُفَاعِلٌ ← مُخَاطِبٌ**

беллашилган **مُفَاعِلٌ ← مُنَاضِلٌ** Курашувчи **مُفَاعِلٌ ← مُنَاضِلٌ**

❖ 143- машқ. **رجع، سفر، رقب، سبق، شهد**. машқ қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдоши ва буйруқ майларини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг.

VI БОБ ФЕЪЛИ

VI боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда **تَفَاعَلَ** қолипида ва ҳозирги —келаси замонда **يَتَفَاعَلُ** қолипида ҳосил қилинади:

تَفَاعَلَ (يَتَفَاعَلُ) ← تَكَاتَبَ (يَتَكَاتَبُ)

VI боб феълнинг мажҳул нисбати ўтган замонда تَفَاعَلَ қолипида ва ҳозирги —келаси замони تَتَفَاعَلُ қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

تَفَاعَلَ (يَتَفَاعَلُ) ← تَكُوتَبَ (يَتَكَاتَبُ)

VI боб феълнинг масдари تَفَاعَلَ қолипида ҳосил қилинади.

VI бобнинг қуйидаги маънолари бор:

1. Кўпчилик ўртасидаги ўзаро, бир — бирига нисбатан қилинган иш — ҳаракатни ифодалайди:

бир — бири билан курашмоқ   تَصَارَعُ (يَتَصَارَعُ) VI курашмоқ   صَارَعَ III

бир — бири билан мусобақалашмоқ   تَسَابَقَ (يَتَسَابَقُ) VI мусобақалашмоқ   سَابَقَ III

2. Иш — ҳаракатнинг бажарилиш жараёнида унинг тадрижий суратда кўпайиб бориши ёки камайишини ифодалайди:

аста — секин пасаймоқ   تَهَابَطَ (يَتَهَابَطُ) VI пасаймоқ,   هَبَطَ I
пасаймоқ   кўнмоқ

буюклашмоқ   تَعَاظَمَ (يَتَعَاظَمُ) VI буюк бўлмоқ   عَظَمَ I

3. Ўзини бирор ҳолатга солиб кўрсатиш, муғомбирлик қилиш маъноси:

ўзини билмаганга олмоқ   تَجَاهَلَ (يَتَجَاهَلُ) VI илмсиз бўлмоқ   جَهَلَ I

ёлғондан оқсамоқ   تَعَارَجَ (يَتَعَارَجُ) VI оқсамоқ   عَرَجَ I

VI боб феълнинг аниқ даража сифатдоши مُتَفَاعَلَ қолипида ва мажҳул даража сифатдоши تَتَفَاعَلُ қолипида ҳосил қилинади:

бир — бири билан курашувчи   مُتَفَاعِلٌ ← مُتَنَاضِلٌ

ўзаро музокара олиб борувчи   مُتَفَاعِلٌ ← مُتَخَاطَبٌ

бир — бири билан курашилган   مُتَفَاعِلٌ ← مُتَنَاضِلٌ

ўзаро музокара олиб борилган   مُتَفَاعِلٌ ← مُتَخَاطَبٌ

❁ 144- машқ . كثر , سقط , ضحك , مثل , نفس , فءلمارنىڭ VI بوبىنى ھسىم قىلىب , ۇتقان ۋا ھۆزىرگى-ئەمەسى زاماندا تۇسلانغ . ۇلارنىڭ ماسعار , سىفاتدوش ۋا بۇيۇرۇق مائمارىنى ھسىم قىلىنغ . تارجماسىنى بىرىنغ . كەيىن ۇلار ئىشتىروكىدا 5 تا ھان تۇزىنغ .

❁ 145- ماشق . ۋىزىنغ , ۇقىنغ . ۇمۇللارنى تارجمىا ۋا گرامماتىك تائىلىل قىلىنغ .

قضية المحافظة على السلم من أهمّ واجبات الناس . يجب شاكر أن يكون وحده عند مطالعة دروسه في حجرته . حافظ على الصديق ولو في الحريق! المجالسة مع العلماء والعقلاء نافعة جدا . جالسوا مع العقلاء والصالحين! التباعذ عن الالعلماء علامة الجهل . المضاربة سبب للمحارحة والمقاتلة . المشائمة سبب للعداوة . يا أولادي لا تشائموا مع أحد! المخادعة شقاوة . المصافحة عادة الصالحين . المصافحة باليدين عادة المسلمين . المشاورة عادة العقلاء . شاورا وآباءكم وأمهاكم وإخوتكم وأحواتكم في كل أموركم! يا أيها الناس ، لا تتحاسدوا! هو يساعد رفاقه دائما في حل مشاكلهم . تناولت طعام الغداء بشهية . قالت لي أمي : هناءٌ وشفاءٌ!

❁ كلمات :

تۇشۇنتىرماق	شَرَحَ (a)	ۇچراتماق	III قَابِلَ
ھولات	حَالٌ (أحوالٌ)	تاسодифан ۇچراتماق	III صَادَفَ
اسراش; مۇھوفازا	مُحَافَظَةٌ	بىرگا ۇتىرماق	III جَالَسَ
مۇشتلاشماق; ۇرىشماق	III ضَارَبَ	ۇزوқлашмаق	VI تَبَاعَدَ
بىرى – بىرى بىلان ۇرىشماق	مُقَاتَلَةٌ	بىر – بىرىنى جاروھاتلاش	مُجَارَحَةٌ
بىر – بىرىنى الداش	مُخَادَعَةٌ	ۇزارو سۇكىشماق	VI تَشَائَمَ
қўл бериб қўرىшмақ	III صَافَحَ	бахтсизлик	شَقَاوَةٌ
بىر – بىرىگا ھасад қилмақ	VI تَحَاسَدَ	ماسлаҳатлаш – мақ	III شَاوَرَ
ош бўлсин!	هناءٌ وشفاءٌ	иштаҳа	شَهِيَّةٌ

❁ 146- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Болаларим, бойлик бўйича бир—бирингизга асло ҳасад қилманг! Ливия ва Мисрга у билан сафар қилдингми? У менга бу қийин масалаларни ҳал қилишда ёрдам берди. Уғил(ларим) ва қизларим, олимлар, оқиллар ва солиҳлар билан доим бирга ўтиришга интилинг! Она бемор боласига шундай деяпти: Овқатингни иштаҳа билан ейишингни ва мен сенга "ош бўлсин" дейишни истардим. Ўтган куни тасодифан Абдурахмонни учратиб қолдим, у билан саломлашиб, қўл беришиб куришдик.

❁ 147- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг, ва таржима қилинг. Унга саволлар тузинг.

يوم في الريف

اسمي لطف الله عباس. أنا شقيق السيدة فاطمة وهي زوجة الأستاذ عبد الحميد الطشقندي. أنا تاجر قطن ولي بيت ومزرعة في الريف. في الأسبوع الماضي دعوت أسرة عبد الحميد وأسرة محمود الفرغاني لزيارة مزرعتي. ذهبنا بالسيارات إلى المزرعة ورأينا الفلاحين يعملون في الحقل، يزرعون ويسقون الأرض. ورأينا حيوانات المزرعة مثل الجمل والبقرة والخروف والماعز والحصان والحمار، وشاهدنا طيور المزرعة مثل البط والإوز والديك الرومي والدجاج والحمام. ورأينا أشجار الفاكهة مثل المشمش والتفاح والكمثرى والخوخ والكرز والسفرجل والمان والتين والعنب.

وصلنا إلى الريف بعد ساعتين واسترخنا فيه حتى المساء. وفي المساء رجعنا

بالسيارات إلى طشقند المحبوبة.

❁ كلمات:

пахта савдогари	تَاجِرُ قُطْنٍ	туғишган ака	شَقِيقٌ (أَشِقَاءُ)
қишлоқ	رَيْفٌ (أَرْيَافٌ)	экинзор	مَزْرَعَةٌ (مَزَارِعُ)
дала; соҳа	حَقْلٌ (حُقُولٌ)	экмoқ	زَرَاعٌ (a)
туя	جَمَلٌ (جَمَالٌ)	суғораялгилар	يَسْقُونُ
қўзи; қўзичоқ;	خِرُوفٌ (خِرَفَانٌ)	сигир	بَقَرَةٌ (بَقَرَاتٌ)
от	حِصَانٌ (أَحْصِنَةٌ)	эчки	مَاعِزٌ (مَوَاعِزُ)

эшак	جِمَارٌ (حَمِيرٌ)	ўрдак	بَطٌّ
товуқ	دَجَاجٌ	курка	دَيْكٌ رُومِيٌّ
каптар	حَمَامٌ (حَمَائِمٌ)	олча; гилос	كَرَزٌ
анжир	تَيْنٌ	беҳи	سَفْرَجَلٌ (سَفَارِجٌ)
мева	فَاكِهَةٌ (فَوَاكِهُ)	узум	عِنَبٌ (أَعْنَابٌ)

المحادثة: البقرة والدجاجة

- ما هذا الحيوان؟ - هذا الحيوان ، هي البقرة!
- ماذا تأخذ من البقرة؟ - تأخذ منها أشياء كثيرة: اللحم واللبن والجلد.
- ماذا نصنع باللحم؟ - نأكله.
- وماذا نصنع باللبن؟ - نشربه.
- هل نصنع منه شيئا؟ - نعم، نصنع منه الجبنة والزبدة.
- وماذا نصنع من جلد البقرة؟ - نصنع المصنوعات الجلدية مثل الأحذية والحقائب.
- وماذا تأخذ من الدجاجة؟ - تأخذ البيض.

тери маҳсулоти	مَصْنُوعَةٌ جَلْدِيَّةٌ	тери	جِلْدٌ (جُلُودٌ)
жомадон	حَقَائِبٌ (حَقَائِبُ)	пойабзал	حِذَاءٌ (أَحْذِيَّةٌ)
сут	لَبَنٌ (أَلْبَانٌ)	тухум	بَيْضٌ

❖ 148- машқ. Ҳадиси шарифларни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг.

(١) جَالِسُوا الْكِبْرَاءَ وَسَأَلُوا الْعُلَمَاءَ وَخَالَطُوا الْحُكَمَاءَ.

(٢) الْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِي اللَّهِ.

الدَّرْسُ السَّادِسُ وَالْعِشْرُونَ وَيِغِيرْمَا اُولْتِيْنِچِي دَارِس

VII БОБ ФЕЪЛИ

انْفَعَلَ VII боб феълининг аниқ нисбати ўтган замонда қолипида ва ҳозирги – келаси замонда يَنْفَعِلُ қолипида ва масдари اَنْفَعَالُ қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

انْفَعَلَ (يَنْفَعِلُ) ← اَنْفَعَالُ (يَنْفَعِلُ) – اَنْفَعَالُ

VII боб феъллари ўзлик мажҳул маънодаги феъллар бўлгани учун унинг мажҳул даража сифатдошлари ишлатилмайди.

VII боб феълининг қуйидаги маънолари бор:

1. I боб феъли билдирган маънога нисбатан ўзлик-мажҳул (ноаниқлик) маъносини билдиради:

бўлинмоқ	انْقَسَمَ (يَنْقَسِمُ) – اِنْقِسَامٌ	бўлмоқ	قَسَمَ I
ўз – ўзидан синмоқ	انْكَسَرَ (يَنْكَسِرُ) – اِنْكِسَارٌ	синдир моқ	كَسَرَ I

2. Гоҳида VII боб феъли IV боб феъли билдирган маънога нисбатан ҳам ўзлик-мажҳул (қайтиш) маъносини билдиради:

озод бўлмоқ, кетмоқ	انْطَلَقَ (يَنْطَلِقُ) – اِنْطِلَاقٌ	қўйиб юбормоқ, озод қилмоқ	اَطْلَقَ IV
безовталанмоқ	انْزَعَجَ (يَنْزَعِجُ) – اِنْزِعَاجٌ	безовта қилмоқ	اَزْعَجَ IV

VII боб феълининг аниқ даража сифатдоши مُنْفَعِلٌ қолипида ҳосил қилинади:

йўқолувчи; йўқолаётган   مُنْفَعِلٌ ← مُنْعَدِمٌ

бўлинувчи; бўлинаётган   مُنْفَعِلٌ ← مُنْقَسِمٌ

VII боб феълининг мажҳул даража сифатдоши مُنْفَعَلٌ қолипида ҳосил қилинади:

Йўқолган пайт ёки жой   مُنْفَعَلٌ ← مُنْعَدِمٌ

Бўлинган пайт ёки жой   مُنْفَعَلٌ ← مُنْقَسِمٌ

❁ 149- машқ, عكس, قلب, قطع, عرج, صرف феъл ўзакларининг VII бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатгош ва буйруқ майларини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Бў феъллар иштирокида 5 та гап тузинг.

VIII БОБ ФЕЪЛИ

VIII боб феълнинг аниқ нисбати ўтган замонда **اَفْعَل** қолипида ва ҳозирги-келаси замонда **يَفْعَل** қолипида ва масдари **اَفْتِعَالٌ** қолипида ҳосил қилинади:

йиғилмоқ – **اجْتَمَعُ** – **اجْتَمَعُ** (يَجْتَمِعُ) – **اَفْتِعَالٌ** – **اَفْتِعَالٌ** (يَفْتَعِلُ)

VIII боб феълнинг мажхул нисбати ўтган замонда **اَفْعِل** қолипида ва ҳозирги-келаси замонда **يَفْعَل** қолипида ҳосил қилинади:

тўқнашмоқ – **اَصْطَدِمُ** (يُصْطَدِمُ) – **اَصْطَدِمُ** – **اَفْعِل** (يَفْعَلُ)

VIII боб феълнинг куйидаги маънолари бор:

1. I боб феъли билдирган маънога нисбатан қайтиш маъносини билдиради. Бунда I бобдаги ўтимли феъл VIII бобга ўтгач ўтимсиз феълга айланади. Бу жиҳати билан VIII боб феъли VII боб феълига ўхшаб кетади:

шуғуланмоқ **اشْتَعَلُ** (يَسْتَعِلُ) – **اشْتَعَلُ** VIII машғул қилмоқ **شَعَلَ** I

кўтарилмоқ **ارْتَفَعَ** (يَرْتَفِعُ) – **ارْتَفَعَ** VIII кўтармоқ **رَفَعَ** I

2. I бобдаги иш-ҳаракатни ўзи учун, ўзининг мақсади ёки манфаати учун бажариш маъносини билдиради: бу маъно фақат VIII боб феълига хос бўлган маънодир:

тингламоқ, қулоқ солмоқ **اسْتَمَعَ** (يَسْتَمِعُ) – **اسْتَمَعَ** VIII эшитмоқ **سَمِعَ** I

бўлиб олмоқ **اَقْتَسَمَ** (يَقْتَسِمُ) – **اَقْتَسَمَ** VIII бўлмоқ **قَسَمَ** I

VIII боб феълни ҳосил қилишда ушбу фонетик ўзгаришлар рўй беради:

а) Агар биринчи ўзак ундош **ط ض ص** эмфатик ундошларидан бири бўлса, VIII бобни ҳосил қилиш учун қўшиладиган **ت** ундоши эмфатик **ط** ундошига ўзгаради:

урилмоқ, изтироб чекмоқ **اضْطَرَبَ** (يَضْطَرِبُ) – **اضْطَرَبَ** VIII урмоқ **ضَرَبَ** I

хабардор бўлмоқ VIII **اطَّلَعَ (يَطَّلِعُ) - اِطَّلَاعٌ** балқимоқ, хабар қилмоқ I **طَّلَعَ**

б) Агар ўзакнинг биринчи ундоши **ظ ذ د** ундошларидан бири бўлса, қўшилувчи **ت** ундоши одатда тўлалигича шу товушга ассимиляцияланади –ўзгаради:

эсламоқ, эсга олмақ VIII **اِذْكُرَ ← اذْكُرْ (اِذْكُرْ) - اذْكُرْ** эслаб ўтмоқ, атаб ўтмоқ I **ذَكَرَ**
зулм кўрмоқ VIII **اِظْلَمَ ← اِظْلَمَ (يَظْلِمُ) - اِظْلَامٌ** зулм қилмоқ I **ظَلَّمَ**

в) Агар биринчи ўзак ҳарф **ز** бўлса, қўшимча **ت** ундоши **ذ** га ўзгаради:

гулламоқ, яшнамоқ VIII **ازْتَهَرَ ← ازْدَهَرَ (يَزْدَهَرُ) - ازْدَهَارٌ** гулламоқ I **زَهَرَ**

VIII боб феълнинг аниқ даража сифатдоши **مُفْتَعِلٌ** қолипида ҳосил қилинади:

туртилувчи **مُفْتَعِلٌ ← مُصْطَدِمٌ** кўтарилувчи **مُرْتَفِعٌ**

VIII боб феълнинг мажҳул даража сифатдоши **مُفْتَعِلٌ** қолипида ҳосил қилинади:

туртилган **مُفْتَعِلٌ ← مُصْطَدَمٌ** кўтарилган **مُرْتَفِعٌ**

❖ 150- машқ. **جمع, نكر, كسب, امر, عمد** феъл ўзақларининг VIII бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ маймарини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Бу феъллар иштирокида 5 та гап тузинг.

❖ 151- машқ. Ёзинг, ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

العاقِلُ يَعْتَمِدُ عَلَى عَمَلِهِ وَالْجَاهِلُ يَعْتَمِدُ عَلَى أَمَلِهِ. الاجْتِهَادُ فِي الدَّرْسِ نَافِعٌ، فَاجْتَهِدُوا! الاجْتِهَادُ خَيْرٌ بِضَاعَةٍ. يَا أَيُّهَا الْمُسْلِمُونَ انْتَبِهُوا عَنِ الْغَفْلَةِ! اجْتَنِبُوا عَنِ الذُّنُوبِ وَالْعِيُوبِ وَلَا تَجْتَنِبُوا عَنِ الطَّاعَةِ وَالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ! الْإِفْتِخَارُ بِالْغِنَى سَفَاهَةٌ وَالْإِفْتِخَارُ بِالْعِلْمِ عَيْبٌ. أَلْتَمَسُ عَنْكَ أَنْ تَتَكَلَّمَ مَعِيَ

باللغة العربية دائما. مسجد قرينكم منهدم. انكسار القلب بسبب الحزن
صعب. كَسَرْتُ الإِنَاءَ فَانكَسَرَتْ. إِنَاءٌ عَلِيٌّ مَنكَسِرٌ عَلَيَّ نِصْفَيْنِ. انقطعت
لوحة الخشب هذه من نصفها.

◉ كَلِمَات:

ушид; ишонч	أَمَلٌ (كۆпл. آمَالٌ)	суянмоқ; таянмоқ	VIII اعْتَمَدَ
товар; мол	بِضَاعَةٌ (بِضَائِعٌ)	интилмоқ	VIII اجْتَهَدَ
четлашмоқ	VIII اجْتَنَبَ	хушёр бўлмоқ диққат бермоқ	VIII اتَّقَبَ
фахрланмоқ	VIII افْتَخَرَ (افْتِحَارٌ)	сўрамоқ; илтимос қилмоқ	VIII اَلْتَمَسَ
идиш; лаган	إِنَاءٌ (كۆпл. آنيةٌ)	вайрон бўлмоқ	VII انْهَدَمَ
тарбияли; маданиятли	مُهَذَّبٌ	ишонмоқ	VIII اعْتَقَدَ

ГАПНИНГ УЮШИҚ БЎЛАКЛАРИ

Гапнинг уюшиқ бўлаклари бир хил сўроққа жавоб бўлиб, бир хил синтактик вазифани бажариб келади ва бир—бири билан *тенг боғловчи, зидловчи боғловчи ва айирувчи боғловчи* кабилар воситасида боғланади. Гапнинг бош бўлаклари ҳам, иккинчи даражали бўлаклари ҳам уюшиб келиши мумкин.

Уюшган эгалар, исмий кесимлар, тўлдирувчилар, аниқловчилар ва ҳоллар бир хил келишида бўлади, уюшган феъл-кесимлар эса бир хил шахс, жинс ва майлда бўлади.

Уюшиқ бўлаklar бир—бирлари билан ушбу боғловчилар воситасида боғланади:

1. Тенг боғловчилар. ... و - ва; ... ف - кейин; **ئَمْ** - сўнгра кабилар бўлиб, ... و боғловчиси гапнинг иккита уюшиқ бўлагини тўғридан—тўғри боғласа, ... ف боғловчиси уларнинг кетма—кетлигини, **ئَمْ** боғловчиси эса орада бироз муддат ўтганини билдиради:

Махмуд ва Умар кириб ўтирдилар,
сўнгра муаллим кирди.

دَخَلَ مَحْمُودٌ وَعُمَرُ فَجَلَسَا ثُمَّ الْمُعَلِّمُ.

2. Зидловчи боғловчилар. لا – эмас; بَلَى – эмас, балки; لَكِنْ – лекин каби зидловчи боғловчилар уюшган бўлақлардан бирини бошқасига зид (қарши) қўйиш учун ишлатилади:

Зайд эмас, балки Умар келди. مَا جَاءَ زَيْدٌ بَلْ عَمْرٌ.

Қонда бир одам учун эмас, барчагадир. الْقَائِدَةُ عَامَّةٌ لَا خَاصَّةً.

3. Айирувчи (ёки ажратиб кўрсатувчи) боғловчилар, أَوْ – ёки; أَمْ – ёки (сўроқ гаплар учун); أَمْ...وَلَمْآ – ёки, ...ёки; каби айирувчи боғловчилар уюшган бўлақларнинг фақат биттасини ажратиб кўрсатиш учун ишлатилади:

Уйқудан аввал сут ёки шарбат ич! اشْرَبِي قَبْلَ التَّوْمِ بِنَا أَوْ عَصِيرًا!

Ёки сариеғ егин, ёки пишлоқ! كُلِّ إِمًّا زُبْدَةً وَإِمًّا جَبْنَةً!

4. " Ай " – яъни " шарҳловчи боғловчи ҳам уюшиқ бўлақли гапларда ишлатилади:

Абдулкарим, яъни ўқитувчи келди. جَاءَ عَبْدُ الْكَرِيمِ أَيُّ الْمُعَلِّمِ.

Феъл – кесимлар уюшиб келган феълий гапта биринчи кесим гапнинг бошида келиб, қондага биноан эга билан фақат жинсда мослашади. Қолганлари эгадан кейин келиб, у билан жинс ва сонда мослашади:

Талаба ва толибалар професорнинг маърузасида бўлишди, сўнгра кутубхонага кетишди. حَضَرَ الطَّلَابُ وَالطَّالِبَاتُ فِي مُحَاضَرَةِ الْأُسْتَاذِ ثُمَّ ذَهَبُوا إِلَى الْمَكْتَبَةِ.

❖ 152- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Мустақиллик йилларида Тошкентда Жаҳон иқтисодиёт ва дипломатия университети, Тошкент ислом университети, Педагогика университети ва Жаҳон тилари университети каби бирнеча университетлар очилди. (Ҳақиқатда) Тошкент ислом университети талабалари одобли, тиришқоқ ва фаолдирлар. Улар ўқиш давомида араб, форс, инглиз, немис ва бошқа хорижий тилларни ўрганадилар. Хаётда улар ана шу билимларига таянадилар. Ишонаманки, сен ё таниқли дипломат ёки машҳур олим бўласан.

❖ 153- машқ. Уюшган бўлақлар иштирок этган 5 та гап тузинг:

Озбекистан

Озбекистан إحدى جمهوريات آسيا الوسطى وهي تسير على طريق التطور الديمقراطي. إنَّ أوزبكستان عضو في منظمة الأمم المتحدة بدايةً من عام ١٩٩٢ (ألفٍ وتسعمائةٍ وأثنتينِ وتسعين) وعاصمتها مدينة طشقند.

في أوزبكستان مدن تاريخية قديمة مثل "سمرقند" و"بخارى" و"حيوه" و"شخرسبز" تشتهر أوزبكستان بزراعتها وصناعاتها المتنوعة الكثيرة مثل صناعة السيارات والجرارات وصناعة الآلات الإلكترونية وصناعة القطن والحريز والصناعة الخفيفة. كذلك تُستخرجُ في أوزبكستان المستخرجات المفيدة مثل الفحم الحجري والبتروول (أي النفط) والغاز الطبيعي والذهب والمعادن النادرة.

في أوزبكستان مدن مهمة كثيرة مثل "سمرقند" و"بخارى" و"فرغانة" و"نماجن" و"أورغنج" و"جيزاخ" تُصنع في مدينة "أساكة" سيارات خفيفة مثل "نيكسيه" و"تيكو" و"داماس" افتتحت في السنوات الأخيرة في أوزبكستان ولا سيما في طشقند المشاريع المشتركة الكثيرة مثل "دايوو" و"سامسونج" مع كوريا و"ميرسيديس" مع ألمانيا. وطني أوزبكستان هي بلد ذات مستقبل عظيم!

❁ كلمات:

ривожланиш	تَطَوُّرٌ	бормоқ; юрмоқ	سَار (يَسِيرُ)
БМТ	مُنْظَمَةُ الأُمَمِ المُتَّحِدَةِ	аъзо	عُضْوٌ (أَعْضَاءٌ)
саноат; ишлаб чиқариш	صِنَاعَةٌ (سَاتٌ)	қишлоқ хўжалиги	زِرَاعَةٌ
электрон жиҳозлар	آلَاتٌ إِيْلِكْتْرُونِيَّةٌ	турли	مُتَنَوِّعَةٌ
қазиб чиқарилади	X تُسْتَخْرَجُ	енгил	خَفِيفٌ
тошқўмир	فَحْمٌ حَجْرِيٌّ	фойдали қазилмалар	مُسْتَخْرَجَاتٌ مُفِيدَةٌ

табий газ	غَارٌ طَبِيعِيٌّ	нефт	بَتْرُولٌ
нодир	نَادِرٌ	метал	مَعْدَنٌ (مَعَادِنٌ)
корхона	مَشْرُوعٌ (مَشَارِيعُ)	очилмоқ	VIII افْتَتَحَ (يَفْتِتحُ)
олтин	ذَهَبٌ	қўшма	مُشْتَرَكٌ

❁ 155- машқ. Ҳадиси шарифларни таржима ва таҳлил қилинг:

۱ اجْتَبُوا الْوُجُوهُ لَا تَضْرِبُوهَا.

۲. خَصَلَتَانِ لَا يَجْتَمِعَانِ فِي مُؤْمِنٍ الْبُخْلُ وَسَوْءُ الْخُلُقِ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

16. Қайси бандда ўзидан кейин битта феълни шарт майли шаклида келишини талаб қиладиган юкламалар келаяпти?

- А) إِذَا ، لِنَ ، لَمْ ، لَ ، لَا ، لَ   Б) كَيْفَمَا ، إِذَا ، لَ ، لَ ، لَ ، لَ
 В) إِذَا ، لِنَ ، لَمْ ، لَ ، لَا ، لَ   Г) كَيْفَمَا ، مَهْمَا ، مَتَى ، إِذَا ، لَ ، لَ

17. Қайси бандда ўзидан кейин иккита феълни шарт майлида келишини талаб қиладиган юкламалар келаяпти?

- А) إِذَا ، لِنَ ، لَمْ ، لَ ، لَا ، لَ   Б) كَيْفَمَا ، مَهْمَا ، مَتَى ، إِذَا ، لَ ، لَ
 В) إِذَا ، لِنَ ، لَمْ ، لَ ، لَا ، لَ   Г) مَتَى ، إِذَا ، لَ ، لَ ، لَ ، لَ

18. Қайси юкламани араблар (حَرَفُ النَّفْيِ وَالْقَلْبِ وَالْجَزْمِ) "инкор, шарт ва ўзгартириш" юкламаси деб атайдилар?

- А) لَمْ   Б) لَمَّا   В) لِنَ   Г) لَا

19. Бўш ўринга мос юклама қўйинг: أَسْمَخَ تَجَلَّسَ!

- А) لَمْ   Б) أَيُّ   В) مَتَى   Г) مَهْمَا

20. Бўш ўринга мос юклама қўйинг: يَا أَحْمَدُ ، ... طَالِبٍ يَعْطَمُ هُوَ يَنْجَحُ!

- А) لَمْ   Б) أَيُّ   В) مَتَى   Г) مَهْمَا

الدَّرْسُ السَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ ЙИГИРМА ЕТТИНЧИ ДАРС

IX БОБ ФЕЪЛИ

IX боб феъли бирор рангта айланиш ёки жисмоний ҳолатда бўлиш маъносини билдиради.

IX боб феълининг ўтган замони **افْعَلْ** қолипида ва ҳозирги – келаси замони **يَفْعَلُ** қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

қизармоқ   **اَحْمَرَّ (يَحْمَرُ)** ← **اَفْعَلُ (يَفْعَلُ)**

IX боб феъли ўзлик – мажҳул нисбатнинг махсус шакли бўлиб, ундан феълнинг ва сифатдошнинг мажҳул нисбатлари ҳосил қилинмайди.

IX боб феълининг ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланишида ушбу фонетик ўзгаришлар рўй берган:

1. *Иккита бир хил ундошнинг бир-бирига интилиши туфайли қисқа уннинг тушиб қолиши ва уларнинг жуфтлашиши – иккиланиш рўй берган.*

2. *Феълларнинг тусланиш қоида­сига кўра, иккита бир хил ундошнинг иккинчиси сукулли бўлса, иккиланиш рўй бермайди.*

IX боб феълининг барча шакларини ҳосил қилишда ушбу икки қоидага мурожаат қиламиз.

اَحْمَرَّ – қизармоқ феълининг ўтган замонда тусланиши жадвали:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
اَحْمَرَرْنَا	-----	اَحْمَرَرْتُ	музаккар I ш. муаннас
اَحْمَرَرْتُمْ اَحْمَرَرْتُنَّ	اَحْمَرَرْتُمَا اَحْمَرَرْتُمَا	اَحْمَرَرْتُ اَحْمَرَرْتُ	музаккар II ш. муаннас
اَحْمَرُّوا اَحْمَرَرْنَا	اَحْمَرَّا اَحْمَرَّتَا	اَحْمَرَّ اَحْمَرَّتْ	музаккар III ш. муаннас

ушбу феъл ҳозирги – келаси замонда қуйидагича тусланади:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
نَحْمَرُ	-----	أَحْمَرُ	музаккар I ш. муаннас
نَحْمَرُونَ نَحْمَرُونَ	نَحْمَرَانِ نَحْمَرَانِ	نَحْمَرٌ نَحْمَرَيْنِ	музаккар II ш. муаннас
يَحْمَرُونَ يَحْمَرُونَ	يَحْمَرَانِ نَحْمَرَانِ	يَحْمَرُ نَحْمَرُ	музаккар III ш. муаннас

IX боб феълнинг масдари **أَفْعِلَالٌ** қолипида ҳосил қилинади:

кўкармоқ   **أَزْرَقُ** (أَزْرَقُ) **أَزْرَقَ** IX ← кўк   (муан **أَزْرَقُ** زَرْقَاءُ)
 қийшаймоқ   **أَعْوَجُ** (أَعْوَجُ) **أَعْوَجَ** IX ← қийшқ бўлмоқ   (а) **أَعْوَجُ**

IX боб феълнинг буйруқ майли **أَفْعِلَالٌ** ёки **أَفْعَلٌ** қолипида ҳосил бўлади:

кўплик	иккилик	бирлик	шахс, сон, жинс
أَحْمَرُوا (أَحْمَرُوا)	أَحْمَرَا (أَحْمَرَا)	أَحْمَرُ (أَحْمَرُ)	муз. II ш.
أَحْمَرُونَ (أَحْمَرُونَ)	أَحْمَرَا (أَحْمَرَا)	أَحْمَرِي (أَحْمَرِي)	муан.

IX боб феълнинг иккала даража сифатдоши **مَفْعَلٌ** қолипида ҳосил бўлади

кар (кар бўлган)   **مُطْرَشٌ**   сарғаювчи (сарғайган)   **مُصْفَرٌ**   қизарувчи (қизарган)   **مُحْمَرٌ**

❖ 156- машқ. Ушбу феъл ўзаклари— **عور**, **صفر**, **سود**, **بيض** нинг IX бобини ҳосил қилиб, ўтган ва ҳозирги-желаси замонда тушланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ майларини ҳосил қилинг. Таржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг :

X БОБ ФЕЪЛИ

X боб феълнинг иккала замондаги кўринишлари қуйидагича бўлади:

ا + ست + فَعَلَ ← اسْتَفْعَلَ (يَسْتَفْعِلُ)

Х боб феълининг мажҳул нисбати (يَسْتَفْعَلُ) қолипида ва масдари اسْتَفْعَالَ шаклида бўлади. Х боб феълининг асосий маънолари қуйидагилардир:

1. IV боб феъли англаган маънога қайтиш (яъни IV боб ифодалаган маънони ўзлик - мажҳул маънода ифодалаш) маъноси:

уйғонмоқ   اسْتَيْقَظَ (يَسْتَيْقِظُ) اسْتَيْقَظَ X ← уйғотмоқ   أَيَقَظَ IV
ўзи учун   اسْتَفْسَرَ (يَسْتَفْسِرُ) اسْتَفْسَرَ X ← аниқлаштирмоқ (y) فَسَّرَ I
аниқлаштирмоқ

2. Феъл – ўзак (I боб феъли) англаган иш-ҳаракатни илтимос қилиш, талаб қилиш ёки ўзига жалб қилиш:

сўраб билмоқ   اسْتَعْلَمَ (يَسْتَعْلِمُ) اسْتَعْلَمَ X ← билмоқ   عَلِمَ I
ишламоқ   اسْتَخْدَمَ (يَسْتَخْدِمُ) اسْتَخْدَمَ X ← ишламоқ   خَدَمَ I

3. Феъл англаган маъно билан бирор киши ёки нарсани сифатламоқ маъноси:

яхши деб   اسْتَحْسَنَ (يَسْتَحْسِنُ) اسْتَحْسَنَ X ← яхши бўлмоқ   حَسُنَ I
ҳисобламоқ

4. Айрим отлардан "от билдирган маънога айланиш" мазмунини ифодалайди:

тошга   اسْتَحْجَرَ (يَسْتَحْجِرُ) اسْتَحْجَرَ X ← тош   حَجَرَ
айланмоқ
бургутга   اسْتَنْسَرَ (يَسْتَنْسِرُ) اسْتَنْسَرَ X ← бургут   نَسَرَ
айланмоқ

Х боб феълининг аниқ даража сифатдоши مُسْتَفْعِلٌ шаклида бўлади:

ишлатувчи   مُسْتَعْلِمٌ сўраб билувчи   مُسْتَعْلِمٌ

Х боб феълининг мажҳул даража сифатдоши مُسْتَفْعَلٌ шаклида бўлади:

ишлатилган   مُسْتَخْدَمٌ сўраб билинган   مُسْتَعْلَمٌ

❖ 157- ماشق , علم , عمل , بشر , خدم , خرج феъл ўзақларининг Х бобини ҳосил қилиб, ўт ган ва ҳозирги-желаси замонда тусланг. Уларнинг масдар, сифатдош ва буйруқ маймарини ҳосил қилинг Таржимасини беринг. Кейин улар иштирокида 5 та гап тузинг.

❁ 158- машқ. Иловага қараб феъл боблари жагвалини дафтارينгизга ёзинг ва уни тушунган ҳолда ёглаб олинг.

НИСБИЙ ОЛМОШЛАР

Нисбий олмошлар аниқ ҳолатдаги сўзлар туркумига киради. У муайян шахс ёки нарсани ўзидан кейин боғланиб келаётган жумла воситасида аниқлаб келади. Бу жумла исмий ҳам, феълий ҳам бўлиши мумкин. Нисбий олмошларда сон ва жинс категориялари ҳам мавжуд. Келишиқда эса фақат иккилик шакллари турланади. Нисбий олмошлар қуйидагилардир:

кўплик	иккилик	бирлик	жинс	келишиқ
الَّذِينَ	الَّذَانِ	الَّذِي	музаккар	бош
الَّذِينَ	الَّذَيْنِ	الَّذِي		қаратқич
الَّذِينَ	الَّذِينَ	الَّذِي		тушум
اللَّوَاتِي	اللَّتَانِ	الَّتِي	муаннас	бош
اللَّوَاتِي	اللَّتَيْنِ	الَّتِي		қаратқич
اللَّوَاتِي	اللَّتَيْنِ	الَّتِي		тушум

Ўзбек тилига кўпинча "...ган", "қайсики" деб кенгайтирилган сифатдош шаклида таржима қилинади. Нисбий олмошлар эргашган қўшма гапларда ишлатилади.

АНИҚЛОВЧИ ЭРГАШ ГАПЛИ ҚЎШМА ГАП

Бош гапнинг бирор бўлагини аниқлаб келувчи содда гап шаклидаги аниқловчига аниқловчи эргаш гап дейилади. Аниқловчи эргаш гап бош гапдаги қайси бўлакни аниқлаб келса, ўша бўлақдан кейин келади.

Араб тилида аниқловчи эргаш гап бош гапга, агар гапдаги аниқланиб келаётган сўз аниқ ҳолатда бўлса, нисбий олмошлар воситасида қўшилади. Нисбий олмошлар бу бўлак билан жинс ва сонда (иккилик сонда бўлса келишиқда ҳам) мослашади. Кўпинча нисбий олмошнинг кетидан феълий жумла келади. Мисоллар:

1. Анвардан кейин келган
мударрисни танийсанми?

١. أَعْرِفُ الْمُدْرِسَ الَّذِي جَاءَ بَعْدَ أَنْوَرٍ؟

2. Менга ёрдам берган барча ўртоқларимга
ўз миннатдорчилигимни билдираман.

٢. أَقَدِّمُ شُكْرِي لِجَمِيعِ زُمَلَانِي

الَّذِينَ قَدَّمُوا لِي الْمُسَاعَدَةَ.

۳. هُوَ لَاءِ هُنَّ الطَّالِبَاتُ اللُّوَاتِي قَابَلْنَاهُنَّ
فِي جَامِعَةِ طَشَقَنْدِ الْإِسْلَامِيَّةِ.

3. Булар биз Тошкент ислом университети-
тига қабул қилган ўша қизлардир.

Нисбий олмошдан кейин исмий жумлалар ҳам келиши мумкин:

" قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ " (المؤمنون - ۲۰۱)

Ғайри оқил (жонивор ва предметлар)га ҳам шу нисбий олмошлар ишлатилади:

Университет кутубхонасидан олган иккита журнални ўқиб чиқдим. فَرَأْتُ الْمَحَلَّتَيْنِ اللَّتَيْنِ أَخَذْتُهُمَا مِنْ مَكْتَبَةِ الْجَامِعَةِ.

Нисбий олмошга боғланиб келган жумладаги феъл ўтимли феъл бўлса, бу жумлада "қайтувчи олмош" (ضَمِيرٌ عَائِدٌ) деб аталувчи олмошлар ҳам иштирок этади. У бош гада аниқланиб келаётган бўлакнинг гўёки эргаш гадаги вакили бўлади ва у билан жинс ва сонда мослашади. "Қайтувчи олмош" гада эргаш гапнинг феъл – кесими билан ёки у бошқараётган кўмакчи билан бирикиб келади:

Биз кўрган филм французча экан.

الْفِيلْمُ الَّذِي شَاهَدْتَاهُ كَانَ فَرَنْسِيًّا.

Сиз эшитган бу шовқин нима бўлди экан?

مَا هَذِهِ الضَّجَّةُ الَّتِي سَمِعْتُمُوهَا.

Нисбий олмошлар қаторига "من – ким; кимки" (одам учун) ва "ما – нима; нимаки" (ғайри оқил учун)лар ҳам киради. Улар бирлик, иккилик ва кўплик сонла-ри учун бирдек ишлатилади:

Ким сенга рост сўзласа, у дўстинг.

صَدِيقُكَ مَنْ صَدَقَكَ.

Радио унга кел(тирил)ган хабарларни эшиттирди.

نَشَرَتِ الْإِذَاعَةُ مَا وَصَلَهَا مِنْ أَنْبَاءٍ.

Гадаги аниқланиб келаётган бўлак (сўз) ноаниқ ҳолатда бўлса, нисбий олмош ишлатилмайди:

Набил кулаётган одамлар олдидан ўтиб кетди.

فَمَرَّ نَيْبِلٌ بِرِجَالٍ يَضْحَكُونَ.

❁ 159- машқ. Ушбу ноаниқ ва тугалланмаган ибораларни нисбий олмошлар воситасида намунадаги каби аниқ ҳолатга ўзгартиринг.

Намуна: ... الدرس الذي سمعته ... ←

(۱) كليه ستتعلم فيها... (۲) بحوث علمية قام بها الطلاب... (۳) مدير
 قائلنا أمس... (۴) ناس يتكلمون كثيرا... (۵) شخص يقود سيارة حمراء... (۶)
 حاسب آلي ربط بشبكة إنترنت... (۷) طباح يطبخ... (۸) رجل جاء... (۹)
 مدرس درسا... (۱۰) موضوع ما فهمته...

❁ 160- машқ. Машқнинг бўш ўринларини мос нисбий олмошлар билан тўлдириб чиқинг.

(۱) ما هي الهواية ... تُفَضِّلُهَا؟ (۲) أتعرف الممثل ... لعب الدور الرئيسي
 في فيلم "ليلي ومجنون"؟ (۳) قرأت المقاتلين. نُشِرَتْ في جريدة "الأهرام" عن المدينة
 الإسلامية. (۴) رأيت الطالبين ... يتعلمان في كلية تاريخ الإسلام وفلسفته. (۵)
 المدرسون المصريون رأيتهم أمس يعملون في جامعة طشقند الإسلامية. (۶) هل
 كانت حديجة بين الفتيات ... ذهبن إلى سمرقند؟

❁ 161- машқ. Arab тилига таржима қилинг.

Ўзбекистон – демократик йўлдан бораётган Осиё давлати.
 Сўнгги йилларда Ўзбекистонда чет давлатлар билан тузилган қўшма
 корхоналарнинг сони кўпайди. Кеча бизникига келган киши олимга
 ўхшайди. Сен бажарган баъзи ишлар нотўғри. Бу тарихий асарни ёзган
 киши устозим. Камбағалларга эҳсон қиладиган (أحسن – يُحْسِنُ) одам
 саҳийдир ва эҳсон қилмайдиган одам бахилдир. Бойлардан тамаъ
 қилган (طَمَع) кишилар камбағалдирлар. Мол – дунёси ва пулларига
 қаноат қилган (قنع) кишилар оқиллардир.

❁ 162- машқ. Матнни ёзинг; ўқинг ва таржима қилинг. Уни сўзлаб беринг.

المحلات التجارية

البَّارِحَةُ ذهبت أنا والسيدة راضية إلى محلات الملابس النسائية لشراء
 بعض الملابس. ودخلنا محلا كبيرا يبيع الفساتين والقمصان والمناديل والبلوزات.
 جاءت البائعة وأحضرت لنا فساتين كثيرة من كل صنف وكل لون.
 اختارت السيدة راضية فستانا وذهبت إلى غرفة القياس ولبسته ولكنه كان أصغر من
 مقاسها. فطلبت من البائعة مقاسا أكبر. واشترت السيدة راضية فستانا وأيضا بعض

المناديل. وبعد ذلك اشتريت مجموعة جميلة عبارة عن قميص ورباط عنق ومنديل لزوجي من محل الملابس الرجالي. ودفعت أنا والسيدة راضية الثمن وخرجنا من المحل. عندنا في طشقند محلات مختلفة مثل محل للأقمشة ومحل الأحذية ومحل الأدوات والسلع المترلية ومحل المواد الغذائية وإلخ.

😊 المحادثة: قميص ورباط عنق ومنديل

- أريد أن أشتري قميصا. - عندي مجموعات جميلة. وصلت اليوم فقط. تتكون المجموعة من قميص ورباط عنق ومنديل. انظرا!
- من أي قماش؟ - من القطن. القطن المصري الممتاز.
- هل عندك لون أزرق؟ - نعم، عندي لون أزرق فاتح بديع. كم مقاسك؟
- أربعون. - هل يعجبك هذا؟
- نعم. كم ثمنه. - سبعة جنيهات ونصف.
- حسنا. آخذه وهذا هو المبلغ. - شكرا.

❖ كلمات:

маблағ	مَبْلَغُ (مَبَالِغُ كُتُبِ)	дўжон	مَحَلٌّ تِجَارِيٌّ
аёллар кўйлаги; юбка	فُسْتَانُ (فَسَاتِينُ)	сотиб олиш	شِرَاءٌ
дастрўмол	مِنْدِيلُ (مَنَادِيلُ)	эркаклар кўйлаги	قَمِيصٌ (قَمِيصَانٌ)
ҳозирлади; келтирди	أَحْضَرَ (يُحْضِرُ)	блузка	بُلُوزَةٌ (بُلُوزَاتٌ)
танлади	اخْتَارَتْ (مُؤَن)	синф; тур	صِنْفٌ
... дан кичкина	أَصْغَرُ مِنْ...	кийиб кўриш хонаси	غُرْفَةُ الْقِيَاسِ
сотувчи (эркак)	بَاتِعٌ	ўлчам (размер)	مَقَاسٌ
бўйинбоғ	رِبَاطُ الْعُنُقِ	санъаткорона; алжойиб	بَدِيعٌ

(нархини) тўламоқ пойафзал(лар) дўкони	دَفَعَ (a) (نَمْنَا) مَخَزَنُ الْأَخْذِيَّةِ	эркаклар кийими дўкони газлама дўкони	مَحَلُّ الْمَلَابِسِ الرَّجَالِيَّةِ مَحَلُّ لِالْأَقْمِشَةِ
озиқ — овқат дўкони	مَحَلُّ الْمَوَادِّ الْغِذَائِيَّةِ	уй жиҳозлари	الأدواتِ وَالسَّلْعِ الْمَنْزِلِيَّةِ
сенга (унга) ёқадими?	هَلْ يُعْجِبُكَ؟ (—هَا)	аъло (ажойиб) нав (модел)	طِرَازٌ مُمْتَازٌ
мос (лойиқ) келмоқ	III نَاسَبٌ (يُنَاسِبُ)	ўрта	مُتَوَسِّطٌ
оч (кўк) зангори	أَزْرَقُ فَاتِحٌ	иборат бўлмоқ	V تَكْوَنٌ (يَتَكَوَّنُ)

❁ 163- машқ. Ҳадиси шарифни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёғ олинг:

مَثَلُ الْعَالِمِ الَّذِي يَعْلَمُ النَّاسَ خَيْرًا وَيَنْسَى نَفْسَهُ كَمَثَلِ السَّرَّاجِ يُضِيءُ
لِلنَّاسِ وَيُحْرِقُ نَفْسَهُ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

21. *استغفر* феълининг маъноси қайси бандда тўғри кўрсатилган?
 A) кечирмоқ B) кечирим сўрамоқ
 Б) кечиртирмоқ Г) кечирмоқ
22. Қайси гап аниқловчи эргаш гапли қўшма гапга мисол бўлади?
 A) *كَيْفَمَا تَعْمَلُ تَكْتَسِبُ!* B) *وصف ما حدث.*
 B) *وما لنا أن نذهب بعيدا.* Г) *أخذ جعفر مجلة ما فقرأها.*
23. Қайси гап аниқловчи эргаш гапли қўшма гапга мисол бўлади?
 A) *من لا يعمل لا يأكل!* B) *من هو عدو المسلم؟*
 B) *أستاذك من علمك حرفا واحدا.* Г) *من أنت هذا الرجل؟*
24. Қайси гап аниқловчи эргаш гапли қўшма гапга мисол бўлади?
 A) *تلك آخر أخبار سمعتها عنها.* B) *جاء متأخرا ولم يخجل.*
 B) *الدال على الخير كفاعله.* Г) *مر بصبيان فما عرفه بينهم.*

الدَّرْسُ الثَّامِنُ وَالْعِشْرُونَ *ЙИГИРМА САККИЗИНЧИ ДАРС*

ЯХЛИТ ЎНЛИКЛАР

Араб тилида яхлит ўнлик сон ўттиз сонидан бошлаб музаккар жинсдаги бирлик соннинг охирига “--وَنَ” қўшимчасини қўшиб ҳосил қилинади. 20 сони эса “عِشْرُونَ” кўринишида бўлиши бизга аввалдан маълум:

60	٦٠	олтмиш	سِتُّونَ	20	٢٠	йигирма	عِشْرُونَ
70	٧٠	етмиш	سَبْعُونَ	30	٣٠	ўттиз	ثَلَاثُونَ
80	٨٠	саксон	ثَمَانُونَ	40	٤٠	қирқ	أَرْبَعُونَ
90	٩٠	тўқсон	تِسْعُونَ	50	٥٠	елик	خَمْسُونَ

Яхлит ўнлик сон жинсда ўзгармайди. Улар саноқ сонда ҳам, тартиб сонда ҳам, иккала жинсда ҳам шу кўринишда бўлади. Улар тўғри кўплик, музаккар жинсдаги исмлар каби икки келишиқда турланади:

Бош келишиқ	عِشْرُونَ
қаратқич —тушум келишиқ	عِشْرِينَ

20 ДАН ЮҚОРИ БЎЛГАН САНОҚ СОНЛАРНИНГ САНАЛМИШ БИЛАН КЕЛИШИ

21 дан бошлаб 99 гача бўлган қўшма сонларда бирлик сонлар ўнликлар билан وَ боғловчиси воситасида боғланади ва уч келишиқда турланади (اثْنَانِ (муаннас жинсда اثْنَانِ) сўздан ташқари). 11 дан 99 гача бўлган саноқ сонларнинг 3 сонидан бошлаб бирлиги саналмишнинг жинсига тескари жинсда, 1 ва 2 сонларининг жинси эса саналмишнинг жинси билан бир хил жинсда бўлади. Саналмиш бирлик сонда, ноаниқ ҳолатда ва тушум келишигида келади:

21дан 99 гача бўлган саноқ сонларнинг саналмиш билан келиши:

Таржима	Саналмиш муаннас жинсда бўлса	Таржима	Саналмиш музаккар жинсда бўлса
21 та толиба	وَاحِدَةٌ وَعِشْرُونَ طَالِبَةً	21 та толиб	وَاحِدٌ وَعِشْرُونَ طَالِبًا
22 та толиба	اِثْنَانِ وَعِشْرُونَ طَالِبَةً	22 та толиб	اِثْنَانِ وَعِشْرُونَ طَالِبًا
34 та толиба	أَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ طَالِبَةً	34 та толиб	أَرْبَعَةٌ وَثَلَاثُونَ طَالِبًا
65 та толиба	خَمْسٌ وَسِتُّونَ طَالِبَةً	65 та толиб	خَمْسَةٌ وَسِتُّونَ طَالِبًا
90 та толиба	تِسْعُونَ طَالِبَةً	90 та толиб	تِسْعُونَ طَالِبًا
99 та толиба	تِسْعٌ وَتِسْعُونَ طَالِبَةً	99 та толиб	تِسْعَةٌ وَتِسْعُونَ طَالِبًا

«Юз» мазмуни жинси ўзгармайдиган **مِائَةٌ** сўзи билан ифодаланади. Ушбу сўзнинг иккилик сондаги кўриниши икки юзни ифодалайди: икки юз **مِائَةٌ - مِائَتَانِ** сони «юзликлар» мазмунида, яъни кўплик сонда ҳам, шу шакли билан ишлатилади.

300 дан 900 гача бўлган яхлит юзликларни 3 дан 10 гача бўлган сонларнинг саналмиш билан келиши қондаси бўйича ҳосил қилинади. Бунда **مِائَةٌ** сўзи саналмиш бўлиб келади:

تَلَاثٌ مِائَةٌ ((ثَلَاثِمِائَةٍ)) уч юз (أَرْبَعٌ مِائَةٌ (أَرْبَعِمِائَةٍ)) ёки

Юзликларнинг саналмиши эса улардан кейин **لِئِهِ مَضَافٌ** бўлиб келиб, бирлик сон, ноаниқ ҳолат ва қаратқич келишигида қўйилади, 300 сонидан бошлаб улар билан изофа занжири ҳосил қилади:

Таржима	Саналмиш муаннас жинсда бўлса	Таржима	Саналмиш музаккар жинсда бўлса
100 та газета	مِائَةٌ جَرِيدَةٍ	100 та китоб	مِائَةٌ كِتَابٍ
200 та газета	مِائَتَانِ جَرِيدَةٍ	200 та китоб	مِائَتَانِ كِتَابٍ
400 та газета	أَرْبَعٌ مِائَةٍ جَرِيدَةٍ	400 та китоб	أَرْبَعٌ مِائَةٍ كِتَابٍ

«Минг» мазмунини музаккар жинсдаги **أَلْفٌ** (кўпл. **أَلْفٌ**) сўзи билан ифодаланади. Ушбу сўзнинг иккилик сондаги кўриниши икки мингни ифодалайди:

икки минг - **أَلْفَانِ**

Минглик сонлар ва улар билан келган саналмиш «100» сонига тааллуқли бўлган қоидалар бўйича келади:

Таржима	Саналмиш муаннас жинсда бўлса	Таржима	Саналмиш музаққар жинсда бўлса
1000 та газета	أَلْفُ جَرِيدَةٍ	1000 та китоб	أَلْفُ كِتَابٍ
2000 та газета	أَلْفَا جَرِيدَةٍ	2000 та китоб	أَلْفَا كِتَابٍ
3000 та газета	ثَلَاثَةُ أَلْفٍ جَرِيدَةٍ	3000 та китоб	ثَلَاثَةُ أَلْفٍ كِتَابٍ

Юзлик ва мингликлар билан бир ёки икки сонлари қуйидагича келади:

1001 та газета	أَلْفُ جَرِيدَةٍ وَجَرِيدَةٍ	101 та китоб	مِائَةٌ كِتَابٍ وَكِتَابٍ
1002 та газета	أَلْفُ جَرِيدَةٍ وَجَرِيدَتَانِ	102 та китоб	مِائَةٌ كِتَابٍ وَكِتَابَانِ

Юзлик ва мингликлар билан бирлик ва ўнликлар ҳам келса, саналмишни энг охиригки саноқ сон бошқаради:

105 та газета	مِائَةٌ وَخَمْسُ جَرَائِدَ
1317 та курси	أَلْفٌ وَثَلَاثُمِائَةٍ وَسَبْعَةَ عَشَرَ كُرْسِيًّا
50053 та китоб	خَمْسُونَ أَلْفًا وَثَلَاثَةَ وَخَمْسُونَ كِتَابًا

Юз минг — مِائَةُ أَلْفٍ, икки юз минг — مِائَتَا أَلْفٍ, миллион — أَلْفٌ مِائَاتٍ (кўпл. مِائَاتٌ) ва миллиард — مِليَارْد (кўпл. مِليَارَاتٌ) каби сонлар ҳам ишлатилади. Саналмиш улар билан юқоридаги қоидалар асосида келади.

❁ 164- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

اشتملت ورقة الامتحان على اثنين وعشرين سؤالاً. بلغ سكان مدينتنا طشقند ثلاثة ملايين ونصف المليون في مطلع الألفية الثالثة الجديدة. في السنة اثنا عشر شهراً. كم عمرك؟ عمري واحد وأربعون سنة. كم عمره؟ هو في الخمسين من عمره. وزعت الدولة المزارع على مائتين واثنين وأربعين مزرعة. اشترك في المباريات

الرياضية الأخيرة ثلاثمائة وسبعة وستون رياضيا ورياضية. توزع المجلة خمسا وسبعين ألف نسخة شهريا. المسافة بين مدينتي طشقند وسمرقند مائتان وخمسة وسبعون كيلومترا. في مكتبة الجامعة ألف كتاب في اللغتين العربية والفارسية وسبعمئة وخمسة وأربعون كتابا في الاقتصاد وأربعة آلاف في الحقوق وتصل إليها سبع عشرة مجلة شهرية في موضوعات مختلفة. غرس التلاميذ ثلاثة آلاف وستمئة وأربعا وثمانين شجرة في عيد الشجرة. هل أعجبتك قصص "ألف ليلة وليلة"؟

❁ كلمات:

мол — дунё	مَال (أموال)	сарфламоқ	أَنْفَقَ IV
дон — дун	حَبَّة (ات)	бошоқ	سُئِلَ (سئيل)
жой олмақ	اشتَمَلَ VIII	ўсмоқ	أَبْتَّ IV
тарқатмоқ; тақсимламоқ	وزع II	бошланиш	مَطَّلَع
етиб келади	تَصِلُ	ёқмоқ; ёқтирмақ	أَعْجَبَ IV

❁ 165- машқ. Ушбу рақамларни сўзларга айлантириб ёзинг ва ўқинг.

9, 43, 55, 201, 212, 499, 573, 688, 847, 3006, 7892, 12314, 73241 100369.

❁ 166- машқ. Қавс ичидаги рақамларни сўзларга айлантириб ёзинг ва ўқинг.

(1) لي (٢٥ صديق). (٢) في الكتاب (٣٥٧ صفحة). (٣) سافر إلى مصر (٦١ طالب). (٤) كُتِبَتْ (١٥ رسالة). (٥) تُرْجِمُ الكتاب إلى (٣٥ لغة). (٦) فحص الطبيب (١٧ مريض). (٧) يتكون الكتاب من (٣٢ دروس وقصيدة). (٨) في الحكومة الجديدة (١٤ وزير). (٩) الساعة (٦٠ دقيقة) واليوم (٢٤ ساعة) والأسبوع (٧ يوم) والشهر (٤ أسبوع) والسنة (١٢ شهر) والقرن (١٠٠ سنة). (١٠) له (١١ أخت). (١١) يتعلم في المدرسة (١٢١٨ تلميذ).

ТАҚВИМ КУНЛАРИ ВА ЙИЛНИ ИФОДАЛАШ

Тарих (тақвим кунлари), ой ва кунларни ифодалашда тартиб сонлар ишлатилади:

10 сентябр	الْعَاشِرُ مِنْ شَهْرِ تَاسِعٍ (أَيْلُول)
17 июл	السَّابِعَةَ عَشَرَ مِنْ تَمُوزَ
30 октабр	الثَّلَاثُونَ مِنْ شَهْرِ تَشْرِينِ الْأَوَّلِ

Йилни ифодалашда асосан санок сонлар, гоҳида эса тартиб сонлар ҳам ишлатилади. Улар сәнә ёки сўзи билан изофа бирикмаси (зағжири) тузиб келади:

Уни ёзишни 1999 йили бошладим.	بَدَأْتُ كِتَابَتَهُ فِي سَنَةِ أَلْفٍ وَتِسْعِمِائَةٍ وَتِسْعٍ وَتِسْعِينَ
Уни ёзишни 1999 йили бошладим.	بَدَأْتُ كِتَابَتَهُ فِي عَامِ أَلْفٍ وَتِسْعِمِائَةٍ وَتِسْعَةٍ وَتِسْعِينَ
Уни ёзишни 1999 йили бошладим.	بَدَأْتُ كِتَابَتَهُ فِي التَّسْعَةِ وَالتَّسْعِينَ بَعْدَ أَلْفٍ وَتِسْعِمِائَةٍ سَنَةٍ
	بَدَأْتُ كِتَابَتَهُ فِي الْعَامِ الْأَلْفِ وَتِسْعِمِائَةِ وَالتَّاسِعِ وَالتَّسْعِينَ

❁ 167- машқ. Матнни ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг ва унга саволлар тузинг. Кейин ўз сўзингиз билан сўзлаб беринг.

البلدان العربية

في العالم اثنان وعشرون دولة عربية. تقع الدول العربية في قارتي آسيا وإفريقيا. البلدان العربية الواقعة في إفريقيا هي: مصر وليبيا والجزائر وتونس والمغرب والسودان وموريتانيا وجيبوتي والصومال وجزر القمر والصحراء الغربية. وأما الدول العربية التي تقع في آسيا فهي: العراق والسورية والأردن ولبنان والسعودية واليمن والإمارات وعمان والبحرين والكويت وقطر. وللبلدان العربية أسماء رسمية مثل جمهورية مصر العربية والمملكة العربية السعودية والمملكة الأردنية الهاشمية والجمهورية العربية السورية وإلخ (إلى آخره).

تضم الإمارات العربية المتحدة سبع إمارات عربية هي: أبو ظبي، دبي، الشارقة، عجمان، أم القيوين، رأس الخيمة والفجيرة.

للدول العربية منظمة خاصة وهي جامعة الدول العربية التي تكوّنت في مدينة الإسكندرية في العاشر من أيار سنة ١٩٤٥ (ألف وتسعمائة وخمسة وأربعين) من سبع دول عربية وأقرّ ميثاقها فيها. ثم انضمت إليها أربع عشرة دولة عربية أخرى. والهدف الرئيسي من تأسيس الجامعة هي توثيق العلاقات بين الدول العربية.

❁ كلمات:

Араб давлатлари лигаси	بِيرلَاشْتِغِرْمَوق	ضَمَّ (يَضُمُّ)
бирлашган	مِتَّحِدٌ	إِمَارَةٌ (إِمَارَاتٌ)
қабул қилинди; тасдиқланди	IV أَقْرٌ	مُنْظَمَةٌ (مُنْظَمَاتٌ)
қўшилди	VII انْضَمَّ	مِثَاقٌ (مَوَاقِيقُ)
мустаҳкамлаш	تَوَثِيقٌ	هَدَفٌ (أَهْدَافٌ)

❁ 168- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

1570 йил 11 январ, 1991 йил 1 сентябр, 2002 йил 19 октабр, 1959 йил 10 март.

❁ 169- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

1992 йил 8—декабр куни Мустақил Ўзбекистоннинг биринчи конституцияси қабул қилинган кун. Ўзбекистон президенти И.Каримов 1938 йил 31 январда туғилган. 1999 йил 7 апрелда Тошкент ислом университети ташкил топди. 1966 йил 26 апрелда Тошкентда кучли zilзила содир бўлган.

❁ 170- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгга ёғ олинг:

- ١ أَخْلِصْ دِينَكَ يَكْفِيكَ (يَكْفِي لَكَ) الْقَلِيلُ مِنَ الْعَمَلِ.
- ٢ مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مَا لَيْسَ مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ.

الدَّرْسُ التَّاسِعُ وَالْعِشْرُونَ

ЙИГИРМА ТҲҲҚИЗИНЧИ ДАРС

ИККИЛАНГАН ФЕЪЛЛАР

Иккиланган феъллари (الأفعال المضعفة) деб ўзагининг 2—чи ва 3—ундошлари бир ҳил бўлган феълларига айтилади. Уларни ҳар икки замонда туслашда ёки исмий шаклларини ҳосил қилишда бу ундошлар гоҳ бир-бирига қўшилиб — иккиланиб келади:

қочувчи فَارَّ қочмоқ (a/i) فَرَّ сановчи عَادَ санамоқ (a/y) عَدَّ

Гоҳ бир-биридан ажралиб келади:

тегилган عَدَدْتُ санадим مَعْدُودٌ санадими مَسَسْتُ саналган مَسَسْتُ

Иккиланиш қуйидаги ҳолатларда рўй беради:

1) Агар икки бир ҳил ундошнинг биринчисининг ҳаракати қисқа угли бўлса (бу ҳолат ўтган замонда ва бошқа шаклларда учрайди):

فَرَّ ← فَرَّ؛ عَادَدُ ← عَادَدُ

2) Икки бир ҳил ундошнинг 1—чисининг ҳаракати сукунли бўлса: (ҳозирги — келаси замон шаклида қисқа углили икки бир ҳил ундош сукунланган бошқа бир ундошдан кейин турганда, иккита бир ҳил ундош бирлашиб, уларнинг ҳаракати сукун билан ўрин алмашади ва натижада 1—ундошнинг ҳаракати сукунли бўлади):

مَدَدُ ← مَدَدُ تَفَرَّرَ ← تَفَرَّرَ؛ يَمَسُّ ← يَمَسُّ؛ يَمَسُّ ← يَمَسُّ

Иккиланиш қуйидаги ҳолатларда рўй бермайди:

1) Агар икки бир ҳил ундошнинг иккинчисининг ҳаракати сукун бўлса:

تَعَدَّدَنَّ؛ يَمَسَّنَّ؛ يَفَرَّرَنَّ

2) Агар икки бир ҳил ундошнинг биринчисининг ҳаракати чўзиқ угли бўлса:

مَعْدُودٌ؛ مَحْبُوبٌ؛ مَمْدُودٌ

3) II ва V ҳосила боб шаклларида икки бир ҳил ундошнинг 1—чиси иккиланганда, табиийки, иккинчиси иккиланмайди:

Иккиланган феълларни I бобнинг ўтган замонида тушлашда унинг иккинчи ундошининг ҳаракатини аниқлаш учун лугат китобларига мурожаат қиламиз. Масалан, قَدَّ (a/y) — йиртмоқ; ўймоқ феълида қавс ичидаги биринчи келган унли (a) иккиланган феълнинг 2-ундошининг ўтган замондаги ҳаракати ва иккинчи келган унли (y) эса бу феълнинг ҳозирги — келаси замонидаги 2-ундошининг ҳаракатидир:

قَدَدْتُ ، قَدَدْتَ ، قَدَدْتُ ، قَدَدْتُ ، قَدَدْتُ ، قَدَدْتُ

I боб феъли вазнидаги иккиланган феълларни тушлаш намунаси:

буйруқ майли	Истак майли	Шарт майли	Ҳозирги- келаси замон	ўтган замон	КИШИЛИК ОЛМОШ
	لَنْ أَعُدَّ	لَمْ أَعُدُّ	أَعُدُّ	عَدَدْتُ	أَنَا
عُدَّ (اعُدُّ)	لَنْ تُعَدَّ	لَمْ تُعَدُّ	تُعَدُّ	عَدَدْتَ	أَنْتَ
عُدِّي (اعُدِّ)	لَنْ تُعَدِّي	لَمْ تُعَدِّي	تُعَدِّينَ	عَدَدْتَ	أَنْتِ
	لَنْ يَعُدَّ	لَمْ يَعُدُّ	يَعُدُّ	عَدَّ	هُوَ
	لَنْ تُعَدَّ	لَمْ تُعَدُّ	تُعَدُّ	عَدَّتْ	هِيَ
عَدَّا (اعُدُّوا)	لَنْ تُعَدَّا	لَمْ تُعَدُّا	تُعَدُّانِ	عَدَدْتُمَا	أَنْتُمَا
	لَنْ يَعُدَّا	لَمْ يَعُدُّا	يَعُدُّانِ	عَدَّا	هُمَا
	لَنْ تُعَدَّا	لَمْ تُعَدُّا	تُعَدُّانِ	عَدَّتَا	هُمَا
	لَنْ نُعَدَّ	لَمْ نُعَدُّ	نُعَدُّ	عَدَدْنَا	نَحْنُ
عُدُّوا (اعُدُّوا)	لَنْ تُعَدُّوا	لَمْ تُعَدُّوا	تُعَدُّونَ	عَدَدْتُمْ	أَنْتُمْ
اعُدُّنَ	لَنْ تُعَدُّنَ	لَمْ تُعَدُّنَ	تُعَدُّنَ	عَدَدْتُنَّ	أَنْتُنَّ
	لَنْ يَعُدُّوا	لَمْ يَعُدُّوا	يَعُدُّونَ	عَدُّوا	هُمْ
	لَنْ يَعُدُّنَ	لَمْ يَعُدُّنَ	يَعُدُّونَ	عَدَدْنَهُ	هُنَّ

Эслатма: Иккиланган феълларнинг буйруқ майли IX боб феълидаги каби икки ҳил усулда ҳосил қилинади.

Масдари: عَدَّ — санаш   Аниқ даража сифатдоши: عَادَّ — сановчи

Мажхул даража сифатдоши: مَعْدُوْدٌ — саналган

ИККИЛАНГАН ФЕЪЛЛАРНИНГ ҲОСИЛА БОБЛАРИ

Иккиланган феълларнинг II ва V боблари тўғри феъллардан фарқ қилмайди. Улар IX бобда ҳосил қилинмайди. Қолган бобларда юқоридаги фонетик ўзгаришлар рўй беради. Иккиланган феълларнинг ҳосила боблари жадвалига қаранг:

Феъл таржимаси	сифатдош		Буйруқ майли	Масдар	ҳоз.-кел. замон	Ўтган замон	боб
	мажхул	аниқ					
янгиламоқ	مُجَدِّدٌ	مُجَدِّدٌ	جَدَّدَ	تَجَدِّدٌ	يُجَدِّدُ	جَدَّدَ	II
тортишмоқ	مُحَاجٌ	مُحَاجٌ	حَاجَجَ	حِجَاجٌ	يُحَاجُ	حَاجٌ	III
тайёрламоқ	مُعِدٌّ	مُعِدٌّ	أَعَدَّ	إِعْدَادٌ	يُعِدُّ	أَعَدَّ	IV
янгиламоқ	مُتَجَدِّدٌ	مُتَجَدِّدٌ	تَجَدَّدَ	تَجَدَّدٌ	يَتَجَدَّدُ	تَجَدَّدَ	V
сўкишмоқ	مُتَسَابٌ	مُتَسَابٌ	تَسَابَبٌ	تَسَابٌ	يَتَسَابُ	تَسَابٌ	VI
йиртилган бўлмоқ	مُنْقَدٌ	مُنْقَدٌ	أَنْقَدَ	أَنْقِدَادٌ	يَنْقَدُ	أَنْقَدَ	VII
қасос оломоқ	مُقْتَصٌ	مُقْتَصٌ	أَقْتَصَرَ	أَقْتِصَاصٌ	يَقْتَصُ	أَقْتَصَّ	VIII
тайёр бўлмоқ	مُسْتَعِدٌّ	مُسْتَعِدٌّ	اسْتَعَدَّ	اسْتِعْدَادٌ	يَسْتَعِدُّ	اسْتَعَدَّ	X

❖ 171- машқ. Қуйидаги иккиланган феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шаклларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

رَدَّ (a/y) ، عَضَّ (и/a) ، شَمَّ (a/y) ، ضَلَّ (a/y)

❖ 172- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Иккиланган феълларнинг ишлатилишига эътибор беринг.

يُحِبُّ اللهُ الْعَامِلَ إِذَا عَمِلَ أَنْ يُحْسِنَ. اخْرُجُوا إِلَى السَّفَرِ صَبَاحًا كَسِي
 تَمَرُوا بِالْجَبَلِ الْكَبِيرِ قَبْلَ الظُّهْرِ! لِمَ فَرَرْتِ أُمْسُ مِنَ الْمَحَاضِرَةِ وَالْاجْتِمَاعِ؟ مَتَى تَتَمَّ
 الْمَحَاضِرَةُ؟ قَدْ دَقَّ الْجِرْسُ وَتَمَّتِ الْمَحَاضِرَةُ فِي السَّاعَةِ الْعَاشِرَةِ تَمَامًا. بَعْضُ الْأَغْنِيَاءِ
 الْبِخْلَاءِ لَا يَحِجُّ أَصْلًا. يَسْرَتِي قَدُومِكَ إِلَيَّ. الْهَوَاءُ لَيْسَ بَارِدًا: لَا تَزِرُ مَعْطَفَكَ
 وَلَكِنْ زِرْ بَدَلْتِكَ. سَرَّ النَّاسَ بِقَوْلِكَ الْحَقَّ! لَا تَتَّبِعْ غَيْرَ الْحَقِّ! الْجَاهِلُ لَا يَوْمُ
 الْعِلْمَاءِ. أَظُنُّ أَنَّ هَذِهِ الْوَاقِعَةَ مَا سَرَّتْ وَالِدِيكُمْ. لَا تَسَبُّوا رِفْعَاءَكُمْ! هُوَ لَا يُوَدُّ
 كُلَّ أَحَدٍ وَلَكِنَّهُ يَحِبُّ كَثِيرًا. أَقْصِصْ عَلَيَّ أَطْفَالَكَنْ قِصَصَ الْأَنْبِيَاءِ وَالْمَلْسُوكِ
 وَسَائِرِ النَّاسِ الْمَشْهُورِينَ! الْإِنْسَانُ الْعَاقِلُ يَدُلُّ النَّاسَ إِلَى طَرِيقِ مَسْتَقِيمٍ. دَلُّوا
 النَّاسَ إِلَى الْخَيْرِ وَالْأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ دَائِمًا!

❖ كَلِمَات:

бирор жойга боришни қасд (ҳаж) қилмоқ	حَجَّ (a/y)	роппа – роса	تَمَامًا = بِالضَّبْطِ
эргашмоқ	VIII اتَّبَعَ	тутамоқ; тўлик бўлмақ	تَمَّ (a/и)
далолат қилмоқ; кўрсатмоқ	دَلَّ (a/y)	ўйламоқ	ظَنَّ (a/y)
бош (имом) бўлмақ	أَمَّ (a/y)	тутма қадамоқ; киймоқ; ёпмоқ	زَرَّ (a/y)
севмоқ, хохламоқ	وَدَّ (и/a)	хурсанд қилмоқ	سَرَّ (a/y)
ҳикоя қилмоқ; кесмоқ	قَصَّ (a/y)	сўкмоқ; хақоратламоқ	سَبَّ (a/y)

❖ 173- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистон Республикаси дунёда тинчликсевар давлат сифатида таниқлидир. Хар йили ҳаж ойларида Ўзбекистон мусулмонларидан тўрт мингта ҳаж қиладилар. Охириги беш йилда Ўзбекистон шиддат билан ривожланди. Она ўз фарзандларини жон-диладан севади. Бу йил қиш фасли узоқ давом этишини ҳождардим. Уйимга мен билан ифторлик қилгани келишинг мени жуда хурсанд қилди. Бу мушуқул масала уч кун ичида ҳал бўлмайди. Кутилмаган (مُفَاجَأً) қийинчиликлар (مَصَاعِبُ) га доимо тайёр тур! Қийинчиликдан асло қочма!

❖ 174- машқ. Қўйидаги иккиланган феълларни I, IV ва X бобларда ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар ва сифатдош шакллари ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

حَبَّ (a/i) ، مَرَّ (a/y) ، قَلَّ (a/i) ، غَلَّ (a/i)

ЎРИН ВА ПАЙТ НОМЛАРИ

Ўрин номи иш-ҳаракатнинг бажарилиш ўрнини билдиради ва у ҳозирги-келаси замон феълдан қўйидагича ясалади: аввал феълнинг олдидаги $\text{—} \text{—} \text{—}$ қўшимчаси олиб ташланиб, ўрнига — қўшимчаси қўйилади ва феълнинг учинчи ўзак ундоши танвинланади. Феълнинг иккинчи ўзак ундоши "фатҳа" ёки "касра" билан ҳаракатланган бўлса, у ўзгармасдан қолади:

ўтириш жойи ёки пайти   جَلَسَ ← يَجْلِسُ ← مَفْعَلٌ ← مَجْلِسٌ

миниш жойи ёки пайти   رَكِبَ ← يَرْكَبُ ← مَفْعَلٌ ← مَرَكَبٌ

Агар феълнинг иккинчи ўзак ундоши дамма билан ҳаракатланган бўлса, у кўпинча "фатҳа"га ва гоҳида "касра"га ўзгартирилади:

кириш жойи ёки пайти   دَخَلَ ← يَدْخُلُ ← مَفْعَلٌ ← مَدْخَلٌ

сажда жойи ёки пайти   سَجَدَ ← يَسْجُدُ ← مَفْعَلٌ ← مَسْجِدٌ

Ушбу барча ўрин номларининг кўплиги синиқ кўпликда ҳосил қилинади:

масжидлар   مَسَاجِدٌ ← مَفَاعِلٌ   масжид   مَسْجِدٌ

уловлар   مَرَاكِبٌ ← مَفَاعِلٌ   улов   مَرَكَبٌ

Пайт номларини эса пайт равишларини ифодалайдиган ушбу отлар ифода этади:

سَاعَةٌ ، يَوْمٌ ، أُسْبُوعٌ ، شَهْرٌ ، سَنَةٌ ، لِحْظَةٌ ، مُدَّةٌ ، حِينٌ ،

وَقْتُ ، بُرْهَةٌ

Ҳосила бобларнинг ўрин ва пайт номлари вазифасида эса ўша бобнинг мажзул даража сифатдошлари келади.

❖ 175- машқ. Ушбу феълларнинг ўрин номларини ҳосил қилинг:

кўтмоқ – (v) قَبْرَ يَشْمُوқ – (v) سَكَنَ تУШМОқ, қўним топмоқ – (и) نَزَلَ

ботмоқ – (и) غَرَبَ ЧИҚМОқ – (v) خَرَجَ вақтини белгиламоқ – (и) وَقَّتَ

❖ 176- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Матнга саволлар тузиб, сўзлаб беринг:

اللغة العربية

اللغة العربية لغة قديمة جدا وهي عائدة بأصلها إلى أسرة اللغات السامية. وهي أهمها وأشهرها. أُلِّفَتْ أول آثارها المدونة في العصر الجاهلي. كانت العربية فيه في أوج اكتمالها ونضجها ومقدرتها التعبيرية. وقد سيطرت لهجة قريش على غيرها من اللهجات العربية بفضل الهيبة الدينية والاجتماعية والمركز الاقتصادي لقبيلة قريش بين القبائل العربية. وبها نُزِلَ القرآن الكريم، فزاد من قوتها ورسوخها وزاد من انتشار العربية.

ونشأت في ظلال القرآن الكريم علوم دينية متعددة، منها: التفسير والحديث والفقه وعلوم أدبية وعلوم لغوية مثل النحو، والصرف، و متن اللغة. والعربية في عصرنا الحاضر واحدة من اللغات السِّتِّ في منظمة الأمم المتحدة، وبها كُتِبَ الآثار الأدبية والعلمية الكثيرة. وقد برهنت في صيغتها الحاضرة على مرونتها وقدرتها وعلى استيعاب المصطلحات الجديدة من اللغات الأجنبية، وهي تُكْتَبُ بالأبجدية العربية.

❖ كلمات:

ёзилди; тузилди	(II боб мажд.) أُلِّفَتْ	энг аҳамиятли	أَهْمُ
исботламоқ	بَرَهَنَ (بُرْهَانَ)	қўриниш; шакл	صَيْغَةٌ (صَيْغ)
камолот; етилиш авжи	أَوْجُ اكْتِمَالِهَا	ёзилган; девон қилинган	مُدَوَّنٌ

қабул қилишлик; киришимлик	مُرُونَةٌ	етуклик	نَضِجٌ = نَضِجٌ
лаҳжа; шева	لَهَجَةٌ (لَهَجَاتٌ)	ҳукмронлик қиломоқ	سَيْطَرٌ (سَيْطِرٌ)
обрў; устунлик	هَيْبَةٌ	фазилати туфайли	بَفَضْلٍ
мустваҳкамлик	رُسُوخٌ	оширмоқ	زَادَ مِنْ...
кўпаймоқ; бойимоқ	زَخْرٌ (a)	ўсмоқ	نَشَأَ (a)
морфология	صَرَفٌ	синтаксис, грамматика	نَحْوٌ
ўзлаштириш	اسْتِعَابٌ	лексика (сўз бойлиги)	مَتْنُ اللُّغَةِ
фикр; нигоҳ	رَأْيٌ (آرَاءٌ)	изланиш; ўрганиш	بَحْثٌ (بُحُوثٌ)
атама	مُصْطَلَحٌ (مَاتٌ)	алифбо	أَبْجَدِيَّةٌ

❖ 177- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Ўзбекистон аҳли араб тилини севиб ўрганишади, чунки бу тилда Расулуллоҳ САВ сўзлаганлар. Ҳозирги замон адабий араб тили Осиё ва Африка қитъасидаги йигирмадан ортиқ араб давлатининг расмий тили ҳисобланади. Бу тилда кундалик газеталар, ойнамалар ва китоблар нашр қилинади

❖ 178- машқ. Ҳадиси шарифларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёд олинг:

۱. مَنْ ضَارَ ضَارَ اللَّهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ.
۲. خَيْرُ الْكَلَامِ مَا قَلَّ وَدَلٌّ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

25. Бўш ўринни тўлдиринг. ... شَرِبُ لَحْمٍ قَبْلَ زَمَانٍ نَبِيًّا مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ .

- А) دَلٌّ   Б) حَلٌّ   В) قَلٌّ   Г) رَدٌّ

26. Бўш ўринни тўлдиринг. الْمَسَافِرُ عَنْ طَرِيقِهِ فَخَلَّ فِي طَرِيقِ آخَرَ .

- А) ظَلٌّ   Б) ضَلٌّ   В) دَلٌّ   Г) أَحَبٌّ

ЎТТИЗИНЧИ ДАРС   الدَّرْسُ الثَّلَاثُونَ

СИФАТНИНГ ҚИЁСИЙ ВА ОРТТИРМА ДАРАЖАЛАРИ

Сифатнинг қиёсий ва орттирма даражалари бир хил умумий кўринишга эга бўлиб, ранг ва жисмоний ҳолатни билдирмайдиган I боб феълларидан **أَفْعَلُ** (муаннас жинсда **فُعَلَى**) қолипида ҳосил қилинади. Масалан:

энг яхши   (فُعَلَى) ← أَحْسَنُ (حُسْتَى)   яхши бўлмоқ   حَسُنَ I

энг фойдали   (فُعَلَى) ← أَنْفَعُ (نُفْعَى)   фойда келтирмоқ   نَفَعَ I

Гапда қиёсий даража сифат ишлатилганда **أَفْعَلُ** қолипидаги сўз ҳар иккала жинс учун умумий бўлади ва ўзидан кейин **مِنْ** кўмакчисини олиб келади. Бунда белги қайси предметнинг белгисига қиёсланаётган бўлса, ўша сўз **مِنْ** кўмакчисидан кейин келади. Қиёсланаётган нарсанинг сони ва жинсидан қатъий назар, қиёсий даража сифат доимо бир хил шаклда —бирлик сон ва музаккар жинсда бўлади. Масалан:

Бу меҳмонхона анави меҳмон — хонага қараганда яхшироқ.

هَذَا الْفُنْدُقُ أَحْسَنُ مِنْ ذَاكَ الْفُنْدُقِ.

Самарқанд шаҳри Тошкент шаҳрига қараганда қадимийроқ.

مَدِينَةُ سَمَرْقَنْدٍ أَقْدَمُ مِنْ مَدِينَةِ طَشْكَنْدٍ.

Ўғиллар қизларга қараганда каттароқ.

الْبَنُونَ أَكْبَرُ مِنَ الْبَنَاتِ.

Орттирма даража сифат маъносида келаётган **أَفْعَلُ** қолипидаги сўз эса сифатланмиш сўз билан изофа бирикмаси шаклида ҳам, мослашган аниқловчи шаклида ҳам бирикиши мумкин:

1.Изофа бирикмаси тузиб келганида орттирма даражадаги сифат аниқланмиш вазифасида келиб, ҳар иккала жинсда ҳам **أَفْعَلُ** шаклида бўлади. Изофа бўлиб келаётган сифатланмиш эса кўплик сонда, аниқ ҳолатда келганида «энг ...» деб, бирлик сон ноаниқ ҳолатда келганида «...дан бири» деб таржима қилинади:

машҳур олимлар — дан бири

أَشْهُرُ عَالِمٍ

энг машҳур олим ...   ... أَشْهُرُ الْعُلَمَاءِ ...

2. Орттирма даражадаги сифат мослашган аниқловчи каби сифатланмишдан кейин келади, лекин бунда у сифатланмишнинг жинси ва сонига мувофиқ равишда ўзгаради:

Кўплик	Иккилик	Бирлик	Жинс
أَفَاعِلٍ	أَفْعَالانِ	أَفْعَلٍ	مُدَّكْرٌ
فُعَلِيَّاتٍ	فُعَلِيَّانِ	فُعَلَى	مُؤَنَّثٌ

Мисоллар:

Бу ўқувчи синфдаги энг яхши ўқувчидир.

Бу икки ўқувчи синфдаги энг яхши ўқувчилардир.

Бу ўқувчилар синфдаги энг яхши ўқувчилардир.

هَذَا التَّلْمِيذُ هُوَ الْأَحْسَنُ فِي الْفَصْلِ.

هَذَانِ التَّلْمِيذَانِ هُمَا الْأَحْسَنَانِ فِي الْفَصْلِ.

هَؤُلَاءِ التَّلَامِيذُ هُمُ الْأَحْسَنُونَ فِي الْفَصْلِ.

Агар ортгирма даража сифат I бобдан бошқа феълдан, ёки ранг ва жисмоний ҳолатни билдирадиган сифатдан ясалиши керак бўлса, уларнинг қиёсий ва ортгирма даражалари **أَكْبَرُ**, **أَعْظَمُ**, **أَشَدُّ**, **أَقْلُ** каби ёрдамчи сўзлар ва шу ўзақдан ҳосил бўлган тушум келишигидаги, ноаниқ ҳолатда турган масдар ёрдамида ҳосил қилинади (142 бетта қаранг).

энг балаңд

أَرْتَفَعَ كُتَارِيْلَمَوْقَ ← أَرْتَفَاعٌ ← أَكْثَرُ أَرْتَفَاعًا

энг қизил

حَمِيرٌ (أَحْمَرُ سِيفَاتِي) ← حُمْرَةٌ ← أَشَدُّ حُمْرَةً

Бу талаба ўртоғига қараганда ҳаракатчанг.

هَذَا الطَّالِبُ أَكْثَرُ اجْتِهَادًا مِنْ رَفِيقِهِ.

❁ 179- машқ. Машқни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Гўсмматик таҳлил қилинг.

أَكْثَرَ النَّاسِ رَحْمَاءٌ وَاللَّهُ تَعَالَى أَرْحَمُ مِنْ النَّاسِ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ.
اللَّهُمَّ افْتَحْ لَنَا أَبْوَابَ الْعِلْمِ وَامْنَحْنَا أَمْوَالًا كَثِيرَةً، كُلُّ شَيْءٍ بِرَحْمَتِكَ، يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ! أبوك حلیم و أنت أحلم منه. العلماء أعزّ من الأغنياء. اللغة العربية أصعب من اللغة الإنجليزية. طشقند أجمل المدن في آسيا المركزية. قارة آسيا أكبر القارات وأستراليًا أصغرها. المحيطان المتجمد الشمالي والمتجمد الجنوبي أشدّ المناطق بردًا وخط الاستواء أشدها حرارة. أكبر المحيطات هو المحيط الهادي. النيل أكبر الأنهار في إفريقيا وواحد من أكبر أنهار العالم وأهمها. أشدّ البلدان ازدحاما هي الهند وبنغلادش. هو أطف الناس. أبوه أشهر كتاب وشعراء أوزبكستان.

❖ كَلِمَات:

Арктика	المُحِيطُ المُتَجَمِّدُ الشَّمَالِيُّ	раҳмли	رَحِيمٌ (رُحَمَاءُ)
Антарктика	المُحِيطُ المُتَجَمِّدُ الجَنُوبِيُّ	мулойим	حَلِيمٌ (حُلَمَاءُ)
Тинч океани	المُحِيطُ الهَادِي	экватор	سَطْرُ الاسْتِوَاءِ

❖ 180- машқ. Ушбу ўзақлардан орттирма даражадаги сифатлар ясанг ва таржима қилинг:

كبر، صغر، قصر، فقر، علم، جهل، عقل، سفه، سمن، نحف،

ضعف، صدق، مهر، صلح، فصح، فسق، عدل، ظلم، حزن، جهد، عجل،
عيس، غضب، حسد، طيب، حلم.

❖ 181- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Энг тўғри сўз Аллоҳ ва унинг Расулининг сўзидир. Одамларнинг энг бахтсизи (أَنْعَسُ = أَشَقَى) Аллоҳни танимаганидир. Акам мендан беш ёш катта, синглим эса икки ёш кичкина. Ёзда кун тушган қараганда узунроқ бўлади. Бу қўй анави қўйдан семизроқми? Шукрулло заиф йигит, укаси эса ундан заиф. Уйлайманки, сен ўртоқларинг орасида энг бахтлисан. Наврўз байрамида универ-ситетимизга энг машҳур қўшиқчилар ташриф буюришди.

АНИҚЛАШТИРУВЧИ

Гапнинг кесими ифодалаган маънони янада аниқлаштириб, тушунтириб келиш учун аниқлаштирувчи сўз ишлатилади. Бундай пайтда кесим исмий ҳам, феълий ҳам бўлиши мумкин. Аниқлаштирувчи сўз гапнинг сўнггида ҳеч қандай сўз билан мослашмасдан ноаниқ ҳолатда, тушум келишигида келади:

Университет биноси такомиллашди. (Сўзма-сўз: اَكْمَلَتِ الْجَامِعَةَ بِنَاءً.
Университет бино жиҳатдан такомиллашди.)

Амрнинг кайфияти яхши (бўлди). (Сўзма-сўз: Амр طَابَ عَمْرُو نَفْسًا.
кайфият жиҳатдан яхши (бўлди).)

Кўпинча аниқлаштирувчи орттирма ёки қиёсий даражадаги сифат билан ифодаланган исмий кесимнинг маъносини аниқлаштириш учун ишлатилади:

Тошкент дунёнинг архитектураси(архитектура жиҳатдан) энг гўзал шаҳарларидан биридир. طَشَقَنْدُ مِنْ أَحْمَلِ مُدُنِ الْعَالَمِ عِمَارَةً.

Маҳмуд толибларнинг энг яхши хулқиси.

مَحْمُودٌ أَحْسَنُ الطُّلَابِ خُلُقًا.

Баъзи аниқлаштирувчилар бирор нарсанинг сонини (11дан 99 гача) ва ҳажм, вазн, узунлик ўлчамларини аниқлаштириб келиб, ўша сўздан кейин келади:

Бир литр сут сотиб олдим.

اشْتَرَيْتُ لِيْتْرًا حَلِيْبًا.

Бир йилда ўн икки ой бор.

فِي السَّنَةِ اثنَا عَشَرَ شَهْرًا.

Ҳафтада неча кун бор?

كَمْ يَوْمًا فِي الِاسْبُوعِ؟

❁ 182- машқ. Машқни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Грамматик таҳлил қилинг.

أعرفُ أنّ نور الدين أكثر أصدقائي كرما. حسنُ الرجلِ صحّة. أعجبتني الفتاة خلقًا وجمالًا. النيلُ أوّلُ أنهار العالم طولًا. متزلنا أحسن من متزلكم منظرًا. المدرسون أكثر الناس احترامًا. يشرب جدّي قبل النوم كوبًا لبنًا دائمًا. اشتريت مترين حريرا. قد أكلتُم كيلو عنبًا ورمّانًا. الحديد أكثر من الذهب نفعًا. في الفصل أحد عشر تلميذًا وثلاث عشرة تلميذة. راجعتُ من الكتاب سبعة عشر درسًا. مصطفى أكثر منك علمًا. محمود أثقل من سليم وزنًا. القرى أطيب من المدن هواء. ازرعوا منازلكم ورودًا ورَبِحَانًا! من أشبع أرضه عملاً أشبع بيته خبزًا.

❁ 183- машқ. Жумлаларни муносиб аниқлаштирувчи сўз билан туталанг.

(1) المشمش من أكثر الفواكه... (ثمنًا-فائدة- صحّة) . (2) الأسد سيد حيوانات الغابة وأعظمها... (قوة-جسما-عقلا). (3) البلب أعذب الطيور... (صوتا-تغردا-شكلا). (4) الجمل أشد الحيوانات (قوة-جسما-صبرا)على العطش. (5) طشقند أكثر مدن أوزبكستان (بناية-سكانًا-جمالًا). (6) محمود أحسن الطلاب... (علمًا-مالا-قوة). (7) معي خمسة عشر... (كلمة-كبابا-سومًا). (8) طابت القرية... (هواء-يوتا-مزرعة). (9) الذهب أغلى من الفضة... (منظرًا-شكلا-ثمنًا). غرستنا الحديقة (زهورًا-نقودًا-يوتا).

❁ 184- машқ. Араб тилига таржима қилинг. Аниқлаштирувчига зътибор беринг.

Мен учун энг азиз инсон(лар) ота – онам. Келажақда Ўзбекистон Осиёнинг энг ривожланган давлатларидан бири бўлишини хоҳлаймиз. Ўзбекистоннинг энг гавжум шаҳри Тошкентдир. Амир Темур энг адолатли подшоҳлардандир. Маҳмуд акаларимнинг ёши энг каттасидир. Ёз фасли йил фасларининг энг иссиғидир. Салима Абдурашид амаким қизларининг энг одоби чиройлисидир. Нурулло гуруҳдаги энг тиришқоқ талаба.

ИСТИСНОЛИКНИ ИФОДАЛОВЧИ ЮКЛАМАЛАР

Истиснолик кимнидир ёки ниманидир умумийликдан алоҳида ёки четдалигини билдиради. Истисно бўлаётган исм истисно юкламаси дан кейин келиб, ўзидан олдинги сўзга маъно жиҳатдан хилоф бўлиб келаётган сўздир. Истисноликни ифодаловчи юкламаларнинг асосий ва энг кўп ишлатиладигани:

I. إِلَّا – бошқа ; ... дан бошқа юкламасидир.

а) Агар истиснолик қўлланилаётган гап тасдиқ (бўлишли) гап бўлса, истисно бўлиб, إِلَّا дан кейин келаётган сўз тушум келишигида келади:

Биттасидан бошқа ҳамма вазибаларимни ёздим.

كُتِبَتْ جَمِيعَ وَطَائِفِي إِلَّا وَاحِدَةً مِنْهَا.

Салимнинг акасидан бошқа ҳамма меҳмонлар келишди.

حَضَرَ الضُّيُوفُ إِلَّا أَخَا سَلِيمٍ.

б) Агар истиснолик қўлланилаётган гап инкор гап бўлиб, истисно бўлиб إِلَّا дан кейин келаётган сўз тўлдирувчи бўлса тушум келишигида, эга бўлса бош келишиқда келади. Бунда (مَا) إِلَّا إِلَّا ... (لَيْسَ، لَمْ) мураккаб боғловчисини "фақат" деб таржима қилса ҳам бўлади:

Ўртоқларимдан Маҳмуддан бошқасини ёқтирмайман. (Ўртоқларимдан фақат Маҳмудни ёқтираман).

لَا أَحِبُّ مِنْ زَمَلَانِي إِلَّا مَحْمُودًا.

Кўргазмага 10 та зиёратчидан бошқа зиёратчи келмади. (фақат 10 та зиёратчи келди)

مَا حَضَرَ الزُّوَّارُ الْمَعْرُضُ إِلَّا عَشْرَةٌ مِنْهُمْ.

II. غَيْرُ – бошқа ; ... дан бошқа ; سِوَى – бошқа ; ... дан бошқа

غَيْرُ ва سِوَى юкламалари тушум келишигида келиб, ўзидан кейин келаётган сўз билан изофа бирикмаси тузиб келади:

Битта талабадан бошқа ҳамма талабалар келдилар.

حَضَرَ الطُّلَّابُ غَيْرَ (سِوَى) طَالِبٍ.

Фақат битта талаба келди.

مَا حَضَرَ الطُّلَّابُ سِوَى (غَيْرِ) طَالِبٍ.

III. عَدَا ، خَلَا ، حَاشَا - бошқа : ... дан бошқа :

а) Бу юкламалардан кейин истисно бўлиб келаётган сўз тушум ёки қаратқич келишигида келади:

Бугунги газеталарнинг биттасидан бошқа ҳаммасини ўқидим.

قَرَأْتُ صُحُفَ الْيَوْمِ خَلَا صَحِيفَةً (صَحِيفَةً).

Бугунги газеталарнинг биттасидан бошқа ҳаммасини ўқидим.

قَرَأْتُ صُحُفَ الْيَوْمِ عَدَا صَحِيفَةً (صَحِيفَةً).

б) Бу юкламалардан عَدَا ، خَلَا лар юкламаси кетидан эргашиб келиши мумкин:

Бугунги газеталарнинг биттасидан бошқа ҳаммасини ўқидим.

قَرَأْتُ صُحُفَ الْيَوْمِ مَا عَدَا (مَا خَلَا) صَحِيفَةً.

❖ 185- машқ. Машқни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг.
Грамматик таҳлил қилинг.

كل شيء ينقص بالأخذ منه إلا العلم. ما نرسل المرسلين إلا مبشرين.
ما وجدت أحماك إلا مبتسما. لا تصاحب أحدا إلا الأختيار. وما أرسلناك إلا
مبشرا ونذيرا. حضر العلماء حفل توزيع الأوسمة إلا قليلا منهم. يتأخر عن
الحفل إلا المسافر. كنت في البلاد العربية إلا مصر والأردن. قطفت الزهرات إلا
زهرتين. لا ينتفع بالعلم إلا عامل به. ما محمد إلا رسول. لم يحضر الضيوف إلا
ضيفان. ما جلس فلاحون غير علي. ما كنت في المتاحف غير متحف.
ما رسب التلاميذ ما عدا لطف الله.

❖ كلمات:

яхши бажармоқ;
бу ерда: яхши гапирмоқ

IV أَجَادَ (يُجِيدُ)

қуламоқ, ғарқ
бўлмоқ; чўкмоқ

رَسَبَ (y)

хурсанд қилувчи

مُبَشِّرٌ

Аллоҳ йўлида
сарфлаш

إِنْفَاقٌ

яхши одам; яхши; энг
яхши

خَيْرٌ (أَخْيَارٌ)

огоҳлангирувчи

نَذِيرٌ

❖ 186- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Уни сендан бошқа ҳеч ким танимайди. Рамазон ҳайитида қариңдошларимдан холам ва амакимдан бошқасини зиёрат қила олмадим. Бу саволни ундан бошқа кишиларга ҳам бериб кўрдингми? Арабча – ўзбекча луғатдан бошқа китобларини у

укасига берди. Уйда тоғамдан бошқа ҳеч ким йўқ. Бизнинг муаллимадан бошқа муаллималар келин кўргани кетишди. Битта дарахдан бошқа дарахларнинг кўкариб бўлганини кўрдим. Бу сиригни мендан бошқа дўстинга айтма! Хонада битта стол ва тўртта курсидан бошқа ҳеч нарса йўқ. Ёзган жумлаларингдан учтасидан бошқаси хато. Фақат иккита машқни бажардим.

❖ 187- машқ. Матнни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг:

الطبيب

كمالة كانت مريضة أمس. لم تأكل ولم تشرب. كانت درجة حرارتها ٤٠ (أربعين) درجة. أخذت أسبيرين وذهبت إلى فراشها. أنا كلمت السيدة سميرة بالتليفون وطلبت منها رقم تليفون الدكتور عبد الكريم مراد. وأخبرت دكتور عبد الكريم عن حالة كمالة. فأنتى في الحال وفحص كمالة واستفهم منها عن ألمانها. ووصف لها الدواء وأحضرنا لها الدواء من الصيدلية وكذلك طلب الدكتور من كمالة أن تشرب سوائل كثيرة مثل عصير الليمون. وأخذت كمالة الدواء واليوم انخفضت حرارتها وتحسنت حالتها الحمد لله.

أشعر بألم

المحادثة:

- ماذا يؤلمك يا نبيلة؟
- أشعر بألم في جسمي كله. في رأسي، في صدري وفي رجلي.
- ضعي هذا الترمومتر في فمك لمدة دقيقة واحدة. حرارتك عالية قليلا. هل جلست في الشمس مدة طويلة؟
- نعم. وأشعر أيضا بألم في حلقي.
- افتحي فمك وقولي آ- آ- آ- آ.
- عندك التهاب بسيط في الحلق. أعطيك الآن حقنة وأصف لك الدواء. اشربي سوائل كثيرة مثل عصير الليمون وبعد هذا تتحسن حالتك، إن شاء الله!

❖ كلمات:

келмоқ (يأتي) ўрин-кўрпа; кроват (فُرُش)

пасаймоқ	أُنْحَفِضَ VII	текширмоқ	فَحَصَ (a)
суюқлик	سَائِلٌ (سَوَائِلُ)	яхшиланмоқ	تَحَسَّنَ V
қўй!	ضَعُ (ضَمِي)	қўкрак; юрак	صَدْرٌ (صُدُورٌ)
айт! ; де!	قُلْ (قُولِي)	томоқ	حَلَقٌ
содда; оддий; енгил	بَسِيطٌ	шамоллаш	الْتِهَابُ
игна санчиш (укол)	حُقْنَةٌ	сенга бераман	أَعْطَيْكَ

❁ 188- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Ўтган куни Фатҳулло касал эди. Овқат ҳам емади бирор нарса ичмади ҳам. Тана ҳарорати даражаси 39 эди. Ампициллин уколини олиб икки кун ётди. Фаҳридин докторга телефон қилиб унга беморнинг аҳволини хабар қилдим. Доктор ўн беш минутда етиб келди ва мендан беморнинг касали ҳақида сўради. Уни узоқ текшириб давосини менга тушунтирди. Аптекадан дарров доктор буюрган дориларни келтирдик. Доктор Фатҳуллога совуқ сувни асло ичмаслиги кераклигини буюрди. Бугун беморнинг ҳарорати тушди ва аҳволи анча яхшиланди, Аллоҳга шукур.

❁ 189- машқ. Ҳадиси шарифларни таржима ва таҳлил қилинг сўнгра ёғ олинг:

- ۱ الطَّمَعُ يُذْهِبُ الْحِكْمَةَ مِنْ قُلُوبِ الْعُلَمَاءِ.
- ۲ أَبْغَضُ الْحَلَالِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الطَّلَاقُ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

27. *درجّة* сўзининг орттирма даражасини ҳосил қилинг:

- А) *أدرج*   Б) *أشدّ درجّة*   В) *أعظم درجّة*   Г) *أعظم درجّة*

28. Жумладаги аниқлаштирувчиларни топинг:

هُوَ عَرَبِيٌّ أَصْلًا وَمَخْمُودٌ نَصَبًا وَشَرِيفٌ جَدًّا

- А) *أصلاً ، نصبًا*   Б) *أصلاً ، جدًّا*
 В) *نصبًا ، جدًّا*   Г) *أصلاً ، نصبًا ، جدًّا*

الدَّرْسُ الْحَادِي وَالْثَلَاثُونَ ЎТТИЗ БИРИНЧИ ДАРС

ИЛЛАТЛИ ФЕЪЛЛАР

Араб тилида иллатли (заиф) феъллар феъл туркумининг катта қисмини ташкил этади. Бу феълларни турли замонларда туслашда, уларнинг ҳосила бобларини, масдар, сифатдош ва бошқа отларини ҳосил қилишда, уларнинг ўзагидаги **و** ва **ي** «бўш» ундошлари "a", "i", "u" қисқа унлилари билан сўзда кўпинча мустаҳкам бўлмаган, бўш товуш бирикмаларини ҳосил қилади. Натижада турли-туман фонетик ўзгаришлар рўй беради. Иллатли феълларга:

1. Тўғрига ўхшаган (المِثَالُ) феъллар – I ўзак ундоши **ي** ёки **و** бўлган феъллар:

يَسَّ، وَصَلَ، يَبَسَّ каби феъллар;

2. Бўш (الأجوفُ) феъллар – II ўзак ундоши **ي** ёки **و** бўлган феъллар:

قَالَ (ق و ل)، سَارَ (س ي ر) каби феъллар;

3. Етишмовчи (النَّاقِصُ) феъллар – III ўзак ундоши **ي** ёки **و** бўлган феъллар:

بَقِيَ (ب ق ي)، نَمَا (ن م و) каби феъллар киради.

تُؤْرِغِيَا ӨХШАГАН ФЕЪЛЛАР

Биринчи ўзак ундоши **ي** ёки **و** «бўш» ундошидан иборат бўлган феълларга «тўғрига ўхшаган (المِثَالُ) феъллар» дейилади. Масалан:

қуримоқ	يَسَّ (a) - يَسَّ	ваъда қилмоқ	وَعَدَ (и) - وَعَدَ
ишончли бўлмоқ	يَقِنَ (a) - يَقِنَ	етиб келмоқ	وَصَلَ (и) - وَصَلَ
осон бўлмоқ	يَسُرُّ (y) - يَسُرُّ	ҳадя қилмоқ	وَهَبَ (a) - وَهَبَ

المِثَالُ феълларни ўтган замонда туслаганда фонетик ўзгаришлар рўй бермайди:

المِثَالُ феълларни ўтган замонда намунавий туслаш жадвали:

мажҳул даража	аниқ даража	мажҳул даража	аниқ даража	КИШИЛИК
يُسِرُّ	يَمُنُّ	وَعِدُّ	وَصَلُّ	ОЛМОШНИ
يُسِرْتُ	يَمُنْتُ	وَعِدْتُ	وَصَلْتُ	أَنَا
يُسِرْتَ	يَمُنْتَ	وَعِدْتَ	وَصَلْتَ	أَنْتَ
يُسِرْتِ	يَمُنْتِ	وَعِدْتِ	وَصَلْتِ	أَنْتِ
يُسِرِّ	يَمُنِّ	وَعِدِّ	وَصَلِّ	هُوَ
يُسِرَّتِ	يَمُنَّتِ	وَعِدَّتِ	وَصَلَّتِ	هِيَ
يُسِرُّمَّا	يَمُنُّمَّا	وَعِدُّمَّا	وَصَلُّمَّا	أَنْتُمَا
يُسِرَّا	يَمِنَّا	وَعِدَّا	وَصَلَّا	هُمَا
يُسِرْنَا	يَمِنَّا	وَعِدْنَا	وَصَلْنَا	هُمَا
يُسِرْنَا	يَمِنَّا	وَعِدْنَا	وَصَلْنَا	نَحْنُ
يُسِرُّكُمْ	يَمُنُّكُمْ	وَعِدُّكُمْ	وَصَلُّكُمْ	أَنْتُمْ
يُسِرُّنَّ	يَمُنُّنَّ	وَعِدُّنَّ	وَصَلُّنَّ	أَنْتُنَّ
يُسِرُّوْا	يَمِنُوا	وَعِدُّوْا	وَصَلُّوْا	هُمْ
يُسِرُّنَّ	يَمِنُنَّ	وَعِدُّنَّ	وَصَلُّنَّ	هُنَّ

Бу феъллар ҳозирги – келаси замонда тусланганида *ي* ундошли *المِيَالُ* феълларда фонетик ўзгаришлар рўй бермайди. Аммо *و* ундоши билан бошланган *المِيَالُ* феъллар ҳозирги – келаси замонда тусланганида қуйидаги фонетик ўзгаришлар рўй беради:

1) Ҳозирги – келаси замонда ўрта ундошининг ҳаракати “*i*” бўлган барча феълларнинг ва ўрта ундошининг ҳаракати “*a*” бўлган кўпчилик феълларнинг *و* ундоши тушиб қолади:

етиб бормоқ	يَصِلُّ - صِلَّةُ	←	وَصَلُّ (и)
ваъда бермоқ	يَعِدُّ - وَعْدٌ	←	وَعَدُّ (и)
тавсифламоқ	يَصِفُّ - وَصْفٌ	←	وَصَفَّ (и)
имкон бермоқ	يَدَعُّ - وَدَعٌ	←	وَدَعَّ (а)

қўймоқ

← وَضَعَ (a) - يَضَعُ - وَضَعَ

2) билан бошланган ва ўрта ундошининг ҳаракати "a" бўлган баъзи феълларнинг ҳозирги – келаси замонида "w" ундоши сақланади (Буни луғат китобларига қараб билса бўлади):

қўрқмоқ   وَجَلَّ (a) ← يُوَجِّلُ - وَجَلَّ

оғриқ сезмоқ   وَجَعَّ (a) ← يُوَجِّعُ - وَجَعَّ

3) Ўрта ундошининг ҳаракати ҳар иккала замонда "u" бўлган барча феълларнинг "u" ундоши сақланади.

номдор бўлмоқ   وَجَّهَ (y) ← يُوَجِّهُ - وَجَّهَ

мустақкам бўлмоқ   وَتَّقَّ (y) ← يُوَتِّقُ - وَتَّقَّ

المثال феълларни ҳозирги – келаси замонда тушлашда феъллар таркибидаги "uw" товуш бирикмаси чўзиқ "u:" га ўзгаради. المثال феълларнинг ҳозирги – келаси замонда тусланишини кўриб чиқайлик:

аниқ даража	аниқ даража	мажхул даража	аниқ даража	кишилик ОЛМОШ
يَسُّ - يَيْسُّ	وَجَّهُ - يُوَجِّهُ	وُصِّلَ - يُوصِّلُ	وَعَدَّ - يَعِدُّ	أَنَا
أَيْسُّ	أَوْجُهُ	أَوْصَلُّ	أَعِدُّ	أَنْتَ
تَيْسُّ	تَوْجُهُ	تُوصِّلُ	تَعِدُّ	أَنْتِ
تَيْسِينَ	تَوْجُهُنَّ	تُوصِّلِينَ	تَعِدِينَ	هُوَ
يَيْسُّ	يُوَجِّهُ	يُوصِّلُ	يَعِدُّ	هِيَ
تَيْسُّ	تَوْجُهُ	تُوصِّلُ	تَعِدُّ	أَنْتُمْ
تَيْسَانِ	تَوْجُهُنَّ	تُوصِّلَانِ	تَعِدَانِ	هُمَا
يَيْسَانِ	يُوَجِّهُنَّ	يُوصِّلَانِ	يَعِدَانِ	هُمَا
تَيْسَانِ	تَوْجُهُنَّ	تُوصِّلَانِ	تَعِدَانِ	نَحْنُ
يَيْسُّ	يُوَجِّهُ	يُوصِّلُ	يَعِدُّ	

أَنْتُمْ	تَعْدُونَ	تُوصِلُونَ	تَوْجُهُونَ	تَيْبَسُونَ
أَنْتِنَّ	تَعِدْنَ	تُوصِلْنَ	تَوْجُهْنَ	تَيْبَسْنَ
هُمْ	يَعْدُونَ	يُوصِلُونَ	يُوجُهُونَ	يَيْبَسُونَ
هُنَّ	يَعِدْنَ	يُوصِلْنَ	يُوجُهْنَ	يَيْبَسْنَ

фeъларнинг майллари ҳар бир фeъдан унинг ҳозирги – келаси замонда қандай тусланишига қараб ҳар – хил (яъни у ундоши сақланган ва сақланмаган) кўринишда бўлади.

Масалан, **لَمْ يُوجِدْ** фeълидан: **لَمْ يُوجِدْ** – топилмади (йўқ); **لَمْ يَجِدْ** – у топмади; **لَنْ تَجِدَ** – асло тополмайсан; **جِدْ** – то!

фeъларни майлларда тусланиш намунавий жадвали

يَيْبَسُ - қуримоқ			وَدَعَا - ҳоли қўймоқ			КИШЛИК ОЛМОШ
буйруқ майли	истак майли (أَنْ)	шарт майли (لَمْ)	буйруқ майли	истак майли (أَنْ)	шарт майли (لَمْ)	
	أَيْبَسَ	أَيْبَسَ		أَدَعَا	أَدَعَا	أَنَا
	أَيْبَسُ	تَيْبَسُ	دَعَا	تَدَعَا	تَدَعَا	أَنْتَ
	أَيْبَسِي	تَيْبَسِي	دَعَيْ	تَدَعَيْ	تَدَعَيْ	أَنْتِ
	يَيْبَسُ	يَيْبَسُ		يَدَعَا	يَدَعَا	هُوَ
	يَيْبَسُ	تَيْبَسُ		تَدَعَا	تَدَعَا	هِيَ
	أَيْبَسَا	تَيْبَسَا	دَعَا	تَدَعَا	تَدَعَا	أَنْتُمَا
	يَيْبَسَا	يَيْبَسَا		يَدَعَا	يَدَعَا	هُمَا
	تَيْبَسَا	تَيْبَسَا		تَدَعَا	تَدَعَا	هُمَا
	نَيْبَسُ	نَيْبَسُ		نَدَعَا	نَدَعَا	نَحْنُ
	أَيْبَسُوا	تَيْبَسُوا	دَعُوا	تَدَعُوا	تَدَعُوا	أَنْتُمْ
	أَيْبَسْنَ	تَيْبَسْنَ	دَعْنَ	تَدَعْنَ	تَدَعْنَ	أَنْتِنَّ

	يَبْسُوا	يَبْسُوا		يَدْعُوا	يَدْعُوا	هُمْ
	يَبْسِنَ	يَبْسِنَ		يَدْعَنَ	يَدْعَنَ	هُنَّ

Баъзи феълларнинг масдарлари "عَلَّة" гоҳ – гоҳида "عَلَّة" вазнида (яъни I ўзак ундоши тушиб қолган ҳолатда) ҳосил қилинади:

"عَلَّة" – صِلَّة ؛ ثِقَّة ؛ هِبَّة   "عَلَّة" – سَعَّة

Бошқа вазнлардан масдарлар ҳосил қилишда "i" қисқа унлиси кучли ҳисоблангани учун ўздан кейинги и ни "ютиб" юбориб, чўзиқ "i:" га айланади:

тарози   I وَزَنَ   ← مِفْعَالٌ ← مِيزَانٌ (مِوزَانٌ) эмас
кирим   IV أوردَ   ← إِفْعَالٌ ← إِيرَادٌ (إِيرَادٌ) эмас
импорт   X اسْتوردَ   ← اسْتِفْعَالٌ ← اسْتِيرَادٌ (اسْتِيرَادٌ) эмас

و феъллардан VIII боб ҳосил қилинганда уларнинг ўзак ундошлари VIII бобнинг ئُ қўшимчасига ассимиляция бўлади:

бирлашмоқ   VIII اتَّحَدَ   ←   I وحَدَ битта бўлмоқ
боғланмоқ   VIII اتَّصَلَ   ←   I وصلَ боғламоқ

المثال феълларнинг ҳосила бобларида юқорида кўриб ўтган фонетик қоидалар асосида ўзгаришлар рўй беради.

المثال феълларнинг ҳосила бобларининг намунавий жадвали:

сифатдош		буйруқ майли	масдар	ўпан ва ҳозирги-келаси замон	боб
мажсул	аниқ				
مُوفِرٌ	مُوفِرٌ	وَفَّرَ	تَوَفِيرٌ	кўпайтирмоқ (يُوفِرُ)	II
مُوافِقٌ	مُوافِقٌ	وَافَقَ	مُوافِقَةٌ	келишмоқ (يُوافِقُ)	III
مُوفِدٌ	مُوفِدٌ	أَوْفَدَ	إِيفَادٌ	жўнатмоқ (يُوفِدُ)	IV
مُتَوَقِّفٌ	مُتَوَقِّفٌ	تَوَقَّفَ	تَوَقُّفٌ	тўхтамоқ (يَتَوَقَّفُ)	V
مُتَوَازِنٌ	مُتَوَازِنٌ	تَوَازَنَ	تَوَازُنٌ	мувозанатга келмоқ (يَتَوَازَنُ)	VI

مُتَّصِلٌ	مُتَّصِلٌ	أَتَّصِلُ	اتَّصَالَ	БОҒЛАНМОҚ (يَتَّصِلُ)	VIII
مُسْتَوِطِنٌ	مُسْتَوِطِنٌ	اسْتَوِطِنُ	اسْتَيْطَانَ	ВАТАН ҚИЛМОҚ (يَسْتَوِطِنُ)	X

❖ 190- машқ. Қуйидаги тўғрига ўхшаган феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шакларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

وَهَبَ (a), وَزَنَ (и), وَعَظَ (и), وَقَفَ (и), يَرِعَ (a), يُسِنَ (a), يَقِنَ (a)

❖ 191- машқ. Қуйидаги тўғрига ўхшаган феълларни II, IV ва X бобда ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг масдар ва сифатдош шакларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

وَقَدَّ (и), وَقَعَ (a), وَجَبَ (y), يَسِرَ (a), يَقِظَ (a)

❖ 192- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Тўғрига ўхшаган феълларнинг ишлатилишига эътибор беринг.

وهبني الله أموالا وأولادا فالحمد له والشكر! هبة المال فضيلة المؤمن. ابني الصغير مولود في السنة السابعة والثمانين بعد ألف وتسعمائة سنة من التاريخ الميلادي. الوعد سهل وفعلُ الفعل الموعود صعب. زنوا أموالكم بالموازين المستقيمة ولا تزنها بالموازين غير المستقيمة. وجبت الصلاة على كل مسلم ومسلمة. يا أيها العلماء عظوا أقوامكم بالأعمال الحسنة والقصص العجيبة النافعة. الإنسان الكامل يوافق كل إنسان ولا يخالف أحدا أصلا. توكلوا على الله تعالى في كل أموركم. الثقة بالرجال الفاسقين مشكلة. مسجدنا يسع جميع أهل هذه القرية غير الكبيرة.

❖ كَلِمَات:

1. ҳада қилиш; 2. Аёл исми	هَبَّةٌ	(сабабсиз) ҳада қилмоқ	وَهَبَ (يَهَبُ)
тарозида ўлчамоқ	وَزَنَ (и)	туғилган; чақалоқ	مَوْلُودٌ
маъруза (мавъиза) қилмоқ	وَعَظَ (и)	фарз (вожиб) бўлмоқ	وَجَبَ
суянмоқ; ишонмоқ	تَوَكَّلَ V	келишмоқ; мос бўлмоқ	III وَاَفَقَ

фосиқ (гин амалларини қилмайдиган одам)	فَاسِقٌ (- وَنَاطِقٌ)	ишонмоқ	وَرْتَقُ (يُتَقَى) تَقَىةٌ
уларни чақиради	يَذَعُوهُمْ	кенг бўлмоқ; сигдирмоқ	وَسِعَ (يَسَعُ)

❖ 193- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ҳар бир инсон доимо ўзи(нинг) туғилган юртини севади. Мевафуруш меваларни тўғри тарози билан ўлчаши керак! Бизда ҳар бир байрамда бир – биримизга ҳадя бериш одатдир. Эй болалар, баланд жойдан сакраманглар, чунки бу сизнинг соғлигингиз учун зарарлидир! Эй одамлар, ёлғончи кишиларга ишонманглар, тўғри сўз одамларга ишонинглар. Жаннат солиҳ кишиларга ва дўзах фосиқ кишиларга ваъда қилинди. Меҳмонхонамиз эликдан ортиқ меҳмонни сигдиради.

❖ 194- машқ. Матнни ёзинг ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг:

نشأة المكتبات في القديم

كانت الكتب قبل اختراع الطباعة غالية الثمن، لا يقتنيها إلا الأغنياء، لأنها كانت مخطوطات مرتفعة التكاليف، ولذلك قام القادرون من محبي العلم بإنشاء المكتبات، يجمعون فيها الكتب، ويفتحون أبوابها للراغبين في القراءة والبحث. وكانت هذه المكتبات تؤدي ما تؤدّيه معاهد العلم والجامعات في الوقت الحاضر. وكانت لهذه المكتبات فهرسٌ منظم، تناول عناوين الكتب وأسماء المؤلفين.

وقد كان لمكتبة "الحكم" في الأندلس فهرس دقيقة ومنظمة، وكذلك كان لمكتبة دار الحكمة في القاهرة فهرس كبير. وكانت استعارة الكتب مباحة وإن وُضعت عليها قيود لتنظيم العمل.

فكانت مكتبة القاهرة لا تُعيرُ كتباً إلا للساكين في القاهرة فقط، وأحياناً يُطلبُ إلى المستعير أن يدفع ضماناً. وكانت الاستعارة الخارجية محدّدة بوقتٍ معيّن لا يزيد عن شهرين.

وقد قامت الترجمة بدور كبير في هذه النهضة العلمية، وكانت النهضة أول الأمر مقصورةً على الدراسات الدينية واللغوية، وأول من عُرفت له مكتبة في الإسلام

هو خالد بن يزيد سنة ٧٥ (خَمْسٌ وَسَبْعِينَ) هجرية. فقد اهتم بإخراج كُتُبِ القدماءِ ، وتُرجمَت له كُتُبُ الطَّبِّ والكيمياء ، فقد أحضر جماعةً من فلاسفة اليونانِ وأمرهُم بنقل الكتب إلى العربية. وقد بلغ عهدُ الترجمة شُهُرَتَهُ الواسعةَ في عهد الخليفة هارون الرشيد. فكان بالمكتبات العامة والخاصة المترجمون والنساخ. وقد كان بمكتبة "بني عامر" بطرابلس الشام ، مائة وثمانون ناسخاً يتبادلون العملَ ليلاً ونهاراً بحيث لا يتوقف النسخ ، ولا يُقِلُّ الذين يقومون بالنسخ عن ثلاثين ناسخاً في أي ساعة من ساعات النهار أو الليل.

ويعتبرُ "بيت الحكمة" الذي أنشأه هارون الرشيد - أول مكتبةٍ عامَّةٍ ذات شأنٍ في العالم الإسلامي ، فقد كان مركزاً علمياً يجتمع فيه العلماء للبحث والدرس ويلجأ إليه الطلاب. ويعتبرُ عصر الخليفة المأمون أزهى عصور "بيت الحكمة" حيث نقل إليها عدداً كبيراً من كتب اليونان والفرس والهند ، وكلفَ المترجمين بترجمتها.

ومن المكتبات المشهورة "دار الحكمة" التي أنشأت في آخر القرنِ المحجريِّ بالقاهرة ، وقد حُمِلت إليها الكتب من خزائن القصور ، وسُمِحَ بدخولها لعامة الشعب ، فمن يحضر للقراءة ، ومنهم من يحضر للنسخ ، ومنهم من يحضر للدرس.

◉ كلمات:

эга бўлмоқ; эришмоқ	изланиш	بَحَثٌ (بُحُوثٌ)
меҳнаги қийин	VIII адо қилмоқ; бажармоқ	II أدَى (يُودِي)
истовчи	рағиб	II زود
мундарижа; рўйхат; каталог	фәһрис (фәһарс)	استیعارة
ҳикмат; фалсафа	ҳикма (ҳикм)	مباح

шарт; чеклаш; қайд	قَيْدٌ (قُيُودٌ)	кутубхона аъзоси	مُسْتَعِيرٌ
қарз бермоқ; қарзга бермоқ	أَعَارَ (يُعِيرُ)	IV илмий уйғониш	نَهْضَةٌ عِلْمِيَّةٌ
кафолат; жавобгарлик	ضَمَانٌ	қадимги; эски	قَدِيمٌ (قَدَمَاءُ)
нусха кўчирувчи	نَاسِخٌ (نُسَاخٌ)	чекланган; қисқартирилган	مَقْصُورٌ (عَلَى)
ўзаро алмашмоқ	تَبَادَلٌ VI	ҳозирги Ливандаги шаҳар	طَرَابُلُسُ الشَّامِ
камаймоқ	قَلَّ (يَقِلُّ)	тўхтаб қолмоқ	V تَوَقَّفَ
таниқли; муҳим	ذُو (ذَات) شَأْنٍ	ҳисобланади	VIII اَعْتَبِرَ (يَعْتَبِرُ)
энг гуллаган; энг номдор	أَزْهَى	муружаат қилмоқ; паноҳ қидирмоқ	لَجَأَ (a) إِلَى

❁ 195- машқ. Араб тилига таржима қилинг:

Қадимда илми севувчилардан қодир бўлганлари ўз шаҳарларида китобларга бой оммавий кутубхоналар қуришган. Қадимги кутубхоналар ҳозирги пайтдаги институт ва университетлар бажараётган вазифани бажаришган. Бу кутубхоналарнинг китобларнинг номи ва уларнинг муаллифларининг исмлари қайд қилинган аниқ ва тартибли каталоглари бўлган. Кутубхона ташқарисига китоб бериш бир ойдан ошмайдиган муайян вақт билан чекланган.

❁ 196- машқ. Ушбу ҳадисни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёд олинг:

اَعْتَنِمْ حَمْسًا قَبْلَ حَمْسٍ: حَيَاتِكَ قَبْلَ مَوْتِكَ، وَصِحَّتِكَ قَبْلَ سَفْمِكَ،
وَفَرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ، وَشَبَابَكَ قَبْلَ هَرَمِكَ وَغِنَاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ.

الدَّرْسُ الثَّانِي وَالْثَّلَاثُونَ ЎТТИЗ ИККИНЧИ ДАРС

«БОШЛАМОҚ» МАЗМУНИНИ АНГЛАТУВЧИ ФЕЪЛЛАР

Иш – ҳаракатнинг бошланишига ишора қилувчи феълларга:

أَخَذَ каби ўз мустақил маъноларига эга бўлган феъллар киради. Бу феъллар ёрдамчи феъл вазифасида келганида "бошламоқ", "киришмоқ" маъносини англатади ва ўтган замон шаклида қўйилади. Асосий маънони англатувчи феъл эса ҳозирги – келаси замонда қўйилади ва ёрдамчи феълга тобеъ бўлиб, у билан жинс, сон ва шахсда мослашади. Масалан:

Мудир уларга лойиҳа ҳақида гапира бошлади.

أَخَذَ الْمُدِيرُ يُحَدِّثُهُمْ عَنِ الْمَشْرُوعِ.

У муסיқага қулоқ тутга бошлади.

جَعَلَتْ تَسْتَمِعُ إِلَى مُوسِيقَى.

Унинг меваларини уза бошладилар.

شَرَعُوا يَقْطِفُونَ أَثْمَارَهَا.

Ғапда асосий маънони англатувчи феъл ўрнида унинг феъл кўмакчиси билан келган масдари ҳам ишлатилиши мумкин:

Уларга масалани шарҳлай бошладим.

شَرَعْتُ لَهُمْ فِي شَرْحِ الْمَسْأَلَةِ.

Ўзбекистон ўзгара бошлади.

إِنَّ أُوْرُبَكِيْسْتَانَ أَخَذَتْ فِي التَّحْوُلِ.

ЯҚИНЛИК ВА ТАХМИННИ АНГЛАТУВЧИ ФЕЪЛЛАР

Яқинликни англатувчи феълларга (أَوْشَكَ) (يُوشِكُ), (كَادَ) (يَكَادُ) каби феъллар киради ва иш-ҳаракатнинг бажарилиш арафасида турганини ёки бажарилишига оз қолганини билдиради. Ўзбек тилида дарак гапларда «...ай деди», «бўлай деди» деб, инкор гапларда эса «деярли», «зўрға» деб таржима қилинади. Бу феъллар ҳар иккала замонда ҳам ишлатилаверади. Асосий феъл эса ҳозирги-келаси замонда ёки أَنْ юклагаси билан истак майлида бўлади. Масалан:

У оғриқдан ўлай деди.

كَادَ يَمُوتُ (أَنْ يَمُوتَ) مِنَ الْأَلْمِ.

У қариңдошларини деярли танимайди.

لَا يَكَادُ يَعْرِفُ أَقْرَبَاءَهُ.

Хурсандчиликдан учиб кетай деди.

فَأَوْشَكَتُ تَطِيرُ مِنَ الْفَرَحِ.

Бўрон тинай деб қолди.

تُوشِكُ الْعَاصِفَةُ أَنْ تَهْذَأَ.

Тахмин ёки гумонни англагувчи феълларга эса асосан "عَسَى - балки; бўлиши мумкин" феълни қиради. У фақат ўтган замонда ишлатилиб, асосий феълни أَنْ юклагаси билан истак майлида келишини талаб қилади. Масалан:

Балки урушлар тугаб қолар. عَسَى الْحُرُوبُ أَنْ تَنْتَهِيَ.

Бу нарсалар нима бўлиши мумкин?

وَمَا عَسَى تِلْكَ الْأَشْيَاءُ أَنْ تَكُونَ؟

عَسَى феълга баъзан бирикма олмошлар қўшилиб келади ва у гапнинг эгасини ифодалайди: عَسَاهُ , عَسَاكَ , عَسَايَ. Масалан:

Балки мен сени тушимда кўрарман. عَسَايَ أَنْ أُرَاكَ فِي مَنَامِي.

❁ 197- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жуммаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг.

أخذت الأنسام تداعب أوراق الشجر. أكتب إليك عسى أن تأخذ رسالتي وأنت على أحسن حال. يكاد كل شيء أن يكون جاهزا. عسى الكرب الذي أمسيت فيه يكون وراءه فرج قريب. أوشك المطر أن يسقط. أوشكت المياه تغمر نصف شوارع المدينة. كاد المعلم أن يكون رسولا. كادت المياه النقية والغاز الطبيعي تدخل كل قرى. أوشك الصبح أن يطلُّعَ. عسى الثقافة الشعبية أن تعمّ الريف. عسى الطب أن يعالج الأمراض المستعصية. بدأت الطيور تغرد. قام الأطفال يمرحون. وأخذ يُمارسون ألعابهم المحببة. وجعلوا يتمتعون بسحر الطبيعة وجمالها. تكاد الشمس تشرق. أخذت الصناعة تنهض في بعض دول آسيا.

❁ كلمات:

ўйнамоқ

тайёр(тахт)
бўлиш

جاهز

борди-келди (ёзишма)нинг узилиши;	انْقِطَاعُ الْمُرَاسَلَةِ	енгилашиш; хурсандчилик	فَرَجٌ
тўкиб ташламоқ; кўймоқ; ёғмоқ	غَمَّرَ (y)	тарқалмоқ; эгалламоқ	عَمَّ (a/y)
тузалмас касаликлар	أَمْرَاضٌ مُسْتَعْصِيَةٌ	сайрамоқ (қуш)	غَرَّدَ II
қувнамоқ; (сақраб) хурсанд бўлмоқ	مَرِحَ (a)	қайғу; алам; азоб	كَبَّ (كُرُوبٌ)

❖ 198- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Бу йил биз арабча нутқни ўтган йилдагига қараганда осонроқ тушуна бошлаяпмиз. XX аср охирларига келиб дунёдаги сиёсий вазият тез ўзгара бошлади. У сен билан хайрлашмоқчи экан. Жаҳддан қизи билан хотинини уворай деди. Тонг ота бошлаяпти. Қуёш ботай деб қолди. У қариндошларини деярли танймайди. Боққа киргач хар – хил дарахтларнинг меваларини уза бошладик. Бир неча марта тушунтирганимдан сўнг у дарсни тушунай деб қолди.

❖ 199- машқ. «Бошламоқ» феълларининг ҳар бирини намунадаги каби унинг масдарига ўзгартиринг ва таржимасини беринг.

مثال: بَدَأَ يَتَكَلَّمُ بِصَوْتٍ عَالٍ. ← بَدَأَ فِي التَّكَلُّمِ بِصَوْتٍ عَالٍ.

(۱) شرع يكتب. ← (۲) أخذ يقرأ بسرعة. ← (۳) أنشأ يتحدث بغضب

شديد. ← (۴) نزلنا عند الشاطئ وجعلنا نتأمل جمال البحر. ← (۵) أنشأ يقلد

حركات الممثل في المسرحية. ←

❖ 200- машқ. «Яқин бўлмоқ» феъллари иштирокида 5 та гап тузинг.

ИЗОҲЛОВЧИ

Изоҳловчи —от билан ифодаланган мослашган аниқловчидир. У отга бошқа бир ном бериш билан уни аниқлаб келади. Араб тилида изоҳловчининг икки тури мавжуд бўлиб, улар:

1. Таъкидловчи изоҳловчи;
2. Алмаштирувчи изоҳловчи.

1. Таъкидловчи изоҳловчи. Таъкидловчи изоҳловчи маъ — нони кучайтириш учун ишлатилади. Бунда изоҳланмиш аниқ ҳолатда бўлиши керак. Таъкидловчи изоҳловчига эса изоҳланмиш

билан жинс ва сонда мослашган бирикма олм^шчи қўшилади. Изоҳловчи билан изоҳланмиш эса бир-бири билан келишиқда мослашади. Ушбу сўзлар таъкидловчи изоҳловчи вазифасида келади:

А) (кўпл. أَنْفُسٌ) نَفْسٌ (кўпл. أَعْيُنٌ) عَيْنٌ ўзи; ўша сўзлари.

Улар ҳамма жинс категориялари учун бир хил шаклда ишлатилади. Масалан:

Маҳмуднинг ўзи келди. حَضَرَ مَحْمُودٌ نَفْسَهُ.

Мен ўша икковининг ёнидан ўтдим. مَرَرْتُ بِهِمَا أَنْفُسَهُمَا.

Йиғилишга вазирларнинг ўзлари келишди. حَضَرَ الْأَجْمَاعَ الْوُزَرَاءُ أَنْفُسَهُمْ.

Б) ذَاتٌ ўзи; худди ўзи сўзи. Масалан:

унинг ўзи келди. فِي الْيَوْمِ ذَاتِهِ... худди ўша куни... جَاءَ هُوَ ذَاتَهُ.

Шу маъноси билан ушбу сўз бошқа сўз билан изофа бирикмаси ҳам тузиб келиши мумкин:

Худди шу пайтда мударриса келди. وَفِي ذَاتِ الْوَقْتِ جَاءَتِ الْمُدْرِسَةُ.

В) Иккилик сондаги сўзларнинг маъносини таъкидлаш учун эса музаққар жинс учун كِلَا (қар. – туш. кел – қда كِلَيْ), муаннас жинс учун كِلْتَا (қар. – туш. кел – қда كِلْتَيْ) – ҳар иккови сўзи ишлатилади:

Ота – онамнинг ҳар иккови ҳам, Аллоҳга шукур, саломатдирлар. وَالِدَايَ كِلَاهُمَا سَالِمَانَ الْحَمْدُ لِلَّهِ.

Аммам ва холамнинг ҳар икковини кўриб чиқдим. زُرْتُ عَمَّتِي وَخَالَتِي كِلْتَيْهِمَا.

Г) كُلٌّ جَمِيعٌ ёки عَامَّةٌ – барча; ҳамма сўзлари изоҳланмиш билан фақат келишиқда мослашади. Масалан:

Гуруҳ(дагилар)нинг ҳаммаси кетишди. ذَهَبَتِ الْمَجْمُوعَةُ جَمِيعُهَا (ёки) كِلْهَا.

Меҳмонларнинг ҳаммасини кутиб олдим. قَابَلْتُ الضُّيُوفَ كُلَّهُمْ (ёки) جَمِيعَهُمْ.

Агар كُلٌّ сўзи билан бириккан сўз бирлик сонда ва ноаниқ ҳолатда бўлса, у "ҳар", "ҳар бир" маъносида таржима қилинади:

ҳар куни... كُلُّ يَوْمٍ ҳар бир инсон... كُلُّ إِنْسَانٍ

Агар كُلُّ ва جَمِيعٌ сўзларидан кейин келаётган сўз кўплик ва аниқ ҳолатда бўлса, "барча" ёки "ҳамма" маъносига таржима қилинади. Масалан:

ҳамма ёшлар... كُلُّ النَّاسِ ... جَمِيعُ الشَّبَابِ барча одамлар...

Изоҳланмиш сўзни такрорлаш йўли билан ҳам унинг маъносини таъкидлаш мумкин:

Дўстим менга хиёнат қилди, дўстим! خَانَتِي صَدِيقِي!

2.Алмаштирувчи изоҳловчи. Алмаштирувчи изоҳловчи шахс – нарса номини тўлиқ ёки қисман алмаштиради ва шу тарика изоҳлайди.

А) Тўлиқ алмаштириш:

Устоз Ҳасан келди(лар). جَاءَ الْأَسَازُ حَسَنًا.

Сен Аллоҳнинг Расули САВ ҳар қандай ҳолатда қилганмисан? هَلْ قَرَأْتَ سِيرَةَ رَسُولِ اللَّهِ (ص)؟

Жуғрофий ва бошқа номларни билдириб келган изофа бирикмасининг қаратқич келишигидаги мослашмаган аниқловчиси ҳам изоҳловчи ҳисобланади.

Ҳамма ойда شَهْرُ رَمَضَانَ Ўзбекистон جُمْهُورِيَّةُ أُوْزْبَكِيْسْتَان Республикаси

Алмаштирувчи изоҳловчининг яна бир тури мавжуд бўлиб, у ихтисослашган изоҳловчи деб аталади. Гапда ихтисослашган изоҳловчи кишилик олмоши билан ифодаланган эгани аниқлаб келади. Аммо у билан келишиқда мослашмай, ҳар доим битта келишиқ – тушум келишигида келади. Масалан:

Сиз – араблар меҳмонни эъзозлайсизлар! أَنْتُمْ الْعَرَبُ تُكْرِمُونَ الضَّيْفَ!

Б) қисман алмаштириш:

Менга Салимнинг илми ёқади. (Сўзма – сўз: يُعْجِبُنِي سَلِيمٌ عِلْمُهُ.
Менга Салим, унинг илми ёқади)

У Маҳмуднинг юзига урди. (Сўзма – сўз: ضَرَبَ مَحْمُودًا وَجْهَهُ.
У Маҳмудни, унинг юзига урди)

Уйнинг деворлари қулади. هُدِمَ الْبَيْتُ حَيْطَانَهُ.
(Сўзма – сўз: Уй қулади, унинг деворлари.)

❁ 201- машқ. *Машқни ёзинг, ўқинг ва таржима қилинг. Грамматик таҳлил қилинг.*

مدن جمهوريتنا اوزبكستان جميلة جميلة. يعجبني سمرقند هواؤها. نحن اوزبك، نُحِبُّ السلام والصدافة. إن المصريين أنفسهم شعب سامي أيضا. حضر الممثل نفسه لعرض شريطه الأول. أخوك إدريس صديقنا. إن الكل هنا يعملون! انصرفت الجامعة طلابها. رأينا رائد الفضاء الأوزبكي الأول نفسه في المهرجان. الشاعر مقيم من أشهر الشعراء الأوزبكيين الذين أقاموا في ذلك المكان عينه. قرر الطلاب جميعهم الاشتراك في الاحتفال الجامعي. الأستاذان العريان كلاهما كانا حاضرين في الاجتماع. المسرحيتان كلتاهما كانتا ناجحتين. هو، هو الفائز بالجائزة الأولى. تركني قبل أن يتركني الجميع. علينا نحن تحمل هذه المسؤولية. ذهبت أنا نفسي إليهم لأعذر. رأيت نفسه. تحطمت السيارة واجهتها. قرأت ديوانك الأخير مقدمته. هذه الأمور تصدر من الرئيس نفسه.

❁ كلمات:

майда – майда бўлмоқ; урилмоқ	تَحَطَّمَ V	1-ўринни олган	فَائِزٌ بِالْجَائِزَةِ الْأُولَى
қолдирмоқ; тарқ қилмоқ	تَرَكَ (y)	юз томон; олд томон	وَأَجْهَةٌ (أَت. كۆپ)
зиммага олмоқ; қўтармоқ	حَمَلَ (и)	шеърий тўплам; девон	ديوان (دَوَائِنُ كۆپ)
узр сўрамоқ	اعتذَرَ VIII	халқ байрами	مِهْرَجَان (أَت. كۆپ)

❁ 202- машқ. *Араб тилига таржима қилинг.*

Худди шу куни Ўзбекистон мустақиллиги эълон қилинди. Бугун дарсга Маҳмуд ва Холиднинг ўзлари келишди. Мен ўша икковининг орқасидан кетдим. Бу мақолани талабаларнинг ўзлари тайёрлашди. Худди ўша киши менинг амакимдир. Худди шу пайтда холам меҳмонга келиб қолдилар. Қизларимнинг иккови ҳам турмушга чиқишган. Қурбон ҳайит куни бувам ва бувим икковларини зиёрат қилдим. Ҳар бир мусулмон араб тилини ўрганиши зарур.

❁ 203- машқ. *Қуйидаги матнни ёзинг, ўқинг ва ўзбек тилига таржима қилинг.*

عيد النيروز

في كل سنة في الحادي والعشرين من شهر آذار نحتفل بعيد النيروز. إن كلمة النيروز هي كلمة فارسية وتعني بالعربية يوماً جديداً ويحتفل شعب بعض البلدان العربية بهذا العيد ويسمونه عيد شَمّ النسيم (في مصر). وعيد النيروز يختلف عن سائر أحواته بكثرة المحتفلين به وكونه يتمتع بشعبية. لعيد النيروز تاريخ قديم جداً. وقد احتفل به القدماء منذ أربعة آلاف سنة قبل الميلاد. أما احتفال النيروز في آسيا الوسطى فقد كان يحتفل به عادة في سواحل سردريا قُرب مدينة خواجند. لأن الطبيعة في هذه الأماكن جميلة ورائعة للغاية ولذلك يأتي الناس إلى هنا من مدينة سمرقند وفرغانه وطشقند وغيرها من المدن للاشتراك في هذه الحفلات. وكان أصحاب هذه الأماكن يستقبلون ضيوفهم بسرور. عند احتفال النيروز كان الناس يمشون معاً في ساحل سردريا متجهين إلى الشرق. إن احتفالات النيروز تستمر عدة أيام وهي تجيء إلى بيوتنا بخير وبركات.

كلمات:

билдирмоқ; иноятга олмақ бошқа (қолган) унинг ўхшашлари	عَنَى (يَعْنِي) سَائِرُ أَحْوَاتِهِ	баҳорни кутиб олиш байрами йигирма биринчи	عِيدُ شَمِّ النَّسِيمِ الْحَادِي وَالْعِشْرُونَ
оммавий бўлмақ	تَمَتَّعَ بِشَعْبِيَّةٍ	атайдилар	يُسَمُّونَ
келмоқ	أَتَى (يَأْتِي)	ғоятда ажойиб	رَائِعٌ لِلْعَايَةِ

❖ 204- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёд олинг:

- ۱ مُعَلِّمُ الْخَيْرِ يَسْتَغْفِرُ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ حَتَّى الْحَيَّانُ فِي الْبَحْرِ.
- ۲ مَنْ لَا يَسْتَحِي مِنَ النَّاسِ لَا يَسْتَحِي مِنَ اللَّهِ.

الدَّرْسُ الثَّالِثُ وَالثَّلَاثُونَ ЎТТИЗ УЧИНЧИ ДАРС

БЎШ ФЕЪЛЛАР

Иккинчи ўзак ундоши و ёки ي «бўш» ундошидан иборат бўлган феълларга "бўш феъллар" (الفِعْلُ الْأَجُوفُ) дейилади. Ушбу "бўш" ундошлар ўзидан олдинги ва кейинги унлилар билан ҳар – хил мустаҳкам бўлмаган товуш бирикмалари тузиб келади. Бу товуш бирикмалари эса турли фонетик ўзгаришларга учрайди. Масалан, мустаҳкам бўлмаган "awa", "awu", "awi", "aya", "ayu", "ayi" товуш бирикмаларининг чўзиқ "a:" га айланиши натижасида қуйидаги феълларнинг бошланғич – инфинитив шакли ушбу кўринишга келиб қолган:

демоқ	قَالَ (y) – يَقُولُ	←	قَوْلٌ
давом этмоқ	دَامَ (y) – يَدُومُ	←	دَوَمٌ
қўрқмоқ	خَافَ (a) – يَخَافُ	←	خَوْفٌ
ухламоқ	نَامَ (a) – يَنَامُ	←	نَوَمٌ

الفِعْلُ الْأَجُوفُ феъллар ўтган замонда тусланганида гўёки икки ундошлик бўлиб қолади. I ва II шахсларда уларнинг ўрта ундошининг ҳаракатини I ундош олиб келади. Бу ҳаракатни аниқлаб олиш зарур. Бунинг учун ўша феълнинг ҳозирги-келаси замондаги ўрта ундошининг ҳаракатига қаралади: агар бу ҳаракат "u" бўлса, I ундошнинг ҳам ўтган замондаги ҳаракати "u", агар бу ҳаракат "a" ёки "i" бўлса, I ундошнинг ҳам ўтган замондаги ҳаракати "i" бўлади:

قَالَ (y)	←	قُلْتُ، قُلْتَ، قُلْتُمْ، قُلْنَ
خَافَ (a)	←	خِيفْتُ، خِيفْتُمْ، خِيفْنَا، خِيفْتُنَّ
سَارَ (и)	←	سِيرْتُ، سِيرْتِ، سِيرْتُمْ، سِيرْنَا، سِيرْنَا

III шахсда эса (кўплик, муаннас жинсдан ташқари) феълнинг шахс – сон қўшимчалари инфинитивга тўғридан – тўғри қўшилиб келаверади:

قَالَ (y)	←	قَالَ، قَالَتْ، قَالَ، قَالَتَا
خَافَ (a)	←	خَافَ، خَافَتْ، خَافَتَا، خَافُوا
سَارَ (и)	←	سَارَ، سَارَتْ، سَارَا، سَارَتَا

аъжодларнинг ўтган замон мажхул даражасида эса мустаҳкам бўлмаган "uwi", "uyi" товуш бирикмалари чўзиқ "i:" га айланади. Тусланиш пайтида бу чўзиқ "i:" ёпиқ бўғинга тушиб қолса, қисқа унлига айланади:

quwila → qi:la → qilta, qilti

Иллатли феълларнинг ҳар қандай кўринишида ҳам узун унли ёпиқ бўғинга тушиб қолса, қисқа унлига айланади.

Бу феълларни ҳозирги-келаси замонда туслаганда "wa" ва "ya" товуш бирикмалари чўзиқ "a:"га "wu" товуш бирикмаси чўзиқ "u:"га ва "yi" товуш бирикмаси чўзиқ "i:"га айланади. Ҳозирги-келаси замонда туслаганда бу феълларни уларнинг ўрта ундошининг ҳаракатига қараб уч гуруҳга бўлиш мумкин:

1) II ундоши u бўлган бўш феълларни I бобда туслаш жадвали:
(ҳоз.-кел. замонда ўрта ундошининг ҳаракати "u" бўлган феъллар)

бўйруқ майли	истак майли	шарт майли	ҳозир-келаси замон	ўтган замон	кишилик оломши
	لَنْ أَقُولَ	لَمْ أَقُلْ	أَقُولُ	قُلْتُ	أَنَا
قُلْ	لَنْ تَقُولَ	لَمْ تَقُلْ	تَقُولُ	قُلْتَ	أَنْتَ
قُولِي	لَنْ تَقُولِي	لَمْ تَقُولِي	تَقُولِينَ	قُلْتِ	أَنْتِ
	لَنْ يَقُولَ	لَمْ يَقُلْ	يَقُولُ	قَالَ	هُوَ
	لَنْ تَقُولَ	لَمْ تَقُلْ	تَقُولُ	قَالَتْ	هِيَ
قُولَا	لَنْ تَقُولَا	لَمْ تَقُولَا	تَقُولَانِ	قُلْتُمَا	أَنْتُمَا
	لَنْ يَقُولَا	لَمْ يَقُولَا	يَقُولَانِ	قَالَا	هُمَا
	لَنْ تَقُولَا	لَمْ تَقُولَا	تَقُولَانِ	قَالَتَا	هُمَا
	لَنْ تَقُولَ	لَمْ تَقُلْ	تَقُولُ	قُلْنَا	نَحْنُ

قُولُوا	لَنْ تَقُولُوا	لَمْ تَقُولُوا	تَقُولُونَ	قُلْتُمْ	أَنْتُمْ
قُلْنَ	لَنْ تَقُلْنَ	لَمْ تَقُلْنَ	تَقُلْنَ	قُلْتُنَّ	أَنْتُنَّ
	لَنْ يَقُولُوا	لَمْ يَقُولُوا	يَقُولُونَ	قَالُوا	هُمْ
	لَنْ يَقُلْنَ	لَمْ يَقُلْنَ	يَقُلْنَ	قُلْنَ	هُنَّ

2) II ундоши ى бўлган бўш феълларни I бобда туслаш жадвали:
(ҳоз.-кел. замонда ўрта ундошининг ҳаракати "I" бўлган феъллар)

буйруқ майли	истак майли لَنْ	шарт майли لَمْ	ҳозирги- келаси замон	ўтган замон	кишилик олмош
	أَسِيرَ	أَسِرْ	أَسِيرُ	سِيرْتُ	أَنَا
سِرْ	تَسِيرَ	تَسِرْ	تَسِيرُ	سِيرْتِ	أَنْتَ
سِيرِي	تَسِيرِي	تَسِيرِي	تَسِيرِينَ	سِيرْتِ	أَنْتِ
	يَسِيرَ	يَسِرْ	يَسِيرُ	سَارَ	هُوَ
	تَسِيرَ	تَسِرْ	تَسِيرُ	سَارَتْ	هِيَ
سِيرَا	تَسِيرَا	تَسِيرَا	تَسِيرَانِ	سِيرْتَمَا	أَنْتَمَا
	يَسِيرَا	يَسِيرَا	يَسِيرَانِ	سَارَا	هُمَا
	تَسِيرَا	تَسِيرَا	تَسِيرَانِ	سَارَتَا	هُمَا
	تَسِيرَ	تَسِرْ	تَسِيرُ	سِيرْتَا	نَحْنُ
سِيرُوا	تَسِيرُوا	تَسِيرُوا	تَسِيرُونَ	سِيرْتُمْ	أَنْتُمْ
سِيرْنَ	تَسِيرْنَ	تَسِيرْنَ	تَسِيرْنَ	سِيرْتُنَّ	أَنْتُنَّ
	يَسِيرُوا	يَسِيرُوا	يَسِيرُونَ	سَارُوا	هُمْ
	يَسِيرْنَ	يَسِيرْنَ	يَسِيرْنَ	سِيرْنَ	هُنَّ

3) نَامَ , خَافَ каби феълларни I бобда туслаш жадвали:
(ҳоз.-кел. замонда ўрта ундошининг ҳаракати "я" бўлган феъллар)

бўйруқ майли	истак майли	шарт майли	ҳозир- келаси замон	ўтган замон	кишилиқ олмош
	لَنْ أَخَافَ	لَمْ أَخَفْ	أَخَافُ	خِيفْتُ	أَنَا
تَخَفَ	لَنْ تَخَافَ	لَمْ تَخَفْ	تَخَافُ	خِيفْتَ	أَنْتَ
تَخَافِي	لَنْ تَخَافِي	لَمْ تَخَافِي	تَخَافِينَ	خِيفْتِ	أَنْتِ
	لَنْ يَخَافَ	لَمْ يَخَفْ	يَخَافُ	خَافَ	هُوَ
	لَنْ تَخَافَ	لَمْ تَخَفْ	تَخَافُ	خَافَتْ	هِيَ
تَخَافَا	لَنْ تَخَافَا	لَمْ تَخَافَا	تَخَافَانِ	خِيفْتُمَا	أَنْتُمَا
	لَنْ يَخَافَا	لَمْ يَخَافَا	يَخَافَانِ	خَافَا	هُمَا
	لَنْ تَخَافَا	لَمْ تَخَافَا	تَخَافَانِ	خَافَتَا	هُمَا
	لَنْ تَخَافَ	لَمْ تَخَفْ	تَخَافُ	خِيفْنَا	نَحْنُ
تَخَافُوا	لَنْ تَخَافُوا	لَمْ تَخَافُوا	تَخَافُونَ	خِيفْتُمْ	أَنْتُمْ
تَخَفْنَ	لَنْ تَخَفْنَ	لَمْ تَخَفْنَ	تَخَفْنَ	خِيفْتُنَّ	أَنْتُنَّ
	لَنْ يَخَافُوا	لَمْ يَخَافُوا	يَخَافُونَ	خَافُوا	هُمْ
	لَنْ يَخَفْنَ	لَمْ يَخَفْنَ	يَخَفْنَ	خِيفْنَ	هُنَّ

Ушбу феъллар ҳозирги-келаси замоннинг мажҳул нисбатда куйидагича кўринишда бўлади:

يُقَالُ ، يُسَارُ ، يُسْرَنُ ، أَخَافُ ، تُخَافُ ، تُخَافَانِ

الأجوف феълларнинг масдарларида бўш ҳарфлар сақланади:

قَوْلٌ ، دَوَامٌ ، صَوْمٌ ، زِيَارَةٌ ، خَوْفٌ ، نَوْمٌ ، سَيْرٌ ، زِيَادَةٌ

I боб феълининг فِعَالٌ қолипида ҳосил қилинадиган масдарларида келаёт – ган و ўзак ундоши ي га айланади:

قِيَامٌ ← قِيَامٌ ← فِعَالٌ – туриш

الاجوف феълларнинг I боб аниқ даража сифатдошларини ҳосил қилишда "бўш" ундошлар ҳамзага айланади:

айтувчи	(قَالَ)	قَائِلٌ
қўрқувчи	(خَافَ)	خَائِفٌ
юрувчи	(سَيرَ)	سَائِرٌ

الاجوف феълларнинг I боб мажҳул даража сифатдошлари эса юқоридаги фонетик қоидалар асосида ҳосил қилинади:

айтилган	(مَقُولٌ)	مَقُولٌ
қўрқилган	(مَخُوفٌ)	مَخُوفٌ
юрилган	(مَسِيرٌ)	مَسِيرٌ

БЎШ ФЕЪЛЛАРНИНГ ҲОСИЛА БОБЛАРИ

Бўш феълларнинг II, III, V, VI ва IX боблари ва улардан ҳосил қилинган барча исмлар тўғри феълларникидан ҳеч бир фарқ қилмайди. Аммо IV, VII, VIII ва X бобларда ва улардан ясалган отларда биз юқорида танишиб ўтган фонетик қоидалар асосида ўзгаришлар юз бериши кузатилади.

IV ва X бобларнинг масдарларида "бўш" ундошлар тулиб қолади ва уларнинг охирига ة қўшилади: اِقَامَةٌ ، اسْتِقَامَةٌ

VII ва VIII бобларнинг аниқ ва мажҳул даража сифатдошларининг кўриниши биз юқорида танишиб ўтган фонетик ўзгаришлар натижасида бир хил кўринишда бўлади. الاجوف феъллар ҳосила бобларининг намунавий жадвалига қаранг:

сифатдош		буйруқ майли	масдар	ўтган ва ҳозирги-келаси замон	боб
мажҳул	аниқ				
مَبِينٌ	مَبِينٌ	بَيْنٌ	تَبْيِينٌ	баён қилмоқ (بَيْنٌ)	II
مُقَاوِمٌ	مُقَاوِمٌ	قَاوِمٌ	مُقَاوِمَةٌ	қарши бўлмоқ (يُقَاوِمُ)	III

مُعَادٌ	مُعِيدٌ	أَعِيدُ	إِعَادَةٌ	қайта қилмоқ (يُعِيدُ)	IV
مُتَحَوِّلٌ	مُتَحَوِّلٌ	تَحَوَّلٌ	تَحَوُّلٌ	ўзгармоқ (تَحَوَّلٌ)	V
مُتَنَاوِلٌ	مُتَنَاوِلٌ	تَنَاوَلٌ	تَنَاوُلٌ	олмоқ; емоқ (تَنَاوَلٌ)	VI
مُنْقَادٌ	مُنْقَادٌ	انْقَادٌ	انْقِيَادٌ	бошқарилмоқ (يُنْقَادُ)	VII
مُخْتَارٌ	مُخْتَارٌ	اخْتَرٌ	اخْتِيَارٌ	танламоқ (يُخْتَارُ)	VIII
مُعْوجٌ	مُعْوجٌ	اعْوَجَجٌ	اعْوِجَاجٌ	қийшаймоқ (يُعْوجُ)	IX
مُسْتَطَاعٌ	مُسْتَطِيعٌ	اسْتَطِيعَ	اسْتِطَاعَةٌ	қодир бўлмоқ (يَسْتَطِيعُ)	X

✳ 205- машқ. Қуйидаги бўш феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шакларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

(и) شَال ، (а) نَال ، (и) عَاش ، (у) جَاز ، (у) شَاف ، (у) رَاح

✳ 206- машқ. Қуйидаги бўш феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда II, IV, X боб шакларини ҳосил қилинг. Уларнинг барча феълий ва исмий шакларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

(и) عَادٌ ، (и) صَافٌ ، (и) عَاوَنٌ ، فَاتٌ (у) ، طَالٌ (у) ، خَارٌ (и) ، شَاعٌ (и)

✳ 207- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Бўш феълларнинг ишлатилишига эътибор беринг.

يقول الله تعالى: كلوا واشربوا ولا تسرفوا! يفعل الله ما يشاء ويحكم بما يريد.
الوطن هو المكان الذي وُلدت فيه وتعيش بين أهلها. إنني أريد أن يكون وطني
أوزبكستان عزيزا وعامرا يحترمه جميع الناس في مشارق الأرض ومغاربها. هل تعلم أنني
قد زرت بلادا كثيرة ولم أجد بلدا مثل وطني أوزبكستان؟ كان نظام حياة أحمد قد
تغير تغيرًا ملموسا بعد عودته من رحلته الأخيرة. أقمنا في القرية أسبوعين وزرنا جميع

الأقارب، وكانت أمي سعيدة جدا. يا أولادي، اعتادوا على العادات الحسنة لأن الاعتياد إلى العادات القبيحة عيب كبير. هذا الكتاب يباع بأرباح كثيرة. السفيه يخاف من كل شيء. زيد دائمٌ في شغله. مات أبي في السنة الأولى بعد ألف وأربعمائة سنة من هجرة نبينا محمد عليه السلام. يا أيها الناس، توبوا إلى الله تعالى قبل أن تذوقوا من أقذاح الموت، أي قبل موتكم! العلماء فائقون على الجهلاء.

❖ كلمات:

навбат	مُنَاوَبَةٌ	хоҳламоқ	شَاءَ (a)
узайтирмақ	أَطَالَ IV	одатланмоқ (одатланиш)	VIII اَعْتَادَ (اَعْتِيَادٌ)
умр; абадийлик	بَقَاءٌ	сотмоқ	بَاعَ (и)
фойда	رِنِيحٌ (أَرْبَاحٌ)	яшамоқ	IV أَقَامَ - عَاشَ (и)
сезиларли; аниқ	مَلْمُوسٌ	тавба қилмоқ	تَابَ (y)
тотиб кўрмақ	ذَاقَ (y)	баланд турмоқ	فَاقَ (y)

❖ 208- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Ўзбекистоннинг бошқа давлатлар билан иқтисодий ҳамкорлик алоқалари ривожланмоқда. Билганлар билмаганлардан баланд туради. Бу машқларни қайтадан ёзиш керак. Мўмин (киши) Аллоҳ Таолога доим солиқ амаллари билан тавба қилади. Ҳар бир киши ўлим шарбатини албатта тотиб кўради. Ўғлим, хаётингда яхши одатларга одатланишинг лозим! Уйингдаги мебелларни дарров ўзгартир! Бу китоб катта фойдалар билан сотилса керак. Қўшнигимизнинг акаси кеча шифохонада ўлди.

❖ 209- машқ. Матнни ёзинг ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг:

في مكتب البريد

هذا هو مكتب البريد الواقع في حي "شيخ خاوند طهور" بمدينة طشقند. في المكتب شبابيك كثيرة لبيع طوابع البريد وتسجيل الخطابات وإرسال الطرود وللتحويلات المالية. يشتري مرسل الخطاب طابع البريد

ويصلقه علي الظرف ثم يضع الخطاب في صندوق البريد ويجمع موظف مكتب البريد الخطابات من الصناديق. تُرسلُ الخطابات في أوزبكستان بالقطار أو بالسيارات. هذا هو البريد العادي وترسل أيضا بالطائرة وهذا هو البريد الجوي. بعض الناس يرسلون خطابات مسجّلة ويعطي موظف البريد المرسل إيصالاً عليه اسم المرسل وعنوانه وختم مكتب البريد.

أنا اليوم بعثت ببرقية إلى والدي. في هذا الأسبوع ما استلمت خطاباً من "هوقند" لماذا لم يصل خطابي إليهما، يا ترى؟ عَنَوْتُهُ بِالضَّبَطِ ووضعتُه في الصندوق بنفسِي ومن المستحيل أنه قد ضاع. عليّ أن أضرب الهاتف إلي "هوقند"

كلمات:

жойлашган	وَأَقَعَ	почта	مَكْتَبُ الْبَرِيدِ
почта	طَابِعُ (طَوَائِعُ) الْبَرِيدِ	(нарсани) сотиш	يَبْعُ
марка(лар)	خِطَابٌ (خِطَابَاتٌ)	нарса, юк (посилка)	طَرَدٌ (طُرُودٌ)
хат	إِرْسَالُ الطُّرُودِ	қайд қилмоқ	سَجَّلَ II
юк юбориш	لَصَقَ (ن)	қайд қилиш	تَسَجَّلُ
ёпиштирмоқ	صُنْدُوقُ الْبَرِيدِ	қути; фонд	صُنْدُوقٌ (صَنَادِقُ)
почта қутиси	الْبَرِيدُ الْجَوِّيُّ	(оддий) почта	الْبَرِيدُ الْعَادِي
авиа почта	إِصْطَالٌ (أَت)	телефон қилмоқ	ضَرَبَ (ن) هَاتِفًا
квитанция; етказиш	VIII اسْتَلَمَ	қайд қилинган хат	خِطَابٌ مُسَجَّلٌ
олмоқ ; ўпмоқ	بَعَثَ (أ) بِـ ...	Буни қара! (ажабланганда)	يَا تَرَى!
жўнатмоқ; юбормоқ	ضَاعَ (يَضِيعُ)	аниқ	بِالضَّبَطِ
йўқолмоқ	بَرَقِيَّةٌ (أَت)	манзилини ёзмақ	عَنَوْنٌ (بَعْنُونُ)
телеграмма			

المحادثة الأولى: أمام شبك الطرود

- أريد إرسال هذا الطرد من فضلك. - وزنه كيلو غرام وربع. وأجرة البريد ٥٠ قرشا.
- هل هذا بالبريد العادي؟ - نعم.
- وكم يُكَلَّفُ بالبريد الجوي؟ - أربعة جنيهاً.
- حسناً أَفْضَلُ إرساله بالبريد الجوي. - هذه هي الطوابع.
- وهذه ورقة بخمسة جنيهاً. أعطني بالجنيه الباقي حوالةً بريدياً من فضلك.

المحادثة الثانية: جُحًا يسافر إلى أسوان

- أريد أن أسافر إلى أسوان من فضلك.
- هذا مكتب البريد لإرسال الخطابات والطرود فقط.
- أنا أعرف هذا ولكن كم يُكَلَّفُ إرسال الخطاب إلى أسوان بالبريد العادي؟
- قرشين.
- وبالبريد المسجل.
- أربعة قروش.
- أعطني طابع البريد بأربعة قروش.
- ماذا تفعل به؟
- أقول لك بصراحة أَلصِّقْهُ على جسمي وأُسَافِرْ إلى أسوان!

كلمات:

тарози; мезон; адолат	مِيزَانُ (مَوَازِينُ)	Уни қўй!	ضَعَّهُ !
майда пул(пиастр)	قِرْشُ (قُرُوشُ)	почта тўлови	أَجْرَةُ الْبَرِيدِ
мажбурият юкламоқ; (нархи) бўлмоқ	كَلَّفَ II	афзал кўрмоқ	II فَضَّلَ

юбориш; пул юбориш   حَوَالَةً (مَاتُ)   қолган   بَاقٍ (بَاقِيَةً. муан.)
 қайд қилинган почта   الرِّيدُ الْمُسَجَّلُ   аниқ қилиб   بَصْرَاحَةً

❁ 210- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёғ олинг:

1 اطلبوا الخير عند حسان الوجه.

2 العلمُ عِلْمَانِ فَعَلْمٌ فِي الْقَلْبِ فَذَلِكَ الْعِلْمُ النَّافِعُ وَعِلْمٌ عَلَى اللِّسَانِ فَذَلِكَ حُجَّةٌ لِلَّهِ عَلَى ابْنِ آدَمَ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

29. "и)–ўлчамоқ" (и)–тавсифламоқ" феълларининг буйруқ майлини ҳосил қилинг.

A) لَصِفَ   B) لَزِنَ   C) لَوْصِفَ   D) وَزِنَ

30. Ушбу сўзларни ўрни – ўрнига қўйиб жумла тузинг:

يَهَبُ ، اللهُ تَعَالَى ، كَثِيرَةً ، وَهَابٌ ، أَشْيَاءَ ، لِعِبَادِهِ.

A) وَهَابٌ اللهُ تَعَالَى - يَهَبُ لِعِبَادِهِ أَشْيَاءَ كَثِيرَةً.

B) اللهُ تَعَالَى وَهَابٌ- يَهَبُ لِعِبَادِهِ أَشْيَاءَ كَثِيرَةً.

C) يَهَبُ لِعِبَادِهِ أَشْيَاءَ كَثِيرَةً - اللهُ تَعَالَى وَهَابٌ.

D) يَهَبُ وَهَابٌ اللهُ تَعَالَى لِعِبَادِهِ أَشْيَاءَ كَثِيرَةً.

31. "إِنَّ هَذَا الْمَيْدَانَ لَا يَسَعُ جَمِيعَ أَهْلِ الْقَرْيَةِ." жумланинг таржимаси:

A) Бу майдон барча қишлоқ аҳлини сиғдира олмайди.

B) Ҳақиқатда бу майдон барча қишлоқ аҳлини сиғдиради.

C) Ҳақиқатда бу майдон барча қишлоқ аҳлини сиғдирмайди.

D) Ҳақиқатда бу майдон барча қишлоқ аҳлига кенг эмас.

32. "и)–ваъз сўзламоқ" (и)–бўламоқ" (и)–аниқ (очиқ) феълларининг VIII бобини ҳосил қилинг:

A) لَوْتَعَطَّ   B) لَتَضَخَّ   C) لَتَعْظَّ   D) مَتَضَخَّ

الدَّرْسُ الرَّابِعُ وَالثَّلَاثُونَ ЎТТИЗ ТЎРТИНЧИ ДАРС

«БЎЛМОҚ» ВА «ДАВОМ ЭТМОҚ» МАЪНОСИДАГИ ФЕЪЛЛАР

"كَانَ وَأَخْوَانُهَا" – "گان" ва унинг ўхшашлари" деб аталувчи бу феъллар исмий гапларда боғловчи феъл вазифасида келиб, исмий кесимни тушум келишигида келишини талаб қилади ва феълий гапларда эса феъл–кесим билан мураккаб феъл замонларини ҳосил қилади. Улар:

لَيْسَ ، صَارَ ، بَاتَ ، أَمْسَى ، ظَلَّ ، أَضْحَى ، أَصْبَحَ ، كَانَ ،
مَا زَالَ مَا دَامَ ، مَا فَتِيَ ، مَا انْقَكَ ، مَا بَرِحَ ، مَا زَالَ

КАБИ ФЕЪЛЛАРДИР.
МАЪНОСИДА "БЎЛИБ ҚОЛМОҚ", "АЙЛАНМОҚ" МАЪНОЛАРИНИ, ظَلَّ ФЕЪЛИ
"ДАВОМ ЭТМОҚ" МАЪНОЛАРИНИ БЕРАДИ:

У гўзал бўлиб қолди.

هِيَ أَصْبَحَتْ جَمِيلَةً.

Апелсин шарбатга айланди.

صَارَ الْبُرْتُقَالُ عَصِيرًا.

Иш бир ҳафта давом этди.

ظَلَّ الْعَمَلُ مُتَّصِلًا لِمُدَّةِ أُسْبُوعٍ.

II. Улардан баъзилари давомлиликни ифода этади. مَا زَالَ ،

مَا زَالَ مَا بَرِحَ ва шу каби бошқа феъллар "ҳали ҳам", "тўхтамаяпти" каби маънолар билан таржима қилинади. Давом феъллари иккала замонда ҳам фақат инкор шаклида келади:

Ҳаётимиз ҳали ҳам қийин.

مَا زَالَتْ حَيَاتُنَا صَعْبَةً.

У ҳали ҳам касал.

مَا بَرِحَ مَرِيضًا.

У ҳали ҳам ўйлаяпти.

لَا يَزَالُ يَتَّفَكَّرُ.

Бу феъллардан صَارَ ، بَاتَ ، أَمْسَى ، ظَلَّ ، أَضْحَى ، أَصْبَحَ феъллари ҳамма замонларда тўлиқ тусланади. لَيْسَ ва مَا دَامَ феъллари эса фақат ўтган замонда тусланади.

МУРАККАБ ФЕЪЛ ЗАМОНЛАРИ

Феълларнинг мураккаб замонлари асосан كَانَ феъли иштирокида ясалади ва у пайтда бу феъл тўлиқсиз феъл вазифасини ўтайди.

1. "Ўтган замон давом феъли". Ўтган замондаги **كان** феъли билан асосий маънони ифодаловчи феъл ҳозирги-келаси замонда келганида **كَانَ يَفْعَلُ** ёки **كَانَ يَفْعَلُ** (шаклида) ўтган замонда узоқ давом этган ёки такрорланиб турадиган иш-ҳаракатни ифодалайди:

У ўқир эди.

كَانَ يَدْرُسُ.

У ҳали ҳам ўқияпти (ўқишдан тўхтамаяпти).

مَا بَرِحَ يَدْرُسُ.

Буни қандай қилганини ўзи ҳам билмас эди.

لَيْسَ يَدْرِي كَيْفَ فَعَلَ هَذَا.

У узоқ йиллар мобайнида ўша ерда дарс беришда давом этди.

فَقَدْ ظَلَّ يَدْرُسُ هُنَاكَ سَنَوَاتٍ طَوِيلَةً.

2. "Натижалу узоқ ўтган замон феъли". Бу замонни ифодалаш учун асосий феъл ҳам, ёрдамчи феъл ҳам ўтган замонда бўлади. **كَانَ** **فَعَلَ** ёки **كَانَ يَفْعَلُ** юкламаси ҳам ишлатилиши мумкин **فَعَلَ** шаклида бўлади. Бу шаклдаги мураккаб феъллар ўтган замонда содир бўлиб бўлган иш-ҳаракатни ифодалайди:

وَكُنْتُ قَدْ تَرَكْتُ الْقَاهِرَةَ أَوَّلَ أَمْسٍ. Қоҳирани ўтган куни тарк этган эдим.

3. "Келаси замон таҳмиң феъли". Бу замонни ифодалаш учун ёрдамчи феъл келаси замон шаклида, асосий феъл **قَدْ** юкламаси билан ўтган замон шаклида бўлади: **يَكُونُ قَدْ فَعَلَ**. Бу шакл бир келаси замондаги иш-ҳаракатдан аввал туталанадиган бошқа бир иш-ҳаракатни ифодалайди:

Университетни тугат — ганингдан сўнг араб тилини аъло даражада билган бўласан.

بَعْدَ أَنْ تَخْرُجُ مِنَ الْجَامِعَةِ تَكُونُ قَدْ تَعَلَّمْتَ الْعَرَبِيَّةَ مُتَمَازًا.

❖ 211- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Мураккаб феъл замонларига эътибор беринг.

كان البيروني عالما كبيرا. لا يزال النضال مستمرا حتى النصر. سنظل مصممين على رأينا ما دتم مصممين على رأيكم. أصبح الأمر واضحا وبات كل شيء هادئا. كانوا أعداء فصاروا أصدقاء. عندما أرجع إلى الفصل يكون رفائي قد كسبوا واجبهم. لا تزال آمالنا معلقة بكم. ظل العمل متصلا لمدة أسبوع. لما عاد من الخدمة العسكرية كانت قد تزوجت حبيته. كان نظام حياة أحمد قد تغير تغيرا ملموسا بعد عودته من رحلته الأخيرة. بقينا مقيمين تحت سماء الصحراء حتى نهاية

الأسبوع. دامت صداقتنا عهدا طويلا. قال: سأواصل حديثي ما دام الجميع ساكنين. وصلت قريتي وكان كل شيء هادئا على حاله. فقط جدتي أصبحت عجوزا بينما أصبح الأطفال شبانا، غير أن الحياة تكاد لا تتغير. كيف أمسيتم؟ بحسب بحمد لله!

❖ 212- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Охирги йилларда Тошкент гўзал шаҳарга айланди. Фотима моҳир шифокор бўлди. Ун йил давомида Тошкентнинг ўзида университетлар сони тўққизтага етди. Дўстим Тошкент Ислом Университетида араб тили мударриси эди. Абдулҳалим кўп йиллар таҳсил олди ва яхши рассом бўлиб етишди. У аввал Сурхондарё вилоятида яшар ва унинг аёли ва болалари бор эди. Душманингни сенга дўст бўлишига интил!

❖ **كلمات:**

ўз фикрида қаттиқ турмоқ; қарор қилмоқ	صَمَمَ	қизиқмоқ; аҳамият бермоқ	VIII اهتمَّ
умид; орзу	أَمَلَّ (أَمَالٌ)	сокин; тинч	هادئٌ
уланмоқ; давом этмоқ	VIII ائصلَّ	ўртоқ	رفيقٌ (رفقاء)
турмуш қурмоқ	V تزوجَ مِنْ .	сезиларли; аниқ	ملموسٌ

❖ 213- машқ. Ушбу тугалланмаган жумлаларни унда «كان ва унинг ўхшашлари»ни ишлатиб тугалланг ва ўзбек тилига таржима қилинг.

(1) كان ابن سينا (عالم وطيب). (2) صار البرتقال (عصير). (3) أصبحت نيته (واضحة). (4) كان الليل (حالكًا—қоп-қора) وكانت الغيوم (سوداء متكاثفة) في الآفاق. (5) كانا (عدوان) فصارا (صديقان). (6) ما تزال آمالها (معلقة) به. (7) سيظل (واقف) هنا ما دمت (منتظرون). (8) يجب عليكم أن تبدلوا كثيرا من الجهد ما دمت (مصممون) على دراسة العربية.

❖ 214- машқ. Матнни ёзинг ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг:

سليمان أفندي

هو رجل في الخامسة والثلاثين ، حسن اللباس ، رشيق القامة ذو شارين معقوفين، وحذاء لامع ، يلبس الجوارب الحريرية ، ويدخن اللفائف الثمينة ، ويحمل بيده الناعمة عصاً جميلة ذات قبضة ذهبية مرصعة بالجواهر الكريمة ويأكل في المطاعم الفاخرة حيث يجتمع سراًة القوم وأشرفهم، ويذهب إلى المتنزهات المشهورة في كبة فاخرة يجرها فرسان كريمان.

إذا كيف حصل سليمان أفندي على المال وأي ساحر حوّل التراب في كفيه إلى فضة وذهب؟

منذ خمسة أعوام تزوج سليمان أفندي من السيدة فهيمة أرملة المرحوم بطرس نعمان التاجر الذي اشتهر بين أترابه بالجد والمواظبة والأمانة ، وقد كانت السيدة فهيمة حينئذ في الخامسة والأربعين من عمرها وفي السادسة عشرة من سني عواطفها وميولها وهي الآن تصبغ شعرها وتكحل عينيها وتظلي وجهها بالألوان والمساحيق ولكنها لا ترى سليمان أفندي قبل نصف الليل وقلماً حظيت منه بغير النظرات الحادة والألفاظ القاسية، فهو مشغول عنها بتبديد الثروة التي جمعها زوجها الأول بكده وعرق جبينه.

كلمات

бурилган; этилган	مَعْقُوف	хушқоматли	رَشِيقُ الْقَامَةِ
нозик; юмшоқ	نَاعِمٌ	папирос	لَفِيفَةٌ (لَفَائِفُ)
олий табақа; улуғ киши	سَرَاةٌ (سَرَوَاتُ)	ўрнатилган; безатилган	مُرْصَعٌ
извош арава	مَرَكَبَةٌ (-سَاتُ)	олий; қимматбаҳо	فَاحِرَةٌ
бева	أَرْمَلٌ	таниқли; аристократ	شَرِيفٌ (أَشْرَافُ)
тиришиш; меҳнат	جَدُّ	тортмоқ	جَرٌّ (a/y)
омонатдорлик	أَمَانَةٌ	тенгдош; ўртоқ	تَرَبٌ (أَتْرَابُ)

олий; буюк	سِنِي	бир сўзлик	مُواظَبَةٌ
ҳожиш; интилиш	مَيْلٌ (مَيْوَلٌ)	ҳис – туйғу	عَاظِفَةٌ (عَوَاطِفُ)
бўямқ; чапламоқ	طَلَى (يَطْلِي)	сурма қўймоқ	كَحَلَ II
фойдаланмоқ; роҳатланмоқ	حَظِي (a) (حُظُوَّةٌ)	упа (лар)	مَسْحُوقٌ (مَسَاحِيْقُ)
чалғитмоқ	شَعَلَ (عَنْ)	қўрс гаплар	أَلْفَاظٌ فَاسِيَةٌ
пешона тери	عَرَقُ الْجَيْنِ	исроф қилиш	تَبْدِيدٌ

❖ 215- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилиб, ёғ олинг:

1 إذا وَسَدَّ الأَمْرَ إِلَى غير أهله فانتظر الساعة.

2 خِيَارُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلِمَهُ.

МУСТАҚИЛ БАЖАРИШ УЧУН ТЕСТЛАР

33. Бўш ўринни тўлдириг: سُنُّنُ الْفِضَاءِ عَلَى سَطْحِ الْقَمَرِ .
 A) جَعَلَتْ تَتَمَتَّعُ B) أَخَذَتْ تَنْظُرُ C) بَدَأَتْ تَنْطَلِقُ D) شَرَعَتْ تَهَيَّبُ

34. Бўш ўринни тўлдириг: أَمَلُ الْعَالَمِ فِي السَّلَامِ
 A) جَعَلَ يَكُونُ B) شَرَعَ يَتَحَقَّقُ C) أَخَذَ يَصْلُحُ D) بَدَأَ يَفْتَحُ

35. "Яқин бўлмақ" мазмунини англатувчи феъллар қайси бандда?

A) دَهَبَ ، قَدَّمَ ، بَدَأَ B) شَرَعَ ، أَخَذَ

C) قَدَّمَ ، نَفَذَ ، شَرَعَ D) كَادَ ، أَوْشَكَ ، كَرُبَ

36. Ушбу жумланинг тўғри таржимасини топинг:

جَعَلْتَنِي الْحَيَاةَ عَاقِلًا ، الْحَمْدُ لِلَّهِ!

A) Аллоҳга шукрки, ҳаёт мени ақлли қилиб қўймоқда.

B) Аллоҳга шукрки, ҳаёт мени ақлли қилиб қўйди.

C) Аллоҳга шукрки, ҳаёт мени ақлли қилиб қўяди.

D) Аллоҳга шукрки, мен ақлимни ҳаётдан оламан.

الدَّرْسُ الْخَامِسُ وَالثَّلَاثُونَ

ЎТТИЗ БЕШИНЧИ ДАРС

ШАРТ ЭРГАШ ГАП

Шарт эргаш гап бош гапда гапириладиган воқеанинг қандай шарт билан юзага келганини ёки юзага келиши мумкинлигини билдиради. Араб тилида шарт эргаш гап кўпинча бош гапдан аввал келади ва у сўзловчи учун ҳар қандай замон бўйича реал равишда юзага келадиган воқеани ёки тахмин қилинган воқеани ифодалайди. Шунга кўра бош гапдаги иш - ҳаракатнинг амалга ошиш шартини реал (аниқ) ирреал (тахмин қилинаётган, гумон тутилган) деб икки хилга ажратиш мумкин. Шарт эргаш гап **إِذَا مَتَّى** каби реал шартни ифодаладиган ва **لَوْ** каби ирреал шартни ифодаловчи шарт юкламалар билан бошланади.

I. Ирреал шартни ифодаладиган шарт эргаш гаплар.

Бундай эргаш гап **لَوْ** юкламаси билан бошланади ва бош гапнинг кесимига **لَ** тасдиқ юкламаси қўшилиб келади. Унинг кесими эса ўтган замонда бўлади:

Меникига келишни хоҳлаганинг —
да манзилимини билган бўлардинг.

لَوْ أَرَدْتَ الْوُصُولَ إِلَيَّ لَعَرَفْتَ مَنَزِلِي.

Устоз меңдан сўраганларида жавоб
берган бўлардим.

لَوْ سَأَلَنِي الْأُسْتَاذُ لِأَجَبْتُهُ.

Агар мавзуни яхши ўқиганинг —
да эди, жавобда адашмасдинг.

لَوْ دَرَسْتَ الْمَوْضُوعَ جَيِّدًا لَمَا أَخْفَقْتَ فِي الْإِجَابَةِ.

Исмий эргаш гапдаги бўлишсиз шартни ифодалашда " **لَ** ... **لَوْ** " шакли келади ва ундан кейинги сўз бош келишиқда бўлади.

Феълий эргаш гапда эса бўлишсиз шарт " **لَوْلَمْ** ... **لَ** " шаклида ишлатилади:

Ёмғир ёлмаганда экин қурир эди.

لَوْ لَا الْمَطَرُ لَيْسَ الزَّرْعُ.

Ваъда бермаганимда эди, янгидан
чекиб юборган бўлар эдим.

لَوْ لَمْ أَعِدْ لَشَرِبْتُ الدُّخَانَ مِنْ جَدِيدٍ.

II. Реал шартни ифодаладиган шарт эргаш гаплар.

Бундай эргаш гапларга асосан шарт майли юкламалари бўлган **إِنْ** каби шарт майли юкламалари билан келган гаплар мисол бўлади:

Дамашққа сафар қилсанг, мен
ҳам сен билан сафар қиламан.
Қачон сафардан қайтсам сени
зиёрат қиламан.

إِنْ تُسَافِرْ أُسَافِرْ مَعَكَ إِلَيَّ دَمَشَقَ.
مَتَى أَعُدُّ مِنَ السَّفَرِ سَوْفَ أُرُؤِ إِيَّاكَ.
مَنْ زَرَعَ الْمَعْرُوفَ حَصَدَ الشُّكْرَ.

Кимки эзгулик экса, таҳсин топади.

Шарт эргаш гапли қўшма гапнинг битта ёки иккита кесими ҳам (шарт майли юкламасидан кейин келишига қарамай) ўтган замон шаклида ифодаланиши мумкин:

Анави папкани очсанг,
ичидан қидираётган
китобингни топасан.

مَتَى فَتَحْتَ تِلْكَ الْمِحْفَظَةَ وَجَدْتَ بِهَا حَيْلَهَا الْكِتَابَ الَّذِي تَبْحَثُ عَنْهُ.
مَتَى فَتَحْتَ تِلْكَ الْمِحْفَظَةَ وَجَدْتَ بِهَا حَيْلَهَا الْكِتَابَ الَّذِي تَبْحَثُ عَنْهُ.

Агар бош гапнинг кесимидан илтимос, буйруқ, истак маънолари англашилса ёки **لَنْ** юкламаси билан инкор ифодаланган бўлса, бош гап олдида **فَ** юкламаси қўшилиб келади:

Салимни кўрсанг, саломимни
унга этказиб қўй!

إِنْ لَقِيتَ سَلِيمًا فَبَلِّغْ لَهُ سَلَامِيَّ!

Хоҳламасанг борма!

إِنْ لَمْ تَشَأْ فَلَا تَذْهَبْ!

Агар у сени тарк қилган бўлса,
асло қайтиб келмайди.

إِنْ تَرَكْتُكَ فَلَنْ تَرْجِعَ إِلَيْكَ.

... فَحَسْبُ بَلٌ ... لَا مُРАККАБ БОҒЛОВЧИСИ

...нафақат (фақат), - " (مَا) ... فَحَسْبُ (فقط) بَلٌ ...

балки... ҳам..." мураккаб боғловчиси бутун бир жумлани, ёки унинг бирор бўлагини ажратиб кўрсатиш ёки уни бошқа маънога нисбатан қарши қўйиш учун хизмат қилади. Бунда бу боғловчининг ... لَا инкор юкламаси билан бошланадиган биринчи қисми гапнинг бошига, ... فَحَسْبُ بَلٌ билан бошланган бошқа қисми қарши қўйилган қисмнинг бошига қўйилади. Масалан:

У фақат Ўзбекистонда
эмас, балки араб оламида
ҳам таниқлидир.

هُوَ مَعْرُوفٌ لَا فِي أَوْزُبَكِسْتَانَ فَحَسْبُ بَلٌ فِي الْعَالَمِ الْعَرَبِيِّ.

✻ 216- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Шарт эргаш гапларга эътибор беринг.

لو تراحم الناس ما وجد بينهم جائع ولا محروم. لو أخذت تلك الصحيفة وقرأتها لوجدت المقال الذي كتبه بالأمس. لو سمحت لي بشرح الموضوع كاملاً لَمَا حدث ذلك الالتباس. لو لا العرب لفقد الكثير من المؤلفات اليونانية القديمة. لسو لا الطباعة ما استمرت الحضارة الإنسانية بالصورة التي نحن فيها. لَمَا نظرت إليه رأيت أمارات الحزن في وجهه. إن شئت فاذهب. إن كَلَّفْتَنِي أذهب. إن تركت هذا المكان فلن أرجع إليه. وماذا يفعل أبوك إذا تخَلَّفَ عن الرحلة؟ إن كان الأمر كذلك فأنت على الحق. ما سمعت عن أولئك الكتاب العرب فحسب بل قرأت بعض مؤلفاتهم باللغة الأوزبكية. أستاذ رحمة الله يعرف جيداً لا الأدب العربي فقط بل تاريخ البلدان العربية واقتصادها وحالتها السياسية في الوقت الحاضر.

❁ كلمات:

бир – бирига раҳм қилмоқ	VI تَرَاحَمَ	хароб (яксон) қилмоқ	خَرَبَ (и)
оч қолган	جَائِعٌ	ҳеч нарсаси йўқ	مَحْرُومٌ
таклиф қилмоқ	II كَلَّفَ	ачинарли аҳвол	حَالَةٌ مُؤَسِّفَةٌ
йўқ бўлмоқ	V تَخَلَّفَ	аломат(лар)	أَمَارَةٌ (أَمَارَاتٌ)

❁ 217- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Университетда биз чет тиллардан фақат араб тилини эмас балки форс, инглиз, немис ва француз тилларини ҳам ўрганамиз. Бу машқур олим бизга маърузалар ўқиганида илмимиз янада кўпаяр эди. Деразани эрталаб очиб қўйганимда, хонага тоза ҳаво кирарди. Абдуссамадни кўрсам, дўсти унга салом йўлаганини етказган бўлардим. Телефони рақамини билганимда телефон қилган бўлардим. Агар у қўрқса сен билан бормасди.

20 ДАН ЮҚОРИ БЎЛГАН ТАРТИБ СОНЛАРНИНГ САНАЛМИШ БИЛАН КЕЛИШИ

21 дан бошлаб охиригача ал артикли тартиб сонларнинг барча таркибига қўйилади:

таржимаси	саналмиш музаккар жинсда бўлса
21- эшик	البَابُ الحَادِي وَالْعِشْرُونَ
33- эшик	البَابُ الثَّالِثُ وَالثَّلَاثُونَ
100- эшик	البَابُ المِائَةُ
267- эшик	البَابُ المِائَتَانِ وَالسَّبْعُ وَالسُّتُونَ
1000- эшик	البَابُ الألفُ

таржимаси	саналмиш муаннас жинсда бўлса
21- кеча	الليْلَةُ الحَادِيَّةُ وَالْعِشْرُونَ
33- кеча	الليْلَةُ الثَّالِثَةُ وَالثَّلَاثُونَ
100- кеча	الليْلَةُ المِائَةُ
267- кеча	الليْلَةُ المِائَتَانِ وَالسَّبْعَةُ وَالسُّتُونَ
1000- кеча	الليْلَةُ الألفُ

ФОИЗНИ ИФОДАЛАШ

Фоизларни **المائة** сўзи **ب** ёки **في** олд кўмакчиси билан ифодаланади:

- 5 %   **خَمْسَةَ بِالمِائَةِ (في المِائَةِ)**
 99 %   **تِسْعٌ وَتِسْعُونَ بِالمِائَةِ (في المِائَةِ)**
 100 %   **مِائَةٌ بِالمِائَةِ (في المِائَةِ)**

ТАҚСИМ СОНЛАР

Тақсим сонлар оддий сонларни икки марта тақрорлаб ҳосил қилинади, бунда улар ноаниқ ҳолатда ва тушум келишигида бўлади:

Бешта – бешта   **خَمْسَةٌ خَمْسَةٌ**   Битта – битта   **وَاحِدًا وَاحِدًا**

Бундан ташқари 10 гача бўлган карра сонларни **فَعَالٌ** ёки **مَفْعَلٌ** қолиплари бўйича ҳам ҳосил қилиш мумкин:

10 тадан; عُشْرًا - مَعْشَرٌ ўнга-ўнга бўлиб
5 тадан ; خُمَاسٌ - مَخْمَاسٌ бешта-бешта бўлиб

فَعَالٌ қолипидаги тақсим сонлардан нисбий сифатлар ҳосил қилиниши мумкин. Бунда улар "шунча қисмдан ташкил топган" деган маънони англатади. Масалан:

مِنْظَارٌ أَحَادِي бир кўзли дурбин مِنْظَارٌ ثَنَائِي икки кўзли дурбин

ثَنَائِيٌّ, ثَلَاثِيٌّ, رُبَاعِيٌّ сўзлари грамматик маънода "икки ҳарфли", "уч ҳарфли", "тўрт ҳарфли" деган маъноларни англатади. Кўплик шаклидаги رُبَاعِيَّاتٌ сўзи "рубойлар" – "тўртликлар" маъносини англатади.

❖ 218- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Тартиб сонларга эътибор беринг.

هاجر الرسول (ص) من مكة إلى المدينة في العام الثالث والخمسين من عمره وتُوْفِيَ في السنة الثالثة والستين. نحتفل بمولد النبي في اليوم الثاني عشر من شهر ربيع الأول. بدأ غزو الفضاء في العام السابع والخمسين من القرن العشرين. الدرس الحادي والعشرون أصعب دروس هذا الكتاب المدرسي. أتعرف أشهر السنة الهجرية؟ نعم، أعرف. عددها! تفضل، هي: الْمُحَرَّمُ والصَّفَرُ وربيع الأول وربيع الآخر (أو ربيع الثاني) وجمادى الأولى وجمادى الآخرة ورجب وشعبان ورمضان وشوال وذو القعدة وذو الحجة. تزوجت أختي الكبرى في الثانية والعشرين من عمرها ولها الآن خمسة من الأولاد. ولدت مرتضى سنة ألف وتسعمائة وسبع وستين في الحادي والثلاثين من ديسمبر. يعيش صديقي مع أسرته في الغرفة المائة والرابع والعشرين من فندق "شيرتون".

❖ 219- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Октябр ойининг биринчи куни Ўзбекистонда ўқитувчи ва мураббийлар куни сифатида байрам қилинади. 1992 йил 2 – март куни Ўзбекистон Бирлашган Миллатлар ташкилотига аъзо бўлди. Биз А. Темур кўчасидаги 227 – уйда турамыз. Бу дарсликни ёзишни мен 1999 йил қирқ ёшимда бошладим. Бу ўқув йилини талабалар 99% ўзлаштириш билан якунлашди. Ҳозир "Интерконтиненталь" меҳмон – хонасининг 507 хонасида ироқлик араблар туришибди.

حديث هاتفي

- مرحبا أكبر. أتصلت بك البارحة بالهاتف مساءً لكنك لم تكن موجودا. هل كنت خارج المنزل؟
- مرحبا أنور. نعم كنت خارج المنزل. حضرت محاضرة في مدرج الجامعة.
- حول أي موضوع كانت المحاضرة؟
- كان عنوان المحاضرة "نظرية ابن خلدون في علم الاجتماع"
- يوسفني أنني لم أحضر لأنني معجب كثيرا بابن خلدون، ومن الذي قرأ المحاضرة؟
- الدكتور صبحي وهو من السودان. متخصص في ابن خلدون كما تعلم وقد طرق الموضوع من جوانب متعددة.
- هل كان عدد الحضور كثيرا؟
- نعم. لا بأس. قالوا إن جزءاً من المحاضرة سيداع بالإذاعة المرئية غداً.
- هذا شيء جيد. سأنتظر سماعها أين تذهب اليوم مساءً؟
- سأذهب إلى السينما هناك يعرض شريط (أي فلم) جديد.
- متى يبدأ؟
- سيبدأ في الثامنة حسب العادة.
- إذاً مرّ عليّ في السابعة لنخرج معاً!
- لا بأس، اتفقنا إلى اللقاء.
- إلى اللقاء. مع السلامة.

- ۱ آفة الدّين ثلاث: فقيه فاجرٌ ، إمام جائرٌ ومجتهد جاهلٌ.
- ۲ آية المنافق ثلاث: إذا حدّث كذب، وإذا وعد أخلف وإذا ائتمن خان.

الدَّرْسُ السَّادِسُ وَالثَّلَاثُونَ **ЎТТИЗ ОЛТИНЧИ ДАРС**

ҲАМЗАЛИ ФЕЪЛЛАР

Ҳамзали феъллар уч хил бўлади:

1. I ўзак ундоши ҳамзали бўлган феъллар:

қувноқ бўлмоқ   **أَرِنَ - أَرْنُ**   олмоқ   **أَخَذَ - أَخَذُ**

2. II ўзак ундоши ҳамзали бўлган феъллар (улар уч хил ҳаракатли бўлади):

сўрамоқ	سُؤَالَ - أَسْأَلُ
безор бўлмоқ, жонига текмоқ	سَأَمٌ - بَسِمَ
қўрқмас бўлмоқ	بُؤُسٌ - جَبُؤُسُ

3. III ўзак ундоши ҳамзали бўлган феъллар:

бошпана изламоқ   **لَجُوءٌ - لَجَأٌ**   ўқимоқ   **قَرَأَ - قِرَاءَةٌ**

Ҳамзали феълларнинг тусланиш фонетикаси ва ёзувида биз кириш қисмидаги, 7- дарсдаги «Айирувчи ҳамзанинг имлоси» да танишиб ўтган ўзга-ришлар рўй беради. Улардан баъзилари:

1. **أَخَذَ** **أَكَلَ** **أَمَرَ** феълларининг буйруқ майлларида аввалги қоидалардан фарқ қилиб, ҳамзалари тушиб қолади ва "عَلٌ" "عَلٌ" кўринишида бўлади. Масалан:

سَلٌ - сўра! , **مُرٌ** - буюр! , **عَلٌ** - ол! , **كُلٌ** - ол!

"أَخَذَ" - олмоқ феълини намунавий туслаш жадвали:

буйруқ майли	истак майли	шарт майли	ҳозирги-келаси замон	ўтган замон	кншпаник олмош
	لَنْ أَخَذَ	لَمْ أَخَذْ	أَخَذُ	أَخَذْتُ	أَنَا
خَذُ	لَنْ تَأْخُذَ	لَمْ تَأْخُذْ	تَأْخُذُ	أَخَذْتَ	أَنْتَ
خُدِي	لَنْ تَأْخُذِي	لَمْ تَأْخُذِي	تَأْخُذِينَ	أَخَذْتِ	أَنْتِ

	هُوَ	أَخَذَ	يَأْخُذُ	لَمْ يَأْخُذْ	لَنْ يَأْخُذَ
	هِيَ	أَخَذَتْ	تَأْخُذُ	لَمْ تَأْخُذْ	لَنْ تَأْخُذَ
أَنْتُمَا	أَخَذْتُمَا	تَأْخُذَانِ	لَمْ تَأْخُذَا	لَنْ تَأْخُذَا	خُذَا
هُمَا	أَخَذَا	يَأْخُذَانِ	لَمْ يَأْخُذَا	لَنْ يَأْخُذَا	
هُمَا	أَخَذْتَا	تَأْخُذَانِ	لَمْ تَأْخُذَا	لَنْ تَأْخُذَا	
نَحْنُ	أَخَذْنَا	نَأْخُذُ	لَمْ نَأْخُذْ	لَنْ نَأْخُذَ	
أَنْتُمْ	أَخَذْتُمْ	تَأْخُذُونَ	لَمْ تَأْخُذُوا	لَنْ تَأْخُذُوا	خُذُوا
أَنْتُنَّ	أَخَذْتُنَّ	تَأْخُذْنَ	لَمْ تَأْخُذْنَ	لَنْ تَأْخُذْنَ	خُذْنَ
هُمْ	أَخَذُوا	يَأْخُذُونَ	لَمْ يَأْخُذُوا	لَنْ يَأْخُذُوا	
هُنَّ	أَخَذْنَ	يَأْخُذْنَ	لَمْ يَأْخُذْنَ	لَنْ يَأْخُذْنَ	

Аниқ даража сифатдоши: أَخَذَ – олувчи

Мажҳул даража сифатдоши: مَأْخُودٌ – олинган

“سَأَلَ” – сўрамоқ феълени намунавий туслаш жадвали:

буйруқ майли	истак майли	шарт майли	ҳозирг- келаси замон	ўтган замон	кишилик олмош
	لَنْ أَسْأَلَ	لَمْ أَسْأَلْ	أَسْأَلُ	سَأَلْتُ	أَنَا
اسْأَلْ، سَلْ	لَنْ تَسْأَلَ	لَمْ تَسْأَلْ	تَسْأَلُ	سَأَلْتَ	أَنْتَ
اسْأَلِي، سَلِي	لَنْ تَسْأَلِي	لَمْ تَسْأَلِي	تَسْأَلِينَ	سَأَلْتِ	أَنْتِ
	لَنْ يَسْأَلَ	لَمْ يَسْأَلْ	يَسْأَلُ	سَأَلَ	هُوَ
	لَنْ تَسْأَلَ	لَمْ تَسْأَلْ	تَسْأَلُ	سَأَلْتَ	هِيَ
اسْأَلَا، سَلَا	لَنْ تَسْأَلَا	لَمْ تَسْأَلَا	تَسْأَلَانِ	سَأَلْتُمَا	أَنْتُمَا
	لَنْ يَسْأَلَا	لَمْ يَسْأَلَا	يَسْأَلَانِ	سَأَلَا	هُمَا

	لَنْ تَسْأَلَ	نَمْ تَسْأَلَا	تَسْأَلَانَ	سَأَلْنَا	هُمَا
	لَنْ تَسْأَلَ	نَمْ تَسْأَلُ	تَسْأَلُ	سَأَلْنَا	نَحْنُ
سَلُوا، سَلُوا	لَنْ تَسْأَلُوا	نَمْ تَسْأَلُوا	تَسْأَلُونَ	سَأَلْتُمْ	أَنْتُمْ
سَلْنَ، سَلْنَ	لَنْ تَسْأَلْنَ	نَمْ تَسْأَلْنَ	تَسْأَلْنَ	سَأَلْتُنَّ	أَنْتُنَّ
	لَنْ يَسْأَلُوا	نَمْ يَسْأَلُوا	يَسْأَلُونَ	سَأَلُوا	هُمْ
	لَنْ يَسْأَلْنَ	نَمْ يَسْأَلْنَ	يَسْأَلْنَ	سَأَلْنَ	هُنَّ

Аниқ даража сифатдоши: سَائِلٌ – сўровчи

Мажҳул даража сифатдоши: مَسْئُولٌ – сўралган

Ҳамзали феълларнинг мажҳул даражаси куйидаги кўринишларда бўлади:

أَخَذْتُ ، أَخَذْتُ ، أَخَذْتُمَا ، أَخَذُوا ، أَخَذْنَا

Ҳозирги – келаси замонда эса ушбу кўринишларда бўлади:

أُؤْخَذُ ، تُؤْخَذُ ، تُؤْخَذِينَ ، تُؤْخَذَانِ ، يُؤْخَذُونَ ، يُؤْخَذْنَ

2. VIII бобда ҳамза билан бошланган баъзи феълларнинг ҳамзаси VIII бобнинг **تَ** олд қўшимчаси билан тўлиқ ассимилия – цияга киришади:

олмоқ; қабул қилмоқ I أَخَذَ – أَخَذُ VIII ← олмоқ أَخَذَ – أَخَذُ

изор киймоқ; сочиққа ўранмоқ I أَرَزَ – أَرُ VIII ← ўранмоқ أَرَزَ – أَرُ

3. Шу кўринишдаги бошқа кўпчилик феълларда эса бу ҳолат кузатилмайди:

таъсирланмоқ VIII اِتَّسَرَ – اِتَّسَرُ I اِتَّسَرَ – اِتَّسَرُ

маслаҳатлашмоқ VIII اِتَّمَرَ – اِتَّمَرُ I اِتَّمَرَ – اِتَّمَرُ

4. Охириги ўзак ундоши ҳамза бўлган феълларнинг II бобидан масдар "تَفْعِلَةٌ" шаклида ҳосил қилинади:

майдалаб ташламоқ (تَفْعِلَةٌ – تَجْرِئَةٌ) جَرَأٌ

❖ 222- машқ. Қуйидаги ҳамзали феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шакллари ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

اَكَّدَ ، سَاعَلَ ، اَطْفَأَ ، تَأَمَّلَ ، تَفَاعَلَ ، اِنطَفَأَ ، اَبْتَدَأَ ، اسْتَأْثَرَ .

ТҮРТ УНДОШЛИ ФЕЪЛЛАР

Ўзаги тўрт ундошдан ташкил топган феълларнинг 4 тагина боби бор. Уларнинг барча феълий ва исмий шакллари уч ҳарфли феълларнинг қоидалари асосида ҳосил қилинади.

Ушбу жадвалда тўрт ундошли феълларнинг барча кўринишлари келтирилган:

феълнинг таржимаси	сифатдош		масдар	ҳозирги-келаси замон	ўтган замон	феъл боби
	мажзул даража	аниқ даража				
таржима қилмоқ	مُفَعَّلٌ	مُفَعِّلٌ	فَعَّلَةٌ	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ	I боб
ҳукмрон бўлмоқ	مُتَرْجِمٌ	مُتَرْجِمٌ	تَرْجِمَةٌ	يُتَرْجِمُ	تَرْجَمَ	
тинчлан – тирмоқ	مُسَيِّطِرٌ	مُسَيِّطِرٌ	سَيِّطِرَةٌ	يُسَيِّطِرُ	سَيَّطَرَ	
	مُطْمَئِنٌّ	مُطْمَئِنٌّ	طَمَئِنَةٌ	يُطْمِئِنُّ	طَمَّنَانَ	
сирғанмоқ	مُتَفَعَّلٌ	مُتَفَعِّلٌ	تَفَعُّلٌ	يَتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ	II боб
ўқувчи бўлмоқ	مُتَدَخِّرٌ	مُتَدَخِّرٌ	تَدَخْرَجٌ	يَتَدَخَّرُ	تَدَخَّرَجَ	
	مُتَلَمِّدٌ	مُتَلَمِّدٌ	تَلْمِذٌ	يَتَلَمِّدُ	تَلَمَّمَ	
тўдаланмоқ	مُفَعَّلٌ	مُفَعِّلٌ	اَفْعِلَالٌ	يُفَعِّلُ	اَفْعَلَّ	III боб
	مُحَرِّجٌ	مُحَرِّجٌ	اِحْرَاجٌ	يَحْرِجُ	اِحْرَجَ	
хотиржам бўлмоқ	مُفَعَّلٌ	مُفَعِّلٌ	اَفْعِلَالٌ	يُفَعِّلُ	اَفْعَلَّ	IV боб
	مُطْمَئِنٌّ	مُطْمَئِنٌّ	اَطْمِئَانٌ	يُطْمِئِنُّ	اَطْمَانَ	

Тўрт ҳарфли феълларнинг I боби асосан ўтимли, қолган уч бобда эса ўтимсиз маънони англатади. Тўрт ҳарфли феълларнинг I ва II боблари анча кенг ишлатилади. III ва IV боблари жуда кам ишлатилади. Мисоллар:

силкитмоқ —	زَلَزَل
ҳилипирамоқ —	رَفْرَف
васваса қилмоқ —	وَسْوَس

Ўзагида ҳамза ёки *و, ي, ي* "бўш" ундошларидан бири мавжуд бўлган феъллар ҳам учрайди, аммо уларнинг тусланиши солим феъланикидан фарқ қилмайди. Мисоллар:

югурмоқ	هَرَوَل
ҳукмрон бўлмоқ	سَيَطَرَ
ёмонлик қилмоқ	شَيْطَنَ

❁ 223- машқ. Қуйидаги тўрт ундошли феълларни ўтган ва ҳозирги—келаси замонларда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шаклларини ҳосил қилинг ва маъноларини лугат китобидан аниқланг.

ادلهم، ترعرع، دحرج، تزندق، بسمل، اقشعر، حمدل، حملق، سلفت.

❁ 224- машқ. Матнни ёзинг , ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг:

يوم الاستقلال

أعلن رئيس الجمهورية إسلام كريموف في أواخر شهر أغسطس أول سبتمبر سنة ١٩٩١ يوم الاستقلال لجمهورية أوزبكستان، وأصبحت جمهوريتنا جمهورية مستقلة وسميت جمهوريتنا بعد استقلالها جمهورية أوزبكستان. في أول أيلول من كل عام تحتفل جمهورية أوزبكستان بعيد استقلالها. وهذا اليوم عطلة في جمهوريتنا. تزين مدن أوزبكستان بالزيينات الجميلة وترفرف الأعلام في كل مكان. وتذيع الإذاعة والإذاعة المرئية (التلفزيون) برامج خاصة.

وطني جمهورية أوزبكستان دولة مستقلة، وإذا ما ألقينا نظرة على الخارطة الجغرافية لجمهورية أوزبكستان نرى أن الجمهورية تقع في آسيا المركزية

وَتَحُدُّهَا قازاقستان وكيرغزستان وتاجكستان وتركمانستان ، وأما من الجنوب ،
 على مسافة كبيرة تحُدُّها أفغانستان، ويحُدُّها من الشمال الغربي بحر آرال.
 جمهوريتنا جميلة وأرضها خصبة، وجوُّها معتدل، وسماؤها صافية، وخيراتها
 كثيرة. ولقد نهضت جمهوريتنا نهضة شاملة في جميع الميادين، وارتفع شأنها، وتقدمت
 زراعتها، نشطت صناعتها، وراجت تجارتها، وانتشر التعليم فيها بفضل الحكومة
 الرشيدة التي تعمل على إسعاد مواطنيها.

❁ كلمات:

ҳилирамоқ	رَفْرَف	аталмоқ	II سُمِّي
назар ташламоқ	أَلْقَى نَظْرَةً	радио эшитдиради	IV أَدَاعَ (يُدِيْعُ) الإِدَاعَةَ
ҳосилдор; серҳосил	خَصَبٌ	тўғри бошқарув	الحُكُومَةُ الرِّشِيْدَةُ
чегарадош бўлмоқ	حَدَدٌ II	ривожланмоқ	رَاجَ (يُرُوجُ)

❁ 225- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

1991 йили 31 августда Ўзбекистон Республикасининг биринчи президенти Ислам Каримов 1 сентабрни Мустақиллик куни деб эълон қилди. Ўзбекистон мустақил давлат бўлди. Ўзбек халқи ҳар йили 1 сентабрни мустақиллик куни сифатида байрам қилади. Бу куни Ўзбекистоннинг барча шаҳарлари байрам либосига бурканади. Байрам кунлари Ўзбекистоннинг радио ва телевидениеси алоҳида кўрсатувларни намоиш қилади. Ватанимиз Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг уни дунё юртлири таниди, саноати янада ривожланди.

❁ 226- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёғ олинг:

- ١ عِزُّ الدُّنْيَا بِالْمَالِ وَعِزُّ الآخِرَةِ بِالْأَعْمَالِ.
٢. أَعْدُ عَالِمًا أَوْ مَتَعْلَمًا أَوْ مَسْتَمَعًا أَوْ مَحِبًّا وَلَا تَكُنْ الخَامِسَةَ فَتَهْلِكُ.

الدَّرْسُ السَّابِعُ وَالثَّلَاثُونَ ЎТТИЗ ЕТТИНЧИ ДАРС

ЕТИШМОВЧИ ФЕЪЛЛАР

Учинчи ўзак ундоши **و** ёки **ي** "бўш" ундошидан иборат бўлган феълларга "етишмовчи феъллар" (**الْفِعْلُ النَّاقِصُ**) дейилади. Бу феълларда ҳам бўш феълларда содир бўлган фонетик ўзгаришлар рўй беради: бўш ўзак ундошнинг чўзиқ унлига айланиши, чўзиқ унлининг сукунга йўлиққан пайтида қисқа унлига айланиши каби бизга аввалдан таниш бўлган фонетик қоидалар.

Етишмовчи феълларни туслаш жараёнида ва ҳосила бобларининг баъзи кўринишларида уларнинг "бўш" ундошлари тикланади. Етишмовчи феълларни ўтган замонда туслашда икки гуруҳга ажратган маъқул:

I. فَعْلَانِ вазнидаги етишмовчи феъллар. Улар икки ҳил бўлади:

А) III ўзак ундоши **و** бўлган феъллар. Бу феъллар "узун алиф" (**أَلِفٌ مَمْدُودَةٌ**) га тутаган бўлади:

сўрамоқ	رَجَا (y) - رَجَاءٌ	чақирмоқ	دَعَا (y) - دَعْوَةٌ
ўзига келмоқ	صَحَا (y) - صَحْوٌ	кўнгил очмоқ	لَهَا (y) - لَهْوٌ
баланд бўлмоқ	عَلَا (y) - عَلْوٌ	олий бўлмоқ	سَمَا (y) - سُمُوٌ

Б) III ўзак ундоши **ي** бўлган феъллар. Бу феъллар "қисқа алиф" (**أَلِفٌ مَقْصُورَةٌ**) га тутаган бўлади:

чопмоқ; эсмоқ (м-н: шамол)	جَرَى (и) - جَرْيٌ	отмоқ	رَمَى (и) - رَمْيٌ
ҳукм қилмоқ	فَضَى (и) - فَضَاءٌ	ҳимоя қилмоқ	حَمَى (и) - حِمَايَةٌ

فَعْلَانِ вазнидаги феълларни туслашда эса бир неча фонетик ўзгаришлар рўй беради. Улардан бизга нотаниши III шахс, кўплик, музаккар жинсидаги кўриниши бўлиб, унинг кўриниши юқоридаги каби фонетик ўзгаришлар натижасида "فَعْوَا" шаклида бўлади: **فَعْوَا** ← **دَعْوَا**, **لَهْوَا**, **رَجْوَا**

II. فَعْلَانِ вазнидаги етишмовчи феъллар. Улар **و** га ҳам, **ي** га ҳам тутаган бўлиши мумкин. Бу туркумга **لَقِيَّ**, **نَسِيَّ**, **حَسِيَّ** ҳам, **رَضِيَّ** каби феъллар киради. Бу феълларнинг ўтган замонда

тусланиши **فَعَلَ** вазнидаги феълларга қараганда соддароқ бўлиб, фақат битта III шахс, кўплик, музаққар жинсидагина фонетик ўзгариш рўй беради. Масалан, **خَشِيَ** феълининг мазкур шахсдаги кўриниши — *ḥašiyu*: иллатли бирикмаси фонетик қоидага биноан чўзиқ унли(очиқ бўғин)га тугагани учун, унинг таркибидаги **ي** "бўш" ундоши ўзидан аввал келган қисқа унли билан тушиб қолади:

ḥašiyu: → *ḥašu*: → **خَشُوا** — улар кўрқдилар

فَعَلَ вазнидаги феълларнинг шу кўриниши "فَعُوا" шаклида бўлади:

"فَعُوا" ← نَسُوا، رَضُوا، لَقُوا

فَعَلُوا феълларни ўтган замонда намунавий тушлаш жадвали:

мажҳул даража	فَعَلَ шаклидаги феъллар		فَعَلَ шаклидаги феъллар		КИШИЛИК ОЛМОШ
	رَضِيَ	خَشِيَ	جَرَى	دَعَا	
رُمِيْتُ	رَضَيْتُ	خَشَيْتُ	جَرَيْتُ	دَعَوْتُ	أَنَا
رُمِيتَ	رَضَيْتَ	خَشَيْتَ	جَرَيْتَ	دَعَوْتَ	أَنْتَ
رُمِيَتْ	رَضِيَتْ	خَشِيَتْ	جَرِيَتْ	دَعَوَتْ	أَنْتِ
رُمِي	رَضِيَ	خَشِيَ	جَرَى	دَعَا	هُوَ
رُمِيتُ	رَضَيْتُ	خَشَيْتُ	جَرَيْتُ	دَعَوْتُ	هِيَ
رُمِيتُمَا	رَضَيْتُمَا	خَشَيْتُمَا	جَرَيْتُمَا	دَعَوْتُمَا	أَنْتُمَا
رُمِيَا	رَضِيَا	خَشِيَا	جَرِيَا	دَعَوَا	هُمَا
رُمِيْنَا	رَضَيْنَا	خَشَيْنَا	جَرَيْنَا	دَعَوْنَا	هُمَا
رُمِينَا	رَضِينَا	خَشِينَا	جَرِينَا	دَعَوْنَا	نَحْنُ
رُمِيتُمْ	رَضَيْتُمْ	خَشَيْتُمْ	جَرَيْتُمْ	دَعَوْتُمْ	أَنْتُمْ
رُمِيتُنَّ	رَضَيْتُنَّ	خَشَيْتُنَّ	جَرَيْتُنَّ	دَعَوْتُنَّ	أَنْتُنَّ

رُمُوا	رَضُوا	خَشُوا	جَرُوا	دَعُوا	هُمْ
رُمِينَ	رَضِينَ	خَشِينَ	جَرِينَ	دَعُونَ	هُنَّ

Жагвалга изох: *و* феълининг III ўзак ундоши аслида *و* дир. Фонетик қоидага биноан *و* ундоши "i" қисқа унлисидан кейин келса, унинг таъсирида *ي* га айланади.

النَّاقِصُ феълларни ҳозирги – келаси замонда туслашда *و* ва *ي* "бўш" ўзак ундошлари тузиб келган "iyu" товуш бирикмаси чўзиқ "i:"га ва "uwu" товуш бирикмаси чўзиқ "u:"га айланади. **يَفْعَلُ**, **يَفْعَلُ** феъллари ҳозирги – келаси замонда **يَفْعَلُ**, **يَفْعَلُ** қолипларида тусланади ва улардаги ўзгаришлар биз юқорида танишиб ўтган фонетик қоидалар асосида рўй беради.

النَّاقِصُ феълларни ҳозирги-келаси замонда намунавий туслаш жадвали:

мажҳул даража	يَفْعَلُ шаклидаги аниқ даража	يَفْعَلُ шаклидаги аниқ даража	يَفْعَلُ шаклидаги аниқ даража	КИШИЛИК ОЛМОШ
يُرْمِي	يَدْعُو	يَرْمِي	يَخْشَى	
أُرْمِي	أَدْعُو	أَرْمِي	أَخْشَى	أَنَا
تُرْمِي	تَدْعُو	تَرْمِي	تَخْشَى	أَنْتَ
تُرْمِينِ	تَدْعِينِ	تَرْمِينِ	تَخْشِينِ	أَنْتِ
يُرْمِي	يَدْعُو	يَرْمِي	يَخْشَى	هُوَ
تُرْمِي	تَدْعُو	تَرْمِي	تَخْشَى	هِيَ
تُرْمِيَانِ	تَدْعُوَانِ	تَرْمِيَانِ	تَخْشِيَانِ	أَنْتُمَا
يُرْمِيَانِ	يَدْعُوَانِ	يَرْمِيَانِ	يَخْشِيَانِ	هُمَا
تُرْمِيَانِ	تَدْعُوَانِ	تَرْمِيَانِ	تَخْشِيَانِ	هُمَا
تُرْمِي	تَدْعُو	تَرْمِي	تَخْشَى	نَحْنُ

أَتْمُونَ	تَدْعُونَ	تَرْمُونَ	تَخْشُونَ	أَنْتُمْ
تُرْمِينَ	تَدْعُونَ	تَرْمِينَ	تَخْشِينَ	أَنْتُنَّ
يُرْمُونَ	يَدْعُونَ	يُرْمُونَ	يَخْشُونَ	هُمْ
يُرْمِينَ	يَدْعُونَ	يُرْمِينَ	يَخْشِينَ	هُنَّ

فِعْلَلارنىڭ مائللارى ھام بىز يۇقىرىدا تانىشىپ ئۇتان فونېتىك قوندا لار اسوسىدا ھوسىل قىلىنلادى.

I بوب الناقص فِعْلَلارنىڭ مائللارى كىلتىرىلغان وشبۇ ھادىوالغا نازار سولايلىك.

الناقص فِعْلَلارنى مائللارنىڭ نامۇناۋىي ھادىوالى:

كۆرگۈمۆك - خَشِيَ			تەكۈرگۈمۆك - دَعَا			ھىمىيا قىلماق - حَمَى		
بۇيرۇق مائلل	لن	لم	بۇيرۇق مائلل	لن	لم	بۇيرۇق مائلل	لن	لم
	أَخَشَى	أَخَشَ		أَدْعُو	أَدْعُ		أَحْمَى	أَحْمَ
أَخَشَ	تَخَشَى	تَخَشَ	أَدْعُ	تَدْعُو	تَدْعُ	أَحْمَ	تَحْمَى	تَحْمَ
أَخْشَى	تَخْشَى	تَخْشَى	أَدْعِي	تَدْعِي	تَدْعِي	أَحْمِي	تَحْمِي	تَحْمِي
	يَخْشَى	يَخْشَ		يَدْعُو	يَدْعُ		يَحْمَى	يَحْمَ
	تَخْشَى	تَخْشَى		تَدْعُو	تَدْعُ		تَحْمَى	تَحْمَ
أَخْشَا	تَخْشَا	تَخْشَا	أَدْعُوا	تَدْعُوا	تَدْعُوا	أَحْمَا	تَحْمَا	تَحْمَا
	يَخْشَا	يَخْشَا		يَدْعُوا	يَدْعُوا		يَحْمَا	يَحْمَا
	تَخْشَا	تَخْشَا		تَدْعُوا	تَدْعُوا		تَحْمَا	تَحْمَا
	نَخْشَى	نَخْشَ		نَدْعُو	نَدْعُ		نَحْمَى	نَحْمَ
أَخْشَوْا	تَخْشَوْا	تَخْشَوْا	أَدْعُوا	تَدْعُوا	تَدْعُوا	أَحْمُوا	تَحْمُوا	تَحْمُوا
أَخْشَيْنَ	تَخْشَيْنَ	تَخْشَيْنَ	أَدْعُونَ	تَدْعُونَ	تَدْعُونَ	أَحْمِينَ	تَحْمِينَ	تَحْمِينَ
	يَخْشَوْا	يَخْشَوْا		يَدْعُوا	يَدْعُوا		يَحْمُوا	يَحْمُوا

	يَحْشِينُ	يَحْشِينُ	يَدْعُونَ	يَدْعُونَ	يَحْمِينُ	يَحْمِينُ
--	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

I боб **النَّاقِصُ** феълларнинг аниқ даража сифатдошлари фонетик ўзгаришлар натижасида ноаниқ ҳолатда "فاع" қолмида бўлади. Аниқ ҳолатда ёки тушум, қаратқич келишикларида бўлганида эса **ي** ўзак ундоши тикланади:

дискобол   رَامِي الْقُرْصِ   отувчи   (الرَّامِي) رَمَى ← رَامٍ

Мажжул даража сифатдошларида эса "مفعول" нинг **و** ноўзак ундоши III ўзак ундош **ر** га идғом бўлади:

чақирилган   دَعَا ← مَدَعُو + و ← مَدَعُوًّا

III ўзак ундош **ي** бўлган феълларнинг мажжул даража сифатдошларида эса "مفعول" нинг **و** шакл ясовчи ундоши **ي** га айланиб III ўзак ундош **ي** га идғом бўлади:

Ҳимоя қилинган   حَمَى ← مَحْمُو + ي ← مَحْمِيًّا

I боб **النَّاقِصُ** феълларнинг масдарларида агар **و** ва **ي** ундошлари бир сўзда ёнма-ён келиб қолса, **و** ундоши ўзидан кучли бўлган **ي** ундошига идғом бўлади:

кунлар   أَوَّيَامٌ ← أَيَّامٌ   ўраш   طَوَّيٌّ ← طَيٌّ

Бошқа масдар шакларида чўзиқ унли "а" дан кейин келаётган "бўш" ундош ҳамзага айланади:

йиғлаш   بَكَيٌّ ← بُكَاءٌ   боқийлик   بَقَاءٌ ← بَقَائٌ

розилик   رَضَّاءٌ ← رِضَاءٌ   қурилиш   بِنَاءٌ ← بِنَائٌ

النَّاقِصُ феълларнинг ҳосила бобларидаги ўзгаришлар ҳам бизга маълум бўлган фонетик қоидалар асосида рўй беради. II бобдаги **النَّاقِصُ** феълларнинг масдарлари "تفعلة" вазнида ҳосил қилинади. **النَّاقِصُ** феълларнинг ҳосила бобларининг намунавий жадвалига қаранг:

сифатдош		буйруқ майли	шарт майли لَم	масдар	ўтган ва ҳозирги-келаси замон	боб
мажжул	аниқ					
مُسَمًّى	مُسَمٌّ	سَمٌّ	يُسَمُّ	تَسْمِيَةٌ	سَمَّى (يُسَمِّي)	II
مُحَامًى	مُحَامٍ	حَامٍ	يُحَامِ	مُحَامَاةٌ	حَامَى (يُحَامِي)	III
مُهْدِي	مُهْدٍ	أَهْدٍ	يُهْدِي	إِهْدَاءٌ	أَهْدَى (يُهْدِي)	IV
مُتَلَقٌّ	مُتَلَقٌّ	تَلَقَّ	يَتَلَقَّ	تَلَقَّ	تَلَقَّى (يَتَلَقَّى)	V
مُتَرَاضٍ	مُتَرَاضٍ	تَرَاضَ	يَتَرَاضَ	تَرَاضٍ	تَرَاضَى (يَتَرَاضَى)	VI
مُنْقَضٍ	مُنْقَضٍ	انْقَضَ	يُنْقَضُ	انْقِضَاءٌ	انْقَضَى (يُنْقَضِي)	VII
مُشْتَرًى	مُشْتَرٍ	اشْتَرِ	يَشْتَرِ	اشْتِرَاءٌ	اشْتَرَى (يَشْتَرِي)	VIII
مُسْتَدْعَى	مُسْتَدْعٍ	اسْتَدْعَ	يَسْتَدْعِ	اسْتِدْعَاءٌ	اسْتَدْعَى (يَسْتَدْعِي)	X

❖ 227- машқ. Қўйидаги етишмовчи феълларни ўтган ва ҳозирги-келаси замонда тусланг. Уларнинг барча феълий ва исмий шаклларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

унутмоқ – (а) نَسِيَ ، кифоя қилмоқ – (и) كَفَى ، ўсмоқ – (у) نَمَا

❖ 228- машқ. Қўйидаги «دَعَا – чақирмоқ» етишмовчи феълнинг ўтган ва ҳозирги-келаси замонда III, IV, VI ва X боб шаклларини ҳосил қилинг. Уларнинг масдар ва сифатдошларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

❖ 229- машқ. Қўйидаги «سَمَّا – улуғ бўлмоқ» етишмовчи феълнинг ўтган ва ҳозирги-келаси замонда II, V, ва VI боб шаклларини ҳосил қилинг. Уларнинг масдар ва сифатдошларини ҳосил қилинг ва маъноларини аниқланг.

❖ 230- машқ. Ёзинг ва ўқинг. Жумлаларни таржима ва грамматик таҳлил қилинг. Етишмовчи феълларнинг ишлатилишига эътибор беринг.

تنمو في بلادنا أوزبكستان القوات الإنتاجية بسرعة هائلة وتبني المدارس وتنشأ المستشفيات. هؤلاء الرجال دعوكم إلى حدائقهم الكائنة في القرى. المسلم يدعو الله فيسأله مالا وعلما. الله تعالى يقبل أدعية المؤمنين. البخلاء لا يدعون الفقراء إلى بيوتهم للإطعام والإكرام. لا تخش العدو واخش الله تعالى. أرجو من الله تعالى مغفرة ذنوبي. يقول العرب: الحق يعلو ولا يُعلى عليه. إنك قضيت لي حاجة لم يقضها أحد سواك. كل إنسان يسهو في بعض أفعاله. لا تشكروا من الزمان واشكوا من أنفسكم! يكفيني العلم النافع والمال الحلال. حكى واحد من الفضلاء أن يوسف عليه السلام باعه إخوته فاشتراه التاجر المدين بعشرين درهما، فذهب هذا التاجر به إلى مصر فاشتراه منه وزير الملك المصري بقيمة كبيرة. حافظ كلام الله لا ينسى سور القرآن أصلا، لأنه يكررها دائما. النسيان عادة الإنسان. التراضي معقول في كل أمر. مراعاة الفقراء والضعفاء سنة نبينا صلى الله عليه وسلم. الصلاة على النبي عليه السلام: اللهم صل على محمد وعلى آل محمد وسلم!

كلمات:

жадал суръат	سُرْعَةٌ هَائِلَةٌ	мавжуд; бор	كَائِنٌ
дуо; чақирув	دُعَاءٌ (أَدْعِيَةٌ)	қўрқмоқ	خَشِيٌّ (а) خَشِيَّةٌ
ўтинмоқ	رَجَا (у)	гуноҳ	ذَنْبٌ (ذُنُوبٌ)
қилмоқ; ўтказмоқ	قَضَى (и)	адашмоқ; унутмоқ	سَهًا (у) سَهُوٌ
шикоят қилмоқ	شَكَأَ (у)	...дан сотиб олди	VIII اشْتَرَى مِنْ
ҳикоя қилмоқ	حَكَى (и)	қарздор	مَدِينٌ
эсан чикариш	نَسِيَانٌ	оила аъзолари	آلٌ
риоя; мурувват	مُرَاعَاةٌ	сотмоқ	بَاعَ (и)
жойлашган	كَائِنٌ	ишлаб чиқариш кучлари	القُوَاتُ الْإِنْتَاجِيَّةُ

❁ 231- машқ. Араб тилига таржима қилинг.

Сен дўстингни унутмадингми? Бугун синглим уйда қолди. Сен Аллоҳ Таолодан бошқа ҳеч кимдан қўрқмагин. Жума куни сизларни уйимга чақирмоқчиман. Устоз Маҳмудни чақиргандим, у мени эшитмади. Акангни чақириб юбор! Унинг йиғлаётгани маълум. Сендан биз билан қолишингни илтимос қиламиз. Эртага уйимизнинг яқинида яшайдиган тикувчи билан учрашишим керак. Орадан уч ой ўтди, аммо мен бирорта дўстимни учратмадим. Худо хоҳласа, ўқув йили июл ойининг бошида тугайди. Биз бу йил ёзги таътилни Хумсон қишлоғида ўтказмоқчимиз. Ўз шаънингни ҳимоя қилишга одатлан!

❁ 232- машқ. Матнни ёзинг ўқинг ва таржима қилинг. Сўнгра грамматик таҳлил қилинг.

الإمام أبو منصور الماتريدي (٢٤٧-٣٣٢ هجري)

هو محمد بن محمود بن منصور الماتريدي زعيم الماتريدية وإليه تنسب طائفتهم، ولد بقرية (ماتريد) من أعمال (سمرقند) في القرن الثالث الهجري.

وتخرج في مدرسة أبو منصور العياضي، ويعتبر الماتريدي في الطبقة الرابعة للأحناف، وقد نبغ في الفقه وأصوله وسائر علوم الدين، وكون مدرسة تخرج فيها الكثير من العلماء، وقد ذاعت شهرته في علم الكلام و كثر أتباعه، وصار له مذهب يسلكه أهل خراسان.

وبلغ من ذبوع صيته وشهرته أن الناس في بلاد ما وراء النهر كانوا يرجعون إليه في المسائل التي تشكل عليهم من الأصول والفروع.

وقد دعا إلى ما يدعو إليه أهل السنة، وكان جل قصده تبصرة أهل السنة، والرد على المعتزلة وأصحاب العقائد الباطلة.

ولهذا وصفه أهل عصره بأنه (إمام الهدى، وقدوة أهل السنة، ورافع أعلامهم، وقالع أضاليل الفتنة والبدعة، إمام المتكلمين، ومصحح عقائد المسلمين).

وله مؤلفات كثيرة في الرد على المعتزلة والقرامطة والروافض. كما له مؤلفات في الشريعة وأصول الفقه وقد تُوفِّي سنة ٣٣٢ هـ.

❁ كلمات:

(<i>адашган</i>) мазҳаб	مُعْتَزِلَةٌ	намуна; ўрнак	قُدُوءَةٌ
танилмоқ; машҳур бўлмоқ	نَبَغَ (y)	Ҳанафий (Имом Аъзам мазҳаблари)	حَنَفِيٌّ (أَحْنَفٌ)
издош; шоғирд	تَابِعٌ (أَتْبَاعٌ)	ёйилмоқ	دَاعٍ (ذُيُوعٌ) (и)
машҳурлик; шўҳрат	صَبِيَتْ	йўлидан бормоқ	سَلَكَ (y)
мақсади буюк бўлсин (<i>тилак</i>)	جَلَّ قَصْدُهُ	тушунарсиз бўлмоқ	شَكْلٌ II
юлиб (олиб) ташловчи; синдирувчи	قَالَعَ	ғалаба; нусрат	نَصْرَةٌ
адашиш; хато; ёлғон	أَضَلُّوهُ (أَضَالِيلٌ)	Қароматийлар	الْقَرَامِطَةُ
вафот этди	تُوفِّيَ V	Рофизийлар	الرَّوَّافِضُ

❁ 233- машқ. Ҳадисларни таржима ва таҳлил қилинг, сўнгра ёд олинг:

١. أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ التَّوَدُّدُ إِلَى النَّاسِ.

٢. الْوُدُّ يُتَوَارَثُ وَالْبُغْضُ يُتَوَارَثُ.

٣. طَلَبُ الْحَلَالِ وَاجِبٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ.

٤. مِنْ حَسَنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنيهِ.

ТЕСТЛАРНИНГ ЖАВОБЛАРИ

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
B	A	B	A	Г	B	A	B	B	B	A	B
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
B	A	B	B	B	A	B	B	B	B	B	A
25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
B	B	Г	Г	B	B	B	B	Г	B	B	B

ИЛОВЛАР

1—илова

Иккилик ва музаккар жинсдаги тўғри кўплик шаклида бўлган
отларнинг изофа бирикмаси таркибида келиши

келишик	ИККИЛИК	КЎПЛИК
бош	مُدْرَسَا الْجَامِعَةِ	مُدْرَسُو الْجَامِعَةِ
қаратқич	مُدْرَسِي الْجَامِعَةِ	مُدْرَسِي الْجَامِعَةِ
тушум	مُدْرَسِي الْجَامِعَةِ	مُدْرَسِي الْجَامِعَةِ

2—илова

Бирлик, иккилик ва музаккар жинсдаги тўғри кўплик шаклида
бўлган отларга бирлик сондаги **ي** бирикма олмашишининг
қўшилиб келиши

келишик	бирлик	ИККИЛИК	КЎПЛИК
бош	مُعَلِّمِي	مُعَلِّمَيَا	مُعَلِّمُوِي
қаратқич	مُعَلِّمِي	مُعَلِّمَيَّ	مُعَلِّمِيَّ
тушум	مُعَلِّمِي	مُعَلِّمَيَّ	مُعَلِّمِيَّ

3—илова

Иккилик, музаккар жинс, тўғри кўплик сондаги отларга
бирикма олмашининг қўшилиб келиши

келишик	ИККИЛИК	КЎПЛИК
бош	مُعَلِّمَانَا	مُعَلِّمُونَا
қаратқич	مُعَلِّمَيْنَا	مُعَلِّمَيْنَا
тушум	مُعَلِّمَيْنَا	مُعَلِّمَيْنَا

ЎЗАГИ УЧ УНДОШДАН ИБОРАТ БЎЛГАН
ФЕЪЛНИНГ ҲОСИЛА БОБЛАРИНИНГ ВАЗНЛАРИ
ЖАДВАЛИ

сифатдош		масдар	буируқ майли	мажхул шисбатда		ашиқ шисбатда		боб
мажхул	ашиқ			ҳозирги келажак змон	ўтган змон	ҳозирги келажак змон	ўтган змон	
مَفْعُولٌ	فَاعِلٌ	40 дан ортиқ	أَفْعُلٌ إِفْعِلٌ إِفْعَلٌ	يُفْعَلُ	فُعِلَ	يُفْعَلُ يَفْعَلُ يَقْعَلُ	فَعَلَ فَعُلُ فَعِلُ	I
مُفَعَّلٌ	مُفَعَّلٌ	تَفْعِيلٌ تَفْعِيلَةٌ	فَعَّلَ	يُفَعَّلُ	فُعِّلَ	يُفَعَّلُ	فَعَّلَ	II
مُفَاعَلٌ	مُفَاعِلٌ	مُفَاعَلَةٌ فِعَالٌ	فَاعِلٌ	يُفَاعَلُ	فُوِعِلَ	يُفَاعَلُ	فَاعَلَ	III
مُفَعَّلٌ	مُفْعِلٌ	إِفْعَالٌ	أَفْعِلُ	يُفَعَّلُ	أَفْعِلَ	يُفْعِلُ	أَفْعَلَ	IV
مُتَفَعَّلٌ	مُتَفَعَّلٌ	تَفَعَّلٌ	تَفَعَّلَ	يُتَفَعَّلُ	تُفَعَّلَ	يُتَفَعَّلُ	تَفَعَّلَ	V
مُتَفَاعَلٌ	مُتَفَاعِلٌ	تَفَاعَلٌ	تَفَاعَلَ	يُتَفَاعَلُ	تُفَوِعِلَ	يُتَفَاعَلُ	تَفَاعَلَ	VI
مُتَفَعَّلٌ	مُتَفْعِلٌ	أَنْفَعَالٌ	أَنْفَعِلُ	يُنْفَعَلُ	أُنْفَعِلَ	يُنْفَعِلُ	أَنْفَعَلَ	VII
مُفْتَعَّلٌ	مُفْتَعِّلٌ	أَفْتَعَالٌ	أَفْتَعِلُ	يُفْتَعَّلُ	أَفْتَعِلَ	يُفْتَعِّلُ	أَفْتَعَلَ	VIII
--	مُفْعَلٌ	أَفْعِلَالٌ	أَفْعِلِلٌ	--	--	يَفْعَلُ	أَفْعَلٌ	IX
مُسْتَفَعَّلٌ	مُسْتَفَعِّلٌ	سِتْفَعَالٌ	اسْتَفْعِلُ	يُسْتَفَعَّلُ	أُسْتَفْعِلَ	يُسْتَفَعِّلُ	اسْتَفَعَّلَ	X

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Б.З. Халидов, «Учебник арабского языка», Ташкент, «Ўқитувчи», 1981 г.
2. А.А. Ковалев, Г.Ш. Шарбатов «Учебник арабского языка», Москва, «Восточная литература» РАН, 1998 г.
3. Н.И. Иброҳимов, М. Юсупов "Араб тили грамматикаси", 1 – жид, Тошкент, "Ўзбекистон миллий энциклопедияси", 1997 – й.
4. Э.Талабов "Араб тили", Тошкент, "Ўзбекистон", 1993 – й;
5. Б. Иброҳимов, «Араб тили (илк сабоқлар)», Тошкент, «Университет», 1991 й.
6. Баранов Х.К. «Арабско – русский словарь», Москва 1985 г.
7. Борисов Б.Г. «Русско – арабский словарь», Москва 1982 г.
8. «Тошкент», справочник, «Меҳнат», 1994 йил.
9. الدكتور عماد حاتم "اللغة العربية"، طرابلس، 1992م.
10. القراءة العربية، للصف السادس الابتدائي، المملكة العربية السعودية، 1987م.
11. العربية للناشئين، المملكة العربية السعودية، القسم الخامس، 1983م.
12. العربية للناشئين، المملكة العربية السعودية، القسم السادس، 1983م.
13. "اللغة العربية"، الصف الثالث الابتدائي، مصر، 1998/1997م.
14. تعليم العربية لغير الناطقين بها، مكة المكرمة، 1982.
15. الدرس في اللغة العربية (في أسرطة) مصر، الثمانينات.
16. اللغة العربية (الصف الثاني الابتدائي)، مصر 1997 – 1998م.
17. القراءة الإعدادية (الجزء الثاني) دار المعارف بمصر، 1995م.
18. عمر عبد الجبار "المحفوظات"، دار مصر للطباعة، 1992م.
19. المطالعة العربية (للصف الثاني المتوسط) السعودية، 1998م.
20. القواعد الأساسية في النحو والصرف والتمرين عليها، ليبيا 1981 – 1982م.
21. الدروس الشفهية، طشقند، 1992م.
22. تقويم سنة 1422 هجرية، "جامعة أم القرى"، السعودية، الرياض.

МУНДАРИЖА

Сўз боши.....3 - 4

БОШЛАНГИЧ ҚИСМ.

ЁЗУВ, ФОНЕТИКА ВА МОРФОЛОГИЯ

Кириш.....	5-6
1- дарс.....	7-8
ا , ب , ت , ن ундошилари. Ҳаракатлар - 7. Танвин дамма - 8. Машқлар.	
2- дарс.....	9-11
ذ , د , ه , و ундошлари - 9. Танвин касра - 10. Та: марбута - 10. Машқлар.	
3- дарс.....	12-14
ك , ل , م ундошлари - 12. Таъдид белгиси - 12. Алиф мақсура - 12. Танвин фатҳа - 13. Машқлар.	
4- дарс.....	15-17
س , ر , ح ундошлари - 15. Кишилик олмошлари - 15. Бўғинлар - 16. Машқлар.	
5- дарс.....	18-20
ش , ز , خ ундошлари. Ҳамза - 18. Айирувчи ҳамза - 18. Машқлар.	
6- дарс.....	21-22
ط , ظ , ض , ص ундошлари - 21. Машқлар.	
7- дарс.....	23-27
ث , ج , ع ундошлари. Васлали (бириктирувчи) ҳамза - 24. ال артиклининг ҳамзаси - 25. Келишик категорияси - 26. Машқлар.	
8- дарс.....	28- 31
غ , ف , ق ундошлари - 28. Қамария ва шамсия ҳарфлар - 28. Сўз ўзаги. Ўзак ундошлар. Шакал ясовчи ундошлар - 29. Сўз қолиплари - 30. Луғат билан ишлаш - 30. Машқлар.	
Араб алифбоси (Умумий жадвал).....	32 - 33

А С О С И Й Қ И С М.

МОРФОЛОГИЯ ВА СИНТАКСИС

- 9- дарс.....34 – 38
Сўз туркумлари – 34. **Исмларнинг турлари.** От – 35.
Сифат – 36. Сон – 36. Олмош – 37. Машқлар.
- 10- дарс.....39 – 43
Исмларнинг грамматик категориялари. Ҳолат
категорияси – 39. Жинс категорияси – 39. Сон
категорияси – 40. Иккилик сон – 40.
Кўплик сон – 42. Машқлар.
- 11- дарс.....44 – 50
Кўрсатиш олмошлари – 44. Содда гаплар – 44.
Исмий гаплар – 45. Ажратувчи олмош – 45.
Олд кўмакчилар – 47. Кесими олд кўмакчи
билан келган исмий гап – 48. Машқлар.
- 12- дарс.....51 – 56
Туб сифатлар – 51. Нисбий(ясама) сифатлар – 52.
Аниқловчи – 53. Мослашган (сифатловчи)
аниқловчи – 53. Машқлар.
- 13- дарс.....57 – 60
Сўроқ гаплар – 57. Машқлар.
- 14- дарс.....61 – 66
Феъл – 61. Ўтган замон феъли – 61. Ўтимли ва ўтимсиз
феъллар – 63. Феълий гаплар – 64. Машқлар.
- 15- дарс.....67 – 75
Изофа бирикмаси – 67. Бирикма олмошлари – 71.
Машқлар.
Матн: " **في مطار طشقند** " 74
- 16- дарс.....76 – 79
Тўлдирувчи – 76. **ئىس** инкор феъли – 76. Олд кўмакчи
билан келган бирикма олмош – 78 Машқлар.
- 17- дарс.....80 – 88
Ҳозирги – келаси замон феъли – 80. Феъл билан келган
бирикма олмош – 83. Феълнинг келаси замони – 85.
Мураккаб сифатлар – 86. Машқлар.
Матн: " **نحن نعيش في طشقند** " 87

18- дарс	89 – 94
Синиқ кўплик шакллари ҳақида – 89. Икки келишикли исмлар – 90. Кўплик сондаги исмлар билан мослашув – 91. Содда ёйиқ гаплар – 92. Машқлар.	
Матн: "أنا طالب"	93
19- дарс	95–101
1 дан 20 гача саноқ сонларнинг саналмиш билан келиши – 95. 1 дан 20 гача тартиб сонларнинг саналмиш билан келиши – 97.	
كَمْ сўзининг ишлатилиши – 97. Соатни ифодалаш – 98.	
Кичрайтма отлар – 100. Машқлар.	
Матн: "ماذا يوجد في قاعة الدرس؟"	100
20- дарс	102–110
Уч ундошли феълларнинг I боби – 102. كَانَ феъли – 103.	
Феъдан ясалган отлар – 106. Масдар – 106.	
Сифатдош – 107. Машқлар.	
Матн: "في المطعم"	108
Диалог: المحادثة: قائمة الطعام	109
21- дарс	111– 117
Феъл майллари – 111. Шарт майли – 111.	
Буйруқ майли – 112. Ундалма – 114. Машқлар.	
Матн: "ترجمة حياتي"	116
22- дарс	118–125
Исгак майли – 118. Қўшма гаплар – 121.	
Мақсад ва натижа эргаш гаплар – 122. Машқлар.	
Матн: "طشقتد"	123
23- дарс	126– 133
Эгага таъсир қилувчи юкламалар – 126. "لا" мутлақ инкор юкламаси – 128. Тўлдирувчи эргаш гаплар – 129. Ҳол – 130. Машқлар.	
Матн: "في بنك أوزبكستان الأهلي"	132
24- дарс	134– 141
II боб феъли – 134. V боб феъли – 135. IV боб феъли – 136.	
Мутлоқ масдар – кучайтирувчи тўлдирувчи – 137.	
غَيْرٌ ва شَيْئٌ сўзлари – 138. Машқлар.	
Матн: "فصول السنة"	140

25- дарс.....	142 – 146
III боб феъли – 142. VI боб феъли – 142. Машқлар.	
Матн: "يوم في الريف"	145
Диалог: المحادثة: البقرة والحاجاة	146
26- дарс.....	147 – 153
VII боб феъли – 147. VIII боб феъли – 148.	
Гапнинг уюшиқ бўлаклари – 150. Машқлар.	
Матн: "أوزبكستان"	152
27- дарс.....	154 – 161
IX боб феъли – 154. X боб феъли – 155.	
Нисбий оломошлар – 157. Аниқловчи	
эргаш гапли қўшма гап – 157. Машқлар.	
Матн: "المحلات التجارية"	159
Диалог: المحادثة: قميص ورباط عنق ومنديل	160
28- дарс	162– 167
Яхлит ўндиклар – 162. 20 дан юқори бўлган	
сонларнинг саналмиш билан келиши – 162.	
Тақвим кунлари ва йилни ифодалаш – 166. Машқлар.	
Матн: "البلدان العربية"	166
29- дарс.....	168 – 174
Иккиланган феъллар – 168. Иккиланган	
феълларнинг ҳосила боблари – 170.	
Урин ва пайт номлари – 172. Машқлар.	
Матн: "اللغة العربية"	173
30- дарс	175 – 182
Сифатнинг қиёсий ва ортгирма даражалари – 175.	
Аниқлаштирувчи – 177. Истисноликни ифодаловчи	
юкламалар – 179. Машқлар.	
Матн: "الطبيب"	181
Диалог: المحادثة: أشعر بألم	181
31- дарс	183 – 191
Иллатли феъллар – 183. Тўғрига ўхшаган	
феъллар – 183. Машқлар.	
Матн: "نشأة المكتبات في القديم"	189
32- дарс	192– 198
«Бошламоқ» мазмунини англатувчи феъллар – 192.	
Яқинлик ва таҳминни англатувчи феъллар – 192.	
Изоҳловчи – 194. Машқлар.	
Матн: "عيد نيروز"	198

33- дарс	199–208
Бўш феъллар – 199. Бўш феълларнинг ҳосила боблари – 203. Машқлар.	
Матн: "في مكتب البريد"	205
Диалог: "المحادثتان"	207
34- дарс	209– 213
Бўлмоқ ва давом этмоқ маъносидаги феъллар – 209. Мураккаб феъл замонлари – 209. Машқлар.	
Матн: "سليمان أفندي".....	212
35- дарс	214–219
Шарт эргаш гап – 214. ... فحسب بل لا мураккаб боғловчиси – 215. 20 дан юқори бўлган тартиб сонларнинг саналмиш билан келиши – 216. Фоизни ифодалаш – 217. Тақсим сонлар – 217 Машқлар.	
Матн: "حديث هاتفي".....	219
36- дарс	220–225
Ҳамзали феъллар – 220. Тўрт ундошли феъллар – 223. Машқлар.	
Матн: "يوم الاستقلال"	224
37-дарс	226–234
Етишмовчи феъллар – 226. Машқлар.	
I Матн: "الإمام أبو منصور الماتريدي".....	233
Тестларнинг жавоблари	234
Иловалар	235
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	237

85002